

Esperanto
La Internacia
Lingvo

*Sciencaj
Aspektoj*

LA INTERNACIA LINGVO

SCIENCAJ ASPEKTOJ

Prelegoj prezentitaj kadre de internacia
scienca seminario 1978 en Ahrenshoop, GDR,
kaj aliaj kontribuoj, de Vera Barandovská,
Detlev Blanke, Ignac Florian Bociort,
Ludvik Fritsch, Marinko Gjivoje, Stojan
Guĝev, Ottó Haszpra, Jaromir Jermáf, Josef
Kavka, Boris Kolker, Jerzy Leyk, Árpád
Rátkaí, Paul String, István Szerdahelyi.

Redaktis: Detlev Blanke

Kulturligo de GDR
Centra Laborrondo Esperanto
Berlin 1979

**Eldonis: Centra Laborrondo Esperanto en Kulturligo de
Germana Demokratia Respubliko, DDR-108-Berlin,
Charlottenstr. 60**

**Herausgegeben vom Zentralen Arbeitskreis Esperanto im
Kulturbund der DDR**

**Diese Publikation ist nicht für den Verkauf im Buch-
handel bestimmt.**

Druckgenehmigung: ✕ ▼ 19 20 Ag 203/258/79

Herstellung Kleinoffsetdruck H. G. Bierbach, Tonndorf 5301

Preis: M 9.—

Enhavo

<u>Detlev Blanke</u> : Enkonduko	1
<u>Parto I: Internacia lingva komunikado kaj interlingvistiko</u>	
<u>Ārpád Rátkai</u> : Klasika sistemo de la internacia lingvouzo..	9
<u>Ārpád Rátkai</u> : Problemoj de la movadhistoriaj esploroj.....	16
<u>Detlev Blanke</u> : La lingvoscienco kaj planlingvoj.....	23
<u>Detlev Blanke</u> : Interlingvistiko kaj interlingvistikaj esploroj	42
<u>Jerzy Leyk</u> : Sociologio de la lingvo, sociolingvistiko, interlingvistiko.....	58
<u>Jaromír Jermář</u> : Etnaj problemoj kaj interlingvistiko.....	65
<u>István Szerdahelyi</u> : Interlingvistiko en Hungario (resumo).	71
<u>Boris Kolker</u> : Interlingvistiko kaj interlingvistikaj esploroj en Sovetunio.....	74
<u>Marinko Gjiwoje</u> : Jugoslava kontribuo al interlingvistiko..	79
<u>Vera Barandovska</u> : Latinidaj planlingvoj el la vidpunkto de latinisto.....	89
<u>Detlev Blanke</u> : Pazigrafioj.....	95
<u>Detlev Blanke</u> : La Esperanto-movado kaj sciencaj esploroj, tezaj konstatoj kaj proponoj.....	100
<u>Parto II: Scienca priskribo de Esperanto</u>	
<u>István Szerdahelyi</u> : Pri la lingvistika priskribo de Esperanto.....	111
<u>Detlev Blanke</u> : Kelkaj problemoj de la vortfarado de la germana lingvo kaj de Esperanto.....	116
<u>Detlev Blanke</u> : Motivado de la signifo de Esperantaj vortoj	135
<u>Jerzy Leyk</u> : Modelo de la Esperantaj leksoformoj.....	145
<u>Detlev Blanke</u> : Resumo de disertacio.....	151
<u>Stojan Ĝuĝev</u> : Enkonduko en la fonologion de Esperanto.....	164
<u>Parto III: Scienca apliko de Esperanto</u>	
<u>Ottó Haszpra</u> : Spertoj kaj proponoj pri la aplikado de Esperanto en la sciencoj kaj fakoj.....	178
<u>Josef Kavka</u> : ISAE-aplikado de Esperanto.....	186
<u>Ludoviko Fritsch</u> : Teknikaj vortaroj en Esperanto - problemoj de la fakterminologio en Esperanto.....	193
<u>Marinko Gjiwoje</u> : La forto kaj la sorto de la Esperanto-literaturo en tutmondaĵ bibliotekoj.....	199

II

<u>Ignac Florian Bociort</u> : Reflektiĝo de unuopaj kulturoj en esperantlingvaj publikaĵoj.....	210
<u>István Szerdahelyi</u> : La didaktika loko de la Internacia Lingvo en la sistemo de lernejoj studobjektoj.....	211
<u>Paul String</u> : Esperanto kiel objekto kaj instrumento de aŭtomata komputado.....	220
<u>Parto IV: Aldonaĵoj</u>	
Komuniko pri la internacia seminario "Sciencaj aspektoj de Esperanto".....	235
La kontribuintoj.....	237

Enkonduko

I

Respondante al la plifortiganta bezono organizi kaj kunordigi la internacian scienca spertintersanĝon kaj esploron pri interlingvistiko/esperantologio Centra Laborrondo Esperanto en Kulturligo de GDR (Fakgrupo interlingvistiko/esperantologio) okazigis de 17a ĝis 23a de aprilo 1978 en Ahrenshoop (norda GDR) internacian seminarion pri la temo "Sciencaj aspektoj de Esperanto". 31 partoprenintoj, fakekspertoj el Bulgario, ĈSSR, GDR, Hungario, Jugoslavio, Pollando kaj Rumanio resumis en 31 prelegoj kaj pli ol 150 diskutkontribuoj multajn gravajn atingojn, vidpunktojn kaj esplorproblemojn el la kampoj de interlingvistiko kaj esperantologio. Oni aŭskultis jenajn prelegojn "Scienca okupiĝo pri planlingvaj problemoj kaj la Esperanto-movado" (d-ro D. Blanke, GDR), "Sistemo de la internacia lingvo-uzo" (d-ro A. Rátkai, Hungario), "Sociologio de la lingvo, sociolingvistiko, interlingvistiko" (d-ro J. Leyk, Pollando), "Metodoj por taksu kaj kompari ĝeneralajn planlingvojn" (ing. A. Münnich, Hungario), "Kelkaj etnologiaj problemoj kaj interlingvistiko" (d-ro J. Jermafi, ĈSSR), "Problemoj de movadhistoriaj esploroj" (d-ro A. Rátkai, Hungario), "Problemoj de dokumentado, informado kaj bibliografiado sur la kampo de interlingvistiko kaj esperantologio" (Lic. M. Ĝivoje, Jugoslavio), "Interlingvistiko en Bulgario, ĈSSR, GDR, Hungario, Jugoslavio, Pollando, Rumanio, USSR" (prof. d-ro S. Ĝuĝev, d-ro J. Jermafi, d-ro D. Blanke, d-ro I. Szerdahelyi, M. Ĝivoje, Mag. J. Uspienski, prof. d-ro F. Bociort), "Pri la lingvistika priskribo de Esperanto" (d-ro I. Szerdahelyi, Hungario), "Modelo de la Esperantaj leksoformoj" (d-ro J. Leyk), "Komparo de etnolingvo kaj planlingvo" (d-ro D. Blanke), "Eblecoj kaj malfaciloj de interkompreno por parolantoj, kies gepatraj lingvoj apartenas al malsamaj fonologiaj sistemoj" (prof. S. Ĝuĝev, Bulgario), "Ĉu optimuma sonsistemo? Eblaj metodoj serĉi optimumojn en la interhoma perbuŝa komunikado" (T. Vasko, Hungario), "La baza kaj minimuma Esperanto-vortaro" (prof. A. Bois, Rumanio), "Prezento de kulturo per Esperanto" (prof. d-ro F. Bociort, Rumanio), "Teknika vortaroj en Esperanto - problemoj de fakterminologio en Esperanto" (d-ro L. Fritsch, ĈSSR), "Problemoj de la prak-

tika apliko de Esperanto kiel lingvo de la scienco" (d-ro A. Mathe, Hungario), "Ĉefaj direktoj de la agado por evoluigi la sciencan kaj fakan aplikadon de Esperanto" (d-ro O. Haszpra, Hungario), "Problemoj kaj taskoj de esploro de la scienca esperantlingva libro" (Mag. I. Brachel, Pollando), "ISAE-aplikado de Esperanto" (d-ro J. Kavka, ĈSSR), ne ĉeestis persone), "Komputado kaj lingvistiko" (ing. A. Münnich), "Esperanto kiel objekto de komputiloj" (d-ro P. String, GDR), "La pedagogia valoro de Esperanto kiel lerneja studobjekto" (d-ro I. Szerdahelyi), "Latinidaj planlingvoj el la vidpunkto de latinisto" (d-ino V. Barandovská, ĈSSR). Krome d-ro E. Krause (GDR) prelegis diapozitive pri la aziaj landoj de li vizititaj. D-ro D. Blanke informis pri CED. Prof. Boia el Rumanio prezentis ankaŭ resumon de tre interesa studo de Constantin Dominte el Bukureŝto "Fonostatistikaj rimarkoj pri Esperanto", kies plena teksto probable aperis en la nova numero de la revuo "Esperantologio".

Ne nur la alta nivelo de la prelegoj kaj diskutoj sed ankaŭ la intensivaj du- kaj plurflankaj rilatoj inter la fak kolegoj alportis por ĉiu konsiderindan fakan gajnon. Kiel substrekis prof. d-ro V. Falkenhahn, la gvidanto de la fakgrupo interlingvistiko/esperantologio ĉe CLE, la gastiganto havis kaŭzon tre ege danki al la partoprenintaj fak kolegoj pro la granda intelekta kontribuo, kiu faris la seminarion vere sukcesa.

La partoprenintoj akceptis leteron senditan al prof. B. Popović (Jugoslavio), longjara prezidanto de ISAE kaj ĉefredaktoro de "Scienca Revuo", en kiu ili dankis al li pro la grava farita scienca laboro. Oni krome akceptis rekomendan deklaron (vidu parton IV: Aldonaĵoj).

La seminario havis sufiĉe fortan internacian eŝon. La ĉefredaktoro de "Budapeŝta Informilo" d-ro Mathé afablis publikigi la dokumentojn de la seminario kaj presis resumojn de la plej multaj prelegoj. Ankaŭ aliaj Esperantaj revuoj raportis. Ekzemple en "Voĉo", Jugoslavia Esperanto-revuo, n-ro 3/78 ni povis legi, el la plumo de Marinko Gjivoje, unu el la tre aktivaj partoprenintoj de la seminario: "La seminario vere havis tutmondan signifon ne sole laŭ la temoj pritraktitaj sed ankaŭ laŭ la nombro de kompetentaj fakuloj kaj scienculoj, kiuj aktive partoprenis ĝin... La seminario sukcesis ne sole prezenti la ĉefajn problemojn de interlingvistiko kaj de esperantologio,

sed ankaŭ signi la plej gravajn direktojn de la scienca agado, kiuj estas plej urĝe prilaborendaj."

Redaktoro Jerzy Uspienski, la konata pola ĵurnalista, prezentis raportojn pri la seminario en Radio Varsovio. En GDR aperis raporto, kune kun informoj pri la I-a Internacia Interlingvistika Konferenco (24. - 28. julio 1978 en Budapesto) en la prestiĝa lingvistika revuo "Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung"(N-ro 2/1980).

II

1978 entute estis seminario-riĉa jaro. Pro tio ni menciuj ankaŭ krom la Interlingvistika Konferenco en Budapeŝto, la seminarion "Apliko de Esperanto en scienco kaj tekniko", kiu okazis la 7-an kaj 8-an de oktobro 1978 en Žilina kaj estis organizita de la scienc-teknika sekcio de la Asocio de Esperantistoj en Slovaka Socialisma Respubliko. (Ĵam aperis la kompleta 81-paĝa prelegomaterialo) Ankaŭ la 1-a Internacia Esperantologia Konferenco, en la kadro de la 63a Universala Esperanto-Kongreso 1978 en Varna, meritas mencion. Aŭskultiĝis 9 prelegoj. En Pollando okazis studentaj sciencaj seminarioj, en Rumanio (Timișoara) oni aranĝis sciencajn prelegojn kaj decembro 1978 okazis la unua jarkunveno de la nove fondita Amerika Asocio por Esperantaj studoj en Novjorko.

Kompreneble, ankaŭ ĵam pli frue okazis interesaj sciencaj seminarioj.

Valoras menci, ke la internacia lingvistika simpozio "Esperanto kiel lingvistika bazo de universala gramatiko kaj de metalingvo kaj kiel universala lingva fenomeno" de 4-a ĝis 6-a de aprilo 1975 en Kumroveč/Jugoslavio, donis iom da instigo al Centra Laborrondo simile provi. Pri la Simpozio de Kumroveč aperis libro (257 p.). Ankaŭ la interlingvistikaj konferencoj en Paderborn/FRG, kiujn organizas ĉiujare prof. H. Frank, apartenas al tiu speco.

En USONO "Modern Language Association" 1972 - 1977 ĉiujare ankaŭ aranĝis sciencajn seminariojn pri Esperanto. Bedaŭrinde, ofte multaj interesaj prelegoj kaj valoraj materialoj restas nekonataj ĉar mankas ebleco ilin publikigi. Pro tio, ekz., oni nur malmulton scias pri diversaj, ŝajne interesaj, inter-

lingvistikaj seminarioj, kiujn organizis polaj studentoj. Ĉu ni povas permesi al ni la lukson, elspezi intelektan energion sen fiksi la rezultojn por plusa fruktuza?

III

La seminario de Ahrenshoop en GDR mem havis tre interesan sekvon en GDR. En la sama loko Centra Laborrondo Esperanto, denove en aprilo (16. - 19. 4. 1979) organizis "Seminarion pri Interlingvistiko" por lingvistoj de universitatoj kaj altlernejoj el GDR, utiligante la spertojn kaj sciencajn ekonojn de la internacia el la pasinta jaro.

Oni invitis ĉiujn universitatojn kaj altlernejojn de GDR sendi interesitajn lingvistojn al tiu seminario. La invito estis riska eksperimento. Ĝi estis testo:

1. Ĉu entute reagos la lingvistoj?
2. Se jes, ĉu la fakgrupo povos esti kapabla partnero en prelegoj kaj diskutoj?
3. Kiaj estos la sekvoj de la seminario?

Eĉ se neniu lingvisto estus aliĝinta al la seminario, la informmaterialo pri la temo (i. a. ampleksaj tezoj) almenaŭ atentigus pri la ekzisto de scienca okupiĝo pri la monda lingvo problemo, pri interlingvistiko, pri Esperanto. La testo donis surprizajn rezultojn. Anonciĝis multe pli ol la kapacito de la seminario kapablis akcepti. Partoprenis entute reprezentantoj de 4 universitatoj, 3 pedagogiaj altlernejoj, 4 ingeneraj altlernejoj, 2 pliaj altlernejoj, de la Akademio de la Sciencoj de GDR, de du centraj institutoj, komputila esplorcentro (Robotron - Dresden) kaj de Akademie-Verlag (Lektorato Lingvistiko). La 27 lingvistoj kaj 5 membroj (d-roj Blanke, Dahlenburg, String, Schüler, Hußner) de la fakgrupo interlingvistiko entute aŭskultis 11 prelegojn kaj abunde diskutis pri bazaj problemoj de interlingvistiko.

Valoras mencii, ke du universitataj profesoroj, unu docento kaj unu supera asistanto mem transprenis temojn. Oni aŭskultis jenajn prelegojn:

- Aspektoj de la internacia lingva komunikado kaj la problemoj de la planlingvoj (d-ro D. Blanke)
- Socia komunikada bezono kaj mondaĵ helplingvoj (doc. d-ro Otto Troebes, univ. Halle)

- La problemo de artefaritaj mondlingvoj ĉe Baudouin de Courtenay (prof. d-ro Frank Häusler, ped. altlernejo Magdeburg)
- Basic English (asist. Wolf-D. Wendt, Humboldt-Universitato, Berlin)
- Esperanto en teorio kaj praktiko (d-ro D. Blanke)
- Interlingvistikaj problemoj de polisemio en la komputila lingvoscienco (prof. d-ro Georg Meier, Humboldt-Universitato, Berlin)
- Esperanto kiel esplorobjekto per komputiloj (d-ro Paul String, Robotron Dresden)
- Internaciaj spertoj pri Esperanto kaj komputiloj (d-ro Martin Schüler, Akademio)
- Planlingvaj internaciaj mondkongresoj en bildo kaj sono (d-ro D. Blanke)
- La planlingvo Esperanto kiel instruobjekto: internaciaj spertoj kaj rezultoj (d-ro Till Dahlenburg)
- La personeconforma efiko de la okupiĝo kun la planlingvo Esperanto (d-ro Joachim Hußner, teknika altlernjo Ilmenau)
- Stato de interlingvistiko en GDR kaj proponoj por estonta agado (d-ro D. Blanke)

La prelegojn sekvis intensaj diskutoj. Ĉiutage la fakgrupo prezentis du diversajn ekspoziciojn (antaŭtagmeze kaj posttagmeze) tiel montrante pli ol 150 sciencajn librojn pri la temo.

La partoprenintaj lingvistoj ne nur estis surprizitaj pri la multo, kion oni jam povas diri kaj montri pri interlingvistiko, ili estis tre kontentaj pri la altnivela ebleco konatiĝi pri scienca objekto ĝis tiam al ili preskaŭ tute nekonata. Ili esprimis sian fortan intereson pri similaj pluaj aranĝoj kaj materialoj. Krome montriĝis, ke ĉiuj prelegintoj de la fakgrupo kapablis plene suverene prezenti kaj diskuti interlingvistikajn problemojn kun (parte eĉ internaciskale) reputaciaj profesiaj lingvistoj.

Tiu seminario estis kuraĝa kaj tre sukcesa paŝo al plua antaŭenigo de interlingvistiko en GDR, kaj plene konfirmis la ĝustan komprenon flanke de CLE pri la ŝlosila rolo de la scienco.

La partoprenintoj de la internacia seminario 1978 en Ahrenshoop forte deziris la publikigon de ĉiuj prelegoj kaj de la diskutresumoj. Ni klopodis, kaj ni nur parte sukcesis.

Bedaŭrinde ne ĉiuj prelegintoj, kiuj promesis liveri la tekstojn de siaj prelegoj, plenumis sian promeson. Ankaŭ montriĝis iom malfacile, kaj pro tempomanko eĉ nebla, redakti la ĉefajn rezultojn de la diskutoj, kiuj, cetere, estis tre intensaj kaj interesaj.

Kelkaj de la kontribuoj, kiujn ni publikigas en la kvar partoj de la volumo, estas iom ŝanĝitaj kaj prilaboritaj. Ĉar la artikolaro de prof. Guĝev en "Bulgara Esperantisto" pri fonologio parte respondas al lia prelego, prezentita en Ahrenshoop, ni represas tiun artikolaron. Ĉar la prelego de Tibor Vasko ("Ĉu optimuma sonsistemo") plene baziĝas sur lia teksto, aperinta en "Esperantologiaj kajeroj" n-ro 1 (Budapest 1976) kaj en "Kontakto" n-ro 48 ni ne enprenis ĝin en la volumon. Bedaŭrinde la seminarion ne partoprenis fakulo el Sovetunio. Tial ni tre volonte aperigas la prelegon de Boris Kolker pri "Interlingvistiko en Sovetunio", kiun li prezentis en la kadro de la 1-a Internacia Esperantologia Konferenco, dum la 63-a Universala Kongreso 1978 en Varna/Bulgario. La prelego de Marinko Gjivoje pri Esperantaj bibliotekoj, prezentita dum la 2-a Internacia Esperantologia Konferenco 1979, kadre de la 64-a UK en Lucerno/Svisio, baziĝas grandparte je materialoj voĉlegitaj siatempe en Ahrenshoop. Do ni prenis la plej lastdatan lian prelegon.

La redaktinto mem enigis en la volumon la tekston pri komparo de germana kaj Esperanta vortfaradoj, kiun li prezentis dum la 1-a Internacia Interlingvistika Konferenco en Budapest 1978. Aldone eniris la volumon liaj kontribuoj pri la motivado de vortosignifoj (2-a Internacia Esperantologia Konferenco 1979 en Lucerno), pri interlingvistiko, lingvoscienco kaj planlingvoj, pazigrafioj kaj la resumo pri la prezentita, en la jaro 1976, doktoriga disertacio.

Bedaŭrinde ni ne sukcesis akiri la tekstojn de la vere elstaraj prelegoj de prof. Szerdahelyi. Ni do devis kontentigi per la resumoj kaj krome decidis represi lian studon pri "La didaktika loko de la Internacia Lingvo en la sistemo de lerne-

jaj studobjektoj", aperinta en "Internacia Pedagogia Revuo". Ni esperas, ke la volumo donas kontribuon al la pluevoluigo de la scienca pritrakto kaj de la faka apliko de Esperanto.

Berlin, novembro 1979

Detlev Blanke

P a r t o I

Internacia lingva komunikado
kaj interlingvistiko

Árpád Rátkai

KLASIKA SISTEMO DE LA INTERNACIA LINGVOUZO

En ĉiuj sferoj de la socia agado ekzistas internacia lingva komunikado. La lingvouzo de la internaciaj kontaktoj estas unu el la plej malnovaj kaj plej vastaj sociaj fenomenoj, sed ankaŭ unu el la malplej studataj.

Tiun internacian lingvouzon ni konsideras sistemo, kiu estas proprece organiziginta tuto de la ĝin karakterizaj elementoj, t.e. de la uzoj de opaj lingvoj. La sistemo konstante komplikigas. Anstataŭ detala priskribo de tiu komplikigo kiun vi trovas en la volumoj de la revuo "La Monda Lingvo-Problemo" (kaj en poste "Lingvaj Problemoj - Lingva Planado") ni ĉi tie mencias nur unu tre karakterizan ekzemplon, la laborlingvojn de la sortodecidaj Eŭropaj konferencoj:

Vestfaliaj pactraktatoj	1648: franca
Viena packongreso	1815: franca
Versajla packonferenco	1919: franca, angla
Pariza packonferenco	1946: franca, angla, rusa
Helsinkia konferenco	1975: franca, angla, rusa, germana, hispana, itala.

Por ekzameni la evolutendencojn de la internacia lingvouza sistemo necesas konsideri unuavice ĝian fundamenton, t.e. la objektivajn historiajn procezojn. El la historiaj procezoj precipe la evolutendencoj de la internaciaj kontaktoj determinas la internacian lingvouzon, do, al ĝi ni devas koncentri nian atenton.

1. Akcela kaj malegala internaciigo

La homaro estas survoje al la tutmonda integriĝo. Tiu konata historia fenomeno en nia epoko konsciiĝis kaj ricevis la terminon internaciigo aŭ planediĝo. Dum tiu procezo la interdependo de la landoj akcele kreskas. Konsekvence akcelo kreskas ankaŭ la ofteco de la internaciaj kontaktoj.

Alia propreco de la internaciigo estas la malegaleco, kiu baziĝas sur la malegala ekonomia-socia evoluo. Tri aspektoj de la malegala internaciigo determinas la internacian lingvouzon: la geografia, la sfera kaj la historia malegaleco.

La geografia malegaleco signifas, ke estiĝas avanregionoj, kvazaŭ fokusoĵ de la internaciigaj tendencoj. Ĉiu internaciiga fokuso havas sian altirkampon. Ekzistas samtempe pluraj altirkampoj unu apud alia, tamen ne sendepende unu de alia. Pluraj parte koincidas. Ne malofte fokusoĵ subordiĝas al alia, pli forta fokuso: ili strukturiĝas. La geografia malegaleco de la internaciigo kaŭzas, ke la internacia lingvouzo diferencas laŭ regionoj de la mondo.

La sfera malegaleco signifas, ke en diversaj sferoj de la socia agado (ekonomiaj, politikaj, militaj, kulturaj, sciencaj, sportaj, ktp.) la internaciigo en malegala takto evoluas. Ekzistas pli rapide kaj ekzistas malpli rapide internaciigaj agadoĵ.

En la diversaj sferoj geografie malsame disvolviĝas la internaciigo, do la du malegalecoĵ kombiniĝas. Sekve en la diversaj sferoj ne koincidantaj avanregionoj kaj altirkampoj estiĝas. Ekz. la lingvo de la Universala Poŝta Unio estas la franca, tiu de la Eŭropa ŝosea kaj fervoja vartransporto la germana, same kiel la lingvo de la internacia ŝosea turismo de la Eŭropa socialisma ŝtataro.

La historia malegaleco signifas, ke la kombiniĝoj, de la geografiaj kaj sferaj malegalecoĵ senĉese ŝanĝiĝas. Estiĝas novaj avanregionoj kaj novaj altirkampoj, sekve la tuta strukturo transformiĝas. Aperas ankaŭ novaj sferoj de la socia agado, kaj en la sama sfero aperas pliaĵ lingvoj en la internacia lingvouzo.

Jen kelkaj ekzemploĵ pri la historia malegaleco. En la 17-a jarcento apud la Mediteraneo la Atlantika marbordo de Eŭropo iĝis avanregiono de la internaciigo. En Orienta Eŭropo la internaciigo longtempe tre malrapide antaŭeniris, kaj inter la du mondmilitoj kvazaŭ rigidiĝis. Tamen tie en la lastaj jardekoĵ, sekve de la integriĝo de la socialisma ŝtataro la internaciigo ricevis impeton. Kaj ĝenerale en nia epoko: la ekonomiaĵ integriĝoj estas la avanregionoj de la internaciigo. Ĉiu ŝanĝo en la internaciiga strukturo havas siajn lingvouzajn konsekvencojn.

Sed el nia vidpunkto la termino "zono" por la ekonomiaĵ integriĝoj estus tute erariga, miskonduka, ja ĝi esprimas staton. Fakte temas pri la plej dinamisma fenomeno, pri regiono, kiu influas sian ĉirkaŭon. Temas pri la avanregionoj, kiuj estas kvazaŭ la motoroj de la tutmonda integriĝo. Ĝuste en tiuj

avanregiono de la internaciigo iĝas netolerebla la kontraŭa tendenco, la izoliigo, la enfermiĝo. Ĝuste ilia interna dinamismo stimulas la interregionajn kontaktojn, la tutmondan, la universalan internaciigon.

La diversaj teorioj pri la t.n. "zonaj lingvoj" estas senbazaj, fikciaj ĝuste pro tiu determina karaktero de la avanregionoj. Des pli interesaj estas por ni la faktaj lingvoŝanĝoj de vastaj, precipe tutmondaj agadsferoj.

Krom la enkonduke menciita ekzemplo de la Eŭropaj diplomaciaj lingvoj de la plej vastaj interregistaraj organizaĵoj, la intermilita Ligo de Nacioj (LN) kaj ĝia posteulo, la Organizaĵo de la Unuigintaj Nacioj (UN):

LN 1919: angla, franca

UN 1945: angla, franca, rusa, hispana, ĉina

UN 1973: angla, franca, rusa, hispana, ĉina, araba

UN 1974: angla, franca, rusa, hispana, ĉina, araba, germana

(La germana en 1974 ne ricevis la statuson de "oficiala lingvo", kiel la aliaj ses. La plej grava konsekvenco de tiu jura diskriminado estas, ke la tradukelspezoj de la germana ne la UN-buĝeton ŝarĝas, sed la germanlingvaj ŝtato-membroj mem kune devas aparte financi ilin. Tamen, el nia vidpunkto nun tiu distingo estas superflua.)

2. Transnaciaj lingvoj

La lingvoj, kiuj en certaj sferoj de la kulturo iĝis iloj de la internacia komunikado, ricevis diversajn epitetojn. Dum la fino de la pasinta jc. tiel estiĝis ĵ u r n a l i s m a j t e r m i n o j , kiujn transprenis ankaŭ la lingvoscienco sen scienca esploro de la fenomeno. Tiuj terminoj false respegulas la lingvouzon, sed tre trafe la socian, la historian fonon de siaj ekuziĝoj.

" I n t e r n a c i a l i n g v o " . - Ĝi malkaŝas la ĉefan, primaran funkcion de la lingvo. Ja temas pri nacia lingvo, kies socia portanto estas la koncerna etno. Tiu etno determinas la lingvon. Do, tute ne temas pri internacia lingvo, sed pri nacia lingvo, kiu akcesore havas internacian funkcion. Por la koncerna etno ĝi estas l a lingvo, por la ceteraj ĝi estas la internacia lingvo.

" M o n d a l i n g v o " . - Ĝia akcesora, internacia /pli ĝuste: interlingva/ uzo ricevis impeton dum imperiisma

ekspansio. Ĝi signifis lingvon de "monda imperio", t.e. granda imperio, kies partoj /kolonioj/ situis dise en la mondo.

"Granda lingvo" - estas uzata almenaŭ en tri sencoj:

- lingvo de grandnombra popolo
- lingvo de "granda popolo", t.e. kulture, ekonomie, politike, ktp. granda aŭ grandpotenca, influhava
- la lingvo mem estas granda, t.e. havas grandan vortoprovizon, ktp.

"Kulturlingvo" - estas la malplej preciza termino. Ofte oni taksas ĝin kvalite pli supera, ol la aliaj. Tial la "destino" de la "kulturlingvoj" kvazaŭ memkompreneble estas la internacia rolo. Ne malofte ĝi ligiĝis al reakciaj teorioj pri la supereco de certaj popoloj kontraŭ aliaj. Por scienca analizo tiu neniam unuece uzata terminaro estas ne nur maltaŭga, sed danĝera, falsa, miskonduka. Eĉ en la ĉiutaga lingvouzo ĝi havas duban valoron.

Serĉante taŭgan terminon "transnacia lingvo" ŝajnas esti la plej adekvata. Transnacia lingvo estas tiu nacia lingvo, kiu apud sia primara, ĉefa /etna, nacia/ funkcio havas ankaŭ sekundaran, akcesoran funkcion en la internacia komunikado de certa socia agadsfero, en certa altirkampo.

Kompreneble ni devas elimini la opajn kaj eventualajn lingvouzojn. Transnacia lingvo estas nur tiu, kies transnaciigo iĝis pli-malpli vasta socia fenomeno. Ekz. nuntempe temas precipe pri la jenaj dek ses: angla, araba, ĉina, dana, franca, germana, haŭsa, hinda, hispana, indonezia, itala, japana, latina, portugala, rusa, sŭahila.

3. Inercforto de la transnacieco

La malegala transnaciigo de diversaj lingvoj tute ne estas simpla respeguliĝo de la malegala ekonomia-socia evoluo. Karakteriza trajto de la internacia lingvouzo estas la inercforto, tiu fenomeno, ke la transnacieco de iu lingvo longe postvivas la ĝin kreintan situacion. La inercforto estas tiel granda, ke la sekundara funkcio postvivas eĉ la primaran funkcion, la koncernan etnan bazon (ekz. la latina).

Por klarigi la nunan transnaciecon de la franca necesas retrospekti ĉ. 300 jarojn, de la angla ĉ. 200 jarojn. Portempaj malpliigoj, poste novaj impulsoj komplikigis la transnaciigon de aliaj, ekz. la germana kaj la araba.

Pro la inercforto la malpliigo de la transnacia rolo daŭras jarcentojn, kaj apenaŭ ni trovas ekzemplon de kompleta estingiĝo. Laste transnaciiginta lingvo ne elpuŝas la pli malnovajn, sed establiĝas apud ili, kvazaŭ surtavoliĝas unu sur alian, kvazaŭ enfiltriĝas inter la establiĝintajn. La sistemo de la internacia lingvouzo do, estas malfermita sistemo, en kiu kreskas la nombro de la transnaciaj lingvoj. Tiu kresko estas kvantoŝanĝo, kiu ne efikas al la karaktero de la tuta sistemo.

La enhavo de la sistemo

La internacia uzo de iu transnacia lingvo estas elemento de la sistemo. La enhavo de la sistemo estas la sumo de tiuj elementoj, ankaŭ kiuj mem estas sistemoj - el nia vidpunkto parto-sistemoj, kun siaj subelementoj.

Ekzamenante la konsiston de unu sola elemento (ekzemple transnacia uzo de unu lingvo) ni trovas sufiĉe komplikitan parto-sistemon, al kiu apartenas la jenaj:

- a) Internacia instituciaro priservanta la transnacian uzon: institutoj, asocioj, fondaĵoj, stipendioj, ktp. en la lando, kies lingvo transnaciigis. Tiu instituciaro de la "gepatra" lingvo, ja temas pri instituciaroj de la sama lingvo en du diversaj funkcioj.
- b) Ekstera instituciaro priservanta la transnacian uzon. Ĝi funkcias ekster la etna bazo, tie, kie la koncerna lingvo estas "fremda". Apartenas al ĝi: la instruado de tiu "fremda" lingvo en la lernejoj, lingvolernejoj, lingvokursoj; tiun instruadon priservanta eldonado de libroj, diskoj, kasetoj, revuoj, ktp.; radio - kaj televid-kursoj kaj similaj elsendoj; edukado de lingvoinstruistoj, interpretistoj, tradukistoj; fabrikado de lingvolaboratorioj, interpretist-aparatoj, tradukmaŝinoj; jura regulado pri la instruado kaj uzo de la koncerna fremda lingvo; lingvoekzamenaj komitatoj, metodologiaj institucioj, ktp.

- c) Scienco-apologio sfero ĉirkaŭ la koncerna transnacia lingvouzo: ĝia historio, elmonro de objektivaj intereso kaj ligita al la transnaciigo, organizo kaj plifortigo de la transnacia uzo kaj ĝiaj instituciaroj per sciencaj metodoj.
- ĉ) Apologio sinteno, kiu ofte manifestiĝas en kvazaŭrefleksaj kaj emociaj reagoj. Antaŭjuĝoj kaj mistikaj kredoj (ekz. pri natureco de lingvoj) ĉirkaŭas la fenomenon de lingvo, kaj precipe la fenomenon de la transnaciigo de iu lingvo (ekz. pri destiniteco de iu lingvo). Por individuo lingvo aperas ne kiel produkto de la socio, sed kiel natura forto. Speciale tiel aperas la transnaciaj lingvoj, kiuj montras kvazaŭ misteran forton je la disvastiĝo kaj uzado. Alternativoj decidindaj por la individuo estas ekstreme limigitaj, apenaŭ ekzistas. Transnacia lingvouzo alproprigas la individon, kiu siaflanke klopodas alproprigi "fremdan lingvon". Vere, funde alproprigita fremda lingvo havas ankaŭ emocian ligojn ... do, la individuo kaj intelekto, kaj emocie estas alproprigita de iu transnacia lingvouzo. Lia atitudo estas spontana, sed des pli facile manipulebla. Tiu atitudo estas la bazo de la valorjuĝoj.

Tia konsisto de la elementoj rezultigas la inercforton de la transnacieco. La iam kreitaj instituciaroj devas plu-funkcii, eĉ se aperas pluraj novaj transnaciaj lingvoj. La nombro de la transnaciaj lingvoj neeviteble kreskas plu, ja la akcela internaciigo ne neniigas ilian inercforton.

4. La sistemo kaj la individuo

La individuo apartenas al pluraj kultursferoj samtempe, kaj ne malofte pro tio al pluraj transnaciaj lingvaj altirkampoj. Kaj ne malofte ankaŭ en la saman kultursferon penetras la transnaciaj lingvoj unu post alia.

La nombro de la lernendaj lingvoj kreskas, kaj la individuo klopodas sekvi la komplikigantan situacion. Plifortigas la bezono lerni kelkajn transnaciajn lingvojn. Alivorte: la tuta sistemo alproprigas la individuon, kiu siaflanke klopodas alproprigi "la kelkajn necesajn fremdajn lingvojn". Pro la akcelo de la internaciigo en nia epoko jam dum unu generacio ŝanĝiĝas la sistemo. Tiu ne estas kvalita ŝanĝo, sed

por la individuo signifas, ŝanĝiĝon de la lingva situacio. La foje lernita transnacia lingvo ne sufiĉas, pli kaj pli granda parto de la jam laborantaj plenkreskuloj devas alproprigi ankaŭ la novajn. La tempo dediĉita al lingvolernado konstante kreskas en ĉiu aĝoklaso. La tuta sistemo iĝis nedezirata ŝarĝo, iĝis kontraŭhomajo, kiun neniu regas. L a h o m o f a - r i ĝ i s k o s t o d e l a s p o n t a n a e v o - l u o .

Kontraŭ la plinombriĝo de la transnaciaj lingvoj konstante fortiĝas la deziro pri la malpliigo. Tiu ĝenerala deziro nutris kaj nutras falsajn, sed popularajn teoriojn pri spontana evoluo konforma al la sociaj bezonoj, pri spontana eliminiĝo, kiu rezultigos la reston de unu sola lingvo en la sistemo. Tiuj teorioj estas tute falsaj, eĉ kontraŭsciencaj, ja ili konsideras nur la deziron, sed ne la faktojn kaj la leĝojn de la fenomeno. Krome ili estas eksplicite reakciaj, aplikante biologian leĝon por socia fenomeno.

5. Antagonismo de la transnacia lingvouza sistemo

Sistemo de la internacia lingvouzo do fakte estas sistemo de transnaciaj lingvouzoj. Tiu sistemo spontane estiĝis. Koscie estiĝis ĝiaj elementoj, sed ne la tuta sistemo, ne la tuto. Oni klopodis kontentigi opajn bezonojn, sed ne konsideris la fincelon, solvon de la internacia lingvouzo ĝenerale. La sistemo konsistas el multnombraj elementoj, en-si-mem-aj eroj de la kulturagado, ne hipotezantaj fincelon. Tia kulturagado jam ne estas envera kulturagado, sed kulto. Tial en la sistemo de la transnaciaj lingvoj neeviteble aperas ankaŭ kultikaj trajtoj, "lingvokultoj".

La sistemo de la transnaciaj lingvouzoj ne direktate kaj sendirekte evoluas, ampleksigas, komplikigas. Koscieco de la elementoj ne efikas al la tuto, sed la tuto per sia dominanta karaktero influas la elementojn. La homo, la socio ne regas, ne direktas la tuton, ĝi spontane evoluas. Ĝi havas sian internan, propran, de la socio ne regatan dinamikon. Kiel ne koscie direktata kulturo ĝi neeviteble iĝis kontraŭhoma, iĝis nedezirata ŝarĝo.

La sistemo de la transnaciaj lingvouzoj fremdiĝante iĝis kvazaŭ dua naturo por la socio, kiu ne mastras, ne regas, sed priservas ĝin, adaptiĝas al ĝi. Inter la pli kaj pli konscia, objektiva kaj akcela internaciigo kaj la spontana, pli kaj pli fremdiĝanta, klasika, transnacia lingvouza sistemo estas antagonymsma kontraŭdiro.

Nur unu solvo ekzistas por la socio: forigi tiun klasikan, kaj krei novan, konscie direktatan, regatan, konvenan por la bezonoj lingvouzan sistemon.

La aserto de MARX kaj ENGELS en la Germana ideologio koncernas kaj la lingvon mem, kaj tiun lingvouzan sistemon: "Ke la individuoj siavice prenos komplete ankaŭ tiun produkton de sia specio sub sian kontrolon, kompreniĝas per si mem." (K. Marx/F. Engels: Die Deutsche Ideologie", en Bücherei des Marxismus-Leninismus, vol. 29, Berlin 1960. p. 448)

Arpád Rátkai

PROBLEMOJ DE LA MOVADHISTORIAJ ESPLOROJ

1. Du teoriaj tendencoj por superi la tradician sistemon

La klasika, la tradicia transnacia lingvouza sistemo dekomence enhavis sian fundamentan, antagonisman kontraŭdiron. Sekve dekomence leviĝis provoj por solvi ĝin. Fortan antaŭenpuŝon ricevis tiuj klopodoj en la Novepoko, post la grandaj geografiaj malkovroj, dum la estiĝo de la mondmerkato. En la 17-a jc. jam konturiĝis du ĉefaj teoriaj tendencoj por superi la tradician sistemon. La du skizitaj solvoj estis:

1/ la Universala Lingvo

2/ la Internacia Lingvo

La Universala Lingvo signifas la lingvon de la lingve unueca homaro. La koncepto pri la Universala Lingvo kroĉiĝis al du filozofiaj tendencoj: la raciismo kaj la utopia socialismo.

Pioniro de la idealisma koncepto pri la Universala Lingvo estis la mezepoka filozofo RAMON LULL (1235 - 1315). La unuan fojon LULL provis klasifiki la universalajn principojn kaj la ideojn. Tiu tendenco tamen strikte ligiĝis al la 17-jarcenta filozofia koncepto pri raciismo. RENE DESCARTES 1629 kaj GOTTFRIED LEIBNIZ 1666 estis ĝiaj ĉefaj teoriistoj. Laŭ tiu tendenco la sur filozofia fundamento konstruenda, perfekta, racia lingvo devos esti kvazaŭ logika ŝlosilo por la pensado. Laŭ DESCARTES "Kun la helpo de tiu lingvo vilaĝano juĝos pri la esenco de l' aferoj pli facile ol nuntempe juĝos la filozofoj". La ĉefa celo por la raciistoj estis prilaboro de perfekta filozofia sistemo, la facile ellernebla Universala Lingvo devintus aperi nur kiel komproduktaĵo. Lingvoprojekton sur tiu teoria bazo multaj prilaboris, i.a. GEORGE DALGANO 1661, JOHN WILKINS 1668 kaj ankaŭ LEIBNIZ mem.

La utopiistaj socialistoj klopodis prilabori la bazajn principojn, eĉ multajn detalojn de la ideala sociordo. Ilia celo estis kreo de nova, justa, sensociklasa sociordo, baziĝanta sur la socia egaleco. Neeviteble aperis ĉe ili ankaŭ tiu penso, ke la lingva dividiteco en tiu sensociklasa homaro devas malaperi, kaj la rezulto de la evoluo devas esti la lingva unueco de la homaro. Tiu Universala Lingvo devos esti perfekta, ja ĝi estos la lingvo de perfekta socio. La ideo de la Universala Lingvo tiel aperis kaj ĉe la renesancaj, kaj ĉe la 19-jarcentaj utopiistoj.

L a I n t e r n a c i a L i n g v o s i g n i f a s l i n g v o n , k i u s o l e i n t e r n a c i a n f u n k c i o n h a v a s k a j e s t a s l a p l e j e k o n o m i e a l p r o p r i g e b l a k a j u t i l i g e b l a f r e m d a l i n g v o p o r l a t u t a h o m a r o .

Ĝia teoria tendenco akceptas la lingvan diversecon de la homaro tia, kia ĝi estas, konservas ĝin, sed nur kun nova internacia lingvouza sistemo, konforma al la akcela internaciiĝo. La nova, de la socio regata, direktata, ekonomia lingvouzo ne plu bremsos, sed pozitive reefikos al la internaciiĝo.

La Internacia Lingvo, kiel plej ekonomie alproprigebla fremda lingvo (kiun tiusence la socio prenos sub sian kontrolon), kompreneble ne povas estiĝi spontane.

En la periodo, en la procezo de la estiĝo kaj poste en ĝia evoluo centran rolon havas la konscia agado, la lingvopolitiko aŭ lingvoplanado. Historio de la internacilingva movado estas la historio de tiu socia faktoro, tiu internacia komunumo, kies lingvopolitiko celas la kreon kaj la disvastigon de la Internacia Lingvo. Koncerne la lingvoplanadon la tendencoj pri la Universala Lingvo kaj pri la Internacia Lingvo havis komunajn trajtojn. Tamen, plejparto de la aprioraj lingvoprojektoj kroĉiĝis al la tendenco de la Universala Lingvo, kaj plejparto de la aposterioraj lingvoprojektoj al la tendenco de la Internacia Lingvo.

Jan AMOS KOMENSKY 1668 estis la unua, kiu eksplikis la teorion pri la Internacia Lingvo, pri la nova lingvouza sistemo (ĉar

la termino Internacia Lingvo estiĝis nur en la dua duono de la 19-a jc., KOMENSKY uzis la malnovan terminon Universala Lingvo). En lia verko "La vojo de la lumo" troveblas la priskribo de la ĉefaj trajtoj de la nova lingvo kaj la nova lingvouza sistemo jene:

- a) Ĝi estu "la sola lingvo, komuna por ĉiuj nacioj";
- b) "Ĉiuj nacioj konservu kaj kulturu ankaŭ siajn proprajn lingvojn", kaj ankaŭ la lerneja edukado okazu en ili;
- c) Ĝi devas esti preciza, fleksema, riĉa en nuancoj kaj belsona; Ĝi devas esti tiel facile instruebla, ke ĉiu kapablu alproprigi ĝin, multe pli facile instruebla ol la naciaj lingvoj; sekve ĝia instruado rezultu la ŝparadon de tempo kaj energio; Ĝi por neniu nacio licas esti malsimpatia, por ĉiu nacio devas esti same utila;
- ĉ) la nova lingvouza sistemo estas ŝtupo al la iama lingva unueco de la homaro.

La geniaj pensoj de KOMENSKY longe forgesiĝis. Nur en la lastaj jardekoj de la 19-a jc. ebligis la unua praktika paŝo al la realigo de la Internacia Lingvo. De post tiam en la centro de la sciencaj esploroj devas esti la socia praktiko, la praktiko de la internacilingva movado. La problemo ĉesis esti teoria.

2. La internacilingva movado

Por lingvigi la lingvoprojekton de la Internacia Lingvo devis estiĝi socia portanto, socia bazo, kiu konsistis el diverslingvanoj, kiuj vivis en diversaj lingvaj sferoj kaj uzis la Internacian Lingvon en sia funkcio. En la tria triono de la 19-a jc. la individuoj, kiuj interesiĝis pri la ideo de la Internacia Lingvo - nur por la ideo, la lingvo ankoraŭ ne ekzistis - certe estis malmultnombraj. Tiuj malmultnombraj diverslingvanoj, kiuj vivis en diversaj lingvaj sferoj, estis geografie disigitaj, vivantaj diaspore en la mondo.

Por lingvigi iun ajn lingvoprojekton tiu diaspore vivanta individuaro bezonis komunikeblecojn, ja lingvo ne ekzistas krom sia parola kaj skriba formoj. Sen komunikeblecoj tiu individuaro ne povis iĝi komunumo. Dum la apero de tiuj komunikeblecoj tiu individuaro ekspluatis ilin kaj komencis organiziĝi, komunumiĝi.

Kiuj estis tiuj novaj eblecoj? Tri decidaj faktoroj estiĝis tiutempe: la internacia poŝta trafiko, la internacia persontrafiko kaj novaj, favoraj eldoneblecoj por la movadaj periodaĵoj.

3. La internacia poŝta trafiko

Historia turnopunkto de la internacia komunikado estis, kiam - pro la evoluinteco de la produktofortoj - la internacia poŝtotrafiko ĉesis esti privata afero kaj iĝis komuna, interŝtata afero, organizita sur multe pli alta nivelo, ol antaŭe. La internacia korespondado ĉesis esti monopolo de la regantaj klasoj, kaj praktike por iu ajn atingeblis.

La amasan internacian letertrafikon ebligis la Universala Poŝta Konvencio, subskribita de 21 ŝtatoj en Berno 1874-10-09. Ĝi ekvalidiĝis 1875-07-01. Por internacia kunlaborado en la poŝtaj servoj tiuj ŝtatoj fondis la Ĝeneralan Poŝtan Union, kies nomo ekde 1878 estas **U n i v e r s a l a P o ŝ t a U n i o**.

Dum la unuaj tri jardekoj de la Konvencio plimultiĝis la subskribintaj landoj, establiĝis la **i n f r a s t r u k t u r o** de la internaciaj poŝtaj servoj, kaj la naciaj poŝtaj retoj iĝis partoj de mondskala sistemo. **L a t u t m o n d a p o ŝ t a i n t e g r i ĝ o e f e k t i v i ĝ i s**.

La nombro de la landoj (a), kiuj partoprenis en la internacia poŝttrafiko, kaj la nombro de la leteroj senditaj eksterlanden (b) (en milionoj):

	(a)	(b)		(a)	(b)
1875	15	144	1900	62	1152
1880	39	336	1905	86	1655
1885	54	475	1910	94	2242
1890	41	592	1913	84	2349
1895	66	795	1922	100	2384

(WL. WOYTINSKY: Die Welt in Zahlen. Fünftes Buch. Handel und Verkehr. Berlin: Rudolf Mosse Buchverlag, 1927. p. 127.)

Dekobliĝo de la internacia letertrafiko dum malpli ol tridek jaroj estis la sekvo de la tutmonda poŝta integriĝo. Tia akceliĝo de la internacia letertrafiko estas unika fenomeno ĝis hodiaŭ.

4. La internacia persontrafiko

Dum la estiĝo de la internacia letertrafiko k o m e n c i ĝ i s a m a s i ĝ i la internacia persontrafiko. En Eŭropo en tiuj jardekoj plenkonstruiĝis la fervoja reto, krome sistemiĝis kaj amasiĝis la transoceana persontrafiko. La internaciaj personaj kontaktoj en tiuj jardekoj amasiĝis, sekve ankaŭ la interlingvaj kontaktoj.

La amasa internacia persontrafiko e s t i ĝ i s ĉ. la jarcentŝanĝo. La teknikaj ŝanĝoj duonjarcenton poste (amasa aŭtomobilismo kaj aertrafiko) estis gravaj, sed nur stimulis la jam delonge ekzistantan amasan internacian persontrafikon.

5. Favoraj eldoneblecoj de movadaj periodaĵoj

En la lastaj jardekoj de la 19-a jc. ankaŭ en la presejindustrio okazis revoluciaj ŝanĝoj. Disvastiĝis la cilindropapera uzo kaj la rotacia presado, sekve la tuta presejindustrio iĝis multe pli produktema. La presaĵ-prezoj restis daŭre malaltaj. Sur la periferioj de la preseja grandindustrio la restinta amaso de la pli malgrandaj presejoj havis plu nur siajn malnovajn aparatojn. Ili specialiĝis je tiu tereno de la produktado de libroj kaj revuoj en relative malgrandaj nombroj. Granda konkurencado, m a l a l t a j p r e z o j k a j m a l l o n g a j p r e s a d - t e m p o j karakterizis la presejindustrion.

6. Sekvoj por la Internacia Lingvo kaj por ĝia movado

Ĉiuj ĉi revoluciaj ŝanĝoj en la komunikado la unuan fojon en la historio ebligis, ke la diaspore vivanta individuaro (interesiĝanta pri la ideo de la Internacia Lingvo) formiĝu, strukturiĝu al o r g a n i z i t a i n t e r n a c i l i n g v a m o v a d o. Tiu historia ebleco realiĝis en la 80-aj kaj 90-aj jaroj kaj ĉirkaŭ la jarcentŝanĝo ĝis 1905. Estiĝis l a s o c i a b a z o , l a s o c i a p o r t a n t o de la Internacia Lingvo.

La formiĝanta internacilingva movado komence klopodis lingvigi la lingvoprojekton de Volapuko en la 80-aj jaroj. Tamen alia lingvoprojekto, Esperanto, prilaborita kaj publikigita de ZAMENHOF 1887 montriĝis la taŭga, kaj la movado - iĝante Esperanto-movado - ĝin lingvigis en la periodo 1887 - 1905.

Speciale grava cirkonstanco por la estiĝanta lingvo estis, ke la menciitaj internaciaj komunikeblecoj jam de la jarcentŝanĝo m a l e b l i g i s l a d i s d i a l e k t i ĝ o n.

(Cetere laŭ Mario PEI en la sama periodo kaj pro la samaj kaŭzoj haltis la diverĝa tendenco de la brita kaj usona anglaj.) Lingvistikaj kaj amatoraj diskutoj pri la danĝero de la disdialektiĝo de la Internacia Lingvo abundis kaj abundas ekde tiam. Strange, la lingvistoj ĉiam nur teorie ekzamenis kaj ekzamenas la problemon: Ĉu devas esti disdialektiĝo, aŭ ne - kaj okazas nenio por ekzameni la fakton: Ĉu la Internacia Lingvo disdialektiĝis dum 90 jaroj, aŭ ne? Tiuj pure spekulaciaj diskutoj kompreneble devas esti senrezultaj, spekulaciaj, por ne diri sensecaj.

7. Ĉu la Internacia Lingvo estas Esperanto?

Estiĝon kaj disvastiĝon de Esperanto anticipis, akompanis kaj akompanas kreo de ĉ. mil aliaj lingvoprojektoj kaj tre multaj movadoiniciatoj. Tiuj estis kaj estas senescepte nur a k c e - s o r a j f e n o m e n o j , a k c e s o r a ĵ o j. La evoluo memkompreneble estas tia, ja la kreo de la Internacia Lingvo (Esperanto) ne povis okazi kvazaŭ elsalto de la diino Atheneo el la kapo de Zeuso, aŭ kvazaŭ la manifestiĝo de la Hegel-a absoluta ideo. Amaso kaj de senvaloraj kaj de altnivelaj lingvoprojektoj necese aperis.

Tamen ofte leviĝas la demando: Ĉu la esperantistoj prave parolas pri la (unusola) Internacia Lingvo, aŭ pli ĝuste estus

paroli pri internaciaj lingvoj? Por respondi tiun demandon ni nepre devas eliri el la realo. Ĉu unusola Internacia Lingvo aŭ pluraj internaciaj lingvoj korespondas al la evoluo de la homaro?

Nur unusola internaciigo ekzistas. La fenomeno de la internaciigo estas universala, tutmonda, totala. Krom la ĉefa tendenco de la internaciigo kompreneble ekzistas ankaŭ kontraŭaj tendencoj: izoliĝoj, apartiĝoj, enfermiĝoj, sed nur kiel flankaj, akcesoraj kaj - rilate al la ĉefa tendenco - ĉiam nur provizoraj fenomenoj. Ĉiuj ĉi kune nur brem-
sas la ĉefan tendencon, neniu el ili povas definitive haltigi aŭ returni ĝin. Konsiderante la tutmondan evoluon ni povas konstati, ke la diversaj altkvalitaj lingvoprojektoj havas nenium ŝancon unu apud alia lingviĝi en diversaj geografiaj zonoj aŭ en diversaj sferoj de la socia agado. Ja la internaciigo signifas ĝuste la tutmondan integriĝon kaj de la geografiaj zonoj, kaj de la diversaj kultursferoj, ĝi signifas la integriĝon de la homaro, eĉ se kun malegalecoj. Al tiu socia evoluo nur unu, unusola Internacia Lingvo korespondas.

8. Esperantologio kaj movadhistorio

La scienco, kiu konsciigas la socian agadon, devas esplori ĉiujn aspektojn de la esplorata fenomeno. Surbaze de tiu aserto ni povas difini la esperantologion. Esperantologio estas interfaka scienco, kiu esploras la tradicion kaj la novan internacian lingvouzajn sistemojn, la fenomenon kaj la socian bazon de la Internacia Lingvo (Esperanto) el historia, politika, jura, sociologia, psikologia, lingvistika, literaturhistoria kaj informada, biblioteksciencia aspektoj.

La esploroj kompreneble devas ampleksi ankaŭ la periferiojn, t.e. la mil aliajn lingvoprojektojn, la aliajn movadiniciatojn, ktp. Movadhistorio siaflanke prilumas la fenomenon per siaj propraj historisciencaj metodoj. Ĝia kontribuo estas nemalhavebla por la kompreno de la tuta fenomeno.

Detlev Blanke

LA LINGVOSCIENCO KAJ PLANLINGVOJ¹⁾

Ioman intereson por "artefaritaj lingvoj" vekis Volapük (1879), la semiplanlingvo de M. SCHLEYER, kiu dum mallonga periodo atingis konsiderindan disvastiĝon, sed proksime je la fino de la 19. jarcento preskaŭ tute malaperis de sur la scenejo.

Kiel nunua scienca korporacio okupiĝis komitato de la "American Philosophical Society" 1887 pri la "scienca" signifo de Volapük kaj rifuzis ĝin kiel evidentan malprogreson en la lingvohistoria evoluo. Esperanto, kontraŭe, estus bonega ekzemplo de "sana intelekto" (Sound judgement).²⁾ La societo alvokis multajn aprobitajn sciencajn asociojn partopreni kongreson, kiu pritraktu la planlingvan demandon. La respondoj estis kolektitaj en "Supplementary Report",³⁾ kiu ankaŭ kritike komentis la neatendite fervoran defendon de Volapük flanke de la "Philological Society of London".⁴⁾

H. SCHUCHARDT estis la unua eminenta filologo, kiu diskutis fundamentajn problemojn.⁵⁾ Por li Volapük, kies lingvajn malperfektaĵojn li ekkonis, estis instigo por principa okupo kun la problemo de "artefarita lingvo". SCHUCHARDT emfazis kiel unu el la unuaj filologoj la ekzistorajton de "arta lingvo", kiun li komprenis kiel esprimon de konscia, celdirektita kaj influiga ago de la homo al la lingvo.

Ne malgrandan efikon al la pozicio de germanaj filologoj pri la demando de planlingvo ĝenerale, kaj pri Esperanto speciale, havis la ekspertajtoj kaj polemikaĵoj de la du konataj jungramatikistoj K. BRUGMANN kaj A. LESKIN.⁶⁾ Ambaŭ vidis, laŭ la organisma teorio de Schleicher, - kontraŭe al SCHUCHARDT - neniu valoron en la okupiĝo pri planlingvoj kaj decide kondamnis la lingvon Esperanto, opiniante ke ĝi sendube devus disdialektiĝi, konforme al la koncepto de la jungramatikistoj pri la fonetikaj leĝoj. Aliaflanke tiun pretendon rifuzis energie J. BAUDOIN de COURTENAY,⁷⁾ fakto tre grava por la estiĝo de objektiva sinteno al la planlingva demando.⁸⁾

J. BAUDOIN de COURTENAY ekkonis, ke la ŝlosilo por ĝusta prijuĝo de la planlingva problemo estas la kompreno de la rilato inter spontaneco kaj konscieco en la lingvoevoluo, tezo kun nuntempe kreskanta signifo, despli ĉar ekzistas inter lingvistiko kaj lingvoplanado ("language planning", jazykovoje stroitelstvo) multaj ligoj.

Al la kritikantoj de K. BRUGMANN kaj de A. LESKIN apartenis i.a. ankaŭ A. MEILLET kaj M. BREAL.⁹⁾

Grava por la scienca diskuto de la planlingva demando ankaŭ estis la "Délégation pour l'adoption d'une langue internationale", fondita en la jaro 1900 en Paris por elekti el inter la multaj projektoj de planlingvo la plej taŭgan kaj por pledi ties enkondukon internacian.¹⁰⁾ Kvankam ĉi-tiu "Délégation" ne estis lingvistika institucio, tamen en ĝi kunlaboris dum kelka tempo eminentaj lingvistoj kiel H. SCHUCHARDT, J. BAUDOUIN de COURTENAY, O. JESPERSEN kaj A. MEILLET. Sub decida gvido de L. COUTURAT, kunfondinto de la moderna matematika logiko, diskutis en la jaro 1907 fondita "Komitato" de la delegacio la diversajn projektojn kaj akceptis "reformitan Esperanton" sub la nomo "Ido". L. COUTURAT mem estis la aŭtoro de "Ido" kiel R. BERGER povis pruvi.¹¹⁾

Evidente L. COUTURAT, instigite de la laboroj de LEIBNIZ pri internacia lingvo celanta matematikigon de la pensado (Algebro de Ideoj)¹²⁾, klopodis konstrui la vortfaradon de "Ido" sek-vante specifajn vidpunktojn de la logiko.¹³⁾

Kvankam ja kelkaj bonkonataj lingvistoj okupiĝis pri la ideo de internacia helplingvo,¹⁴⁾ tamen O. JESPERSEN estis sendube la sola kiu, ne nur scipovinte diversajn sistemojn kaj aktive kunaginte en la mondlingva movado (Ido),¹⁵⁾ mem provis konstrui kaj propagandi planlingvon laŭ propra koncepto. La konvinko de JESPERSEN pri la progreso de la lingvoevoluo harmoniis nedubable kun la ideo, krei lingvon, kiu en la konstruo amplekse eliminus la dum la historia evoluo estiĝintajn anomaliaĵojn kaj anticipus la rezultojn de la lingva disvolviĝo. En la jaro 1928 aperis lia projekto "Novial"¹⁶⁾ kaj dum la jaroj 1934 ĝis 1939 eĉ gazeto "Novialiste",¹⁷⁾ en kiu JESPERSEN diskutis detalaĵojn de sia sistemo kaj ties pluevoluon.

De eksterordinara signifo por la diskuto de la planlingva problemaro sur scienca nivelo estis la multflankaj laboroj de la "International Auxiliary Language Association (IALA)"¹⁸⁾. Ĝi eklaboris en la jaro 1924 en Usono kaj ekzistis ĝis la jaro 1951.

IALA ekstarigis al si jenajn celojn:

1. studi ĉiujn demandojn ligitajn kun la problemaro de internacia helplingvo same entreprenante koncernajn esplorojn kaj eksperimentojn,

2. fondi ekspertan komitaton, kiu post abunda esploro de ĉiuj problemoj devus rekomendi al la registaroj de la mondo helplingvon por oficiala agnosko kaj subteni la por tio necesajn paŝojn.

IALA realigis siajn esplorojn precipe en la sekvaj sferoj:

a) Oni analizis la ekzistantajn planlingvojn, nome Esperanto, Esperanto-II (René de SAUSSURE, 1927, frato de F. de SAUSSURE), Ido, Novial, Occidental (hodiaŭ: Interlingue) kaj Latino sine flexione (PEANO), kiuj estis nomitaj, ne plenrajte, "existing constructed languages of demonstrated usefulness". (= ekzistantaj konstruitaj lingvoj de demonstrita utileco)

IALA efektivigis multnombrajn kolokvojn kaj verkis komparlingvistikajn kaj ĝeneralajn lingvosciencajn kaj planlingvajn analizojn en la manuskriptserio "Foundation of Languages" (i.a. de E. SAPIR, W.E. COLLINSON). Nur malmultaj de ili estis publicitaj kaj la nepublicitaj ĝis nun ne povis esti retrovitaj. De speciala graveco estas la helpe de IALA eldonita "Bibliografio de internacia lingvo" de PETRO L. STOJAN,¹⁹⁾ kiu registris ĝis la jaro 1929 pli ol 6 000 bibliografiajn unuojn.

Daŭrigo de tiu bibliografia laboro ĝis la nuntempo ankoraŭ devas esti farata.

b) Esploroj en la sektoro de fremdlingvaj studoj, interalie:

1. Enketoj pri la utilo de planlingvaj konoj por la propra scio de la gepatra lingvo,
2. Instruo de planlingvo kiel faciliganta preparo por la studado de aliaj fremdlingvoj²⁰⁾ (propedeŭtiko)
3. Difino de la kvanto de planlingvaj lernunuoj kompare al naciaj lingvoj.

La diversaj testoj kaj 6-jara eksperimento, kiu baziĝis sur instruo de Esperanto en kelkaj lernejoj en Usono kaj Eŭropo per "General Language course" de H.S. EATON²¹⁾ montris i.a. jenan rezulton:

"that an average college senior or graduate in twenty hours of study will be able to understand printed and spoken Esperanto better than he understands French or German or Italian or Spanish after hundred hours of study. Forty hours of teaching and practice will equip an pupil in Grade 7 or 8 to understand and use Esperanto as well as two hundred hours of teaching and practice will equip him in French or German."²²⁾

(Ke meza abiturienta lernanto aŭ ekzameninto post 20 stud-horoj kapablas kompreni presitan kaj parolatan. Esperanton pli bone ol li komprenas la francan aŭ germanan aŭ italan aŭ hispanan post cent horoj da studado. 40 horoj de instruado kaj praktikado kapabligos lernanton de la 7-a aŭ 8-a klaso kompreni kaj apliki Esperanton tiom bone kiom post 200-hora lernado kaj praktikado de la franca aŭ germana.)

En sia finraporto konkludas THORNDIKE: "On the whole, with expenditures of from ten to an hundred hours, the achievement in the synthetic language will probably be from five to fifteen time that in a natural language, according to the difficulty of the latter."²³⁾

(Resume, kun investo de 10 ĝis 100 horoj, la kapablo en la sintetika lingvo verŝajne estos de 5 ĝis 15 foje pli alta ol en natura lingvo, pro la malfacileco de la lasta.)

c) Plue kunlaborantoj de IALA entreprenis multampleksajn ekzamenojn de la demando de lingva komunikado dum internaciaj konferencoj,²⁴⁾ uzinte materialojn pri 800 internaciaj konferencoj el la jaroj 1923 - 1929.

IALA aranĝis krom tio esplorojn kompar-lingvistikajn²⁵⁾ por ebligi la elekton de iu el la ekzistantaj planlingvoj, respektive la konstruon de nova lingvo laŭ vico da lingvistikaj, lernteoriaj, sociologiaj kaj aliaj kriterioj.²⁶⁾

IALA okazigis kelkajn internaciajn lingvosciencajn konferencojn. La konferencon en la jaro 1930²⁷⁾ en Genf partoprenis sub la prezido de O. JESPERSEN krom reprezentantoj de la plej signifplenaj planlingvaj projektoj ankaŭ la lingvistoj CH. BALLY, A. DEBRUNNER, O. FUNKE, E. HERMANN, W.E. COLLINSON, S. KARCEVSKI kaj A. SECHEHAYE. En raporto pri la 12-taga konferenco skribis A. DEBRUNNER: "Celdirektantaj estis por ni jenaj ideoj:

1. La mondhelplingva movado havas tiel grandan praktikan kaj ĝeneralan lingvistikan signifon, ke la lingvoscienco ne devas ĝin neglekti.
2. La lingvoscienco devas helpi, ke la laboro flanke de IALA dezirita kaj de Prof. JESPERSEN jam praktikita, kune kun la lingvoscienco plifortigu.²⁸⁾

La dua lingvosciencia konferenco de IALA okazis en la jaro 1936 sub la gvido de A. DEBRUNNER en Kopenhago.²⁹⁾

Partoprenis tie 20 filologoj el 10 landoj same kiel reprezentantoj de planlingvoj. Al la lingvosciencistoj apartenis O. JESPERSEN, W.E. COLLINSON, J. VENDRYES. La konferenco pri-traktis 29 kriteriojn por la konstruo de planlingvo.

Ĉe du internaciaj lingvistikaj kongresoj pro sia multflanka scienca laboro kaj pro la aŭtoritato de siaj kunlaborantoj IALA ludis certan rolon.

La partoprenintoj de la 2. Internacia Lingvistika Kongreso³⁰⁾ en la jaro 1931 en Genf okupiĝis pri la problemoj de la spontana lingvoevoluo kaj de la konscia interveno de la homo en tiun evoluon, plie pri problemoj de "artaj lingvoj".

O. JESPERSEN substrekis en sia raporto la rilatojn inter tiaj elementoj kiel kreado de novaj lingvoj literaturaj, elparolada normigo, estigo de sciencaj terminologioj kaj la konstruo de internacia planlingvo. Li emfazis, ke la lingvistoj ne povas preterpasi tian problemon de grandega signifo kiel estas internacia lingvo. Per deklaro 27 kongrespartoprenantoj esprimis sian simpatian por la laboroj kaj planoj de IALA, inter ili C. BALLY, M. BARTOLI, D.S. BLONDHEIM, M. COHEN, A. DEBRUNNER, L. JORDAN, S. KARCEVSKI, V. MALTHESIUS, A. MEILLET, B. MIGLIORINI, K. SANDFELD, J. SCHRIJNER, A. SECHEHAYE, A. SOMMERFELD, N. TRUBETSKOJ, C.C. UHLENBECK, J. VENDRYES, J. WACKERNAGEL, N. van WIJK.

Dum la 6. Internacia Lingvistika Kongreso 1948³¹⁾ denove estis diskutita la demando de planlingvo. A. MARTINET, kiu de 1946 - 1948 estris la lingvistikajn esplorojn de IALA kaj kune kun J.P. VINAY ellaboris demandilon³²⁾ enhavantan 127 detalajn demandojn rilate al la strukturo de internacia lingvo, prezentis al la kongreso analizon pri la stato de la diskutoj kaj esplorojn al la planlingvo kaj raportis pri la aktivecoj de IALA. Por MARTINET ekzistis neniu dubo pri funkcikapableco de internacia planlingvo. Tiurilataj duboj estus la rezulto de neinformiteco pri la reala situacio. Konsidere al la politikaj eblecoj internacie enkonduki tian lingvon, MARTINET estis skeptika.³³⁾

En la diskutoj kelkaj eminentaj lingvosciencistoj akcentis la gravecon de la problemoj, inter ili V. GEORGIEV (Bulgario), B. MIGLIORINI kaj A. DEBRUNNER.

Krom la menciitaj lingvistoj partoprenis la laboron de IALA respektive ĝiajn aranĝojn kaj aktivecojn ankaŭ R. JAKOBSON, A. MEILLET, C.K. OGDEN, E. WÜSTER kaj aliaj.³⁴⁾

Post la eldono de gramatiko kaj vortaro pri la planlingva projekto de IALA "Interlingua"³⁵⁾ fakte la ekzisto de IALA ĉesis. La signifo de la laboro de IALA ne povas esti taksita

nur surbaze de la finprodukto "Interlingua". Interlingua estas precipe la verko de A. GODE,³⁶⁾ kiu kiel fervora adepto de la "Language relativism" de B.L. WHORF, provis realigi la "Standard Average European (SAE)" de WHORF, ĉar "Western European" estus la internacia lingvo de la 20. jarcento.³⁷⁾

Por la naturalismaj projektoj, kies plej ekstrema reprezentanto estas Interlingua, estas ĝusta la konstato, ke ili respegulas ioman okcident-ŝovinisman koncepton. Malgraŭ tio, rigardate de lingvistika vidpunkto, kaj Interlingue (de WAHL) kaj Interlingua (GODE) liveras interesan materialon por kompara konfronto de la leksiko de romanaj lingvoj.

La graveco de IALA evidentiĝas en ĝia modele kaj larĝe konceptita scienca interlingvistika laboro. Multaj sin altrudantaj demandoj pri utilo kaj scienca prijuĝo de la planlingva problemaro, kiuj hodiaŭ bezonas klarigon sur marksisma-leninisma bazo, estis jam de IALA pretigitaj kaj esploritaj laŭ la tiamaj lingvistikaj ideoj. Per ĝia agado IALA kontribuis altgrade al tio, ke la planlingva fenomeno estas komprenita de multaj lingvosciencistoj kiel serioza scienca afero. La por plia pritrakto de tiuj problemoj malfavoraj kondiĉoj antaŭ kaj post la dua mondmilito kaŭzis partan forgeson de la laboroj faritaj de IALA.

La kunlaboro de multnombraj eminentaj filologoj en IALA certe pravigas la opinion de O. JESPERSEN:

"Estus granda eraro supozi, ke la fakaj lingvosciencistoj entute estas kontraŭuloj de konstruita lingvo. Multe pli ĝuste estus diri, ke tiuj inter ili, kiuj plej multe okupiĝis pri tiu demando, sentas al tiu ideo la plej favoran inklinon."³⁸⁾

Por la estigo de marksisma-leninisma teorio pri signifo kaj limoj de internacia planlingvo precipe interesaj estas la laboroj de la sovetaj interlingvistoj de la 30-aj jaroj. Unu el la ĉefaj taskoj de la juna soveta lingvoscienco estis la kreado de skriboj por la multaj ĝis tiam senskribaj lingvoj de USSR kaj ties disvastigado. Krome temis pri tio, adapti la naciajn lingvojn, precipe leksike, al la komunikadaj bezonoj de la evoluanta socialisma soveta socio.³⁹⁾ Necesitis do aktiva rilato al la lingvo kiel perfektigenda rimedo. Pro tio la ideo de konscie kreita lingvo por multaj sovetaj lingvistoj estis nenio eksterordinara. E. DREZEN, unu el la unuaj eminentaj marksistaj interlingvistoj, traktis, kontraŭe al IALA, la planlingvan demandon problemaro precipe determinita ankaŭ de

politikaj kaj sociologiaj faktoroj.⁴⁰⁾ Pro tio la teoriaj laboroj de E. DREZEN, kiu meritojn akiris ankaŭ pri demandoj de lingvonormigo,⁴¹⁾ estas karakterizitaj de la klopodo, vidi la problemaron de internacia lingvo en ties rilatoj al la internacia socia evoluo, stampita de klasbatalo. La "11 tezoj pri internacia lingvo", ellaboritaj kaj akceptitaj de la brigado de la sekcio por lingvoplanado⁴²⁾ ĉe la popola kleriga komisariato de RSFSR, malgraŭ eraraj opinioj pri la klaskaraktero de lingvo kaj pri ĝia aparteno al la socia surbazo, enhavas interesajn ideojn pri la rolo de internacia lingvo ĝenerale kaj precipe de Esperanto sub la kondiĉo de la diktaturo de proletaro. Laŭ tio i.a. necesas pli profunde esplori, kian valoron internacia lingvo povas havi por la internacia laboristaro. Ankaŭ estu certigota la konscia pluevoluigo de Esperanto en la intereso de la proletaro, ekz. konsiderante la fakton, ke ideologiaj procesoj kompreneble respeguliĝas en internacia lingvo, kia estas Esperanto.⁴³⁾ Krome estu esplorta la utilo de Esperanto kiel preparo por la lernado de aliaj lingvoj kaj la signifo de planlingvo i.a. por la terminologia laboro.

Kaj la traktado de la planlingva problemaro en la kadro de la Sesa Internacia Lingvista Kongreso 1948 en Parizo kaj la reorganizado de la internacia Esperanto-movado post la Dua Mondmilito, akcelita ekde 1954 per la bonvolema sinteno de UNESCO, en sciencaj rondoj denove rezultigis certan interesiĝon pri la problemo de internacia lingvo.

Tamen la "malvarma milito" malhelpis tiun evoluon. De 1957 ĝis 1979 daŭris la reorganizado de la Esperanto-movado en la socialismaj ŝtatoj (en GDR ekde 1965 en Kulturligo). La evoluon de interlingvistiko en USSR dum la lastaj du jardekoj daŭre influis la prelegoj kaj publikigoj de la konata kaŭkaziologo E.A. BOKAREV (1904-1971)⁴⁴⁾, kiu komencis en 1956 la denovan interlingvistikan diskuton en USSR.⁴⁵⁾ La en 1963 fondita komisiono pri interlingvistiko de la sekcio por lingvo kaj literaturo ĉe la Akademio de Sciencoj de USSR okazigis ĉe la Akademio, komence sub la gvido de BOKAREV, ĝis 1976 pli ol 40 sciencajn kolokvojn⁴⁶⁾ pri problemoj de interlingvistiko kaj esperantologio. La komisiono de la Akademio, skribi libron pri la bazoj de interlingvistiko, BOKAREV jam ne povis realigi. Ekde 1972 la interlingvistikajn aktivecojn en USSR kunordigas

la sociolingvisto M.I. ISAEV. En siaj publikigoj kaj diversaj prelegoj⁴⁷⁾ ISAEV pledas por ampleksa esploro de la planlingva problemaro sub aparta konsidero de Esperanto. Dum internaciaj konferencoj de la Akademio de Sciencoj de USSR en 1972 kaj 1974 interlingvistikaj temoj ludis gravan rolon,⁴⁸⁾ tiel i.a. en prelegoj de O.S. AHMANOVA, N. GUNUSOV, V. AKULENKO k.a. Surbaze de decido de la prezidito de la Akademio de Sciencoj de USSR, de la sekcio literaturo kaj lingvo kaj ĉe la instituto por lingvoscienco oni "laŭsisteme esploras la problemon de helplingvo por la internacia komunikado kaj ties aplikeblecoj sub la nuntempaj kondiĉoj".⁴⁹⁾ Konforma scienca esplorgrupo (ekde 1974) sub la gvido de M.I. ISAEV okupiĝas pri analizado de jenaj problemoj:

1. Esploro de la teoriaj problemoj de helplingvo por la internacia komunikado.
2. Historio de la estiĝo de artefaritaj lingvoj.
3. Tipologio de artefaritaj lingvoj.
4. Spontaneeco kaj konscieco en la proceso de lingva evoluo.
5. Strukturo kaj funkcio de Esperanto kiel internacia helplingvo.

Post la publikigo de la unua kolekto "Problemy interlingvistiki" (Moskvo 1976) oni planas la eldonon de pluaj sciencaj verkoj pri la planlingva problemaro.⁵⁰⁾ Signifon por la interlingvistika diskuto en USSR ankaŭ havas la laboroj de V.P. GRI-GORJEV,⁵¹⁾ P.N. DENISOV⁵²⁾ kaj precipe la parte tre valora, eĉ se en si mem kontraŭdira, libro de E. SVADOST.⁵³⁾

Viglan interesigon pri la rilatoj inter kibernetiko kaj la planlingvo Esperanto montris unu el la plej eminentaj sovetaĵaj kibernetikistoj, A. BERG.⁵⁴⁾

Al la sovetaĵaj lingvistoj, serioze okupiĝantaj pri Esperanto, i.a. apartenas la estona finnougriŝto P. ARISTE, kiu gvidis Esperanto-kursojn ĉe la universitato de Tartu.⁵⁵⁾

Prelegseriojn pri interlingvistiko i.a. gvidis A. DULIČENKO⁵⁶⁾ ĉe la universitato de Samarkand kaj S.N. KUZNECOV⁵⁷⁾ ĉe la Lomonossov-universitato en Moskvo.

Kvankam en Pollando momente ne ekzistas laŭsistema esplorado pri problemoj de interlingvistiko, kelkaj polaj sciencistoj, inter ili la lingvistoj Z. KLEMENSIEWICZ⁵⁸⁾ kaj W. TASZYSKI⁵⁹⁾ kaj la filozofoj T. KOTARBINSKI⁶⁰⁾ kaj K. AJDUKIEWICZ⁶¹⁾ plurfoje emfazis la signifon de Esperanto. Precipe Z. KLEMENSIEWICZ

en diversaj sciencaj artikoloj⁶²⁾ engaĝiĝis pri la problemo de internacia lingvo kaj sukcese laboris por la parta enkonduko de Esperanto-instruado en la polajn lernejojn.

En Bulgario V. GEORGIEV apartenas al la pledantoj por Esperanto.⁶³⁾ Ĉe la Sofia universitato ekzistas lektorato por Esperanto.

En Hungario, kie al la pledantoj por Esperanto apartenis la lingvistoj Mór KORACH⁶⁴⁾ kaj Géza BARCZI,⁶⁵⁾ ekde 1966 ĉe la Eötvös-Löränd-universitato en Budapeŝto ĉe la filozofia-filologia fakultato ekzistas Esperanto kiel studfako (lingvo kaj literaturo) sub la gvido de I. SZERDAHELYI.⁶⁶⁾ La laboro super planlingvoj antaŭnelonge integriĝis en la esplorprogramon pri ĝenerala kaj aplikita lingvistiko de la universitato. Disertacioj pri esperantologiaj kaj interlingvistikaj problemoj same kiel universitataj lernolibroj estas faritaj respektive estas preparataj.⁶¹⁾

Pri sciencaj aktivecoj en okcidenteŭropaj landoj kaj speciale en Usono ekde la mezo de la 50-aj jaroj raportis "The International Language Review" (1956-1967). Precipe la verkoj de la usona lingvisto kaj interlingvisto M. PEI detale informis pri la mondlingva problemo.⁶²⁾ Dum la lastaj jaroj en Usono rimarkblas plifortiganta interesiĝo precipe ĉe "Modern Language Association", kiu ekde 1972 ĉiujare gvidas seminariojn pri la planlingva problemo kaj Esperanto.⁶³⁾

En kelkaj okcidenteŭropaj universitatoj ekzistas lektoroj por Esperanto, tiel ekz. en Hamburg kaj Saarbrücken.⁶⁴⁾

Prelegoj pri la planlingva problemo okazas ankaŭ ĉe la universitato de Vieno.⁶⁵⁾ En la katalogo de la fakoj, kiujn oni envicigas en la lingvosciencoj kaj instruas en universitatoj de FRG, "mondhelplingvoj" (25) estas entenataj.⁶⁶⁾ Lasttempe la kreinto de "kibernetika pedagogio" Helmar FRANK (Paderborn, FRG), parte kunlabore kun Budapeŝto, en la kadro de la esplorlaboroj de la Esplor- kaj Evolucentro por Objektivigitaj Instru- kaj Lernprocedoj (FEoLL), okupiĝas pri problemoj de "klerigteknologia kaj instruplana raciigo de fremdlingva instruado" pere de planlingvoj (t.e. Esperanto), pri la aplikado de Esperanto por scienco, dato-prilaborado, kiel programlingvo ktp. Enlernejaj eksperimentoj (i.a. per la instrumaŝinoj Robimat II, Kybernet), ampleksaj internaciaj sciencaj konferencoj ("Interlinguistik in Wissenschaft und Bildung" = interlingvistiko en scienco kaj klerigo; Paderborn, 24-a ĝis

28-a de novembro 1976, pli ol 30 referaĵoj) kaj multnombraj publikigoj montras novajn, sukcespromesajn elirpunktojn por la scienca dokumentado de la valoro de planlingvoj.⁶⁷⁾

La filozofian skolon de LEIBNIZ kaj DESCARTES (lingvo kiel algebro de ideoj) sekvis S. CECCATO el Milano, eldoninta revuon de 1970 ĝis 1972.⁶⁸⁾

Precipe valora por interlingvistikaj kaj socilingvistikaj esploroj estas la ekde 1969 ĉe Mouton en Hago aperanta revuo "La Monda Lingvo-Problemo", ekde 1977 kun la nova titolo "Lingvaj Problemoj kaj Lingva Planado" eldonata de la Centro de Esploro kaj Dokumentado pri la Monda Lingvo-Problemo en Rotterdam. Tiu ĉi revuo i.a. traktas la problemon de internacia lingva komunikado ne unuflanke kiel lingvistikan demandon, sed komplekse sub politikaj, ekonomiaj, sociologiaj, juraj, psikologiaj kaj lingvistikaj aspektoj.

Ekde 1974 videblas seriozaj penoj internacie kunordigi la teoriajn esplorojn pri la planlingva problemaro. Informa kaj esplora centro estas konstruata.

En GDR ĝis nun ankoraŭ ne ekzistas instituciigita kontinua scienca laboro super planlingvaj demandoj, eĉ se lasttempe malmultnombraj kontribuajĵoj estas publicitaj⁶⁹⁾ kaj ankaŭ okazis sukcesa defendo de disertacio ĉe la Humboldt-universitato.⁷⁰⁾

La fakgrupo "interlingvistiko/esperantologio" ĉe Kulturligo de GDR, gvidata de V. FALKENHAHN, sekvas la interlingvistikan esploron, organizas sciencajn kolokvojn kaj faras ekspertizojn pri demandoj, koncernantaj la planlingvan demandaron. Katalogo, entenonta ĉirkaŭ 5000 planlingvajjn verkojn, troviĝantaj en bibliotekoj de GDR, estas preparata.

Grandan signifon por la dum la lastaj jaroj plifortiĝanta interesiĝo pri interlingvistikaj kaj esperantologiaj esploroj precipe havas la grandaj arkivoj en Vieno kun 16000 titoloj,⁷¹⁾ en La Chaux-de-Fonds (Svislando),⁷²⁾ en Londono (Brita Esperanto-Biblioteko, 30000 unuoj)⁷³⁾ kaj en la universitata biblioteko en Amsterdam.⁷⁴⁾

Notoj

- 1) Parto el germanlingva ampleksa studo, kiu aperis en "Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung", Berlin, 1977: n-roj 2 kaj 4
- 2) D.G. Brinton, W. Phillips, M.B. Snyder, Reports of the Committee appointed October 21, 1887, to examine the scientific Value of Volapük, presented to the American Philosophical Society, November 18/1887 and January 6/1888
- 3) D.G. Brinton, H. Phillips, M.B. Snyder, Supplementary Report of the Committee appointed to consider an international language. Read before the American Philosophical Society, Dec. 7, 1888
- 4) A.J. Ellis, On the conditions of an universal language, in reference to the invitation of the American Philosophical Society of Philadelphia, U.S., to send delegates to a congress for perfecting an universal language on an aryan basis, and its report on Volapük, en: Transactions of the Philosophical Society, 1888 - 1890, London/Straßburg 1891, p. 59-94
- 5) kp. H. Schuchardt, Auf Anlaß des Volapük, Bern 1888
 - H. Schuchardt, Weltsprache und Weltsprachen, an Gustav Meyer, Straßburg 1894
 - H. Schuchardt, Bericht über die auf Schaffung einer künstlichen internationalen Hilfssprache gerichtete Bewegung, en: Almanach der Akademie der Wissenschaften, Wien, 1904, p. 281 - 296
- 6) kp. K. Brugmann, A. Leskien, Zur Kritik der künstlichen Weltsprachen, Straßburg 1907
 - K. Brugmann, A. Leskien, Zur Frage der Einführung einer künstlichen internationalen Hilfssprache, en: Indogermanische Forschungen, vol. 22, Straßburg 1907/1908, p. 365 - 396
 - K. Brugmann, Die künstlichen Weltsprachen und ihre Aussichten, en: Akademische Rundschau, Leipzig 1913 - 1914, p. 290 - 309
- 7) kp. J. Baudouin de Courtenay, Zur Kritik der künstlichen Weltsprachen, (instigite de la samtitola broŝuro de K. Brugmann kaj A. Leskien), Leipzig 1908
 - J. Baudouin de Courtenay, O języku pomocniczym międzynarodnym (Oddzysł publiczny, wygotoszony w Warszawie 5. maja 1908 r.), Osobne oddzicie z "Krytyki", Kraków 1908
- 8) kp. ankaŭ V.P. Grigorov, J.A. Baudouin de Courtenay i interlingvistika, en: k 30-letiju so dnja smerti), Moskva 1960, p. 53 - 66

- 9) kp. A. Meillet, M. Bréal, Recenzo pri K. Brugmann kaj A. Leskien, Zur Kritik der künstlichen Weltsprachen, en: Revue Critique de histoire et de littérature, n-ro 13/1908, (2 avrils), p. 240 - 246, Paris
- A. Meillet, Les langues dans l'Europe nouvelle, Paris 1928, p. 276 - 285
 - M. Bréal, Le choix d'une langue internationale, en: La Revue de Paris, Juillet-Août 1901, p. 229 - 246, Paris 1901
- 10) kp. L. Couturat, O. Jespersen, R. Lorenz, W. Oswald, L. Pfaundler, Weltsprache und Wissenschaft, Jena 1909, p. 11 - 26
- B. Kotzin, Historio kaj teorio de Ido, Moskvo 1913 (germane: Geschichte und Theorie des Ido, Dresden 1916)
- 11) R. Berger, Li ver historie del lingue internationale, en: Cosmoglotta, Aŭgusto 1937, (jarkolekto 16, n-ro 116) p. 67 k. sekv.
- 12) kp. L. Couturat, La logique de Leibniz, Paris 1901, p. 51 k. sekv.
- L. Couturat, Opuscules et fragments inédits de Leibniz, Paris 1903, p. 93
- 13) kp. - L. Couturat, D'une application de la logique au problème de la langue internationale, in: Revue de Métaphysique et de Morale, Paris 1908, p. 761-769
- L. Couturat, Des rapports de la logique et de la linguistique dans la problème de la langue internationale, en: Revue de Métaphysique et de Morale, Paris, Juillet 1911, p. 509- 516
- 14) kp. ankaŭ la liston de lingvosciencistoj, kiuj eldiris opinion rilate al la planlingva demando (gis ĉ. 1930) ĉe E. Wüster, Internationale Sprachnormung, Bonn 1966, en suplementa tabelo
- 15) kp. - la multnombrajn de O. Jespersen en Ido skribitajn artikolojn en la gazeto "Progreso" ek de 1907 kaj "Novialiste" (kp. noton 17)
- Selected writings of O. Jespersen, London 1962
- 16) kp. - O. Jespersen, Eine internationale Sprache, Heidelberg 1928 (el la angla de S. Auerbach)
- O. Jespersen, Novial Lexike, London 1930
- 17) Novialiste, Revuo por li kosmopoliti standardlingue, Red. P. Ahlberg, 1934 - 1939
- 18) pri IALA kp. krome la pli sube menciitajn titolojn
- IALA: Outline of program, New York 1924, p. 23
 - IALA: General Report, New York 1945, p. 64

- IALA: A Plan for obtaining Agreement on an Auxiliary World - Language, preceded by A Brief History of the International Auxiliary Language Association, New York 1936, p. 27
- 19) aperis 1929 en Genevo, reeldonita 1973 ĉe Olms-Verlag Hildesheim/New York
- 20) kp. pri tio
- E.L. Thorndike, L.V.H. Kennon, Progress in Learning an Auxiliary Language, a report, Teachers College, Columbia University, IALA, New York 1927, p. 138
 - S.P.D. Duggan, A preliminary investigation of the teaching of auxiliary languages in schools, a report to the council of the Parents League of New York, IALA, New York 1927, p. 74
 - E.L. Thorndike, Language Learning. Summery of a Report to the International Auxiliary Language Association in the United States, Inc. - Division of Psychology, Institute of Educational Research, Teachers College, Columbia University - Bureau of publications, Teachers College, Columbia University, New York 1933, p. 59
 - H.S. Eaton, The educational value of an artificial language, en: The modern Language, Journal, New York, vol. XII, novembro 1927, n-ro 2, p. 87 - 94
 - A. Fisher, Modern languages by Way of Esperanto, en: Modern Languages, vol. 20, 1921, p. 179 - 182
- 21) H.S. Eaton, General language course, Banks Upskaw and company, Dallas 1939, p. 180
- 22) IALA: Report of executive secretaty, May 19, 1930 - decembro 31, 1931 New York 1932, p. 6
- 23) E.L. Thorndike, Language Learning .. vd. supre, p. 7
- 24) kp. H.N. Shenton, Cosmopolitan conversation, The language Problems of international conferences. Columbia University Press, New York 1933, p. 803
- 25) publicitaj estis i.a.:
- E. Sapir, M. Swadesh, The expression of the ending-point relation in English, French and German, en: Monographe of the Linguistic Society of America, X, New York 1932, p. 125
 - E. Sapir, Totality, en: Monographs of the Linguistic Society of America, V 5 / New York 1930, p. 28
 - H.S. Eaton, Helen, Comparative frequency list, a study based on the first thousand words in English, French, Spanish and German Frequency lists, en: Yearbook of the Committee on Modern Language Teaching, New York 1934.
 - Kromaj 20-30 lingvistikaj studaĵoj. inter ili lingvo-scienca bibliografio de Erich Hofmann (Manuskripto 1933, p. 479) devas esti en la IALA-arkivo, kiu troviĝas supozeble en New York.

- 26) kp. A. Debrunner, W. de Cock Buning, J. Vendryes, *Some criteria for an international language and Commentary*, IALA, New York 1937, p. 36
- 27) kp. IALA, *Annual Meeting, May 19, 1930, Excerpts and Summaries of Reports of Activities, January 1, 1929 - May 19, 1936*, New York 1930, p. 16 k. sekv.
- 28) *Indogermanisches Jahrbuch, XIV. vol.* Berlin 1930, p. 393/94
- 29) kp. - IALA, *Annual Report for 1936*, New York 1937, p. 7 k. sekv.
- IALA, *Communications from Committee for Agreement (multopligita manuskripto)*, New York 1936
- 30) kp. *Actes du deuxième Congrès international de linguistes, Genève, Août 1931.* Paris 1933
- 31) kp. *Actes du sixième Congrès international de Linguistes, Paris, 1948, Paris 1949, p. 93-112, 409-416, 586-600*
- 32) kp. A. Martinet, J.P. Vinay, *Questionnaire*, IALA, New York 1946, p. 97 (france kaj angle)
- 33) kp. ankaŭ la artikolon al la planlingva demando de A. Martinet en: "Word", New York, vol. 2, 1946, p. 37-47 kaj vol. 8, 1952, p. 163-167 samkiel la recenzo al la verko de M. Monnerot-Dumaine, (kp. noton 8) en: *Comptes rendus, Bulletin de la Société de linguistique de Paris, 1962 / n-r. 2, p. 30-34.*
Similan opinion havas ankaŭ Mayrhofer: kpt. M. Mayrhofer, *Plansprachen und Sprachplanung, Geschichte, Kritik, Perspektiven*, en: *Festschrift zur Feier des 125-jährigen Bestehens der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig*, Berlin 1974, p. 77-86
- 34) kp. A. Gode, *Interlingua English Dictionary*, New York 1971², p. XV/XVI (1. eldono 1951)
- 35) kp. krom noton 34 ankaŭ A. Gode, H.E. Blair, *Interlingua, a grammar of the international language*, New York 1971 (1. eldono 1951)
- 36) kp. A. Matejka, *Li verita pri Interlingua*, en: "Cosmoglotta", *Organ oficial del Interlingue-Union*, vol. 49, Januaro/Marto 1970, n-ro 258, p. 2-7
- 37) kp. A. Gode, *The Case for Interlingua*, en: *The Scientific Monthly*, vol. LXXVII 1953 / 8, p. 89, Lanchester
- 38) O. Jespersen, *Eine internationale Sprache ... vd. supre*, p. 10
- 39) Kp. i.a.
- A.T. Baziev, M.I. Isaev, *Jazyk i nacijs, Moskvo 1973*
- M.I. Isaev, *Razvitie nacionalnyh jazyka v SSSR*, en: *La Monda Lingvo-Problemo, Den Haag (Mouton)*, vol. 3/1971 / n-ro 8, p. 114 - 124

- 40) kp. - E. Drezen, Analiza Historio de Esperanto-Movado, EKRELO, Leipzig 1931, 95 p.
- E. Drezen, La vojoj de formiĝo kaj disvastiĝo de la lingvo internacia, Leipzig 1929, 64 p.
- E. Drezen, Oĉerki teorii Esperanto (en rusa lingvo kaj Esperanto), Moskvo/Leipzig 1931, 83 p.
- E. Drezen, Osnovy jazykoznanija, teorii i istorii meĝdunarodnogo jazyka, Moskvo 1929, 135 p.
- krome kontribuaĵoj en "Meĝdunarodny jazyk", Moskvo 1922-1937
- 41) kp. i.a. E. Drezen, Pri problemo de internaciigo de scienc-teknika terminaro, Moskvo/Amsterdam 1935, 84 p.
- 42) La aŭtoro disponis nur pri la esperantlingva teksto. "Lingvo-konstrua" fako, supozeble kiel sekcio por "jazykovoje stroitjelstvo". La tezoj estas presitaj en: "La Nova Etapo", Moskvo 1932, vol. I, 3/1932, p. 116 - 118
- 42) kp. Ĉi-konekse: D. Blanke recenzo "Plena Ilustrita Vortaro de Esperanto", en: "Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung", Berlin, 1 - 2/1973, p. 144 - 150
- 44) kp. - O.S. Ahmanova, E.A. Bokarev, Meĝdunarodnyi vspomogatelnyi jazyk kak lingvistiĉeskaja problema, en: Voprosy jazykoznanija, Moskvo 6/56, p. 65 - 78
- E.A. Bokarev, Esperanto, la lingva kreaĵo de Zamenhof, en: Memorlibro pri la Zamenhof-Jaro, Universala Esperanto-Asocio, Centro de Esploro kaj Dokumentado, London 1960, p. 31 - 32 kaj "der esperantist" n-ro 65/66 (3/4 1974) p. 28 - 30
- E.A. Bokarev, Sono kaj fonemo en Esperanto, en: Nuntempa Bulgario, Sofia, 11/1966 kaj GDR-eldono de "Paco", Berlin 1974, p. 29 - 30
- E.A. Bokarev, La internacia lingvosituacio kaj eblecoj de raciigo, en: "der esperantist", Berlin, n-ro 15 (Oktobro 1967), p. 7 - 10
- E.A. Bokarev, Russko-esperantski slovar, Moskvo 1966, 536 p.
- E.A. Bokarev, Esperanto-russki slovar, Moskvo 1974, 488 p., krome kontribuaĵoj de Bokarev en: Problemy interlingvistiki, Moskvo (Nauka) 1976.
- 45) kp. - la raporton de V.P. Grigorjev en: Voprosy jazykoznanija, Moskvo, 1956/4, p. 158/59
- la nekrologon al E.A. Bokarev, en: La Monda Lingvo-Problemo, Den Haag, vol. 3, 1971/-n-ro 7, p. 57 - 58 kaj en: "der esperantist", Berlin, n-ro 47 (Majo-Junio 1971), p. 18 - 19
- 46) kp. Problemy interlingvistiki, Moskvo 1976, p. 157 - 158

- 47) kp. i.a.
 - La ĉapitron "O jazyk budoucího" en la en noto 39 menciita verko de A.T. Baziev kaj M.I. Isaev (p. 215 - 226)
 - M.I. Isaev, Pri bazaj metodologiaj problemoj de interlingvistiko, en: "der esperantist" n-ro 71 (3/1975)
 - Kontribuaĵoj de Isaev en: Problemy interlingvistiki
- 48) a) - De la 24-a ĝis la 27-a de okt. 1972 la instituto de rusa lingvo ĉe la Akademio de Sciencoj de USSR gvidis konferencon pri la temo "Rilatoj inter naturaj kaj artefaritaj lingvoj, en kies kadro okazis 8 prelegoj pri la planlingva problemaro. (Kp. "der esperantist" 59/60, junio - oktobro 1973, p. 45 - 46, "Esperanto", Rotterdam 2/1975, p. 26)
 b) - En junio 1974 la Akademio de Sciencoj de USSR gvidis tritagan konferencon pri la temo "Scienc-teknika revolucio kaj la funkcio de la lingvoj en la mondo". Enkadre de tiu ĉi konferenco i.a. prelegoj de M.I. Isaev ("La problemo de artefarita helplingvo en la epoko de la scienc-teknika revolucio"), O.S. Amanova ("Naturaj lingvoj kaj la problemo de kreado de scienca helplingvo") k.a. traktis interlingvistikajn problemojn. Kp. "der esperantist" 65/66 (3/4 1974), p. 39 - 40; Bulgara Esperantisto Sofio, 10 - 11/1971, p. 21 - 22
- 49) kp. "der esperantist" n-ro 67/68 (5/6 1974) kaj ankaŭ Problemy interlingvistiki, p. 4
- 50) i.a. aparos 1980 libro pri internaciaj helplingvoj.
- 51) kp. - V.P. Grigorjev, O nekotoryh voprosah interlingvistiki, en: Voprosy jazykoznanija, Moskvo 1/66, p. 37 - 46 kaj ankaŭ en: Problemy interlingvistiki
 - V.P. Grigorjev, Ob internacionalnoj jazykovej forme, en: Problemy sovremennoj filologii, Moskvo 1965, p. 94 - 97
- 52) kp. P.N. Denisov, Principy modelirovanija jazyka, Moskvo 1965, p. 5 - 20
- 53) E. Svadost, Kak vzniknet vseobščij jazyk? Moskvo (Nauka) 1968
- 54) kp. La Monda Lingvo-Problemo, vol. 1, n-ro 1, 1969, p. 63
- 55) kp. La Monda Lingvo-Problemo, vol. 2, n-ro 5, 1970, p. 128
- 56) Programo en "Interlingvistika Informa Servo", Reinbeck (FRG) vol. 13, 1970, p. 84
- 57) kp. "Currero international de Interlingua", Odense, vol. 10, n-ro 31, januaro-marto 1973, p. 8

- 58) D. Jakubiec, Uczony-Esperantysta, en: Z. Klemensiewicz, W Służbie nauce i szkole, księga pamiątkowa poświęcona profesorowi doktorowi Zenonowi Klemensiewiczowi, Varsovio 1970, p. 35 - 41
- 59) Esperanto? Varsovio 1964, p. 87 - 88
- 60) same tie, p. 55 kaj sekvantaj
- 61) same tie, p. 13 - 17
- 62) i.a. Z. Klemensiewicz, Czy warto się zajmować Esperantem?, Varsovio 1965
- 63) kp. intervjuo en: Nuntempa Bulgario, Sofia, 7 - 8/1962
- 64) M. Korach, Pensoj pri la internacia lingvo, en: Hungara Vivo, Budapeŝto, 3/1968, p. 12
- 65) kp. - "Köznevelés", XXII, n-ro 23, 9/XII, 1966, p. 891 - 892
- Hungara Vivo, Budapeŝto, 2/1969, p. 13, 1/1974, p. 22 - 23
- 66) kp. T. Vaskó, Esperanto, studobjekto en la Budapeŝta Universitato, en: Hungara Vivo, Budapeŝto, 3/1969, p. 28, Esperantologiaj kajeroj, Budapeŝto, 1977, vol. 2
- 67) - I. Szerdahelyi, Metodologio de Lingvostudado kaj parolalproprigo (de Esperanto), Budapeŝto (Tankönyvkiadó) 1975, 377 p.
- Esperantologiaj kajeroj 1, Budapeŝto 1976, 239 p.
- 68) kp. krom noto 8) ankaŭ
- M. Pei, The story of language, London 1952, p. 427-464
- M. Pei, What's in a Word? New York 1968, p. 205-238, krome en multnombraj bibliografie registritaj artikoloj en: International Language Reporter, Denver, vol. XV, n-ro 53, 1969, p. 18/19
- 69) kp. i.a.
- Proceedings of the Symposium on the Teaching of Esperanto at United States Universities and Colleges, en: La Monda Lingvo-Problemo, vol. 4, n-ro 12, 1972, p. 159 - 175
- R.E. Wood, Lingva seminario en Novjorko, en: Esperanto, Rotterdam, 2/1973, p. 26 - 27
- 70) kp. Linguistische Berichte, Braunschweig, n-ro 5, 1970, p. 62/63
- 71) kp. Universität Wien, Vorlesungsverzeichnis für das Wintersemester 1972/1973, p. 91 (Einführung in die Interlinguistik I (Geschichte der Plansprachen), Lehrbeauftragter Dr. Back)

- 66) kp. P. Hartmann, Zur Lage der Linguistik in der BRD, Frankfurt/M. 1972, p. 150
- 67) kp. i.a.
- H. Frank, Plansprachliche Dokumentation, en: Nachrichten für Dokumentation, Pullach b. München, vol. 26 (1975) n-ro 1, ekde p. 20
 - H. Frank, Sprachorientierungsunterricht nach dem Paderborner Modell, "Aula", 2/1976, Coburg
 - H. Frank/L. Szerdahelyi, Zur pädagogischen Bestimmung relativer Schwierigkeiten verschiedener Sprachen, en: Grundlagenstudien aus Kybernetik und Geisteswissenschaft, Paderborn, vol. 17, 2/1976, p. 39 - 44
 - Lehrplanerische Rationalisierung des Sprachunterrichts, Paderborn 1975 (Paderborner Arbeitspapiere, FEoLL, Institut für kybernetische Pädagogik, Gruppe LO)
 - E. Arnold, A. Münnich, R. Hilgers, Prinzipien der Programmiersprache Progreso, Paderborn 1975 (Institut für kybernetische Pädagogik)
- 68) Pensiero e linguaggio in operazioni/Thought and language in operations. A. quarterly review edited by Centro di Cibernetika e di Attività Linguistica dell' Università di Milano. Milano-Vareso: Istituto Editoriale Cisalpino, vol. I, 1970, 469 p., vol. II, 1971, vol. III, 1972
- kp. ankaŭ la recenzo de W.A. Verloren van Themaat en: "La Monda Lingvo-Problemo", vol. 3, n-ro 8, 1971, p. 112 - 113
- 69) - D. Blanke, Die alten Sprachen und das Problem einer internationalen Welthilfssprache, en: "Das Altertum", Berlin, vol. 19, 3/1973, p. 184 - 194
- D. Blanke, Recenzo al "Plena Ilustrita Vortaro de Esperanto", en: "Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung 1 - 2/1973, p. 144 - 150
 - V. Falkenhahn, Sprachwissenschaftliche Betrachtungen zur Rolle und Struktur des Esperanto, en: der esperantist, n-ro 18/19 (januaro 1968), p. 3 - 11, 17 - 28
 - V. Falkenhahn, Zur Frage einer Welthilfssprache, Ein Vergleich der Lerneinheiten im Deutschen und im Esperanto, en: der esperantist n-ro 59/60 (junio - okt. 1973), p. 10 - 28, korektoj en: der esperantist n-ro 61/62 (nov. - dec. 73), p. 46.
 - H. Spitzbardt, Weltsprachen und Welthilfssprachen, en: ŽPSK 6/1973, p. 630 - 651
 - M. Mayrhofer, Plansprachen und Sprachplanung, Geschichte, Kritik, Perspektiven, en: Festschrift zur Feier des 125-jährigen Bestehens der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, Berlin 1974, p. 77 - 86

- D. Blanke: "Zur wissenschaftlichen Beschäftigung mit Plansprachen I" + parto II, en: ZPSK 1977, n-roj 2 + 4
 - D. Blanke: "Interlinguistik und interlinguistische Forschungen", en: ZPSK 1977, n-ro 6
 - O. Troebes: "Gesellschaftliches Kommunikationsbedürfnis und Theorien von Welthilfssprachen, en: ZPSK 1978, n-ro 6
 - S. Ziegler, "Über Esperanto und Esperantologie", en: ZPSK 1/2 1951, p. 101 - 111
 - D. Westermann, pri W.Th. Oeste: "Esperanto, Mittler der Weltliteratur", recenzo, en: ZPSK, 1953, p. 411 - 412
- 70) D. Blanke, "Plansprache und Nationalsprache, ein Beitrag zur Erforschung ihrer spezifischen Kommunikationsleistungen, gezeigt am konfrontativen Vergleich einiger Probleme der Wortbildung des Esperanto und des Deutschen", Humboldt-Universität Berlin 1975 (2 volumoj: I 170 p., II 74 p.)
Tezoj en "der esperantist" 79 (5/1976)
- 71) kp. - H. Steiner, Katalogo pri la kolektoj de Internacia Esperanto-Muzeo en Wien, Parto I: sistema Katalogo pri la Esperanto-presajoj, Wien (Aŭstria Nacia Biblioteko) 1957 ĉ. 300 p.
- H. Steiner, Katalogo pri la kolektoj de Internacia Esperanto-Muzeo en Wien, Parto II: Sistema Katalogo pri la presajoj de la ne-Esperanto-Artefaritaj lingvoj (Volapük, Ido, Interlingue, Interlingua k.t.p.) Wien (Aŭstria Nacia Biblioteko) 1958, 93 p.
- H. Steiner, Alfabeto Katalogo pri la kolektoj de Internacia Esperanto-Muzeo en Wien (A-L) Wien (Aŭstria Nacia Biblioteko) 1969, 462 p.
- 72) kp. "Esperanto", Rotterdam, 7/8/1973, p. 132 - 133
- 73) R. Markarian, The educational value of Esperanto-teaching in the Schools, Centre for Research and Documentation on the Language Problem, Rotterdam 1970, p. 10
- 74) kp. - Catalogi Kunsttalen I, Esperanto-Universiteitsbibliotheek van Amsterdam, speciale Catalogi, Nieuwe Serie, n-ro 5, Amsterdam 1969, 338 p.

(El la germana trad.
Erich Würker/Klaus D. Dungert)

INTERLINGVISTIKO KAJ INTERLINGVISTIKAJ ESPLOROJ¹⁾

1. La termino

La termino "Interlingvistiko" pli ofte aperas en la lingvosciencia literaturo ekde 1930 kaj estas intime ligita kun la laboro de O. JESPERSEN. Dum la lastaj jardekoj oni komprenas sub "interlingvistiko" diversajn aferojn.

Tio evidente estas kaŭzata ankaŭ de la vortstrukturo mem.

Foje "interlingvistiko" estas la scienco pri "interlinguae", la interlingvoj aŭ internaciaj lingvoj (interlanguage, međunarodnyj jazyk, langue internationale). Pro tiu signifo la termino siatempe estis kreata: /interlingu(a)/ + /(ist)ik/. Aliflanke ĉi tiu termino delogas ankaŭ al signado de la lingvosciencaj branĉoj, kiuj okupiĝas pri interrilatoj kaj kontaktoj inter diversaj lingvoj: /inter linguae/ + /(ist)ik/.

"Interlingua" kaj "Interlingvistiko" ofte estas kune nomataj.

"Interlingua" estas uzata minimume por kvar signifoj:

- 1) La posta nomo de la novlatina semiplanlingvo (1)
"Latino sine flexione" (1903) de G. PEANO;
- 2) la nomo de la naturalisma semiplanlingvo de A. GODE (1951);
- 3) "interlingua" (pera lingvo) por celoj de la permaŝina tradukado (2);
- 4) kelkfoje Generale en senco de "universala lingvo" (3).

Leŭ D. SZILÁGYI, kiu probable ellaboris la unuan listigon de interlingvistikaj terminoj en sia "Dictionario Terminologico de Interlinguistica" (4), la termino "interlingvistiko" devenas de J. MEYSMANN (1911), sed konatiĝis en lingvosciencaj rondoĵ nur fare de O. JESPERSEN.

2. Difinoj

Estas diferencigeblaj du ĉefaj grupoj de difinoj de interlingvistiko:

1) Traduko de M. Lennartz. La artikolo en germana originalo aperis en la prestiĝa germana (GDR) lingvosciencia revuo "Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung" Berlin, 6/1977, p. 619-629, sub la titolo "Interlinguistik und interlinguistische Forschungen".

- 1) La interlingvistiko okupiĝas pri demandoj de interna lingva komunikado, kaj tiu ĉefe (sed ne ekskluzive) per planlingvoj (ekz. Esperanto).
- 2) Okazas disvastigo de la objekto al ĉiuj demandoj rezultantaj el lingvaj kontaktoj, lingvokomparado, tradukado k. t. p.

Inter ambaŭ grupoj ekzistas transiroj kaj interkruciĝoj.

2.1. Internacia komunikado

En tiu difina grupo oni povas diferencigi kelkajn variantojn.

- a) La komparaj-kreivaj difinoj rilatas al planlingvoj kaj devenas de OTTO JESPERSEN, kiu en 1930 vortumis: "A new science is developing, Interlinguistics - that branch of the science of language - which deals with the structure and basic ideas of all languages with a view to the establishing of a norm for interlanguages, i. e. auxiliary languages destined for oral and written use between people who cannot make themselves understood by means of their mother tongue". (= Nova scienco evoluas, interlingvistiko, tio estas tiu branĉo de la lingvoscienco, kiu traktas pri la strukturo kaj bazaj ideoj de ĉiuj lingvoj kun la celo krei normon por interlingvoj, t. e. helplingvoj destinitaj por buŝa kaj skriba uzo inter homoj ne povantaj interkompreniĝi pere de sia gepatra lingvo) (5) Do temas pri kreado de planlingvoj (helplingvoj, artefaritaj lingvoj). Parenca al la difino de JESPERSEN estas tiu de D. SZILÁGYI, laŭ kiu la "Interlinguistica normative" estas "Systema totale de theorias et technicas serviente ad productione de interlinguas" (en Interlingua de PEANO) (6).

Tiu difino estis direktomontra ankaŭ por la laboroj de International Auxiliary Language Association (7), kiu en sia lasta laboretapo deiris de tio, ke la ĝistiamaj planlingvaj projektoj estas neperfektaj kaj ke oni devas konstrui pli perfektan lingvon. Similaj difinoj troviĝas inter alie ankaŭ ĉe M. PEI (8), limigita al scienca lingvo ĉe E. WÜSTER (9), plue ĉe W. J. A. MANDERS (10), O. S. ACHMANOVA (11) kaj en koncernaj leksikonoj (12). V. TAULI vidas rilatojn inter "Language Planning" kaj interlingvistiko. Laŭ li interlingvistiko estas "the science of International Language Planning". (13)

b) La komparaj-priskribaj difinoj rilatas ankaŭ al planlingvoj. Ili limiĝas al la kompara analizo de respektive jam ekzistantaj planlingvaj projektoj kaj elprovitaj planlingvoj aŭ semiplanlingvoj. D. SZILÁGYI komprenas sub "Interlinguistica generale" la "Studio historico et comparativo de interlinguas". (14) Similajn konceptojn reprezentas H. ÖLBERG (15), M. PIETRZAK (16), E. VILBORG (17) kaj R. HAUPENTHAL (18). La lasta nomas interlingvistikon "kompara planlingvistiko", konjekteble sub la influo de WÜSTER, kiu egaligas interlingvistikon al "scienco pri planlingvoj". (19) Ankaŭ en diversaj leksikonoj troviĝas similaj difinoj. (20) Laŭ M. MONNEROT-DUMAINE (21) la interlingvistiko kiel branĉo de lingvoscienco studas ne nur ĉiujn provojn, apliki pazigrafiojn kaj planlingvojn kiel internaciajn komunikilojn, sed ampleksas ankaŭ naciajn lingvojn en la funkcio de internaciaj mondkomunikaj lingvoj.

c) Ne ĉiam la objekto de la interlingvistiko estas tiel malarĝigita. La problemo de internacia perlingva komunikado estas ege kompleksa kaj ĉiam ne nur lingvan flankon. Kelkaj sciencistoj vidas solvon de la internacia lingvo-problemo nur en planlingvo. Aliaj ne ekskludas pliajn solvoeblecojn dekomence.

Sub la influo de la konceptoj de la soveta interlingvisto E. A. BOKAREV (23) V. P. GRIGOREV vidas en la interlingvistiko i n t e r b r a n ĉ a n esplordirekton: "La interlingvistiko esploras la manieron de kontentigo de bezonoj je rimedoj de internacia komunikado laŭ sociala kaj historie-filologia kaj aliaj aspektoj (24)!" Ĉe kio la planlingvoj meritas specialan atenton.

M. I. ISAEV vidas en la interlingvistiko elementon de la sociolingvistiko, kiu staras ĉe la limo inter lingvoscienco, sociologio kaj filozofio. ISAEV substrekas: "Oni ne povas ĝuste percepti la fundamentajn interlingvistikajn demandojn, kiam oni elprenas ilin el ilia konekso kun la evoluo de la socio." (25)

Por I. SZERDAHELYI, la gvidanto de la fako Esperanto (lingvo kaj literaturo) ĉe la Budapeŝta universitato, la interlingvistiko kiel branĉo de la aplikata lingvoscienco estas scienca fako, kiu devas doni respondon al tio, kia lingvo (ekz. antikva aŭ moderna etnolingvo aŭ planlingvo) estas

konsiderebla por internacia perlingva komunikado. Demandoj de lingvopolitiko kaj lingvoplanado laŭ SZERDAHELYI same apartenas al interlingvistiko kiel la tuta planlingva problemaro. Ĉar, kiel konate, kiel planlingvo en praktiko funkcias nur Esperanto, por SZERDAHELYI la scienca esplorado de Esperanto (esperantologio) estiĝas la ĉefa elemento de interlingvistiko. (26) Tiu koncepto konformas, kiel HAUPENTHAL ĝuste konstatas, al la ekkono, "ke la celo de ĉiuj interlingvistikaj klopodoj, ekde la filozofiaj projektoj de WILKINS, DESCARTES, COMENIUS ĝi LEIBNIZ tra Volapük, Idiom Neutral, Ido, Occidental, Interlingua (GODE - D. B.) kaj Neo, kontribui al la solvo de la lingvoproblemo, trovis en Esperanto solvon plej bonan". (27)

Dum la tempo de O. JESPERSEN la lingvistikaj pridetalaj diskutoj pri ekzistantaj aŭ kreendaj planlingvoj staris en la centro de interlingvistikaj klopodoj.

Ĉu unu internacia lingvo (apud la gepatra lingvo) povos esti tutmonde enkondukata - ĉu nacia aŭ planlingvo - unuavice ne estos determinate de lingvistikaj sed de politikaj, ekonomiaj kaj aliaj socipolitikaj faktoroj. Lingvaj ecoj de la komunikilo sendube ankaŭ ludos gravan rolon, sed ne la decidan.

A. BORMANN kiel unu el la unuaj montris la antaŭ ĉio sociopolitikajn aspektojn de la interlingvistiko. Por li interlingvistiko estas "branĉo de la scienco, kiu esploras la ĝenerale politikajn, kulturajn, sociologiajn kaj lingvistikajn demandojn pri komuna lingvo uzenda egale de ĉiuj homoj en internaciaj rilatoj, la internacia lingvo". (28) Por BORMANN tiu internacia lingvo povas esti nur planlingvo. Laŭ li la interlingvistiko ne estas branĉo de lingvistiko, sed nova memstara interbranĉa scienco.

En la centro de la difinoj kaj verkoj de la plej multaj aŭtoroj staras la demando pri planlingvo. Tio konformas al la estiĝo de la termino "interlingvistiko", pri kio atentigis jam A. DEBRUNNER. (29)

Kiel konkludan labordifinon oni povus vortumi: La interlingvistiko estas lingvosciencia branĉo. Ĝi esploras ĉiujn demandojn kaj problemojn de internacia lingva ko-

munikado kun ĉiuj ĝiaj politikaj, ekonomiaj, lingvistikaj kaj aliaj aspektoj. Ĝi havas la taskon - sub speciala konsidero de la planlingvoj - montri la vojon al kiel eble plej optimuma solvo de la internacia lingvoproblemo.

Grava elemento de la interlingvistiko sendube estas esperantologio, kiu apoge al W. J. A. MANDERS (30), E. WÜSTER (kiu formis la terminon "esperantologio") (31) kaj P. NEERGAARD (32), kiel lingvoscienco pri Esperanto esploras strukturon, evoluon kaj komunikan kapablon de tiu planlingvo. Sur la bazo de normigaj sistemdokumentoj de Esperanto ("Fundamento de Esperanto") (33) kaj konforme al la ŝanĝiĝantaj komunikaj bezonoj de la internacia lingvoportanto la esperantologio devas krome liveri principojn por laŭplana pluevoluigo de Esperanto, do estas kaj priskriba kaj preskriba kaj sekve havas rilatojn al lingvoplanado.

2.2. Sinkrona lingvokomparo

Bedaŭrind-e la termino "interlingvistiko" estas uzata ankaŭ por la signado de branĉoj, kiuj ne senpere estas ligitaj al demandoj de internacia komunikado kaj planlingva problemaro en la supre priskribita senco.

Tiel ekz. M. WANDRUSZKA, de kiu ŝajnas deveni la plivastigo de la nocio, skribas: "Ekde dudek jaroj ĉiuloke oni laboras pri nova kompara lingvoscienco. Ĝi ankoraŭ serĉas novan nomon, nomiĝas kompar-priskriba, konfronta, kontrastiva, diferenciga lingvistiko.

Por amplekse kompreni la vivan realecon de la lingvoj, ĝi pli kaj pli transiras al komparado de tradukoj en kiel eble plej granda nombro kaj diverseco. La ĉiutage kreskanta tajdo da tradukoj inter plej diversaj lingvoj donas neelĉerpeblan materialon. Lingvistiko de plurlingveco, de lingvomiksado kaj mikslingvoj, de tradukado kaj tradukkomparado, de 'konversacio inter lingvoj en ni', la nova kompara lingvoscienco, kiu ankoraŭ serĉas sian nomon, ĉi ĉion oni povas konkludi kiel interlingvistikon. La objekto de la interlingvistiko estas la plurlingveco de la homo, estas ĉio, kio okazas inter

la du polusoj de unuoplingva uniformeco kaj la homarlingva universaleco en niaj, inter niaj lingvoj, ĉio, kio malkonstruas kaj forigas la lingvajn barojn kaj murojn inter la homoj." (34)

Ankaŭ C. HEUPEL enhavas en sia vortaro kontraŭtradicie la terminon "interlingvistiko" en la senco de WANDRUSZKA. Laŭ tio la interlingvistiko okupiĝas "pri la hibridoj, sub-superadstratoj, interferencoj, lapsologio, faux amis (= falsaj amikoj - D. B.)" (35)

G. LINDNER kaj G. MELIKA same emfazas kiel esplorobjektojn de interlingvistiko fenomenojn de interferenco. (36) Bedaŭrinde tiu enhava plivastigo kaj samtempa senclimigo de la termino "interlingvistiko" jam trovis lokon en kelkaj leksikonoj de GDR, nome 1967 en Meyers Kleines Lexikon trivoluma, ĉe kiu ankaŭ estas registrita "komunikado per artefaritaj lingvoj": "Interlinguistik (lat.) - neuer Zweig der angewandten Sprachwissenschaft, der alle sprachlichen Probleme der Übersetzung oder kunstsprachlichen Kommunikation erforscht.." (= Interlingvistiko (lat.) - nova branĉo de la aplikita lingvistiko esploranta ĉiujn lingvajn problemojn de la tradukado aŭ artlingva komunikado) (37), simile en Meyers neues Handlexikon 1971 (38) kaj en Meyers Lexikon A-Z 1974. (39) La difino, kiun donas la nova 18voluma eldono de Meyers Neues Lexikon, ripetas la plej gravajn konceptojn pri la objekto de interlingvistiko (la kompara-kreivan, la priskriban kaj la interbranĉan difinojn) (40) kaj prave rezignas pri la plivastigo de la nocio.

Internacie ŝajnas esti rekonata la sub 2.1. notita koncepto pri la objekto de la interlingvistiko.

3. Pri kelkaj demandoj de interlingvistikaj kaj planlingvaj esploroj

3.1. Interlingvistikaj esploroj

Elirante de nia konkluda labordifino estas vortumeblaj por interlingvistiko kaj aliaj la jenaj problemoj, kiuj devus esti esplorataj:

- 1) Politikaj, ekonomiaj, lingvistikaj kaj aliaj aspektoj de la internacia perlingva komunikado de nuntempo kaj estonteco sub la kondiĉoj de la plisignifiganta politiko de paca kunezistado. Ĉe tio la instruo de Lenin pri la sam-

- rajteco de nacioj kaj lingvoj devas esti elirpunkto.
- 2) Sciencetecnika progreso kaj problemoj de internacia komunikado, informado kaj dokumentado (41)
 - 3) planlingvoj kiel internacia komunikilo.
Esperanto ekzistas pli ol naŭ jardekojn. La internacia Esperanto-movado povas esti rigardata kiel modelo de optimume funkcianta tutmonda planlingva komunikado, kies pri-esploro liverus valorajn ekkonojn pri eblecoj kaj limoj de apliko de planlingvo. Ĉiuj tradiciaj imagoj pri avantaĝoj aŭ malavantaĝoj de planlingvo estas testeblaj per tiu modelo je ĝia ĝusteco. (41a)
 - 4) Jam hodiaŭ estas eble, fari certajn eldirojn pri la klerigaj kaj edukaj valoroj de planlingva instruado (Esperanto). Tiel I. SZERDAHELYI esploris en hungaraj lernejoj la koefficienton de sukceso en studado de kelkaj fremdlingvoj kaj konstatis la jenajn indikojn por la atingo de la instrucelo: ruse 30 %, germana 40 %, angla 60 %, Esperanto 130 %. (42) Lasttempe V. FALKENHAHN (43), M. MANGOLD (44) kaj H. FRANK (45) provis mezuri kaj kompari "lernunuojn", la "relativan malfacilecon" aŭ "relativan lernfacilecon" de naciaj lingvoj kaj Esperanto.
 - 5) Por la prijuĝo de la demando, ĉu kaj kiom planlingvo havas avantaĝojn kontraŭ etnolingvo kiel i n t e r n a c i a komunikilo, gravas la esplorado i. a. de jenaj problemoj (46):
 - a) Kiuĝ ĝeneralaj leĝejoj validas por ĉiu lingvo (etnolingvo kaj planlingvo)? Kaj kiuĝ specialaj, nur por planlingvo validaj determinas la funkcion de Esperanto?
 - b) Kiuĝ komunaj kaj diferencaj trajtoj ekzistas inter etnaj ("naturaj") lingvoj kaj la planlingvo Esperanto laŭ strukturo, evoluo kaj komunika kapablo?
 - c) Kiel efikas la influo de la etnolingvoj al la fonetika/fonologia, leksika kaj gramatika sistemoj de Esperanto?
 - ĉ) Ĉu la planlingvo restas stabila kaj unueca, aŭ ĉu ĝi disfalas en "dialektojn"?

3.2. Internacia lingvistika eksperimento

Ne estas tasko de ĉi tiu konciza superrigarda studo, pruvi la neceson de interlingvistikaj esploroj. Ni premisas tion kiel donitan. Sed eĉ se oni malaprobus ekzistorajton al la interlingvistika problemaro, oni devas agnoski, ke la lingvoscienco renkontas en la funkcianta Esperanto "vaste aranĝitan ling-

vistikan eksperimenton, kiu daŭras jam plurajn jardekojn" (47), kiel emfazas O. S. ACHMANOVA, E. A. BOKAREV kaj aliloke ankaŭ V. P. GRIGOREV. Ci tiu eksperimento estas de granda baza intereso por la lingvoscienco. Laŭ E. A. BOKAREV ĝi devas direktiĝi antaŭ ĉio al "la strukturo de Esperanto, ĝiaj historio, teorio kaj praktika aplikado". (49) El la vido de ĉi tiu planlingva eksperimento kaj ĝiaj ĝis nun konstateblaj rezultoj sumiĝas gravaj problemoj kaj aspektoj, el kiuj nur kelkaj povas esti menciitaj:

- 1) Per la pli ol 90-jara Esperanto povas esti esplorataj diversaj lingvosciencaj demandoj kvazaŭ sub laboratoriaj kondiĉoj (ekz. demandoj de normo, la konscia kaj spontana en la evoluo de lingvoj, problemoj de vortfarado, semasiologiaj problemoj k. t. p.). Pri la stimula efiko de okupiĝo pri planlingvoj por siaj lingvistikaj ekkonoj O. JESPERSEN plurfoje atentigis: "The subject (t. e. la planlingvoj - D. B.) requires protracted serious study... I can assure you from personal experience that such a study pays in the long run. I should not have been able to do what little I have done in the way of general linguistics, not even in English syntax, had it not been for my close study of international languages." (50) ("La objekto postulas longajn seriozajn studojn... Mi povas certigi vin per personaj spertoj, ke tiaj studoj fine donas profiton. Mi ne estus povinta tiun malmulton fari kion mi sukcesis fari por la ĝenerala lingvistiko, eĉ ne pri la angla sintakso, se mi ne estus decidiginta al studoj pri internaciaj lingvoj".
- 2) Bazan filozofian intereson kaj praktikan signifon havas la demando, kiom la homo estas kapabla pliefikigi sian historie "kreskintan" instrumenton de komunikado, pensado kaj ekkono kaj adapti ĝin al la pli kaj pli rapide ŝanĝiĝantaj sociaj bezonoj. Kiuj kampoj de la lingvo malfermiĝas al konscia laŭplana prilaborado pli facile, kiuj malpli facile? Tiaj problemoj havas grandan signifon por la lingvoplanado (language planning, jazykovoje stroitel'stvo). La laŭplana alfabetigo de iam senskribaj lingvoj, reformoj de ortografioj, laŭplanaj ŝanĝoj en la leksiko de lingvo, la konscia direktado de evoluo kaj kompletigo de tiaj lingvoj kiel Bahasa Indonesia, la novhebrea, la araba aŭ multaj lingvoj de USSR post la oktobra revolucio kaj fine, la funkcianta

Esperanto estas, kvankam diversgrade, esprimo de la konscia prilaborado fare de la homo al la lingvo, kaj konfirmas la tezon de K. MARX/F. ENGELS, "ke la individuoj siaflanke ankaŭ tiun produkton de sia specio (t. e. la lingvo - D. B.) komplete prenos sub sian kontrolon, estas memkompreneble."

(51) Do ne estas mirige ke oni plurfoje indikas pri la intimaj rilatoj inter lingvoplanado kaj planlingvoj. (52)

Krome estas menciinde, ke G. KLAUS rigardas kiel esencan taskon de semantiko "nomi la kondiĉojn por la konstruado de idealaj lingvoj". Li daŭrigas: "Kvankam ne estas eble meti la naturajn, historie estiĝintajn lingvojn en tiun staton, tamen la starigo de tia lingvoidealo per la semantiko havas signifon en pluraj rilatoj. Foje per tia konstruo estas starigata modelpostulo por la konscia formado de naturaj lingvoj, krome per tio estas nomataj precizaj reguloj por la formado de sciencaj lingvoj kaj speciale de formaligitaj lingvoj." (53)

3) Ankaŭ por la terminologia esplorado kaj teknika lingvonormigo la planlingva eksperimento peras valorajn spertojn. (54) E. WÜSTER, unu el la plej signifaj reprezentantoj de lingvonormigo kaj terminologia esplorado, same estis unu el la plej elstaraj esperantologoj kaj interlingvistoj.

4) Plue interesas, kiom planlingvo kiel Esperanto taŭgas kiel "tertium comparationis" por la sinkrona lingvokomparado. Pri tiu ebla funkcio atentigis la angla Germanisto W. E. COLLINSON kaj emfazis: "Pro tio ke Esperanto estas tiel regula kaj normigita, ĝi bone taŭgas kiel kadro de koordinatoj, per kiuj oni povas mezuri kaj taksi similaĵojn kaj malsimilaĵojn inter la strukturoj de diversaj kulturlingvoj." (55) Eble per tia komparo estas klarigeblaj ankaŭ kelkaj problemoj de la funkcia graveco kaj povo de lingvaj elementoj kaj sekve ankaŭ la rilato de lingvoformo kaj pensado. Pri tio atentigis jam E. SAPIR: "It is, therefore highly desirable that along with the practical labour of getting wider recognition of the international language idea, there go hand in hand comparative researches which aim to lay bare the logical structures that are inadequately symbolized in our present-day languages, in order that we may see more clearly that we have yet been able to see just how much of psychological insight and logical rigour have been and can be expressed in linguistic form. One of the most ambitious and

important tasks that can be undertaken is the attempt to work out the relation between logic and usage in a number of national and constructed languages, in order that the eventual problem of adequately symbolizing thought may be seen as the problem it still is." (56) ("Estas tial tre dezirinde, ke, kune kun la praktika laboro por atingi vastan rekonon por la ideo de internacia lingvo, estu entreprenataj samtempe komparativaj esploroj, kiuj celu klarigi la logikajn strukturojn, kiuj estas neadekvate simboligitaj en niaj nuntempaj lingvoj. Kunlige al tio ni povus pli klare vidi ol ni povis ĝis nun, kiom da psikologia enaĵo kaj logika rigoro estas kaj povas esti esprimita per lingvaj formoj. Unu el la plej ambiciaj kaj gravaj taskoj, kiujn oni povas entrepreni, estas la provo ellabori la rilatojn inter logiko kaj lingva uzo en nombro da naciaj kaj konstruitaj lingvoj, kunlige al tio, ke la eventuala problemo de adekvata simboligo de pensoj povas esti komprenata kiel tia problemo, kia ĝi ankoraŭ estas."

- 5) Interesa estas ankaŭ la demando, ĝis kiu grado, kompare al etnolingvo, planlingvo estas taŭga por maŝina datenprilaborado. La fonetikisto M. MANGOLD trovas planlingvon pro ĝia fonetika strukturo pli favora por la perautomata lingvoekkonado per la fonetografo ol la fonetike/fonologie malpli regulaj naciaj lingvoj. Tial li rekomendas kunlaboron inter interlingvistoj kaj specialistoj pri perautomata lingvoekkonado. (57)

Ankaŭ sur la kampo de konstruado de programlingvoj ekzistas provoj uzi Esperanton. Tiel la hungara programigisto A. MÜNNICH evoluis programlingvon "Progreso" baze de Esperanto i. a. por la komunikado homo-maŝino. (58)

La kibernetikisto H. FRANK rigardas Esperanton kiel pli "komputereman", do pli facile programigebla ol la germana lingvo. Laŭ FRANK nur 5 % el la programigelspezoj, kiuj estas necesaj por la germana lingvo, sufiĉus por Esperanto. (59)

- 6) Ne malgrandan signifon por la plialtigo de la efiko de fremdlingva instruado havas la demando pri la funkcio de planlingvo kiel prepara enkonduko (propedeutiko) en la studadon de aliaj fremdlingvoj (lingvoorientiga instruado). (60) La unuaj diskonstatigitaj rezultoj meritas atenton. Tiel

I. SZERDAHELYI konstatis ke Esperanto kiel "pontolingvo" inter la hungara lingvo - tre diferenca de la grandaj eŭropaj lingvoj - al franca, angla, germana, rusa por hungaraj infanoj esence plifaciligas la transiron al tiuj lingvoj. Hungaraj lernantoj, kiuj dum la unua jaro de sia fremdlingva studado unue plenumis kurson pri Esperanto, havis en la studado de la franca je 50 %, de la angla je 40 %, de la germana je 30 % kaj de la rusa je 25 % pli bonajn lernrezultojn ol la lernantoj, kiuj sen Esperanto-antaŭkurso tuj estis komencintaj la studadon de la nomitaj lingvoj. (61) Por povi fari pliajn ekzaktajn eldirojn i. a. pri tiu problemaro, la Internacia Ligo de Esperantistaj Instruistoj (ILEI) devige instruis Esperanton laŭ unueca instruplano sub scienca gvidado de la universitato Budapeŝto kaj kun permeso de la kompetentaj ministerioj ekde 1971 - 1974 en elektitaj lernejoj de Hungario, Bulgario, Jugoslavio, Aŭstrio kaj Italio. (62)

La rezultoj ankoraŭ estas prilaborataj de la universitato Budapeŝto. Dua internacia lerneja eksperimento okazas sub aŭspicio de la Instituto por Kibernetika Pedagogiko (Esplora kaj Evolua Centro por Objektivigitaj Instruaj kaj Lernaj Metodoj) en Paderborn/FRG en kelkaj okcidenteŭropaj landoj. (63) Kiel mi klopodis montri, ekzistas sufiĉe da instigoj kaj kaŭzoj por instituciigi la esplorojn pri interlingvistiko kaj la planlingva problemaro kaj enigi konformajn projektojn en la programojn de akademioj kaj universitatoj.

Fontindikoj

- (1) Kp. pri tio kaj aliaj terminoj D. Blanke, "Zur wissenschaftlichen Beschäftigung mit Plansprachen", en "Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung" Berlin, (ZPSK), 1977: N-roj 2, 4
- (2) Meyers Neues Lexikon (2a eldono 18voluma), vol. 6, Leipzig 1973, pĝ. 600
- (3) Tiel ekz. ĉe H. Ölberg, Zur Grundlegung der Interlinguistik, en: Amman-Festgabe, IIa parto, Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft, 2a vol., Innsbruck 1954, pĝ. 64
- (4) D. Szilágyi, Dictionario Terminologico de Interlinguistica, en: Schola et Vita, Organo de Akademia pro Interlingua, Milano, Anno VI, Aprile-Majo 1931, n-ro 4-5, pĝ. 113

- (5) O. Jespersen, A new science: interlinguistics, Report of meeting of Linguistic Research, Geneva 1930, Cambridge 1931, pĝ. 1
- (6) D. Szilágyi, Dictionario..., samloke, pĝ. 113
- (7) Pri IALA kp. D. Blanke, Zur wissenschaftlichen Beschäftigung..., samloke, en: ZPSK, 2/77
- (8) M. Pei, F. Gaynor, Dictionary of linguistics, New York 1954, pĝ. 103, M. Pei, Glossary of linguistic Terminology, New York 1966, pĝ. 128
- (9) E. Wüster, antaŭparolo al H. Steiner, Katalogo pri la kolektoj de la Internacia Esperanto-Muzeo en Wien, Parto I, Wien 1957, pĝ. V
- (10) W. J. A. Manders, Interlingvistiko kaj Esperantologio, Purmerend 1950, pĝ. 15
- (11) O. S. Achmanova, Slovar' interlingvistiĉskich terminov, Moskva 1966
- (12) Meyers Neues Lexikon, Leipzig 1962, vol.4, pĝ. 390; Meyers Neues Lexikon, 2a, tute nove ellab. eld. en 18 vol., vol. 6, Leipzig 1973, pĝ. 600 (1a parto de la difino); Webster's Third New international dictionary of the English language unabridged, Springfield, Massachusetts 1964, pĝ. 117; Grand Larousse encyclopédique, Paris 1962, vol. 6, pĝ. 191.
- (13) V. Tauli, Introduction to a theory of language planning, Uppsala 1968, pĝ. 167
- (14) D. Szilágyi, Dictionario..., samloke, pĝ. 113
- (15) H. Ölberg, Zur Grundlegung..., samloke, pĝ. 65
- (16) M. Pietrzak, Interlingvistiko-scienco aŭ iluzio?, en: Scientia Revuo, Beogrado, vol. 17, n-ro 65, 1966/1, pĝ. 11
- (17) E. Vilborg, en: Fokuso, Interlingvistika cirkulero, Göteborg, n-ro 1, somero 1967
- (18) R. Hauptenthal, Enkonduko en la librosciencon de Esperanto, Nürnberg 1968, pĝ. 29
- (19) E. Wüster, La terminoj "esperantologio" kaj interlingvistiko", en: Esperantologio, Kopenhagen, vol. I (1949-1955), pĝ. 213
- (20) I. a. Der Große Duden, vol. 5: Fremdwörterbuch, Mannheim 1960, pĝ. 281; Fremdwörterbuch, Leipzig 1966, 9a eldono, pĝ. 304 (2a difino); Brockhaus Enzyklopädie, Wiesbaden 1970

- (21) M. Monnerot-Dumaine, Précis d'interlinguistique générale et spéciale, Paris 1960, pĝ. 9-10
- (22) Kp. D. Blanke, Pazigrafija (meĝdunarodnaja pismennost'), en: Problemy interlingvistiki, tipologija i evolucija meĝdunarodnych iskusstvennyh jazykov, Moskva 1976, pĝ. 79-91
- (23) M. I. Isaev, E. A. Bokarev i interlingvistika, en: Problemy..., samloke, pĝ. 9. Kp. rim. (22)
- (24) V. P. Grigorev, Iskusstvennyje vspomogatel'noyje meĝdunarodnyje jazyki kak interlingvistiĉeskaja problema, en: Problemy..., samloke, pĝ. 41/42; krome kp. V. P. Grigorev, O nekotoryh voprosach interlingvistiki, en: Voprosy jazykoznanija, Moskva 1966, n-ro 1, pĝ. 37
- (25) M. I. Isaev, Problema iskusstvennogo jazyka meĝdunarodnogo obĉĉeniĝa, prelega manuskripto 27. 10. 1972 (Moskvo)
- (26) I. Szerdahelyi, Enkonduko en interlingvistikon - skizo de prelego - , en: H. Behrmann (red.), Über Informatik und Interlinguistik, Institut für kybernet. Päd.; Paderborn, junio 1976, pĝ. 3-4; I. Szerdahelyi, Interlingvistiko, celo, objekto, metodo, en: Norda Prismo, Boras 1965, pĝ. 150/151
- (27) R. Haupenthal, Was ist und zu welchem Zweck betreibt man Interlinguistik? Linguistische Berichte, Braunschweig, 15/1971, pĝ. 50
- (28) A. Bormann, Grundzüge der Interlinguistik, en: Sprachforum, Köln/Graz, 1/1958, pĝ. 25
- (29) Kp. A. Debrunner, en: Actes du deuxième congrès international de linguistes 1931, Paris 1933, pĝ. 586
- (30) W. J. A. Manders, Interlingvistiko..., samloke, pĝ. 4/5 ks.
- (31) Kp. E. Wüster, La terminoj..., samloke, pĝ. 213
- (32) Kp. P. Neergard, La esperantologio kaj ties disciplinoj, en: Tra densa mallumo, Kopenhagen 1942
- (33) En 1905 kiel laŭnormaj modelverkoj de Esperanto deklari-taj gramatiko, fundamenta vortaro, ekzercoj, tekstoj
- (34) M. Wandruszka, Interlinguistik, Umriese einer neuen Sprachwissenschaft, München 1971, pĝ. 10/11
- (35) C. Heupel, Taschenwörterbuch der Linguistik, München 1973, pĝ. 105
- (36) G. Lindner, G. Melika, Mechanismus der Sprachinterferenz und Prinzipien seiner Wirkungsweise, en: ZPSK 4-5/1957, pĝ. 289

- (37) Meyers Kleines Lexikon in drei Bänden, Leipzig 1967
- (38) Meyers Neues Handlexikon, Leipzig 1971, vol. 1, (A-K),
pĝ. 59
- (39) Meyers Lexikon A-Z, Leipzig 1974, pĝ. 423
- (40) Meyers Neues Lexikon, 2a, tute nova ellab. eld., samloke,
pĝ. 600
- (41) Kp. pri tiu temaro kontribuojn en: La Monda Lingva Pro-
blemo, Den Haag 1969: 1,2; 1970: 5; 1971: 7, 8, 9,;
1972: 10; 1973: 13; D. L. Armand, Celoveĉestvo i okean
informacii, en: Problemy..., samloke, pĝ. 55 - 59
- (41a) Enciklopedie ordigita faktaro pri Esperanto en praktiko,
en: I. Lapenna, U. Lins, T. Carlevaro, Esperanto en
perspektivo, London-Rotterdam 1974, 840 pĝ.
- (42) I. Szerdahelyi, La didaktika loko de la Internacia Lingvo
en la sistemoj de lernejoj objektoj, en: Internacia Pe-
dagogia Revuo, Nürnberg (Pickel), januaro 1970 (n-ro 0,
provnumero), pĝ. 5 ks.
- (43) V. Falkenhahn, Zur Frage einer Welthilfssprache. Ein
Vergleich der Lerneinheiten im Deutschen und im Espe-
ranto, en: der esperantist, Berlin (Kulturbund), n-ro
59/60 (junio/okt.), pĝ. 10 - 28
- (44) M. Mangold, Sprachwissenschaftliche Überlegungen zur
Frage der leichten Erlernbarkeit des Esperanto, en:
Gymnasium, Saar, 1/76; M. Mangold, Die Erlernbarkeit
von Esperanto im Vergleich zu den Sprachen der EG, en:
Die neueren Sprachen, Frankfurt/M. 3-4/1967, pĝ. 327 ks.
- (45) H. Frank, Lehr-Wirkungsgrad und Lernzeit, en: Grundlagen-
studien aus Kybernetik und Geisteswissenschaft (GrKG),
Paderborn 4/1975, pĝ. 113 ks. - H. Frank/I. Szerdahelyi,
Zur pädagogischen Bestimmung relativer Schwierigkeiten
verschiedener Sprachen, en: GrKG 2/76, pĝ. 39 ks;
H. Frank, Zur relativen Lernleichtigkeit einiger Sprachen,
en: GrKG 4/1976, pĝ. 120 ks.
- (46) Pri kelkaj el tiuj demandoj kp. D. Blanke, Plansprache
und Nationalsprache, ein Beitrag zur Erforschung ihrer
spezifischen Kommunikationsleistungen, gezeigt am kon-
frontativen Vergleich einiger Probleme der Wortbildung
des Esperanto und des Deutschen, doktoriga disertacio,
Berlin 1975 (Humboldt-Universitato), 2 volumoj. Tezoj
en "der esperantist" 5/76

- (47) O. S. Achmanova, E. A. Bokarev, *Meždunarodnyj vspomogatelnyj jazyk kak lingvistiĉeskaja problema*, en: *Voprosy jazykoznanija* Moskva 1956, n-ro 6, pĝ. 69
- (48) Esperanto estas ankaŭ por V. P. Grigorjev "unika lingvistika eksperimento", V. P. Grigorjev, *O nekotorych...*, samloke, pĝ. 44
- (49) E. A. Bokarev, *Esperanto-russkij slovar'*, Moskva 1974, pĝ. 18; simile ankaŭ A. Martinet, *La linguistique et les langes artificielles*, en: *Word*, New York, vol. 2, n-ro 1 (aprilo 1946), pĝ. 38
- (50) *Actes du deuxiĉme congrĉs international de linguistes 1931*, Report of Prof. Dr. O. Jespersen (Second Part), Paris 1933, pĝ. 101; simile sin esprimis ankaŭ W. E. Collinson pri interparolo kun Jespersen: "Pri la valoro de interlingvistiko al la lingvoscienculo, Jespersen havis nenium dubon. Li diris al mi, ke tiu intereso ofte stimulis kaj igis pli klara lian lingvopensadon. Ĉiu kiu analizas lingvajn strukturojn, povus konfirmi tion...". W. E. Collinson, *La valoro de Esperanto el lingvistika vidpunkto*, en: I. Lapenna (red.), *Memorlibro pri la Zamenhofjaro*, London 1960, pĝ. 30
- (51) K. Marx/F. Engels, *Die deutsche Ideologie*, en: *Bücherei des Marxismus/Leninismus*, vol. 29, Berlin 1960, pĝ. 448
- (52) Kp. D. Blanke, *Plansprache und Nationalsprache...*, samloke, pĝ. 30 - 36 kun literaturo
- (53) G. Klaus, *Semantik*, en: *Philosophisches Wörterbuch* (eld. G. Klaus/M. Buhr), Leipzig 1970, 7a eld. vol. 2, pĝ. 977
- (54) Kp. E. Wüster, *Internationale Sprachnormung*, 3a eld., Bonn 1970; F. Cl. Werner, *Das Sprachenproblem in der biologischen Terminologie*, en: *La Monda Lingvo-Problemo*, Den Haag, vol. 3, 8/1971, pĝ. 107 ks.
- (55) W. E. Collinson, *La valoro...*, samloke, pĝ. 30
- (56) E. Sapir, *The function of an international auxiliary language*, en *Psyche*, London 1931, 11/4, pĝ. 13
- (57) M. Mangold, *Die phonetische Überlegenheit künstlicher Sprachen*, en: *La Monda Lingvo Problemo*, Den Haag 1970, vol 2, n-ro 6, pĝ. 129 ks.
- (58) A. Münnich, *A common language for man-machine interactive systems*, 1971, *International Meeting on Compu-*

- tational Linguistics, prelega manuskripto; E. Arnold, A. Münnich, R. Hilgers, Prinzipien der Programmiersprache Progreso, Inst. f. kyb. Päd., Paderborn, Juli 1975; A. Münnich, Enkonduko en la programlingvon Progreso 1, en: H. Behrmann (red.), Über Informatik und Interlinguistik, samloke
- (59) H. Frank, Plansprachliche Information, en: Nachrichten für Dokumentation, Pullach & München, vol. 26 (1975), n-ro 1, pĝ. 20
- (60) Laŭ Helmar Frank
- (61) I. Szerdahelyi, La didaktika loko..., samloke, pĝ. 5 ks; H. Frank, I. Szerdahelyi k. a., en: H. Behrmann (red.), Lehrplanerische Rationalisierung des Sprachunterrichts, Institut für kyb. Päd., Paderborn, Nov. 1975
- (62) Kp. I. Szerdahelyi, Progresiva paŝo en nia movada historio, en: Internacia Pedagogia Revuo Nürnberg, 1/1971, pĝ. 21 ks.
- (63) H. Frank, Sprachorientierungsunterricht nach dem Paderborner Modell, en: Aula, Coburg, 2/1976

Jerzy Leyk

SOCIOLOGIO DE LA LINGVO, SOCILINGVISTIKO, INTERLINGVISTIKO

Enkonduke

La laboraĵo celas iom prilumi la problemaron, pri kiu okupiĝas la titolo menciitaj disciplinoj aŭ prezenti la temojn apartenantajn al iliaj esplorprogramoj kaj pritaksi la aktualan evolustadion.

Ĝenerale, oni povus konstati, ke la konsidertereno de socilingvistiko, sociologio de la lingvo (egala al lingvosociologio) kaj certaj konceptoj pri interlingvistiko estas la rilato lingvo -- socio. Tiu temaro lokiĝas inter du evoluigitaj sciencobranĉoj: l i n g v i s t i k o kun centjarojn longa tradicio kaj la multe malpli aĝa sed havanta kreskantan signifon kaj atingojn s o c i o l o g i o . Indas tuj akcepti, ke nur socilingvistiko kaj lingvosociologio estas hodiaŭ relative memstaraj sciencobranĉoj, kies limoj sur la fono de aliaj sciencoj estas konstante pli facile difineblaj. Tiuj disciplinoj jam evoluigis siajn proprajn esploraparatojn, sindifinis kaj notas certajn sciencajn akirojn, kvankam oni konscie ilin studas ne pli ol 20 - 30 jarojn. La fazo de ilia naskiĝado kaj difino de la loko en la scienca panteono nuntempe finiĝas. Plimultiĝas konkretaj esplorprogramoj projektitaj kun vasta perspektivo.

Male al ili - interlingvistiko, kiel ajn oni konceptos ĝin, estas je antaŭscienca evoluŝtupo. Ĝi ne posedas klare kaj unuece difinitan esplorobjekton, ekzistas konsiderindaj diferencoj en la koncepto de ĝia studosfero, la sciencaj akiroj estas pli ol modestaj. Tre interesaj kaj unikkarakteraj estas la inspirofontoj de interlingvistiko same koncerne la studobjektojn kiel la socian rolon. Pli detale tiuj problemoj estos konsideritaj en alia parto de la laboraĵo.

1. Socilingvistiko kaj lingvosociologio (sociologio de la lingvo)

Utilas enkonduke konsideri, kiuj problemoj situitaj inter la lingvo kaj la socio povas esti science esplorataj en la nuna stato de la sciencoevoluo kaj praktiko de la socia vivo. La lingvo estas produkto de la socia vivo. Ĝi estas homa ilo havanta ege kompleksan kaj decidan influon al la evoluo de la homaro, akompanante ĉiun aktivaĵon. Ne mirinde, do, ke la lingvo fariĝis unu el la esplorobjektoj de sociologio, t.e.

scienco studanta la socion, tuj ekde kiam la sociologio komencis formi sian propran arsenalon de la esplorrimecoj. Pli frue, tamen, lingvaj problemoj - speciale de ĝia interna konstruo kaj maniero respeguli la realon - interesis filozofojn, antikvajn gramatikistojn kaj, pli novtempe, lingvistojn. Tre longa kaj multfaceta evoluo de lingvistiko ne estis seninflua al la akcentigoj en la prilingvaj sciencobranĉoj. Tio kaŭzas, ke hodiaŭ la nelingvistikaj prilingvaj studoj akceptas premise elektitan lingvomodelon formulitan de lingvistiko kaj evoluigas aŭ verifikas ĝin laŭ propraj metodoj kaj taskoj (ekz. psikologio, sociologio, semiotiko) aŭ penas eltrovi implikojn de sia disciplino al unuopaj lingvomodeloj.

Insprioj de ambaŭ sciencobranĉoj: socilingvistiko kaj lingvosociologio, kiuj okupiĝas pri funkciado de la lingvo en homaj socioj fontas - kiel estis dirite - kaj el lingvistiko kaj el sociologio.

Kio karakterizas ambaŭ sciencojn?

La novtempa lingvistiko okupiĝas ĉefe pri la klarigo de la esenco de la lingvo kiel kompleksa sistemo relative izolitece rilate la medion en kiu la sistemo funkcias. Tio kondukas al konstruo de diversspecaj lingvomodeloj, plej parte en la kadroj de jenaj subsistemoj: fonetika-fonema, morfologia, sintaksa kaj semantika.

La sociologio, siaflanke, baziĝas sur divido de la socio je grupoj determinataj per diversaj interhomaj ligoj, grupoj kies anoj plenumas similajn sociajn rolojn, ekz. familio, klaso, tavolo, grupo laŭprofesia, regiona, etna, nacia, ktp.

La disdivido inter socilingvistiko kaj lingvosociologio kuŝas - plej skize - je la akcentoj en esplormetodo kaj direktoj de la implikoj en la rilato lingvo - socio. Socilingvistikon interesas ĉefe la influo de la tavolo de la socio al la funkcianta lingvo, dum lingvosociologion - la rolo kaj influo de la lingvo je la diversi go de la socigrupoj. La unua, do, havas antaŭ ĉio inspiron lingvistikon, la dua - sociologian. Necesas tamen ne forgesi, ke estas la kutimo ligi ambaŭ branĉojn kaj komune titoligi ilin per la nocio "socilingvistiko". La divido je du apartaj branĉoj originas fine de la 60aj jaroj (i.a. Fishman, Giglioli, Rona) kaj rezultas el tio, ke tiuj sciencoj atingis certan evolustadion.

Baza kontribuo de socilingvistiko, en malpli larĝa, lingvistike orientita senco, kuŝas en la difino de la lingvoversioj kaj konstruo de metodoj ilin determini sur la nivelo de la performanco de la lingvo depende de socistrukturiĝo de ties uzantaro. Socilingvistikon interesas preskaŭ senescepte la etna lingvo. Laŭ la rekonataj premisoj de la 20-jarcenta lingvistiko en la lingvo oni distingas du nivelojn. Laŭ F. de SAUSSURE temas pri *l a n g u e* (tio, kio estas en la lingvo konstanta, sendependa de la konkreta parolakto, t.e. lingvaj reguloj rekonataj far la respektiva socio kiel korektaj, sekvendaj) kaj *p a r o l e* (tio, kio efektive estas parolata, distordita en la parolakto per la situacio, psiko kaj kapabloj de la parolanto, devojiĝantaj disde la normoj). Laŭ Chomsky temas pri *k o m p e t e n c o* (internalizitaj far la ideala komunikanto lingvoreguloj permesantaj produkti korektajn frazojn) kaj *p e r f o r m a n c o* (efektiva realigo de la lingvo en konkretaj parolaktoj). Se tradicie la lingvistiko studas la problemojn je la nivelo *langue* - kompetenco, la socilingvistiko direktiĝas al la esploro de la reguloj (ili malgraŭ la supozoj ekzistas) en la sfero de la performanco.

Montriĝas, ke etnolingvo karakteriziĝas per tuta aro da versioj sociologie determinitaj. La versioj, plej ĝenerale nomataj *l e k t o j* kaŭzas certajn malfacilojn en la komunikado inter homoj parolantaj aliajn lektojn, tio estas versiojn de la sama etnolingvo. Depende de la niveloj de la socistrukturo la diferencoj en la lektoj povas esti pli aŭ malpli signifaj. Ekzemple la lingvoversio, kiun praktikas individuo en difinita periodo de sia vivo nomiĝas *idialekto*. Diferencoj en la idiolektoj de diversaj personoj ofte permesas identigi ilin surbaze de la parolata lingvo, sed krom tre specialaj kazoj de la *perturboj* en la parola procezo, ili ne malhelpas interkompreniĝon. Pli grandajn diferencigojn plej ofte demonstras lingvoversioj praktikataj en diversaj sociaj tavoloj, lingvoj de urbanoj kaj vilaĝanoj, profesiaj jargonoj kaj precipe regionalismoj, t.e. *dialektoj* de la sama etnolingvo. La unuopaj versioj *reliĝas* en ĉiuj subsistemoj de la lingva sistemo. Ĝis nun socilingvistoj preferas okupiĝi nur pri certaj internaj ecoj de la lingvo, kiuj distingas la unuopajn versiojn, al plenaj lingvistikaj priskriboj de la versioj. Plej evoluigitaj estas la esploroj en *dialektologio*, precipe pri fonetiko kaj semantiko.

Lingvosociologio - aliflanke - startas de la konstato, ke ekzistas versioj de la etnolingvo por taksi iliajn implikojn al la socia problemaro. Tre fekunda montriĝas ĉi-rilate la projekcio de la Whorf-Sapir hipotezo pri la reciproka dependeco inter la lingva strukturo kaj metodoj percepti la realon al la tereno de etnolingvo. La faritaj esploroj montras fortan rolon de la lingvo en plifiksiĝo de sociaj dividoj, unuflanke, kaj en konserviĝo de engrupaj ligoj, duaflanke. Kun la lingvo-versio uzata far iu socigrupo ligiĝas la manieroj kompreni kaj interpreti la realon, la eblecoj sin disvolvi kaj partopreni diversajn sociajn interaktojn. La lingvo estas malfacile forigebbla distingilo de la aparteno al la socigrupo kaj la socia avanco de la individuo tre ofte renkontas barojn ekmajstri novan version de la lingvo. Tre grava rezulto de la sociaj prilingvaj esploroj estas la tezo pri la socia egalrajteco de la versioj de unuopaj socigrupoj, rekono de ties valoroj kaj nekondamno de la lektoj de malpli altaj klasoj kaj tavoloj (demokratigo de la lingvo).

En la esploroj de la funkciado de la lingvo en la socio sciencistoj alfrontas problemaron ĝis nun ne pritraktitan. Temas pri la situacio en kiu la uzataj lingvoj montriĝas nehomogenaj. La grado de nehomogeneco kaj sekve la eblecoj interkompreniĝi korekte povas esti diversaj. En la kazo, en kiu la subjektoj de lingvokomunikado /t.e. diversaj socigrupoj/, aplikas aliajn versiojn de la sama etnolingvo la interkompreniĝo povas esti atingita aŭ pere de la versio de unu el la grupoj aŭ pere de tria versio, pli proksima al la norma lingvo. Pli komplika situacio ekzistas dum la kontaktado de socigrupoj kies etnolingvoj diferencas. Tiu fonomeno estas aparte videblaj en multlingvaj ŝtatoj, ekz. Hindio, Sovetio, Usono (malgraŭ unu oficiala lingvo), multaj afrikaj ŝtatoj. Ĉi-kaze oni alfrontas socigrupojn egalajn al tutaj etnokomunumoj, tuŝas - do - socipolitikon kaj politikon. Tiuspecaj studoj estas aktuale farataj en sociologiaj prilingvaj esploroj (bilingvismo, lingvopolitiko, alfabetigo de lingvoj kaj kreo de literaturaj lingvoj, ktp.) En tiu kampo indas distingi precipe la lingvopolitikon efektivigatan de diversaj ŝtatoj, kiu - unuflanke - celas konserviĝon kaj pluevoluigon de la kulturoj bazantaj sur la koncernaj lingvoj aŭ lingvo-versioj, kaj - duaflanke - celas konstrui komunikadajn pontojn inter diversaj lingvokomunumoj en la lando.

2. Interlingvistiko

Kiel demonstrite, en sociologiaj lingvoesploroj komenciĝas evolui la interesiĝo ne nur al lingvosituacioj el la vidpunkto de socie motivigitaj versioj de la etna lingvo sed ankaŭ al la situacioj en komunikado de socigrupoj kun malsamaj etnolingvoj. Tiu orientiĝo evoluas precipe en la esploroj farataj en multlingvaj landoj. Unu el la konsiderataj tie temoj estas la problemo de lingvo ebliganta komunikadon en la kazo de malsimilaj etnolingvoj. Tiun pontolingvon ni nomu por la celo de pluaĵ konsideroj **i n t e r l i n g v o**. Rimarkendas, ke tiu nocio ĝis nun ne enradikiĝis en socilingvaj esploroj.

La supraĵ konsideroj kondukas al difino - enkadre de socilingvaj esploroj - de esplorkampo situanta ekster etnolingve homogenaj socigrupoj kaj studanta heterolingvajn (t.e. kun malsamaj etnolingvoj) komunumojn. Tiun branĉon de socilingvaj esploroj ni nomu provizore **i n t e r l i n g v i s t i k o**. Tiel konceptata disciplino okupiĝus - en sia sociologie orientita versio - pri la esploroj de la funkciado de pontolingvoj en multlingvaj socioj.

Kiel estis jam akcentite, la terminoj "interlingvo", kaj "interlingvistiko" ĝis nun ne estas en socilingvistiko akceptataj. La hodiaŭa scienco kutimas difinitan ĉi-tie interlingvon apartenigi al "lingua franca" kaj por interlingvistiko difinas, kvankam ne ofte, nur branĉon de lingvistiko aŭ semiotiko, kiuj komprenas sub tiu termino la metodon projekti aŭ nur lingvojn por ĝenerala uzo (ekz. Esperanto, Ido, Interlingua, Novial, ktp. (aŭ ĉiuspecajn lingvojn) por ĝenerala kaj speciala uzoj, ekz. programlingvoj, fakaj simbollingvoj kaj aliaj semiotikaj sistemoj).

La dua inspirofonto al interlingvistika temaro (laŭ la prezentita provizora socilingva difino) estas krom la relative bone evoluigita socilingvistiko - la movado por projektita internacia pontolingvo Esperanto. Necesas konsenti, ke la motivoj trakti tiun problemaron far la movado estas relative neklaraj kaj malfacile pritakseblaj. Unuflanke, la interlingvistika temaro ŝajnas esti natura konsekvenco de la interesiĝoj de sciencesplore orientitaj sferoj de la movadanoj, ĉar la celo de Esperanto ĝuste estas servi kiel interlingvo, kaj due - ekzistas iu danĝero, ke la studoj de la esploristoj ligitaj kun tiu movado povas esti ŝarĝitaj per la tendencoj subordigi la esplorkonkluj

dojn al anticipoj aprobitaj en la movado tezoj propagandkarakteraj.

Interesa aspekto karakterizanta hodiaŭ ambaŭ inspirofontojn de interlingvistiko: sociolingvistikan kaj esperantan estas la sinteno al la direktodifinado enkadre de la disciplino kaj ties loko en la aliaj sciencobranĉoj kaj ankaŭ la efektiva esploralaboro. Skize, eblas konstati, ke la Esperanto-movado estas aktuale plej interesita pri la difino de la statuso de interlingvistiko kaj pri la allogo de ekstermovadaj sciencistoj al la problemaro, do, pri organizigaj laboroj, dum sociolingvistoj praktike esploras la kampon sen konscio, ke eblas kaj dezirindus ĝin apartigi, ekz. sub la nomo de interlingvistiko.

Sajnas, ke ambaŭ fontoj de esplorinspiroj malgraŭ certa singardemo pri la esperanto-movada povas sin reciproke kompletigi kaj stimuli al pliintensigo de la esploroj. Eblas tamen kun certa konstati, ke en aktuala stadio de la scienco la disciplino nomata ĉi-tie "interlingvistiko" ne jam formulis proprajn, aŭtonomajn esplormetodojn aŭ - programojn, ne estas - sekve - scienca disciplino sed nur p r o j e k t o de tia. Tio ne malobligas tamen provi difini kelkajn ĝiajn esplorkampojn. Antaŭ ol ni tion faros, indas akcenti du premisojn pri la senco de interlingvistiko, kiuj estos ĉi-tie atribuatataj al la termino:

- la esplorobjekto estas interlingvo, t.e. lingvo uzata por komunikiĝi inter malsamlingvaj socikomunumoj;
- la esploro okazas en sociolingva perspektivo alterne al pure lingvistika, semiotika, informteoria kaj similaj.

Sociologiaj prilingvaj esploroj akceptas, kiel dirite, la perspektivon indikitan per la rilato lingvo - socio kaj interesiĝas pri la reciprokaj implikoj inter iliaj strukturoj. Tio ankaŭ donas kadrojn por interlingvistiko, kies ĉefkampo en la konsiderataj sociaj strukturoj devas esti grupoj de malsama etnolingvo. Vole ne vole oni eniras la kampon de sociopolitiko kaj politiko, ĉar la grupoj plej ofte formas apartajn naciojn, multajn kun propra ŝtato. Valoras konscii pri du politike malsamaj aspektoj de tiu problemo. En la unua kazo temas pri etnolingvaj rilatoj en unu ŝtato, en la dua - i n t e r ŝ t a t o j. La unua, en la aktuala mondo pli gravas por opaj socioj kaj devas esti solvata en multlingvaj socioj. La dua, almenaŭ nunmomente, havas malpli grandan socian signifon, kaj la fenomenoj, kiuj ĉi-tie okazas estas ofte tute alikarakteraj.

Tre vastan studkampon estigas la problemo de partopreno en regiona kaj aŭ tutmonda kulturo kaj aliro al la teknikaj akiraĵoj far opaj socigrupoj: klasoj, tavoloj, laŭprofesiaj grupoj, etnoj, ks. Tiuj eblecoj montriĝas determinitaj per la kono de plej vaste etenditaj interlingvoj (ekz. angla, franca, rusa, ktp.) aŭ pli ĝenerale de fremdaj lingvoj. Tiu problemaro havas grandegan socian signifon, precipe en evoluigantaj landoj kies lingvoj ne estas vaste konataj ekster la landaj limoj.

Alia grava temgrupo por interlingvistikaj pritraktoj estas interlingvoj funkciantaj en grandaj geografiaj regionoj (ekz. la eŭropa kontinento) kaj en monda skalo. Tiu funkciado manifestiĝas ĉefe je diversaj internaciaj forumoj, en mondskalaj organizaĵoj, dum konferencoj, renkontiĝoj, en scienca kaj faka gazetaroj, komerco, turismo, ktp. La implikoj de la aplikataj ĉi-terene lingvoj estas variaj, de politikaj ĝis ekonomiaj.

Sendube, la sociologiaj pritraktoj de interlingvoj ne povas eviti la problemojn de kreiĝo (do de interlingvo el etnolingvo/j/aŭ bazo de etnolingvo/j/. Interplektiĝas la problemoj de natura evoluo de etnolingvo al la funkcio de interlingvo, poioma perdatado de tiu funkcio, koscia lingvopolitiko kaj ankaŭ projektado de interlingvoj.

Bibliografio:

1. Boksański Z., Piotrowski, A., Ziśkowski M.: "Socjologia języka". Wiedza Powszechna, Warszawa, 1977.
2. Burney P.: "Les langues internationales". Paris, 1966.
3. "Can language be planned? Sociolinguistic theory and practice for developing nations". Honolulu, 1971.
4. Fishman J.A. /ed./: "Readings in the sociology of language". Mouton, The Hague, Paris, 1968.
5. Haugen E.: "Linguistics and language planning" en "Proceedings of the UCLA Sociolinguistics Conference, 64". Mouton, The Hague, 1966.
6. "Language and politics". Mouton, The Hague, 1976.
7. Leyk J.: "Kion povus signifi interlingvistiko?" "Pola Esperantisto", n-ro 1/77.
8. "Naučno-tehničeskaja revolucija i funkcionirovan'e jazikov mira". Moskva 1977.
9. Svejcer A.: "Sovrem'ennaja sociolongvistika. T'eoriija, problemi, metodi". Moskva, 1977.

Jaromír Jermár

ETNAJ PROBLEMOJ KAJ INTERLINGVISTIKO

Se la interlingvistiko jam certagrade konstituiĝas kiel mem-stara scienco, estas necese difini kaj limigi ĝin ne nur kvazaŭ-taŭtologie, per propraj teorioj kaj metodoj, sed trovi ĝiajn enhavon, esplorkampon, teoriojn, metodojn kaj limojn ankaŭ en kontakto, tuŝo, interago kun la aliaj sciencoj. La hodiaŭa koncepto pri la scienco ne konas rigidajn limojn kaj valojn inter la sciencoj, ĉar male, la sciencoj interplektiĝas, iliaj limoj moliĝas kaj ĉiutage ŝanĝiĝas. Tial estas senĉese necese analizi la rilaton de la interlingvistiko kun ĉiuj aliaj sciencoj, kaj unue: serĉi la interlingvistikan problemaron en aliaj sciencoj, kaj due: esplori la problemaron de aliaj sciencoj en la interlingvistiko.

Oni multe diskutas pri la rilato inter la ĝenerala lingvistiko kaj la interlingvistiko; ĉiam pli klare montriĝas, ke la interlingvistiko povas esti nur tre malfacile konceptita kiel nura prilingva scienco, okupiĝanta pri la lingvo kiel kompleksa sistemo sen rilato al la socio kaj medio. Tiurilate oni devas taksu la provon analizi la rilaton inter la sociologio de la lingvo, la sociolingvistiko kaj la interlingvistiko, kiun faris ekzemple en interlingvistika konferenco en Ahrenshoop (1978) dro Leyk (Sociologio de la lingvo, sociolingvistiko, interlingvistiko). Oni devas bedaŭri, ke preskaŭ neniu interlingvisto okupiĝas pri la problemoj de la filozofio de la lingvo, kvankam tie la interlingvistika tradicio estas plej malnova - oni eĉ rajtas diri, ke la problemoj de la planita internacia lingvo komenciĝas kun la filozofia analizo de la lingvo (ekzemple ĉe DESCARTES, KOMENSKYK. a.). Problemoj de la psikologio, kiuj koncernas la lingvon kaj speciale la interlingvan komunikadon, estas bone konataj kaj ofte menciataj, sed pli ofte en sociologiaj kaj politologiaj studoj ol en la psikologio mem. Relative ofte kaj serioze estas studataj problemoj politologiaj, kiuj koncernas la lingvan politikon ĝenerale kaj la interlingvan politikon speciale; ĉi tie estas necese menci i la gravan laboron de la Societo por Internacia Lingvo, fondita antaŭ dudek kvin jaroj, kies "Interlingvistika Informa Servo" sub lerta gvido de dro Artur Bormann ne nur informas, sed ankaŭ serioze pritraktas ĉiujn aspektojn de la interlingva politiko. Oni povus nomi aliajn sciencojn, kiuj devus esti studataj el tiu ĉi

interlingvistika vidpunkto, kiel la kibernetikon, logikon, historion, juron, ekonomion kaj multajn aliajn.

Estas do neeble elŝiri la interlingvistikon el la tuteco de ĉiuj aliaj sciencoj kaj estus same danĝere subordigi la interlingvistikon sub unusolan sciencon branĉon. Inverse: estas necese studi kaj esplori ĉiujn interlingvajn faktorojn el vidpunktoj kaj aspektoj de diversaj sciencoj. La interlingvistiko estas grandparte aŭ eĉ plejparte sociala scienco kaj tial ĝi reliefigas en si ĉiujn sociajn rilatojn, aspektojn kaj problemojn.

Se mi deziras en tiu ĉi artikolo menciigi kelkajn problemojn, kiuj povas esti interesaj por la interlingvistikaj esploroj en kaj el la kampo de la etnologio, okazas tio pro la kaŭzoj jam antaŭe diritaj. Ankaŭ la etnologio tuŝas kaj esploras problemojn, kiuj estas esplorindaj en la interlingvistiko; sed ankaŭ la interlingvistiko tuŝas la problemojn, kiuj estas tiklaj kaj interesplenaj por la etnologoj.

Etnologio estas laŭ Plena vortaro "branĉo de la antropologio, kiu esploras la originon kaj parencecon (mi aldonus: kaj diversigon) de popoloj". (Margena rimarko: malgraŭ la juneco de etnologio ĝi estas la vorto Zamenhofa; bedaŭrinde mi ne trovis, kie Zamenhof ĝin uzis.) La difino estas, kiel cetere ĉiuj similaj difinoj, diskutebla: la diskuteblo originas el diversaj akcentoj, kiujn metas diversnaciaj sciencistoj al etnologiaj esploroj. Por la usona etnologio estas tipa intima rilato kun la antropologio, por la okcidenta Eŭropo estas etnologio pli forte ligita kun la kultura antropologio aŭ rekte kun kulturologio, por la orienteŭropaj etnologoj etnologio estas karakterizita ĉefe pere de sociologiaj kaj politologiaj aspektoj: ĝi estas multfoje identa kun la etnosociologio. Sed malgraŭ ĉiuj malfacilaĵoj rilate la difinon, la etnologio havas komunajn esplorproblemojn kun la interlingvistiko: ili estas problemoj de la rilatoj inter la etno, lingvo kaj kulturo. (Tio nature ne signifas, ke tiaj rilatoj estas la solaj esplorproblemoj de la etnologio, aŭ ke en tio konsistas la solaj kontaktproblemoj kun la interlingvistiko.) Certagrade tuŝas tiel la etnologio parencajn problemojn kun la sociolingvistiko (sed tie estas akcentita ĉefe la lingva aspekto) kaj kun la sociologio de la lingvo (sed tie estas akcentita ĉefe la socia aspekto de la lingvoevoluo).

La interlingvistikon devas ĉefe interesi la problemaro de la

etnogenezo, de la genezo de la etna kulturo kaj de la etna lingvo, de la rilato inter la etna kulturo kaj la etna lingvo, ĉar tiaj problemoj koncernas ankaŭ tiujn de la inter-etna komunikado, de la inter-etna kulturo, de la dialektika rilato inter la etnaj lingvoj kaj kulturoj.

Por la etnaj komunumoj estas tipa ilia relativa stabileco: la etnaj komunumoj ŝanĝas siajn sociajn, ekonomiajn, politikajn strukturojn, sed restas relative stabilaj en siaj etnaj fundamentoj. La ĉeĥoj konstituiĝis kiel etna komunumo komence de la feŭda sistemo, travivis kiel etna komunumo la kapitalismon kaj vivas en la nova socia sistemo. La ekonomia kaj socia strukturoj de tiu ĉi komunumo absolute ŝanĝiĝis, sociaj tavoloj, grupoj kaj klasoj pereis aŭ transformiĝis. Ŝanĝiĝis ankaŭ la politikaj kaj ŝtataj sistemoj, en kiuj tiu ĉi etna komunumo ekzistis (Grandmoravia regno, sendependa reĝlando, parto de Aŭstro-hungara monarkio, sendependa respubliko), ŝanĝiĝis la religio (malnovslava, kristana, katolika, protestanta). Montriĝas, ke la stabiligaj momentoj por la etnaj komunumoj restas la lingvo kaj la kulturo kune kun la etna psikologio, kvankam la lingvo kaj la kulturo ankaŭ transformiĝas, sed en la grado, kiu ne rompigas la lingvan kaj kulturan kontinuecon.

Transformiĝo de la etnaj komunumoj je la nacioj en la deka kaj dudeka jarcentoj, kaŭzita per la merkata kaj industria integriĝo de la geopolitika spaco de la etna komunumo, provokis ankaŭ novan socian fenomenon, la nacian konscion. Nacia konscio, diference de la etna konscio, kiu koncernis nur la lingvon kaj la kulturon (kelkfoje ankaŭ la religion), reflektas kaj integriĝas ne nur la lingvon kaj la kulturon, sed ankaŭ la ekonomion, socian strukturon, politikan sistemon, geopolitikan teritorion. La nacia konscio transformiĝas je la nacia ideologio, kiu ne estas plu nur konstatanta, rekoniga, sed programanta, modelanta. La etna komunumo - la nacio - donas al si la programon, planon de sia evoluo, kiu koncernas kaj tuŝas ĉiujn facetojn de la nacia vivo, tio signifas de la ekonomio, politiko, ŝtateco, sed ankaŭ de la kulturo kaj lingvo. (Estas alia - sociologia kaj politologia - demando, kiuj estas la portantoj de tiaj programoj kaj kio determinas la realecon kaj realigon de tiuj programoj.) Tial aperas en la moderna historio io, kion oni povus - kun granda toleremo, kun certa troiĝo - nomi planita aŭ programita etnogenezo. Multajn ekzemplojn montras en sia libro "National Langu-

ages in the USSR: Problems and Solutions /Moskvo, 1977/ profesoro M.I. ISAEV. Kvankam en tiu ĉi libro la problemoj estas traktataj ĉefe el la lingva vidpunkto, tamen oni povas tie klare vidi programitan transformiĝon de la etnaj grupoj je la nacioj, programitan evoluon de la lingvoj, programitan kreon de la literatura lingvo el diversaj dialektoj, same kiel planitan kaj programitan kulturgenezon (speciale ĉe la etnaj grupoj, kie ne ekzistis literatura kulturo).

Preskaŭ modela estas la planita etnogenezo ĉe la israela nacio, kie la etnoplanado formis el tre diferencigitaj etnaj grupoj unuecan nacion kun certagrade artefarita lingvo kaj programita kulturo, kiu nur historie estas ligita kun la kulturo hebrea, juda aŭ jida. Similan proceson - aŭ pli precize procedon - oni vidas en Afriko, Suda Ameriko, Oceanio kaj alie.

Oni povas montri ankaŭ inversan ekzemplon. La provo krei en Ĉeĥoslovakio el cigana etna grupo ciganan nacion montriĝis kiel nereala kaj fiaskis, kvankam ekzistis oficiala apogo kaj certaj instituciaj kondiĉoj, kiel ciganaĵaj societoj, revuoj, lernolibroj. La ciganoj, kiuj grandparte enmigris en Ĉeĥoslovakion post la dua mondmilito el najbaraj industrie neevoluintaj ŝtatoj, formiĝis en altevoluinta industria lando kiel etno-socia grupo, kiu minacis fariĝi paria socia komunumo meze de la alia loĝantaro. Kiam la ciganoj akomidiĝis al la industria socio kaj al la ĝenerala eduka sistemo, ili perdis sian socian apartiĝon kaj izolitecon, sed ne deziris reteni plu sian apartiĝon etnan. La ciganoj sentas sian etnan apartiĝon kiel negativan faktoron kaj asimiliĝas propravole kun la lingvoj kaj kulturoj de aliaj nacioj en Ĉeĥoslovakio. Tiel pere de la ekonomia kaj ĝeneralkultura supreniro kaj malgraŭ la subteno de la etna memstareco, paradokse komencis perdiĝi la etnaj komponantoj - la etna grupo estis absorbita kaj restis kiel etnografia kaj folkloro komunuma.

Estas do videble, ke estas tre malfacile karakterizi la etnan komunumon, speciale altevoluintan etnan komunumon kiel estas la nacio, pere de la ĝenerale validaj trajtoj, ĉar ekzemple diversaj etnaj komunumoj povas havi la saman lingvon (francoj kaj haitanoj), la saman ŝtaton (flandroj kaj valonoj), la saman ekonomian kaj politikan sistemon, la saman religion ktp. El tio evidentiĝas, ke la lingvo, kiu estas unu el la etnaj karakterizaĵoj, ne estas ĉiam produkto de la konkreta etna komunumo,

kaj ke la etna kulturo ne estas produkto de la konkreta etna lingvo, sed la produkto de la tuteca, kompleta etna komunumo.

Tial la etnologoj provas analizi la precizan lokon de la kulturo en la etnogenezo kaj ankaŭ inverse, la rolon de la etnaj faktoroj en la kulturgenezo. Ekzemple WILHELM MUHLMANN en sia libro "Rassen, Etnien, Kulturen. Moderne Ethnologie" (Berlino, 1964) konsideras la etnogenezon kiel la proceson de la kultura diferenciĝo aŭ de kultura asimilado. Usona antropologo Ogburn en sia klasika libro "Social Change" (New York 1922) kreis la teorion de la kulturaj saltoj, laŭ kiu la diferenciĝo de la kulturo estas kaŭzata pere de la malkontinua evoluo de la materia kulturo en diversaj etnoj. Ĉe ambaŭ aŭtoroj oni klare vidas la koncepton pri la kulturo kiel etnogeneza faktoro kaj ankaŭ oni klare vidas, ke ili ne identigas la kulturon kun la lingvo; male, oni povas el tiuj teorioj konjekti, ke ankaŭ la lingva diferenciĝo aŭ asimilado estas kaŭzata pere de la ŝanĝo de la kulturo.

Kial mi atentigas pri tiuj ĉi etnologiaj problemoj? Ĉar la dialektika rilato etno - lingvo - kulturo aŭ nacio - nacia lingvo - nacia kulturo kaj ties problemoj enhavas en si ankaŭ la probleman kernon de kelkaj interlingvistikaj demandoj, ekzemple la rilaton nacio - planita lingvo - nacia kulturo, aŭ nacio - interlingvo - internacia kulturo ktp.

Unu el la ĉefaj argumentoj kontraŭ la interlingvoj ĝenerale kaj kontraŭ la planlingvoj speciale estas la hipotezo, ke nur la etna lingvo estas kulturgeneza faktoro. (Estas tipe, ke tiu ĉi opinio estas disvastigita plej multe ĉe la lingvistoj, sed entute ne ĉe la etnologoj.) La ĉefa eraro konsistas en tio, ke oni identigas la etnon kun la lingvo, la lingvon kun la kulturo kaj la etnon kun la kulturo. Ne parolante jam pri la materia kulturo aŭ pri la spirita kulturo ne-lingva (kiel muziko aŭ pentroarto), la etna kulturo reflektas la etnan karakteron, kies determinantoj ne estas nur lingvaj aŭ pli bone dirite, plejparte ne lingvaj, sed historiaj, ideologiaj, ekonomiaj, sociaj, politikaj ktp.

La etna kulturo, speciale la nacia kulturo, ne estas nur iu certa reflektado de la konkreta etna komunumo (kun ĝia socio-ekonomia, politika, religia k.a. strukturo), sed ankaŭ mem-reflektado de la tuta etnogrupo, de la nacio mem, kiu manifestas en ĝi sian integrecon kaj diferencon. Ne okazas nur ideologiigo

de la nacia kulturo, sed kreiĝas ankaŭ la ideologio pri la nacia kulturo mem, la ideologio, kiu ne estas ĉiam identa kun la reale ekzistanta kulturo.

La identigo de la etna komunumo kun la kulturo estas same erariga kiel la identigo de la etno kun la lingvo. La kulturo ekzistas ne nur ene de la etno, sed ankaŭ ekstere de la etno. Unue, la socio estas ĝenerale pli granda ol la etna komunumo kaj la kulturo de la tuta socio (homara, ŝtata, regiona) estas jam super-etna, supernacia, internacia. Tia kulturo reflektas jam pli altajn strukturojn ekonomiaj, sociajn, politikajn ol la etna kulturo. Due, la ĉiam kaj samtempe ekzistantaj etnaj kulturoj reflektas en si ankaŭ tiun ĉi tutsocian kulturon, ŝanĝas sian karakteron, perdas sian etnan ekskluzivecon. Sed kontraŭe al la perdo de preskaŭ ĉiuj naciaj karakterizaĵoj la nacia lingvo fariĝas la plej grava etna karakterizaĵo, dum la tutsocia internacia lingvo (mi parolas pri etnaj internaciaj lingvoj) fariĝas nur portanto de la tutsocia kulturo. Tial denove ripetiĝas la sama kulturgeneza proceso, kiel ĉe la etnaj kulturoj: La tutsocia kulturo ne estas reflektado de la internacia tutsocia lingvo, sed reflektado de la tutsocia inter-etna strukturo.

Resumante la antaŭajn tezojn, oni povas alveni al la sekvantaj konkludoj:

1. La etna lingvo estas unu el la ĉefaj kaj la plej stabila komponaĵoj de la etna komunumo, kvankam ĝi ne devas esti produkto de tiu ĉi komunumo. La lingvo ne povas esti la ununola faktoro de la etnogenezo.
2. La etna kulturo estas rekte ligita kun la etno kiel etnogeneza faktoro kaj kiel produkto de la etna komunumo.
3. La etna kulturo ne estas reflektado kaj produkto de la etna lingvo, sed de la etna strukturo kaj de en- kaj ekster-etnaj rilatoj.
4. La kulturo reflektas ne nur etnan komunumon, sed ankaŭ aliajn sociajn strukturojn kaj rilatojn. Tio signifas, ke la kulturo ekzistas kaj ene kaj ekstere de la etna komunumo.
5. Ne la lingvo antaŭdestinas la kulturon, sed la kulturo influas la lingvon, la konkreta lingvo estas certgrade ankaŭ produkto kaj parto de la konkreta kulturo.
6. La ekzistantaj etnaj interlingvoj povas nek detrui la ekzistantan etnan kulturon, nek krei novan interesan kulturon. La kreo de tia kulturo ne dependas de la interlingvo, sed de la aliaj faktoroj.

7. La planita interlingvo same povas nek detrui la ekzistantan etnan kulturon, nek krei novan interesnan kulturon.
8. La etna interlingvo ne estas produkto de interesna, internacia socio kaj de ties kulturo, sed estas ĉiam ligita kun la konkreta etna komunumo.
9. La planita interlingvo estas produkto de la konkreta historia socio kaj ties kulturo, nome de la interesna, internacia, trans- kaj supernacia socio kaj ties internacia kulturo.
10. La kultura valoro de la lingvo, ankaŭ de la planlingvo, ne dependas de la lingvo mem, sed de la kultursocia medio, kiu ĝin uzas.

En tiu ĉi artikolo mi deziris uzi la etnologiajn principojn kiel esplormetodon por kelkaj interlingvistikaj problemoj. Mi deziris detrui tri mitojn, nome:

- a) miton pri la planlingvo kiel barbara, senkultura kaj sen-socia lingvo,
- b) miton pri la planlingvo kiel detruanto de la nacia kulturo
- c) miton pri la planlingvo kiel kreanto de la nova internacia kulturo.

István Szerdahelyi

INTERLINGVISTIKO EN HUNGARIO

- Resumo -

En Hungario la naciaj resp. nacilingvaj movadoj strikte ligiĝas al la klerismo (fino de la XVIII-a komenco de la XIX-a jc). En neniuj landoj de Eŭropo devis nacia lingvo lukti tiel akre por akiri siajn rajtojn en sia propra patrujo, kaj en neniuj lingvoj estis tiel intensiva la lingvonovigo kiel en Hungario, en hungara lingvo. Paralele kun la lingvonovigaj movadoj (HELMECZI, BUGAT) disvolviĝas vigla interlingvistika aktiveco: la aŭtoroj de la unuaj lingvoplanoj estis samtempe ankaŭ elstaraj lingvonovigantoj: KALMAR GY., DECSY S., GATI I., BOLYAI J., pliposte: RETHY A.,) Volapuko ne havis grandan sukceson (GEBEUR I., BANFI GY.), la lingvistoj (ekz. BALASSA) forte kritikis ĝin, eĉ tiuj, kiuj fariĝis volapukistoj kaj mem verkis en tiu lingvo (ekz. POZDER K.). Des pli grandan sukceson havis Esperanto: BALINT G., LENGYEL P., POLGÁR I., BARCZI G. - estas elstaraj nomoj de la unua periodo. En la dua periodo la Budapesta skolo

kaj la Literatura Mondo fariĝas la kultura kaj literatura centro de la Esperanto Mondo, la hungaro Cseh - unu el la plej efikajdisvastigantoj de la lingvo. Apenaŭ estas serioza esperantisto, kiu ne konus la nomojn de BAGHY, KALOCSAY, SZILAGYI, TARKONY, EMBA k.a. El interlingvistika vidpunkto la plej elstara evento estis la fondo de la unua Interlingvistika Scienca Instituto, fondita kaj funkcianta oficiale en la kadroj de Universitato kun gvidanto, nomumita far de Ministro (tiutempe Popolkomisaro): Internacia Scienca Lingvoinstituto, gvidanto d-ro SCHMIDT JOZSEF, katedra prof. pri ĝermanistiko. (4-a de jul. 1919).

La rekta posteulo de tiu Instituto estas la fako "Esperanto lingvo kaj literaturo", funkcianta en la kadroj de la katedro pri ĝenerala kaj aplikata lingvistiko en la Filozofia fakultato de la Universitato EÖTVÖS LORAND, Budapeŝto.

Dum pli ol dek jara funkciado la karaktero de la fako definitive elformiĝis ĝi estas Aplikata-lingvistika subfako kaj kiel tia, integra esplor-disciplino en la sistemo de ĝeneralaj kaj aplikitaj lingvistikaj esploroj.

Laaŭ la Hungara interlingvistika koncepto, sekve, Interlingvistiko kiel scienca disciplino apartenas strikte kaj organike al aplikata lingvistiko:

Skeme

A/ Unulingvaj operacioj

a/ lingvoplanado

1. planado de unueca nacia (ŝtata) lingvo;
2. Lingvonormigo, lingvonovigo; konstruado de skrib-sistemo por fari la lingvon taŭga plenumi pli altajn funkciojn;

b/ lingvokulturo kaj -flegado

1. la reguligo de ortografio, ortoepio - ĝenerale: de la ĝusta lingvouzo;
2. ellaborado de faka lingvo kaj faka terminologio;
3. ceteraj operacioj (ekz. aplikata socio-lingvistiko: salut-formoj, aplikata nomologio, stenografio k.a.)

c/ instruado de la gepatra lingvo

- a/ konstruado de studobjekta modelo de la gepatra lingvo;
- b/ gepatra-lingva instruado kaj edukado;

d/ dokumentado

- a/ aŭtomata analizado de tekstoj-dokumentoj (ekz. indoksoj, deskripto-listoj k.a.)
- b/ akumulado kaj konservado de informaĵoj;

e/ amas-komunikado

- 1. tele-komunikado;
- 2. periodaĵoj;
- 3. propagando kaj afiŝ-tekniko;

f/ kurac-pedagogio (difektologio) esplorado kaj kuracado de lingvaj difektoj (afazio-esplorado, lingvo-patologio; neŭrolingvistiko k.a.)B/ Hetero-lingvaj operacioja/ instruado de fremdaj lingvoj

- 1. aplikata kontrasta lingvistiko;
- 2. instru-modelo de fremda lingvo;
- 3. instru- kaj lern-strategioj;
- 4. programata kaj aŭtomata instruado; instru-teknologio;

b/ tradukado

- 1. homa kaj maŝina;
- 2. interpretado;

c/ Interlingvistiko

- a/ internacia lingvopolitiko;
- b/ lingva modeligo: konstruado de internacia helplingvo;
- c/ Esperantologio (= aplikata interlingvistiko).

Inter la eroj de la skemo estas multaj trakovraĵoj, ekz. diversaj ĉapitroj en Esperantologio kunharmonias kun multaj elementoj el la unulingvaj operacioj; estas rilato inter la nacia kaj internacia lingvopolitiko, inter la unulingva kaj heterolingva lingvo-modeligo k.t.p. En tiu senco interlingvistiko komplete integriĝas en la sistemo kaj solvas per siaj specifaj rimedoj kaj studas per siaj propraj rimedoj tiujn temojn, kiuj ĝis nun restis ekster la esplorkampo.

Dum la 10-jara periodo pruviĝas, ke se la interlingvistikaj kaj esperantologiaj esploroj estas science fundamentitaj kaj ne estas samcelaj, ili povas efike kontribui al la ĝeneralaj lingvistikaj esploroj.

(La priskribode la 10-jara historio de la fako aperis en la serio E-logiaj Kajaroj, n-ro 2, Budapeŝto 1978.)

La ekzisto de la fako havas sian socian (kaj internan, kaj eksteran) disradiadon: serioziĝas la lerneja situacio de la

Internacia Lingvo, E-o aperas en verkoj, kie cetere ĝi ne estus aperinta (ekz. la Mondliteratura Leksikono), ĝi fariĝas iom-post-iom pedagogiadidaktika faka centro (PDE-esplora, scienca esplorinstituto kaj internacia ekzamena centro de ILEI k.a.) universitatoj kaj altlernejoj intencantaj enkonduki E-on turnas sin al ni por peti informaĵojn pri nia programo kaj niaj spertoj; studentoj, verkantaj diplomlaboraĵojn kaj pri-doktorecajn disertaĵojn turnas sin al nia fako por konsiloj kaj helpo. La universitataj lernolibroj kaj la serio Esperantologiaj Kajeroj estas unikaj en tiu speco (aper. n-ro 1 en 1976, n-ro2 en 1978 kaj n-ro 3 en 1977.)

Boris Kolker

INTERLINGVISTIKO KAJ INTERLINGVISTIKAJ ESPLOROJ EN SOVETUNIO^{x)}

La problemo de planlingvo, kiu servas kiel rimedo de internacia komunikado, delonge interesas lingvistojn, "ĉar studado de principaj demandoj de strukturo de helpaj lingvoj estas fakte studado de plej esencaj problemoj de la lingvoscienco ĝenerale"/1/. Normigita, konscie konstruita, praktike uzata lingvo prezentas grandan teoriantereseon "kiel provŝtono, ĉirkaŭ kiu oni povas starigi tutan vicon da teoriaj demandoj, gravaj por solvo de problemaro de la reala lingvo"/2/.

Internacia lingvo /IL/ prezentas gravan objekton de esploro ankaŭ per si mem, ekster ĝenerallingvistika problemaro, pro ĉiam plifortigantaj integrigaj procesoj en la tuta mondo, kaj speciale en Sovet-Unio. Estas do nenio mirinda, ke interlingvistiko /I-ko/ altiris atenton de multaj diverslandaj lingvistoj. Antaŭmilite en Sovetunio aktive okupiĝis pri ĝi N.V. JUŜMANOV, L.I. ĴIRKOV kaj precipe konata interlingvisto, esperantologo kaj terminologo ERNEST DREZEN /vidu ekz. 3,4/. Al tio kontribuis la ruslingva eldono de la fundamenta libro de E.WÜSTER/5/.

En la dua duono de la 50-aj jaroj en Sovetunio renaskiĝas intereso al I-kaj demandoj. Tiutempe Instituto de lingvoscienco

^{x)} Prelegoteksto, prezentita dum la 1-a Internacia Esperantologia Konferenco, Kadre de la 63-a Universala Esperanto-Kongreso 1978 en Varna

de Akademio de sciencoj de USSR okazigis kelkajn diskutojn pri IL. Plue I-ka problemaro estis tuŝata en studoj de multaj lingvistoj - P.A. ARISTE, V.V. AKULENKO, B.P. ARDENTOV, N.D. ANDREJEV, P.N. DENISOV, Ju.D. DESERIEV, V.V. IVANOV, I.I. REVZIN, V.Ju. ROZENCVEJG, A.V. SUPERANSKAJA, V.N. JARCEVA kc. Precipe valoraj estas la verkoj de V.P. GRIGORJEV /6,7/, O.S. AHLJANOVA kaj E.A. BOKAREV /8/, M.I. ISAJEV /9/.

Ekde la 1964 jaro funkcias sekcio de I-ko en la Scienca konsilantaro pri la kompleksa problemo "Tendencoj de evoluo de naciaj lingvoj lige kun evoluo de socialismaj landoj", kreita laŭ iniciato kaj sub gvido de elstara interlingvisto E.A. BOKAREV.

Laŭ decido de Prezidiumo de Akademio de Sciencoj de USSR en la 1974 jaro en la Instituto de lingvoscienco (Moskvo) estis kreita Problema grupo pri demandoj de IL. La unua palpebla rezulto de ĝia agado - la artikolaro "Problemoj de interlingvistiko" /10/ - elvokis aron da pozitivaj recenzoj en Sovetia kaj eksterlanda gazetaro. /11/ Estas preparataj pluaj artikolaroj. Oni okazigas kunsidojn de la Problema grupo kun sciencaj prelegoj.

Lastatempe aktiviĝis I-kaj okupiĝoj inter studentoj-filologoj. Oni verkas diplomajn studojn kaj referaĵojn, oni prelegas en studentaj sciencaj societoj. Tiaspeca aktiveco estas videbla en universitatoj kaj aliaj superaĵoj de Barnaul, Krasnojarsk, Tjumen, Vilnius, Samarkand, Kiev, Pskov.

En la programon de la kandidata ekzameno pri ĝenerala lingvistiko de la Baŝkiria ŝtata universitato estas enigataj tri demandoj pri I-ko.

En la 1976 jaro Esperanto-klubo de Ufa sondis rilaton al IL. Estis dissendita al ĉiuj universitatoj kaj pedagogiaj institutoj de la lando konciza informo pri IL kaj propono sendi Esperanto-lernolibron, se venos peto kun subskribo de estro de ĝenerallingvistika katedro. 90 pozitivaj reeĥoj atestas pri vasta intereso de sovetiaj lingvistoj-pedagogoj al la problemo de IL. Pluraj esprimis deziron pli detale informadi studentojn pri tiu demando, kelkaj montris pretecon organizi Esperanto-rondetojn.

Kvankam la termino "I-ko" jam eniris sovetiajn vortarojn kaj enciklopediojn, ĝis nun ne ekzistas ĝia komune akceptita difino. Ni difinas I-kon kiel fakon de la ĝenerala lingvoscienco, kiu esploras procedojn de konstruado de internaciaj planlingvoj kaj ankaŭ funkciadon de internaciaj (etnaj kaj planitaj) lingvoj /12/.

I-ko estas ligita kun sociologio, logiko, psikologio, internacia juro, literatura kritiko, semiotiko, metodiko de lingvo-instruado kaj aliaj sciencoj. Tia bunteco rezultas el tio, ke I-ko troviĝas ĉe kruciĝo de du vastegaj kampoj de la homa agado, kiuj dume ne ricevis precizajn nomojn. La unuan oni povus nomi "la internacia en la lingvo kaj en la kulturo", la duan - "konstrua semiotiko", kiu enhavas unuflanke kreon de diversspecaj signaj sistemoj (inform-serĉaj lingvoj, algoritmaj lingvoj, lingvoj de komunikado kun aliplanedanoj ks) kaj aliflanke - lingvoplanadon, lingvopolitikon, literaturan kaj terminologian prilaboron de la lingvo.

Oni devas distingi ĝeneralan I-kon, kiu esploras diverslingvecon kaj lingvajn kontaktojn kaj ankaŭ IL-on kiel ĝeneralan fenomenon, ĝian bezonon kaj funkciadon, kaj specialan I-kon, kiu okupiĝas pri konkretaj sistemoj de planita IL: Esperanto, Ido, Interlingua ktp.

Krom tio, ni devas distingi internan I-kon disde ekstera, sinkronan disde diakrona. Tiamaniere oni skeme ricevas ok fakojn de I-ko, kiuj studas la problemon de IL el diversaj anguloj de vido. Ne ĉiuj ĉi fakoj havas saman valoron kaj ne ĉiuj estas egalnivele ellaboritaj.

Lige kun zorga esplorado de evolutendencoj de lingvoj en la socialisma kaj komunisma socioj, en multnaciaj kaj evoluantaj landoj, lige kun intereso al lingvoplanado kaj kulturo de parolo, lige kun disfloro de kontaktologio, la teorio kaj praktiko de I-ko akiras grandan signifon, konturante limojn de konverĝo de lingvoj, de konscia influo de la homo al la lingvo /13, 14/.

I-ko celas klare eltrovi lingvajn barojn kaj montri vojojn de ilia venko. En nia tempo tio ege gravas ne nur por la scienco, sed ĝenerale por la ĉiam pli vastiĝanta internacia komunikado kaj kunlaboro /15/.

Estas studentaj ankaŭ problemoj de interrilatoj de IL unuflanke kaj instruado de fremdaj lingvoj, tradukado, maŝina tradukado /16/ aliflanke. Estas proksimaj al la I-ka problemaro demandoj pri lingvaj hibridoj kaj pri la monda lingvo de la estonta homaro /17/.

I-ko donas riĉan materialon por tipologio sub nova angulo de vido, des pli ke projektoj de planlingvoj prezentas novan

Babelon (da ili estas konataj ĉirkaŭ mil). El tio sekvas ankaŭ alia tasko: zorga esploro de la historio de IL, kiu entenas ne malmulte da spritaj, tiel aŭ aliel aplikeblaj ideoj.

Precipan signifon havas esperantologio - studado de strukturo kaj multflanka funkciado de la planita IL Esperanto /18,19,20/ kaj ankaŭ de ĝia evoluo, kies vojoj principe ne diferencigas de evoluvojoj de etnaj lingvoj /21/. Tie ĉi oni povas noti, ke perforta evoluigo fare de aŭtoroj de IL aŭ specialaj institucioj evidentiĝas pereiga - vidu priplorindan sorton de Volapük, Ido, Idiom Neutral. Sovetia esperantologio grave kontribuis al esperanta leksikografio, doninte al la mondo unu el la plej bonaj vortaroj /22/.

Necesas substreki didaktikan valoron de instruado de I-ko kaj Esperanto en superaj lernejoj, unuavice en lingvaj fakultatoj. Tio konsiderinde plivastigas ĝenerallingvistikan horizonton, evoluigas penslogikon, kutimigas al memstara lingvistika analizo, helpas al studado de fremdaj lingvoj, ebligas praktiki aplikon de IL. Tiu ĉi aserto konfirmiĝas per praktiko de instruado de speciala kurso "Enkonduko en interlingvistikon" en la filologia fakultato de la Baŝkiria ŝtata universitato (Ufa). Tia kurso estus utila ankaŭ en aliaj universitatoj kaj pedagogiaj institutoj de Sovetunio kaj eksterlande, sed dume ĝia enkonduko bremsiĝas pro manko de universitata lernolibro de I-ko /10, p. 35/, kies kreon diktas la vivo.

Literaturo

1. Achmanova, O.S. i dr.: O toĉnyĉ metodach issledovanija jazyka, Moskva 1961, p. 23
2. Reformatskij, A.A.: Vystuplenije na diskussij o sovremenom sostojanii voprosa o meĝdunarodnom vspomogatel'nom jazyke. V sb. (en la volumo): Fakty ob Esperanto, Moskva, 1956, p. 21
3. Drezen, E.K.: Za vseobŝĉim jazykom, Moskva - Leningrad 1928
4. Drezen, E.K.: Internacionalizacija nauĉno-techničeskoj terminologii, Moskvo - Leningrad 1936
5. Vjuster, E.: Meĝdunarodnaja standartuzacija jazyka v technike, Leningrad - Moskva 1935

6. Grigor'ev, V.P.: O ne kotorych voprosach interlingvistiki, "Voprosy jazykoznanija", Moskva, 1966, n-ro 1
7. Grigor'ev, V.P.: I.A. Boduen de Kurtene i interlingvistika v sb. (en la volumo): "I.A. Boduen de Kurtene." Moskva, 1960
8. Achmanova O.S./Bokarev E.A.: Meždunarodnyi jazyk kak lingvistiĉeskaja problema, "Voprosy jazykoznanija", Moskva, 1956, n-ro 6
9. Isajev, M.I.: K probleme vspomogatel'nogo iskusstvennogo jazyka v epochy nauĉno-techniĉeskoj revoljucii. V sb. (en la volumo): "Nauĉno-techniĉeskaja revoljucija i funkciovanije jazyka mira", Moskva 1977
10. Problemy interlingvistiki, Moskva 1976
11. Kp. ekz. en -Voprosy jazykoznanija, Moskva 1977, n-ro 4; - Paco (GDR) 1978 (D. Blanke)
12. Kolker, B.G.: Struktura i problemy interlingvistiki, v sb. (en la volumo): Russkij jazyk, ego izyĉeniĉe v vyssej i srednej skole. Astrachan 1970
13. Bokarev, E.A.: Stichijnoe i soznatel'noe v jazyke, en "Russkaja reĉ'", 1967, n-ro 2 (esperantlingva traduko en GDR-Paco 1978)
14. Tauli V.: Introduction to a theory of language planning. Uppsala, 1968.
15. Peevski, V.: Scienco kaj internacia lingvo. - "Scienca mondo", 1977, № 2.
16. Kolker, B.: Internacia lingvo kaj permaŝina tradukado. "Bulgario", 1964, № 1.
17. Svadost E.P.: Kak vosniknet vseobŝĉij jazyk. M., 1968.
18. Waringhien, G.: Plena ilustrita vortaro de Esperanto. Paris, 1970.
19. Kalocsay, K.; Waringhien, G.: Plena gramatiko de Esperanto. Budapest, 1938.
20. Lapenna, I.; Lins, U.; Carlevaro, T.: Esperanto en perspektivo. London - Rotterdam, 1974.
21. Danovskii, N.F.: Evoljucija Esperanto. - V sb.: Problemy interlingvistiki. M., 1976
22. Bokarev, E.A.: Esperanto-russkii slovar. M., 1974

Marinko Gjivoje

JUGOSLAVA KONTRIBUO AL INTERLINGVISTIKO

Interlingvistikaj klopodoj sur teritorio de nuna Jugoslavio estas sentebraj precipe meze de pasinta jarcento, paralele kun nacilingvaj movadoj ligitaj al la klerismo, kiu aperas en la komenco da pasinta jarcento. Subpremataj de aliaj, fremdaj, kulturoj la naciaj lingvoj (serba, kroata, slovena, makedona) devis akre lukti por akiri siajn rajtojn. Tiam aperis la partoj de literatura, normiga, lingvo: Vuk KARAGIĆ, Guro DANICIC, Ljudevit GAJ k.a., precipe literaturistoj.

Antaŭ apero de Esperanto, same kiel en cetera Eŭropo, aperis kelkaj provoj de interlingvo en tiu ĉi ĝia suda parto, grandparte prezentitaj en fremda lingvo, precipe germana. De 912 lingvoprojektoj, kiujn registris A.P. Duliĉenko el Aŝhabad (Sovet-Unio) en sia manuskripta verko "Helpaj lingvoj. Kronologia bibliografio de artefaritaj lingvoj de antikveco ĝis nuntempo (2-a jrc. - 1973)", kelkcento aperis antaŭ Esperanto, kaj deko ĝuste sur la grundo de nuna Jugoslavio. Prezenti ilin unu-loke tiel kiel ili aperis, diri kelkajn vortojn pri iliaj aŭtoroj kaj karakterizoj de la projektoj, estas la tasko de tiu ĉi artikolo.

Kronologie ni devas registri unue la projektojn de t u t - s l a v a l i n g v o . Kiu estis gvidmotivo por krei ilin? La slavaj popoloj estis longtempe subpremataj de aliaj nacioj, precipe de iama Aŭstrio, kaj la premo pli peze sentiĝis pro la nacia dividiteco de la slavoj. Inter la intelektuloj de tiuj popoloj, do, povis veni ideo, ke la slavoj, unuigitaj per lingvo komuna, estu pli rezistokapablaj kaj pli sukcesus en sia batalo por nacia, kultura kaj politika liberigo.¹⁾

En la jaro 1661 kroata pastro JURAJ KRIZANIC (KRIJANIC)²⁾, ekzilita Siberion, kunmetis gramatikon de interslava literatura lingvo. P. STOJAN asertas, ke lia libro estis eldonita en la sesa jardeko de la pasinta jarcento kaj ke lia "Ruski jezyk" estas detale ellaborita lingvosistemo por kies bazo estis prenitaj serbo-kroata kaj rusa lingvoj. Li ne estis sola kiu provis krei interlingvon por slavoj. Ni vicigu kronologie la aliajn: Blaz KUMERDEJ (Blasius Cumerdei) ellaboris en la jaro 1793, sur la bazo de la slovena lingvo, projekton de gramatiko por ideala komunslava lingvo, sed ĝi ne estis presita³⁾; alia sloveno, MATIJA MAJAR⁴⁾ kaj serbo PETAR TOMIC⁵⁾ estis ankaŭ

aŭtoroj de interslavaj lingvoprojektoj.

Nun estas vico por pritrakti la projektojn matematikajn:

p a z i g r a f i o j n , skriblingvojn, konsistantajn el ciferoj, figuroj aŭ ideogramoj. Pazigrafioj estis en modo en la 17-a jarcento. Pli ol 150 interkomprenigaj sistemoj estis paziografioj. Kvankam ili faris grandan bruon, ili restis nur projektoj ĉar estis tro malfacilaj por rapida uzebleco. La unua jugoslava pazigrafo estis STJEPAN IVICEVIĆ (Stephan Ivichievich), kiu en la jaro 1848 eldonis en Vieno en germana lingvo (en gotika prestipo) sian verkon: Pangraphie oder Universal-Schrift. Eine neue für alle Welt verständliche und brauchbare Kunst. Erfunden von Stephan Ivichievich, slawisch-dalmatinischem Mitglied des konstituierenden Reichstages in Wien. La verko havas 8 grandformatajn (30,5 x 23,5) paĝojn. Samtempe aperis ĝia franca traduko. Aperis ankaŭ itallingva eldono.⁶⁾ Pri lia verko esprimis sin flate la Viena scienca akademio.

Pri sia pangrafio IVICEVIĆ diras inter alie jenon: "Mian pangrafion oni povas skribi kaj legi, kiel ĉiun kutiman skribon, ankaŭ paroli kiel ĉiun alian lingvon, sed ĝi ne estas nova lingvo." En la menciita lia verko ni ne trovas gramatikan skemon de la projekto kaj modelon de teksto por povi mem prijuĝi.

Dekunu jaron post IVICEVIĆ aperas oficiro MOJSIJE PAIĆ (1819-1874) kun sia projekto de pazigrafio: Pasigraphie mittels arabischer Zahlzeichen. Ein Versuch von MOSES PAIC. - Semlin, Buchdruckerei von I.C. SOPPRON, 1859. kaj kvin jarojn pli poste aperas en Vieno en formo de faldebla folio (66 x 79,4) "System einer Universal-Sprache sowohl durch die Schrift (Pasigraphie), als auch durch die Laute (Pasilogie) durch Begriffsfixierung mittels arabischer Zahlzeichen und deren Lautfixierung für den internationalen Verkehr. Vor. MOSES PAIC. - Wien, Verlag des Verfassers, In Commission bei RUDOLF LECHNER. k.k. Universitäts-Buchhändler, Druck von J. HOLZWART, 1864.

Por sia projekto PAIĆ uzis nur nombrojn kaj matematikajn signojn. 1-999 signifis gramatikajn formojn, la pli altaj nombroj signojn por ideoj kaj konceptoj. Ekz.: 3243 = ideo pri aĉeto-vendo, aldono de + 10 = aĉetanto, + 101 = aĉetantoj, + 20 = aĉetantino, + 201 aĉetantinoj

Personaj pronomoj:

mi 11, vi 21, li 31, ni 011, vi 021, ili 031

Konjugacio:

101 - 3129 mi amas
 104 - 3129 ni amas
 111 - 3129 mi amis ktp.

Parolan lingvon li formis tiamaniere ke anstataŭ la ciferoj li metis literojn, kaj la signojn anstataŭis + -m, minuso -n, 10 - anos, 20 - enos. Laŭ tio aĉetantino (3243 + 20) - fegimenos.

Resume, pazigrafio de PAIC estis unuavide facila laŭ la strukturo, sed apenaŭ ebla por memorkapable. Tamen pri lia projekto favore esprimis sin kelkaj sciencaj rondoj kaj li fariĝis membro de kelkaj sciencaj asocioj, ankaŭ de la poste fondita "Centra Pazigrafiista Societo" en Munkeno. Honorigis lin postmorte ankaŭ la esperantistoj en lia naskiĝloko Zemun, donante en 1924 al sia Esperanta Klubo la nomon "Mojsije PAIC". En zagreba Universitata Biblioteko troviĝas du liaj verkoj pri pazigrafio, publikigitaj en Zemun 1859 kaj en Vieno 1864.⁷⁾

Stojan kaj DREZEN mencias ankaŭ iun HOLMAR, de kiu en la jaro 1871 estis franclingve publikigita en GRATZ projekto de tutmonda lingvo,⁸⁾ kaj en la jaro 1874 verŝajne la sama libro estis reel-donita anglalingve en Londono. G. HOLMAR estas fakte sloveno JURIJ HUMAR. Se mi aldonas la verkojn de ANTON ERTL⁹⁾ per tio ni finis pri pazigrafiaj sistemoj. Ni devas konstati, ke tiuj projektitaj en la 20-a jarcento estis neniom aŭ malmulte pli perfektaj ol la antaŭaj.

Nun venas vico al projektoj aprioraj, al kiu kategorio apartenas Volapük kaj Spelin. Volapuko sur teritorio de Jugoslavio entuziasmigis nur kelkajn sed tre fervorajn adeptojn. Inter ili aparte elstaras kvar nomoj: JURAJ BAUER, kiu en la jaro 1885 - nur ses jarojn post apero de Volapuko - verkis koncizan gramatikon por kroatoj kaj serboj (du jarojn poste li aperigis la propran lingvoprojekton); D-ro IGNAZ HERMAN el Bjelina (Bosnio), kiu postlasis tradukon de tri popolkantoj kroato-serbaj¹⁰⁾ kaj multobligitan kolekton de elektitaj poemoj de konata slovena poeto, FRANCE PRESERN "Flolencil kanita" (Sarajevo 1890); MLADEN PAVIĆ, kiu en la jaro 1892, en Beogrado, kompilis gramatikon kun vortaro por serboj (en cirila skribo) kaj, laŭ miaj plej novaj malkovroj - AVGUST POKORN¹¹⁾, aŭtoro de la 4-paĝa konciza gramatiko por Slovenoj: Gramat blefik Volapüka plo Slovenels (II eld. 1887), presita en presejo HAAS en Konstanz. Ĝuste en tiu jaro, ok jarojn post apero de Volapuko, kiam ĝi atingis sian apogeon, li fariĝis volapükisto.

Mian supozon, ke li estas aŭtoro de tiu konciza gramatiko apogas la konstato, ke inter liaj manuskriptoj mi trovis ankaŭ la manuskripton de pli ampleksa gramatiko kun vortareto Volapukaslovena kaj Slovena-volapuka, kiu ampleksas 28 manuskribitajn grandformatajn paĝojn. Jen ĝia titolo: Navodilo pri ucenju vesoljem jeziku "Volapük". Spisal Pokorn Avgust, c.k.k. oficijal. Kiam li kompilis ĝin, tion li ne indikas, sed en paragrafo 10. de sia manuskripto, parolante pri numeraloj, li prenas kiel ekzemplon la jenon: Ljubljana, dne 21. Juniĵa 1906. Verŝajne li ne prenis tiun daton tute hazarde; mi supozas, ke ĝi estas la dato de prespretigo de lia manuskripto. Lia lasta letero, portanta en protokollibro n-ron 4294, estas skribita (en germana kaj slovena lingvo) al la Muzeo en Ljubljana la 16-an de junio 1915. Li mortis en malsanulejo la 30-an de oktobro 1921.

Ni nun revenu al la unua kaj plej grava jugoslava mondlingvano JURAJ (Gjuro) BAUER¹²⁾, kroato el Zagreb, kiun E. DREZEN en sia "Historio de la mondlingvo" (p. 101), verŝajne sub influo de P. STOJAN, tute erare identigas kun hungara politikisto, barono BANFFY DEZSÖ (Koloŝvar 28.X 1483 - Budapeŝto 23.V 1911). BAUER adeptiĝis al Volapuko kaj fariĝis ĝia instruisto, en 1885 eldonis gramatikon de Volapuko en serbokroata lingvo,¹³⁾ sed jam sekvontjare, en la jaro 1886 li kreis kaj eldonis en Zagrebo propran projekton, kiun li nomis "Spelin"¹⁴⁾. Ekde la jaro 1887 ĝis 1892 en apartaj (entute ok) broŝuroj, eldonitaj en Zagreb en la germana lingvo, BAUER komencis batalon kontraŭ Volapuko kaj kontraŭ ĉiuj projektoj de aposteriora - eksperimenta speco, kaj en 1888 li evoluigis sian sistemon de plibonigita Volapuko.

La germanlingva lernolibro de Spelin estis tradukita de STRAUS anglalingven kaj eldonita en New York. En la jaro 1892 en Zagrebo aperis 43-paĝa vortaro de Spelin, samtempe la lasta verko de BAUER. La vorto "Spelin" konsistas el tri elementoj: s (prenita parte el matematika mallongigo por sumo aŭ integralo parte el latina sufikso por pluralo, signifas ion kolektivan, k.e. germane Ge-birge) + prefikso pe ("ĉio", greke πᾶς) + lin (mallongigo de latina vorto "lingua"). Spelin, do, estas pasilingua = Allsprache (germ) - tiel klarigas BAUER.

Alia ekzemplo de liaj kombinaĵoj: i "mi", il "mia", if "tiu ĉi" (latine : hic), ife "iel".

BAUER celis kombini la ĉefajn principojn de la konstruo kaj de sperto de Volapuko kun tiuj de la filozofiaj sistemoj kaj el cent bazaj radikoj kaj 60 sufiksoj krei lingvon. En sia unua

gramatiko li dekaras, ke la angla lingvo ne taŭgas por fariĝi mondlingvo se ne pro alio tiam pro ĝia ortografio. "En ĝi la litero i estas skribata laŭ dek manieroj: it, cabbage, eat, aera, sea, either, people, business, woundy." Volapük - li daŭrigas - "estas pli konciza ol la vivantaj lingvoj. La letero kiun skribis al mi estimata signoro SCHLEYER havis en originalo 139 vortojn kun 680 literoj. Ĝia traduko en la germana havas 179 vortojn kun 1068 literoj, kaj la kroata 174 kun 896 literoj." Sed lia kombinatoriko kaj prefero por derivitaj vortoj kaj kontraŭ la vortoj de internacia uzo alkondukis al kuriozaĵoj kiel la jena: anst. la Ĝenerale konata internacia vorto "univeritato" estis donata deko da aprioraj derivaĵoj: spesapuv, mesapuv, gresapokul, grenokuv, grenokul, stakul ktp.

Indas menci ankaŭ la opinion de Prof. D-ro KERCHHOFFS, prezidanto de la Volapüka Akademio (de 1887 - 1891) pri la reformprojektoj de BAUER.¹⁵⁾ Malgraŭ tio bona kion li opinias pri liaj libroj Ĝenerale, kaj iuj liaj proponoj, li energie refutas ĉiujn liajn proponojn de reformo aŭ perfektigo.

Post Volapuko kreskis individuaj projektoj de artefarita lingvo, kaj la aŭtorojn oni povus grupigi en unu aŭ kelkaj el sekvaj kategorioj: esploristoj, glorĉasantoj, enviintoj de SCHLEYER, seniluziigintaj volapükistoj.

Inter projektoj de reformita latino estas menciinda la projekto EULALIA de slovena franciskano kaj slavisto STANISLAV SKRABEC.¹⁶⁾ La tuta projekto kaj ĉiuj tekstoj en ĝi estis presitaj en la jaroj 1908 - 1910 en daŭrigoj en slovena katolika monata revuo "Cvetje z vertov sv. Franciska".¹⁷⁾ En siaj unuaj artikoloj kaj notoj la aŭtoro kritikis Esperanton kaj post tio donas skemon kaj ekzemplojn de Eulalia. Por tiu ĉi sistemo estas karakteriza abundo da supersignoj, kiel montras la unua frazo el Patronia: "Patre noiĵo quo ĉna ir iei coeloi sactificáolue ie nomine tōje, adveniĥonus ie rēgno tōje..." La lingvo estas malgracia kaj lacigas per unusoneco de siaj formoj.

Nun estas vico prezenti la enpenetron de Esperanto sur teritorio de Jugoslavio, kie la unuaj lernolibroj aperis en 1908, kaj ĝis nun aperis pli ol 50 diversaj lernolibroj, 50 vortaroj, 40 diversaj gazetoj, revuoj kaj bultenoj kaj ĉirkaŭ 150 originalaj aŭ tradukitaj literaturaj verkoj.¹⁸⁾

La antaŭaj projektoj ne kreis literaturon kaj tial ili restis (kompreneble, ne nur pro tio!) mortnaskitoj, ĉar, kiel skribis prof. GEZA BARCZI¹⁹⁾, "Lingvo ne havanta literaturon - buŝan aŭ

skribitan - ne povas vivi, ne povas ekzisti". "La mirindan spiritan evoluon ĝisnunan de nia lingvo ni povas danki nur al ĝia literaturo, ... sen literaturo la lingvo restus pupo malviva..."¹⁹⁾

Koncerne Esperanton unu aferon mi volas nepre substreki: nur kvar jarojn post ĝia apero (kaj 17 jarojn antaŭ la apero de la unua lernolibro en Jugoslavio) la plej supera scienca institucio en la lando, la Jugoslava Akademio de scienco kaj artoj en Zagreb, elmontras intereson pri la ideo de la mondlingvo kaj ankaŭ Esperanto. Tio okazis la 10-an de decembro 1891, kiam ĉe la solena kunsido de la Akademio unu el la plej kompetentaj jugoslavaj lingvistoj, la universitata profesoro kaj akademiano TOMO MARETIĆ²⁰⁾ legis sian valoran studon "Pensoj pri la artefarita mondlingvo", kiu estis publikigita la sekvan jaron en "Rad", la organo de la Akademio.

Ne estas ĉi tie loko por detale prezenti la treege valorajn rezultojn de tiu fama lingvisto, kaj tial sufiĉu nur la konstato, ke la scienco de tiu ĉi lando perbuŝe de sia plej kompetenta scienculo tiuepoka tuj post apero de Internacia Lingvo rekonis la bezonon de mondlingvo kun la celo krei pli bonajn interpopolajn rilatojn.

"Ne estas dubo - jen la vortoj de MARETIĆ mem - "ke la neŭtrala mondlingvo glatigus multajn kverelojn kaj miskomprenojn inter la unuopaj popoloj, ĉar ili pli bone ekkonus unu la alian, kaj ĝuste en tio kuŝus unu el la plej grandaj bonfaroj de la mondlingvo."

Konsiderante ĉiujn ĝistiamajn provojn por kreado de la artefarita mondlingvo, profesoro MARETIĆ laŭdas la Neolatinon kaj Esperanton, substrekante apartan avantaĝon de Esperanto, povanta per etaj ŝanĝoj el la sama radiko derivi substantivojn, adjektivojn kaj verbojn.

Por povi pli ĝuste pritaksi la valoron de konstatoj de meritplena kroata filologo, ni memorigu ke la Esperanto-movado estis tiam apenaŭ en sia komenco (la unuaj esperantistoj en la lando aperis nur kelkajn jarojn pli poste). Post MARETIĆ, kiam la internacia lingvo fariĝis ankaŭ socia problemo, favore esprimis sin pri Esperanto la plej grandaj intelektoj, politikistoj kaj verkistoj de tiu ĉi lando.²¹⁾

Ido (t.n. Esperanto reformita) trovis nur kelkajn adeptojn sur teritorio de Jugoslavio. Elstaras la nomo de Sloveno JAKOB KOVAČIĆ, kiu en la jaro 1912, surbaze de la lernolibro de ALBERT

NOETZLI, ellaboris kaj mem eldonis lernolibron kun vortareto.²²⁾ Ĉu aldoni al li ankaŭ la nomon de jam pli frue menciita (kiel volapukisto) IGNAZ HERMANN, kiun Stojan mencias kiel idiston²³⁾ kaj kunlaboranton de mondlingva revuo "Progreso", oficiala organo de la Delegitaro, kaj tradukanto (i.a. de "Orientali trezori", Lüsslingen, 1914), mi ne scias.

Post maksimumo de ĉiuj menciitaj projektoj kaj enradikiĝo de Esperanto sur teritorio de Jugoslavio dum la lastaj kvindek jaroj aperis neniu nova lingvoprojekto. Escepton faras nur "Internacional" de PAVLE MITROVIC, profesoro de Komerca supera lernejo en Sarajevo, kiun li eldonis en la jaro 1935, kaj post tio dek verkojn²⁴⁾ koncernantaj lian projekton (grandparte en la franca lingvo). La verkon "Les problèmes interlinguistiques" (Sarajevo 1940) li dediĉis al la memoro de siaj profesoroj VATROSLAV JAGIĆ kaj W. MEYER-LÜBKE.

Kelkvorte pri la strukturo de "Internacional": la infinitivo de havi estas: hav; prezenco: i hav, ti, il, el, si ni, vi, ils, els hav. Perfekto: I hav hav; futuro: i bud hav; kondicionalo: I shud hav; prezenca participo: havin; preterita participo: havin hav; imperativo: hav. Koncerne la vortrezoron MITROVIC asertas, ke per mil vortoj eblas esprimi ĉion kion oni bezonas en nia kutima vivo, kaj por scienca ekzakteco tiu numero automate atingas al 10.000 vortoj.

Je la fino por kompletigi la tuton mi registru ankaŭ la la ideografion "Opus Rodis" de VIKTOR S. MARGETIĆ el Split, kiu eldonis ĝin en 16 "leteroj" (folioj 41,5 x 33 cm, falditaj je grandeco de 10,5 x 16,5 cm), kiuj kune entenas 416 ideografiaĵojn aŭ piktogramojn, prezentantaj unuopajn vortojn. La kroata eldono kiu aperis en la jaroj 1941 - 1942 havas la jenan titolon: Opus Rodis. Leksikon za svjetsko pismo Rodis. Hrvatsko izdanje. Izdavač i sastavljač VIKTOR S. MARGETIĆ. Umnoženo kao rukopis. - Split, Copyright by Dom-Rodis, 1941. Mi posedas ankaŭ la unuajn du kopiojn de germana kaj itala eldonoj, kiujn mi priskribis en mia "Bibliografio..." kaj kiuj aperis en la jaro 1942.

Ankaŭ la lingvoprojekto de MITROVIĆ estas registrita en faka literaturo, sed en ĝi nenia traduko aperis; cetere ne ekzistis ĝiaj parolantoj en la lando kaj alilande. Jugoslaviaj esperantistoj sukcesis ne sole krei literaturon kaj evoluigi ĝin (ekz. traduko de "Cezaro" fare de ak. IVO ROTKVIĆ); sed krei la portantojn de la lingvo (societojn), organizite instrui ĝin en elementaj lernejoj kaj altlernejoj, aranĝi jam tradiciajn semi-

nariojn pedagogiajn, interesigi lingvistojn (ekz. Lingvistika, simpozio Kumrovec 1975).

Notoj

- 1) E. Drezén: Historio de la mondlingvo. III. eld. Oosaka 1967 p. 78
- 2) Krizanić, Juraj: naskiĝis en Obrh apud Kupa, Kroatio 1618, pereis la 12-a de septembro 1683 dum sieĝo de Vieno. Li estis verkisto kaj politikisto. En la jaro 1646 li vojaĝas (la unuan fojon) tra Vieno kaj Varsovio al Rusio, poste revenas al Pollando kaj vojaĝas tra Eŭropo. En 1658 li vojaĝas la duan fojon al Rusio. En 1661 per cara ukazo li estis ekzilita al Siberio, kie li pasigis 15 jarojn, ĝis 1676. En 1677 li definitive forlasis Rusion, alvenis el Vilno kie li monaĥiĝis (dominikano). Li pereis en la vicoj de pola armeo dum sieĝo de Vieno 1683. Sian ĉefverkon "Politiko aŭ interparolo pri regado" li skribis kun ia miksaĵo de malnovslava, rusa kaj kroata lingvoj. Pli detalan lian biografion vidu en Jugoslavenska enciklopedija vol. 3. Vidu ankaŭ "Bibliografio..." de Stoĵan, n-ro 5684.
- 3) Drezén: op. cit. p. 78
- 4) Majar, Matija Ziljski estas aŭtoro de jenaj verkoj: "Uzajemni pravopis slavjanski, to je: uzajemna slovnica ali mluvnica slavjanska" (Prag, 1865); "Slovnica ruska za Slovence. Spisal M. Majar. Na Dunaju, Založil G. Blažič 1867; Slovnica za Slovence (Ljubljana, 1859); Spisovnik za Slovence (Celovec, 1850).
- 5) Tomić, Petar (1839 - 1918) aperigis en "Sloboda" de 17.VI 1885 la artikolon "Opći jezik (volapük) i jezik ruski za Hrvate", kiun parte citas Bauer en sia unua verko aperinta en 1885.
- 6) Plenaj titoloj laŭ M. Gjiŭoĵe "Bibliografio de Internacia Lingvo en Jugoslavio" (Zagreb, 1954) p. 28 n-ro 165: Ivicević, Stjepan! - Pangraphie oder Universal-Schrift. Eine neue für alle Welt verständliche und brauchbare Kunst. Erfunden von Stephan Ivichtevich slavisch-dalmatinischem Mitglied des konstituierenden Reichstages in Wien. - Wien Gedruckt bei den P.F. Mechitharisten, 1848 30,5 x 23,5 8 str. Laŭ informoj en II agiunta al Catalogo delle opere risguardanti la storia patria, p. II ĝi aperis ankaŭ franc-lingve: Pangraphie ou écriture universelle, Art nouveau cosmopolite. Vienne 1848 kaj laŭ la noto en T. Velnić, Problem medunarodnog jezika i esperanto, p. 15 aperis ankaŭ itala eldono: Pangrafia. Arte nuovo cosmopolitico. Koncizaj biografiaj informoj pri Stjepan Ivicević (Drivenik apud Makarska, 1801 - 1873), politikisto, publicisto, poli-gloto. En 1820 suspektita pro kunlaboro kun karbonaroj, du jarojn enprizonigita. Deputito de urbo Makarska en Viena parlamento (1848).
- 7) V. mian Bibliografion: n-ro 166, 167, 168.

- 8) Humar, Jurij: G. Holmar. Der Universal-Dolmetsch oder eine Sprache für alle Nationen des Erdkreises. - Graz, 1870. Informoj laŭ la religia revuo "Cvetje" 1909, n-ro 7., redaktita de Stanislav Skravec.
- Humar, Jurij: Holmar. L-interprète univ. ou langue pour toutes les nations de l'univers. - Graz, 1871. - (angla eld.) London, 1874.
- Laŭ P. Stojan, Bibliografio de internacia lingvo, p. 476, n-ro 5749.
- 9) Ertl, Anton: 436/74 novost. Babilonska uganka ki kaŝe da se lahko razumejo vsi narodi med seboj, ne da bi bilo treba uĉiti se tujih jezikov. Sestavil Anton Ertl. - Maribor, Tisk Tiskarne sv. Cirila, 1923. 16,4 x 10,2 303 + (I) p.
- Ertl, Anton: Das Babylonische Rätsel welches uns zeigt, daß sich alle Völker untereinander verständigen könnten. - Graz, Druck Leykam, (1924). 16 x 10 362 p.
- Laŭ P. Stojan, Bibliografio de internacia lingvo, p. 116, n-ro 866 a.
- 10) Magabs kil se popakanits kozaĝno serbĝnik. - Zagreb, Albrecht e Fiedler, 1886 V. mian Bibliografion n-ro 175.
- 11) Pokorn, Avgust (1838 - 1921), poeto, diplomita instruisto de Volapük, estis brila kaj versajne la sola volapukista stelo sur slovena tero. En 1956, en la biblioteko de Nacia muzeo en Ljubljana, en postlasaĵo Pokorn mi trovis kelkajn liajn manuskriptojn, poemojn originalajn kaj tradukajn, katalogon kun nomoj kaj adresoj de ĉiuj volapukistoj kun kiuj li korespondis, aŭtobiografion, kvindekon da liaj libroj kaj broŝuroj, kaj ĉio skribita en Volapuko. Por deĉifri tion mi helpe de trovitaj lerno-libroj konatigis kun la lingvo kaj verkis tre interesan artikolon (20 paĝoj tajpitaj kun interlinio) kiun mi volonte cedas al interesatoj por aperigo.
- 12) Bauer, Juraj (Karlobag, 1848 - Zagreb, 1900), lingvisto, estis unue profesoro de matematiko en Reĝa realgimnazio en Zagreb, ĝis la jaro 1891, kiam li fariĝis profesoro en Marista lernejo en Bakar.
- 13) Bauer, Juraj: Svjetski jezik. (Volapük.) I. Moja borba za nj. 2. Slovnica njegova. Napisao prof. Juraj Bauer, uĉitelj matematike na Kr. velikoj realci, volapüka tidel. ... (Sa slikom obretnika.) - Zagreb, Komisionalna naklada Sveucilistne knjizare Franje Zupana (Albrecht i Fiedler), (Tisak C. Albrechta), 1885. 24 x 16,3 2. - 54. p.
- 14) Bauer, Juraj: Sprachwissenschaftliche Kombinatorik. Ein Vorschlag Volapük vokalreicher und dennoch etwas kürzer darzustellen. Von Prof. Juraj Bauer, Lehrer der Mathematik an der Kön. kroat. Oberrealschule zu Agram, tidel volapüka, ... (Mit dem Bildnis des Weltsprache-Erfinders.) - Zagreb, Verlag der Universit. - Buchhandlung Albrecht & Fiedler, (Druck von C. Albrecht), 1886. 23,7 x 16 IV. - XII. + 36 p.

- 15) V. "Le Volapük" 1887, N-ro 7: "Nous ne pouvons donc nous empêcher de déclarer au...professeuer d'Àgram que, malgré tout le bien que nous pensons de son livre en général, et de certaines de ses propositions en particulier, nous sommes bien rérolu à combattre énergiqument tous ses projets de réforme ou de perfectionnement."
- 16) Škrabec, Stanislav (1844 - 1918), slovena slavisto, inter liaj verkoj elstaras "Zbrani spisi".
- 17) Jaro 1908, n-roj 4, 5, 7, 8, 9, 11, 12; j. 1909, n-roj 1,2; j. 1910, n-ro 5.
- 18) Interesatoj vidu mian Bibliografion de Internacia Lingvo en Jugoslavio (Zagreb 1954) kaj II. parton (1954 - 1967); post tiu jaro prijuĝo de aperintaj verkoj estas proksimuma.
- 19) "La VerdaStandardo" 2/1917; v. ankaŭ "Esperantologiaj Kaje-roj" 3, p. 197
- 20) Maretić, Tomo (1854 - 1938), slavisto, profesoro ĉe Zagreba Universitato (1886 - 1924), redaktoro (ekde 1907) de granda Vortaro de Jugoslavia Akademio, tradukis en la kroata kel-kajn klasikajn verkojn de mondliteraturo (Iliado kaj Odi-seo, Eneido, Pan Tadeusz, la verkojn de Voltaire, Racine, Molière, Puŝkin, Turgenjev ktp.)
- 21) Bakarić V., Milatović V., Radić S., Rakuša R., Ramljak A., Ribar I., Splivalo J., Škrabec S., Tito, Vančik B., Iliajn eldirojn vidu en la libro de Izaj Dratwer: "Pri internacia lingvo dum jarcentoj" (Tel-Avivo 1977).
- 22) Kovačić, Jakob: Linguo internaciona di la delegitaro. Uĉna knjiga pomožnega svetovnega jezika Ido (Esperanto reformi-ta). Z malim besedarjem. Po A. Noetzli-jevi knjigi za Slovence priredil in razširil Jakob Kovačić, Št. Vid pod Juno na Koroškem. - V Celovcu, V samozaložbi, Natisnila Tiskarna Družbe sv. Mohorja, 1912, 17,5 x 12,1 94 p. Kompilita laŭ Albert Noetzli, Leichtfaßliches Lehrbuch der internationalen Sprache. Ido; p. 76 - 92. vortaro ambaŭflanka.
- 23) Herman, Ignaz: Herman, dokel Ignaz. Magabs kil se popakanits koazäno-serbänik. - Zagreb, Albrecht e Fiedler, 1886. priskribo laŭ J. Bauer, Volapük und meine sprachwissenschaftliche Kombinatorik, 1887, str. 31.
- 24) Mitrović, Pavle: Dr. P. Mitrović, profesor Trgovacke akademije. "Internasional", pomoĉni jezik - langue auxiliaire. - Sarajevo, Vlast. naklada, "Nova tiskara" Vrček i dr., 1935. 19,2 x 13,2 46 p. + I f.
- Mitrović, Pavle: Paul Mitrovitch. Uné grammairé inter-liguiste est-elle possible? - Sarajevo, Nouvelle (!) imprimerie Vrcek & co., 1939. 19,1 x 12,2 32 str.
- Mitrović, Pavle: Paul Mitrovitch. Les problemes inter-linguistiques. I. - Sarajevo, "Nova Tiskara" Vrček i dr., 1940. 23,1 x 15,5 85 str. + I l.

Mitrović, Pavle: P. Mitrovich. Projecte de un intersistemal gramatic de auxiliar lingves (anglo-latin version). - Sarajevo, Izdanje pisca, (Stamparski zavod "Oslobodenje"), 1948. 21,7 x 14,3 23 + (I) b.

Mitrović, Pavle Paul Mitrovich. An attempt at an intersystemal grammar of auxiliary languages. - Sarajevo, (Stamparski zavod Veselin Masleša), 1953. 20,3 x 14,5 31 p.

Mitrović, P.: Gramatika medunarodnog jezika. - Sarajevo 1957

Mitrović, Pavle: Un essay de interlingvistique. - Sarajevo 1969 68 p.

Vera Barandovska

LATINIDAJ PLANLINGVOJ EL LA VIDPUNKTO DE LATINISTO

Ĉiu lingvisto bone scias, kiel grandan rolon ludis dum antikvaj tempoj latina lingvo en homa interkompreniĝo. Ĝi fakte plenumadis funkcion de vera internacia lingvo, kaj en klerigitaj tavoloj de socio ĝi ekzistis kiel tia ne nur dum tuta mezepoko, sed en iuj ŝtatoj ĝis la pasinta jarcento. Oni ne bezonas klarigi al tiuj, kiuj iam studis latinan lingvon, la kialojn de ĝia malfunkciado en rolo de interkomunikilo por larĝaj tavoloj de homaro. Ĝi estas lingvo tro komplikita, kun multeco da striktaj gramatikaj reguloj kaj granda nombro da esceptoj. Ĝi estas multe pli malfacila por lernado ol kiu ajn nacia lingvo. Ĝenerale oni scias, ke ĝusta la estiĝo de naciaj lingvoj ege malfortigis la pozicion de latina lingvo.

Malgraŭ tio ekzistas sciencistoj, kiuj ĝis nun forte strebas tenigi la pozicion de latina lingvo kiel komunikilo almenaŭ en scienca mondo, tial ekzistas "Société des Etudes latines" en Francio, "Instituto dei studi romani" en Romo, "Societas latina" en Germanio, "Jednota klasických filologu" en ĈSSR. Tial okazas ankaŭ konkursoj en originala latina verkado de prozo kaj poezio. La renovigo de klasika latina lingvo estis postulata ekz. de Jean CAPELLE en 1952, de du kongresoj de latinistoj en 1956 en Avignon kaj 1959 en Lyon. Sed ankaŭ la latinistoj rimarkis la nesufiĉon de latina vortaro por modernaj bezonoj. Kion fari, la tekniko progresas kaj estiĝas novaj objektoj kaj aparatoj, kiuj ricevas novajn nomojn, neekzistantajn en klasika latina lingvo. Bone, uzu ni neologismojn greko-latinajn kiel aeronavis, helicopterum, pyrobolus atomicus, pyrobolus ab hydrogeno, communista, capitalista.

Sed ekzemple vorto kolchoz estas rusdevena. Adekvata latina termino "praediorum possessio publicae auctoritatis nutu excolenda" estas iom tro longa, se ne ridinda. Se ni do akceptos esprimon kiel kolchozum, sovchozum, vodka, ni malpurigas vortaron de klasika latino. Kaj se oni jam ŝanĝas la vortaron, kial ne ŝanĝi kaj ne malkomplikigi ankaŭ la gramatikon?

Kaj jen ni staras antaŭ la problemo de latindevena helplingvoj kaj ni devas konstati, ke ega nombro de tiaj latinidaj planlingvoj jam ekzistas. Se iu klasika filologo unue ekscias pri planlingvoj bazitaj aŭ derivitaj de la latina, li ekĝojas kaj scivoleme celas esplori, kiel do liaj ekskolegoj prilaboris la problemon. Aŭdinte pri unusignife nomataj projektoj kiel Neolatin, Reformlatein, Nova latin loqui, Latino viventi, Novilatin, li atendas sistemojn derivitajn de klasika formo de latina lingvo aŭ malkomplikigitan klasikan latinan lingvon. Sed, laŭsone tiuj projektoj similas pli al la franca, hispana aŭ itala ol al la latina.

Certe. Ankaŭ latina lingvo parolata per multnombra amaso de malpli klerigitaj homoj evoluis ĝis la estiĝo de naciaj lingvoj. Tre bela ekzemplo de tiu evoluo estas unuaj tekstoj en latindevenaj naciaj lingvoj. Citu ni prafrancan tekston el 842: Pro deo amur et pro christian poplo et nostro comun salvament, d' ist di en avant, in quant Deus savir et podir me dunat, si salvarei eo cist meon fradra Karlo, et in ajudha in cadhuna cosa, si cum om per dreit suon fradra salvar dift...

Ĉiu vidas, ke la teksto diferencas de moderna franca lingvo: "Pour l'amour de Dieu et pour le salut commun du peuple chrétien et le nôtre, à partir de ce jour, autant que Dieu m'en donne le savoir et le pouvoir, je soutiendrai mon frère Charles de mon aide et en chaque chose, comme on doit justement soutenir son frère ..."

Sed komparu prafrancan tekston ekzemple kun sekvonta specimeno: Nemo negero, ke un alianz de Franzia e de Germania non sole augmentereŝ potenz de is du paesi, ma sekueres ank paz universal plus ke un altr konstelazion politik. Un belik eventual komerz german esseres totale ruinet..."

Aŭ simila: "Me nasce, o dea coum oculos caeruleo, de parentes barbaro, apud bono e virtuoso Cimmerianos, qui habita prope litora de mari obscuro, repleto de scopulos semper battuto ab tempestates..."

Ĉu temas pri prahispana aŭ praitala lingvo? La unua specimeno estis de Unial /Molenar 1909/, la alia de Latino sine flexione /Peano 1903/.

Legu ni ankoraŭ la specimenon: "La novella fu in parte risa e tutta commentata dalle donne, la quale ascoltata et al suo fine essendo venuta, le commando la reina, la quale si come colei che non meno era di cortesi costumi che di bellezza ornata..." kaj komparu kun: "Et venien mi in mente tam multos veteres, amables tectos, adu les multos tristes, patria non habentes, tam ardente desiran reverter se ..." Unua citaĵo estis de Decameron, la dua de Novilatin /Koleszár 1929/. Laŭsone kaj sen detala komparo oni rimarkas similecon de latinidaj planlingvoj kaj latinidaj naciaj lingvoj. Latinidaj projektoj similas ankaŭ inter si mem. Precize esprimis tiun fakton P. Burney en sia libro "Les langues internationales", dirante, ke ĉiuj latinidaj projektoj estas nuraj dialektoj de la sama lingvo, kiuj diferencigas nur per gramatika saŭco. Konvinkan ekzemplon ni trovas en libro de I. SZERDAHELYI "Bábelről a világyelvig". Tie estas kolektitaj kelkaj frazoj el naŭ latinidaj lingvoj. Citu ni nur du el ili:

"la suno brilas, la nokto sekvas la tagon" (Esperanto). "La suno brilas, la nokto sequas la jorno" (Ido). "Il sol helie, il noct sequi il die" (Novilatin). "Sole fulge, nocte seque dj'die" (Semilatin). "Sol lum, nokt seku po diurn" (Idiom neutral). "Sol lucie, noct seque po jurn" (Idiom neutral reformed). "Sol fulg, nokt seq di" (Universal). "Sole splenda, nocte sequa die" (Romanal). "Sol splenda, nokt sequa jorn" (Mundolingue).

La simileco de vortoj en latinidaj kaj ĝenerale en eŭropaj lingvoj elfluas jam el ilia praindoeŭropa origino, poste el reciprokaj influoj kaj el unueco de okcidenteŭropa civilizacio. La rezulto estas certa nombro de tiel nomataj internaciaj vortoj /vortradikoj/, nomata de B.J. WHORF "Standard Average European". Kaj tiam ni jam menciu plej sukcesan planlingvon Esperanton. Ankaŭ ĝi nepre havas latinidan karakteron. La gramatiko estas severe regula kaj tio influas la vortaron. Tial do latinistoj riproĉas al ĝi akuzativon, pluralajn finaĵojn kaj akordon de adjektivoj en kazo kaj nombro. Kiel onidire malbelsona estas la finaĵoj ekzemple en frazo "Mi vidas belajn novajn domojn kaj grandajn ĝardenojn". Eble neniu rimarkis, kiel terure do malbelsonas vortoj: "O ksejn, angelejn lakedajmoniojn..." kiuj ja estas en klasika greka lingvo. Aliaj riproĉas al Esperanto

ekziston de t.n. miaŭantaj sonoj: hodiaŭ, baldaŭ, lavujo, monujo, haŭto. Se oni aŭdus la vortojn: "aeŭde theá peleŭádeŭ achillŭos...", kion oni opinius pri Homero?

"Malbelsoncon" de Esperanto oni povas aprezi, aŭdante la tradukon de Aeneis faritan de Henri VALLIENNE en 1904:

"Armojn mi kantas kaj viron, unua al bordoj trojanaj
kiu alvenis, fatale puŝita, kaj ĝis Lavinujo,
lando itala, longtempe tra tero kaj maro vagadis,
dia de volo, Ĉar lin persekutis Junona kolero."

En komparo kun latina originalo:

"Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris
Italiam fato profugus, Laviniaque venit
litora multum ille et terris iactatus et alto
vi superum saveae memorem Iunonis ob iram."

La plej gravaj riproĉoj tuŝas la gramatikon, ĉefe ĝian senesceptan regulecon. Sed dum la lernado de lingvo la reguleco ja estas avantaĝo. Oni ankaŭ dubas, ke la artefarita lingvo kapablas esprimi ĉion klare kaj precize same kiel latina lingvo. Latina lingvo fanfaronas per tre preciza esprimado koncerne de verba sistemo, kombino de verbaj tempoj, kiu kapablas esprimi diversajn etajn detalojn de antaŭeco, konsekvenco ktp. Provu ni iom kompari verban sistemon de ambaŭ lingvoj el ambaŭ vidpunktoj, unue el la latina:

<u>Indikativo</u>	<u>lat.</u>	<u>Esp.</u>
pres.	-o	/mi/ -as
impf.	-bam	estis -anta
pf.	-i	-is
plqpf.	-eram	estis -inta
fut.	-bo, -am	-os
fut. ex.	-ero	estos -anta

Konjunktivo

pres.	-em	-u
impf.	-rem	-us
pf.	-erim	estu -inta
plqpf.	-issem	estus -inta
inf. perf.	-isse	esti -inta
pas.	-tum esse	esti -ita
fut.	-urum esse	esti -onta
pas.	-tum iri	esti -ota

supinum	-tum	= inf.	
inf.	-re	-i	
part. pres.	-ns	-anta	
perf.	-tus	-ata	
fut.	-urus	-onta	
gerundivum	-ndus	-inda, -enda	
Pass. ind.			
pres.	-or	/mi/ estas	-ata
impf.	-bar	estis	-ata
pf.	-tus sum	estas	-ita
plqpf.	-tus eram	estis	-ita
fut.	-bor	estos	-ata
fut. ex.	-tus ero	estos	-ita
konj. pres.	-r	estu	-ata
impf.	-rer	estus	-ata
pf.	-tus sim	estu	-ita
plqpf.	-tus essem	estus	-ita

Kaj elirante el Esperanto-verbsistemo:

<u>Esp.</u>	<u>lat.</u>	<u>Esp.</u>	<u>lat.</u>
<u>aktiva</u>		<u>pasiva</u>	
-as	-o	-as -ata	-r
-as -anta	-	-is -ata	-bar
-is -anta	-bam	-os -ata	-bor
-os -anta	-	-us -ata	-rer
-us -anta	-		
-is	-i		
-as -inta	-	-as -ita	-tus sum
-is -inta	-eram	-is -ita	-tus eram
-os -inta	-ero	-os -ita	-urus ero
-us -inta	-issem	-us -ita	-tus essem
-os	-bo, -am		
-as -onta	-	-as -ota	-
-is -onta	-	-is -ota	-
-os -onta	-	-os -ota	-
-us -onta	-	-us -ota	-

Esplorinte la sistemon ni povas konstati, ke en Esperanto ni trovis ekivalentan esprimon al ĉiuj latinaj verbaj formoj, kvankam kelkaj el ili ekzistas nur en kompleksaj frazoj. Sed

entute dek du Esperantaj verbaj formoj ne havas paralelan esprimon en latina lingvo. Certe, en latina lingvo oni povas uzi alian manieron de esprimado, helpe de adverboj, afiksoj, fraz-konstruaĵoj. Nek en Esperanto oni ĉiam bezonas ĉiujn eblecojn de paradigmoj por preciza esprimovo. Sed tio jam estas alia demando: ĉu utilas apriora konstruaĵo. Provu ni rigardi la problemon el vidpunkto de lernebleco, komparante la sumon de latinaj kaj Esperantaj verbaj finaĵoj bezonataj por ellerno de sistemo.

Ili estas en nia tabeleto 12 en Esperanto kaj 21 en latina lingvo - la diferenco do ne estas tiom granda kaj konvinka. Sed en la tabeleto estas indikitaj nur la formoj de unua persono de singularo. Se ni do eliminus du finaĵojn de infinitivoj, po unu de supinum kaj conj. fut. pass., devas ni obligi la restitajn 17 finaĵojn, kiuj varias en persono kaj nombro. La rezulto estas cent du finaĵoj, kio jam estas preskaŭ dekoblo de finaĵoj en Esperanto. Oni do devas agnoski, ke Esperanto ne nur pretas esprimi ĉiujn verbajn nuancojn same bone kiel latina lingvo, sed ke ankaŭ ĝia verba sistemo estas eĉ pli kompleta ol la latina - kio rezultas el aprioreco de Esperanta gramatiko.

En mia mallonga referaĵo mi pritraktis nur unu el multaj problemoj. Ekzistas aliaj, tre similaj demandoj, ekzemple:

1. Kiel grandan parton de latina vortprovizo enhavas Esperanto kaj kian aliaj internaciaj lingvoj?
2. Kiamaniere esprimas Esperanto la latinajn sep kazojn?
3. Ĉu deklinacio en aliaj internaciaj lingvoj ne estas pli perfekta?
4. Ĉu Esperantaj prepozicioj egalas la latinajn?
5. Ĝis kia grado estas fiksita uzado de prepozicioj en prepoziciaj sistemoj en Esperanto kaj ĉu tio similas al latinaj prepoziciaj sistemoj?
6. En kiaj naciaj lingvoj ekzistas similaj paraleloj kaj ĉu Esperanto estas influita de ili?
7. Ĉu la plej produktiva latina kazo /t.e. akuzativo/ rajtas anstataŭigi la prepoziciajn kazojn? Kaj sekve de tio - ĉu fakte estas bezonataj en Esperanto la finaĵoj -igi kaj -igi ĉe verboj, se ni povas en la sama senco uzi akuzativon de personpronomo?
8. Kiel oni esprimas latinan ablativon?
9. Ĉu internaciaj lingvoj scipovas esprimi consecutio temporum?

10. Kiajn modojn uzas Esperanto en apudaj frazoj, ĉu finaĵoj.

-U, -US plenumas fakte funkcion de latinaj konjunktivoj?

Tio do estas kelkaj aliaj demandoj el granda amaso de problemoj pripensindaj el la vidpunkto de latinisto, kiu klopodas pruvi la gravecon de latina lingvo ĉe kreado de internaciaj lingvoj.

Detlev Blanke

PAZIGRAFIOJ^{x)}

Pazigrafioj (el la greka: "skribo por ĉiuj") estas inventitaj signaroj (ekz. ciferoj, literoj, piktogramoj, ideogramoj aŭ aliaj signoj), kiuj kiel "universalaj skriboj" laŭ la inventintoj devus ebligi esprimon de ĉiuj nocioj, sendepende de la unuopaj lingvoj.

La ideo pri kreo de pazigrafioj estas kunligita al la kreo de sekretaj lingvoj, universalaj alfabetoj kaj stenografioj, kiel ili abunde estas inventitaj en la 16a ĝis 18a jarcentoj. Kun la evoluo de la nacioj kaj ties lingvoj en Eŭropo la latina perdis sian rolon kiel la internacia lingvo de la scienco. Tio plisenigis la neceson de nova ilo por la internacia lingva komunikado. La scio pri la ĉina lingvo aŭ la egiptaj hieroglifoj grave influis la diversajn provojn krei pazigrafiojn.

La vorto "pazigrafio" supozeble estas uzita unuafoje en la verkoj de VATER (1795)¹ kaj de MALMEUX (1797)². La unuaj pazigrafiaj sistemoj (ofte miksitaj kun sekretaj aŭ okultismaj signaroj) estas inventitaj de J. TRITHEIM (1518)³, J. BECHER (1661)⁴, A. KIRCHNER (1663)⁵ kaj de LEIBNIZ (1666), kiu en *A r s c o m b i n a t o r i a* kiel unua diskutis iom pli vaste la principojn de apriora pazigrafio, kiu ankaŭ estis transformebla en paroleblan lingvon⁶. Konataj projektoj ekzistas ankaŭ de G. DALGARNO (1661)⁷ kune kun filozofia apriora lingvo, J. WILKINS (1668)⁸ kune kun apriora lingvo, C. WOLKE (1797)⁹, F. NIETHAMMER (1808)¹⁰, A. BACHMAIER (1868)¹¹, J. DAMM (1876)¹², k.a.

Ĉe en la 19a kaj 20a jarcentoj, kiam oni jam plene konsciis pri la neceso ne de skriba sed de skriba kaj parola interkomunikilo,

^{x)} Aperis en "Esperanto", Rotterdam, 7 - 8/1975

la provoj krei pazigrafion ne ĉesas. Inter la plej konataj novaj pazigrafioj troviĝas "Safo" (1951, A. ECKARDT)¹³, "Semantography" (1949, C.K. BLISS)¹⁴, "Pazigrafio" (1955, K. OBERMEIER)¹⁵, kaj eĉ la "Écriture universelle" de la fama franca satira desegnisto Jean EFFEL (1968)¹⁶.

La ĝis la nuntempo pli ol 100 pazigrafiojn oni povas klasifi

- a) laŭ la semantikaj konstruprincipoj de la nocioj, ĉu sendepende aŭ depende de naciaj noci-modeloj, en 1. aprioraj aŭ 2. aposterioraj pazigrafioj;
- b) laŭ la uzitaj skribsimboloj aŭ teknikoj 1. ciferaj, 2. literaj pazigrafioj, 3. piktografioj/ideografioj,
- c) krome ekzistas "vortar-teknikaj" pazigrafioj.

Aprioraj pazigrafioj havas kiel kondiĉon de sia nocikombinado la klasifon de la tuta tiam konata scio en kategorioj, subkategorioj, klasoj, subklasoj ktp. Uzante literojn (konsonanto-vokalo-kombinojn) por signi la unuopajn kategoriojn tiuj pazigrafioj fariĝis paroleblaj kaj sekve aprioraj (aŭ filozofiaj) planlingvoj. Similan projekton (literan pazigrafion) ellaboris Georg DALGARNO (1661), kiu ĉiujn sisteme al li konatajn ideojn dividis en 17 ĉefklasojn, tiujn li signis per 17 latinaj kaj grekaj literoj. Ekzemple:

A - objektoj	H - substancoj	Ka -- oficaĵ rilatoj
K - fenomenoj politikaj		Kn - justicaj rilatoj
S - fenomenoj sociaj		Ke - afero juĝenda

Tiu sistemo ne allasas adaptiĝon al la plivastiĝantaj ekonomoj pri la mondo fare de la homo, ĉar tio ŝanĝus la tutan klasifon, do la tutan pazigrafion. La arbitreco de la klasifado evidentiĝas jam en la fakto, ke K-aĵoj ja devus esti subklaso de S-aĵoj ktp. Alia speco de litera apriora pazigrafio ankaŭ estas tiu de Karl OBERMEIER (1955), kiu signis ĉiujn vortfamiliojn per litergrupoj, ekzemple:

J ... G - io rilate parolon	JAG - parolo
JBG - interkonsenti	JAG - interparolo
JCG - alparoli	JCG - alparolo
JHG - riparoli	JLG - kunparoli ktp.

Aposterioraj pazigrafioj konstruas siajn nociojn laŭ la modeloj de (plej ofte eŭropaj) lingvaj noci-kombinoj.

La piktografio de J.Z. NÄTHER (1805)¹⁷ havas bildigitajn ligojn al la realo:

brulanta domo

letero aŭ kraĵono
komuniko skriba

okulo

= atesto pri incendio.

Krom la piktogramoj NÄTHER uzis helpsignojn por pronomoj, gramatikaj interrilatoj ktp.

Pleje ellaborita versajne estas la piktografio "Safo" (1951) de la konata germana orientaziologo André ECKARDT. "Safo" konsistas el 180 bazaj signoj, el kiuj munteblas kombinitaj nocioj:

I	7	7	F	9	Y	↑
estajo	homo	viro	virino	infano	naskiĝo	domo

79	- knabo	F9	- knabino	79F	- familio
----	---------	----	-----------	-----	-----------

↑↑	- vilaĝo	↑↑↑	- urbo
----	----------	-----	--------

✚ | f | f | 9 | 5 | 9K | Y Y ±
Safo estas tre grava por persona korespondado.

Donante al ĉiu baza signo elparoleblan literkombinon ECKARDT faris "Safo" parolebla.

Al "Safo" tre similas "Semantography" de C.K. BLISS (1949):

l. / e. ☐ l.
Mi skribas leteron (al) vi.

Ankaŭ de Jean EFFEL la "Écriture universelle" (1968) sekvas samajn principojn:

o ⇒ 3.

- Mi pensas, sekve mi ekzistas.

Tiuj bildskriboj estas pli-malpli ligitaj al la homa imagokapablo aŭ sekvas, jam je pli abstrakta nivelo, la konstruprincipojn de ideografioj, kie la originaj bildoj prezentantaj la realon ne plu estas rekoneblaj.

Fakte temas plej ofte pri mikso inter piktografioj kaj ideografioj, kiuj ankaŭ utiligis literojn, ciferojn kaj aliajn signojn kaj simbolojn.

Kelkfoje la pazigrafistoj celis realigi per siaj projektoj certan filozofion. Per la vera prezento de la enhavo de la nocioj C.K. BLISS ekzemple volis malebligi mensogojn, nebuligon de konceptoj ktp. kaj vidis, kiel la adeptoj de "General semantics", la kaŭzon de konfliktoj inter la homoj en la neadekvata signigo kaj esprimo de la ideoj.

J.J. BECHER (1661) konstruis ciferan pazigrafion, numerigante ĉiujn vortojn enestantajn en latina vortaro:

bibere (trinki) - 939	viper (serpento) - 9200
biblia (biblio) - 940	vir (viro) - 9201

La 6 latinaj kazoj estis signitaj per la ciferoj 1 ĝis 6: 2.9201 - genitivo de viro. Aplikante tiun teknikon ankaŭ al alilingvaj vortaroj kaj uzante konformajn indeksojn, BECHER proponis vortarteknikan pazigrafion (aŭ pli bone: traduk-mekanismon), similan kiam ankaŭ proponis C. WOLKE (1797). Por ĉiu lingvo la vortaro devus enteni ĉiujn vortojn kun ĉiuj diversaj gramatikaj formoj, kiuj siavice ricevas ĉiuj numeron. Por internacie korespondi oni devas noti la respektivajn numerojn, kiuj estus samaj en ĉiuj vortaroj por la difinitaj vortoj kaj ties formoj. Similan proceduron proponis ankaŭ A. RENZI (1840)¹⁸, kiu aldone utiligis helpsignojn.

Principe bone ellaborita aposteriora pazigrafio povas funkcii, sed la unuopaj sistemoj estas aŭ tre komplikaj kaj tiam preskaŭ ne manipuleblaj aŭ supraj konstruitaj kaj sekve ne ebligantaj interkomunikadon.

La enkapigo de pazigrafio estas tre komplika, ĉar eĉ en tiuj bone ellaboritaj sistemoj kiel "Safo" la nocioj ne estas facile "demunteblaj" el la signo-kombinoj.

La evoluo de la homa scio, semantikaj fenomenoj kiel la signifosangoj, polisemio ktp. por aprioraj pazigrafioj prezentas nevenkeblajn, por aposterioraj tamen ekstreme malfacilajn problemojn.

Piktogramoj kaj aliaj signoj ludas sendube ĉiam pli grandan rolon en la internacia trafiko kaj en aliaj branĉoj de la homa vivo. Sed el tio konstrui komunikadan sistemon kiel universalan skribon estas anakronismo, ĉar la alfabetoj pruviĝis kiel taŭgaj kaj pli raciaj ol hieroglifoj aŭ piktografioj.

Krome, nur skriba internacia komunikado tute ne sufiĉas, necesas ankaŭ la parola.

Vera raciigo de internacia lingva komunikado nur eblas per planlingvo taŭga por skriba kaj parola uzoj.

Notoj

- 1) Vater, Johan Severin: La Pasigraphie, Wien, 1795 (Stojan 799)
- 2) De Maimieux, Joseph: Pasigraphie ou premiers éléments du nouvel art-science d'écrire et d'imprimer en une langue..., Paris, 1797, Bureau de Pasigraphie (Stojan 5696)
- 3) Trithemius, Johann: Polygraphiae, 6 vol. Oppenheimer 1518 (Stojan 15)
- 4) Becher, Joh.J.: Character pro notitia linguarum universali inventum steganographicum hactenus inauditum, Frankfurti, 1661 (Stojan 39)
- 5) Kircher, Athanasius: Polygraphia nova et universalis ex combinatoria arte detecta, Roma, 1663 (Stojan 35)
- 6) vgl. Trendelenburg, Adolf: Über Leibnizens Entwurf einer allgemeinen Charakteristik, Berlin, 1856, Aus den Abhandlungen der Königlich-Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin 1856 (Stojan 72, kiu la antaŭnomon erare indikas)
- 7) Dalgarno, Georg: Ars Signorum, vulgo character universalis et lingua philosophica qua poterunt homines diversissimorum idiomatum, etc. London, 1661 (Stojan 86)
- 8) Wilkins, John: An essay towards a real character, and a philosophical language, London, 1668 (Stojan 87)
- 9) Wolke, C.H.: Erklärung, wie die wechselseitige Gedankenmitteilung allen kultivierten Völkern des Erdkreises oder die Pasigraphie möglich und ausüblich sei etc. Dessau, 1797 (Stojan 805)
- 10) Niethammer, Friedrich Immanuel: Über Pasigraphie und Ideographik, Nürnberg, 1808 (Stojan 822)
- 11) Bachmaier, Anton: Pasigraphisches Wörterbuch deutsch-englisch-französisch, Augsburg, 1868 (Stojan 844)
- 12) Damm, Janne: Praktische Pasigraphie oder die Kunst, mit allen Nationen der Erde zu korrespondieren, Leipzig, 1876 (Stojan 850)
- 13) Eckardt, André: Die neue Weltsinnschrift Safo, Einführung, 7. umgearbeitete Auflage, Starnberg/See, 1962; amplekse ankaf en Der Volksstenograph, Interistemale Umschlagzeitung für Kurzschrift und Verwandtes, Hrg. E. Lotzing, Kiel, Jarkolektoj 1954, 1955, artikoloj de d-ro Rossmann kaj prof. A. Eckardt.
- 14) Bliss, C.K.: International Semantography, Sidney, 1949
- 15) Obermaier, Karl: Kurze Anleitung zur praktischen Verwendung der Pasigraphie, Schrift für alle, Salzburg-Wönchsberg, 1955, (vervielf., beim Verfasser)
- 16) Effel, Jean: Avant-projet pour une écriture universelle, Paris, 1968

- 17) Näther, J.Z.: Versuch einer ganz neuen Erfindung von Pasingraphie oder die Kunst zu schreiben und zu drücken, daß es von allen Nationen der ganzen Welt in allen Sprachen ebenso leicht gelesen werden kann als die Zahlencharakter 1, 2, 3 in Form einer Sprachlehre etc. Görlitz, 1805 (Stojan 5702)
- 18) Renzi, A.: Le polyglotte improvisé ou l'art d'écrire les langues sans les apprendre avec 3000 verbes conjugués, Paris, 1840 (Stojan 835).

Detlev Blanke

LA ESPERANTO-MOVADO KAJ SCIENCAJ ESPLOROJ^x)

- Tezoj -

1. Eliri el objektivaj historiaj procesoj
- 1.1. Se la movado por internacia lingvo (IL), t.e. en la praktiko nur la Esperanto-movado, volas sukcesi, ĝi devas konsideri en sia strategio kaj taktiko la kondiĉojn kaj faktorojn, kiuj determinas la objektivajn procesojn de la nuntempa internacia evoluo de la homaro. Tiuĵ i.a. estas:
- a) la daŭra pligraviĝo de la influo de la socialisma mond-sistemo kaj de aliaj progresemaĵoj kontraŭimperiismaĵoj fortoj
 - b) la tendenco al malstreĉiĝo kaj paca kunekzistado
 - c) la scienca teknika revolucio
 - d) internaciaĵ tendencoj al integriĝoj (en la socialisma kaj nesocialismaĵ ŝtatgrupoj).
- 1.2. Ĉiuj procesoj, je kies komenco (!) ni staras, kaj kiuj estas ĉiuj kunligitaj inter si, objektivite kreas principe favorajn kondiĉojn por la solvo de la IL-problemo, kaj per tio por la Esperanto-movado mem. Ĉi-rilate estas interesa simptomo la granda ĉapitro pri lernado de fremdlingvoj en la Fina Akto de Helsinki (kp. GDR-Paco-eldono 1977, p. 33).
- 1.3. La objektivaj procesoj **n e e f i k a s a ŭ t o m a t e** por la solvo de la IL-problemaro, nek ĝenerale nek speciale por Esperanto. La proponita solvo (Esperanto) devas prezentiĝi konvinke akceptebla por la mondo
- a) pro praktika elproviteco (= la movada kaj ekstermovada aplikoj de Esperanto)

b) pro nerefutebla scienca bazo, kiu pruvas ankaŭ el teoria vidpunkto la optimuman taŭgecon de planlingvo ĝenerale kaj speciale de Esperanto.

2. Interlingvistiko/esperantologio

2.1. Ne povante ĉi-tie detale motivigi mian koncepton, mi komprenas interlingvistikon kiel scian disciplinon, kiu esploras ĉiujn demandojn kaj problemojn de la internacia lingva komunikado kun ĉiuj ĝiaj politikaj, ekonomiaj, lingvosciencaj kaj aliaj aspektoj. Interlingvistiko havas la taskon - speciale konsiderante la planlingvojn - montri la vojon al laŭeble plej efika kaj racia solvo de la problemo de internacia lingva komunikado.

2.2. Grava branĉo de interlingvistiko (sed ne identa kun ĝi) estas esperantologio, la lingvoscienco kiu esploras la fontojn, strukturon, evoluon kaj komunikadajn potencojn de Esperanto. Sur la bazo de la normiga sistemdokumentaro de Esperanto (Fundamento de Esperanto) kaj kongrue kun la ŝanĝigantaj komunikadaj bezonoj de la internacia parolantaro la esperantologio ankaŭ devas ellabori la principojn por la laŭplana konscia pluevoluigo de Esperanto. Esperantologio do estas deskriptiva kaj preskriptiva scienco kaj pro tio havas ligon al lingva planado. En ampleksa kaj riĉe bibliografiita artikolo "Interlinguistik und interlinguistische Forschungen" (interlingvistiko kaj interlingvistikaj esploroj), kiu aperis en n-ro 6/1977 de "Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung" (Berlin-GDR) mi donis superrigardon pri la interlingvistika problemaro.

3. La internacia situacio rilate al sciencaj esploroj (interlingvistiko, esperantologio)

3.1. Nur escepte interlingvistiko kaj esperantologio estas oficialaj esplorobjektoj de ŝtataj institucioj (parte en la

x) Aperis en "der esperantist" 2/78 (88)

- kadro de Soveta Akademio de Sciencoj, en la universitato de Budapest, en la Centro por esploro kaj projektado de objektivigitaĵ instru- kaj lernmetodoj, Paderborn, FRG).
- 3.2. Sekve preskaŭ ne ekzistas profesiaj sciencistoj, kiuj kontinue entreprenas sciencajn esplorojn pri IL kaj Esperanto.
 - 3.3. Ekzistas nur malmultaj nacilingvaj fakverkoj sur scienca nivelo pri IL¹⁾.
 - 3.4. La relative malmultaj (sed plimultiĝantaj) interlingvistike laborantaj specialistoj plej ofte agas eksterprofesie, inter si nur nesufiĉe kontaktas kaj nekontentige informas unu la alian. Labordivido kaj racie stirata esplorado ankoraŭ ne ekzistas.
 - 3.5. Mankas marksisme-leninisme validaj ampleksaj sciencaj verkoj pri la diversaj aspektoj de la problemo de internacia lingva komunikado (kp. punkton 4).
 - 3.6. Mankas aŭ ne sufiĉas validaj sciencaj verkoj, sufiĉe priskribantaj laŭ modernaj (ne modernismaj!) vidpunktoj la **s t r u k t u r o n , e v o l u o n kaj la k o m u n i k a d a j n p o t e n c o j n** de Esperanto (= esperantologio).
 - 3.7. Mankas klara koncepto, ĉu entute konscie gvidi, kaj se jes, kiel gvidi la evoluon de Esperanto. Tio povas havi danĝerajn sekvojn.
 - 3.8. Jam el tio sekvas: Neesperantistaj decidinstancoj, kiuj devus iam decidi pri Esperanto
 - aktuale ne estas sufiĉe informitaj pri IL-problemo ĝenerale kaj speciale pri Esperanto,
 - 3.9. - kaj do se ili devus decidi ekzistas neniu garantio, ke ili nepre kaj aŭtomate sin esprimus favore por Esperanto.
4. Kaŭzoj por la situacio, skizita sub 3
Ekzistas objektivaj kaj subjektivaj kaŭzoj.
- 4.1. Objektivaj kaŭzoj:
 - 4.1.1. La internacia stato de la produktivaj fortoj (se ni parolas pri la industrie altevoluintaj landoj) ankoraŭ ne atingis tian nivelon, ke la daŭre pliakriĝanta lingva problemo jam signifus senpere percepteblan fortan brems-

adon de la progreso kaj fariĝus neeltenebla. A n k o - r a ú la teknikaj kaj homaj rimedoj sufiĉas (kvankam en daŭre malpli bona grado kaj kun altiĝantaj kostoj kaj komplikiĝantaj politikaj kaj aliaj problemoj) por venki la lingvan barieron.

4.1.2. Inter la multaj gravegaj internacie solvendaj problemoj (paco, malarmado, gardo de la homa medio, alfabetigo, nutraĵo por ĉiuj k.t.p.) la lingva problemo a n k o - r a ú ne rangas inter la plej urĝaj, kiujn necesas solvi en plej proksima tempo.

4.2. Subjektivaj kaŭzoj

4.2.1. La internacia esperanto-movado estas ĉefe orientita pragmatike (tio estas esence prava, ĉar gravas la praktika elproviteco de la lingvo kaj la praktikaj porhomaj servoj per ĝi).

4.2.2. Flanke de la plej multaj gvidantaroj de la internaciaj kaj naciaj Esperanto-organizaĵoj mankas sufiĉa kompreno pri la rolo de la scienco por la solvo de la lingva problemo. Oni ne sufiĉe konsideras, ke la scienco fariĝis produktiva forto kun daŭre kreskanta signifo por la socio. Neniuj gravaj aferoj estas progresigeblaj sen scienco. La scienco ne trovis adekvatan al la nuntempa mondo lokon en la strategio kaj taktiko de la movado. Tamen lastatempe ekz. en UEA estas observeblaj esperigaj ŝanĝoj.

4.2.3. La "venko" de Esperanto ĝenerale estas konceptata tro mekanisme kaj simplisme. Oni ignoras la fakton, ke enkonduko de IL ververe estas ekstreme komplika kaj malfacilega proceso (pro i.a. politikaj, ekonomiaj k. aliaj kaŭzoj). Krom tio oni ne havas klaran koncepton, en kia grado kaj kien oni povus kaj devus enkonduki internacian planlingvon. Anstataŭ scii oni ofte kutimas profeti.

4.2.4. La etburĝa aŭ sekteca karaktero de iuj partoj (por ne ĝeneraligi) de la Esperanto-movado, ofte malhelpis al sciencistoj dum la jardekoj engaĝi sin por la problemo de IL ĝenerale kaj speciale pri Esperanto. Malprave oni identigis la principan IL-problemon kun iuj trajtoj de la IL-movado. Ĉi-rilate mi ŝatus citi trafajn partojn el la provizora raporto de la aganta direktoro de CED,

prof. d-ro J. POOL ("La estonteco de CED", 20. marto 1975, p. 3): "Ili (la esperantistoj) ĝenerale supozas, ke ili mem scias tion, kion oni devas scii pri la lingvoproblemo kaj ĝia solvo; ili konceptas la taskon jene: doni tiun scion al la mondo. Tiu konceptiĝo estas natura en iu ajn movado.

Ĝi estas des pli komprenebla ĉe ni, ĉar la gvidantoj de la Esperanto-movado dum jaroj instigis ĝin per retorikado pri la "perfekteco" de Esperanto, kies supereco kiel solvo de "la" monda lingvo-problemo estas nekontestebla "fakto", kiun aliaj "ignoras", "misprezentas" aŭ kaŝas per "blufoj". Tiu sinteno de la gvidantoj certe komfortigis plurajn esperantistojn, sed kontribuis al la naiva kredo inter ili pri la simpleco de la lingvo-problemo kaj de ties solvo.

Unu sekvo de ĉi tio estis preskaŭ kompleta dispartiĝo... inter esperantistoj kaj ekspertoj. Ekspertoj en lingvaj fakoj ne interesiĝis multe pri Esperanto, parte (oni devas supozi) ĉar esperantistoj kutime prezentis ĝin kiel aferon tro simplan por esti ineresa kaj esperantistoj ne fariĝis mem ekspertoj en tiaj fakoj, kun maloftaj esceptoj. Ili atendis, ke la homoj kun fakaj kapabloj malkovru Esperanton, anstataŭ ke la homoj, kiuj malkovris Esperanton, akiru fakajn kapablojn."

Tamen, Pool daŭrigis (p. 10) "Lastatempe spertoj ankaŭ montris, ke kiam fakuloj renkontas esperantistojn, kiuj vere scias, pri kio ili parolas, la fakuloj ofte montras novan, bonvenigan interesiĝon pri la temo Esperanto". Tiu konstato estas ankaŭ tre klare pruvebla per faktoj el Germana Demokratia Respubliko.

- 4.2.5. Mistikismaj teorioj, subkonscie aŭ malkaŝe ankoraŭ regantaj en la lingvoscienco kondukis al subtakso de la planlingva problemo (i.a. lingva darvinismo ek de SCHLEICHER) aŭ al supertakso (General semantics en internideaj vestoj, aliaj idealismaj lingvofilozofiaj teorioj aperantaj plej diversforme, i.a. ĉe la naturalisma skolo).

5. Kion fari por ŝanĝi la situacion?

5.1. Apliki la dialektikon inter teorio kaj praktiko

5.1.1. La internacia Esperanto-movado kaj la naciaj movadoj devas repripensi sian strategion kaj taktikon.

Tio ne signifas, rezigni pri la ĝis nun taŭgaj kaj pravaj pruviĝintaj agaddirektoj: nome apliki, disvastigi kaj kulturi Esperanton.

5.1.2. Necesas aldoni al la agado **s c i e n c a n k o m - p o n e n t o n**, por ke entute povas funkcii la **d i a l e k t i k o i n t e r t e o r i o k a j p r a k t i k o**:

a) La praktika movado estas la bazo por sciencaj konstattoj kaj konkludoj. Vera scienco devas deiri de faktoj. **D o l a p r a k t i k o e f i k a s a l l a s c i e n c o .**

b) La praktiko profitas el sciencaj konkludoj (pliprestigo de la movado), kaj ricevas gravajn stimulojn kaj impulsojn de la scienco.

D o l a s c i e n c o e f i k a s a l l a p r a k t i k o .

(Pri tio oni, cetere, povas lerni jam ĉe E. DREZEN, kiu vidis kaj aplikis **u n u e c o n** inter teoria kaj praktika agadoj inter politika kaj faka aktivecoj. Cirkilate la soveta kaj kelkaj laboristaj Esperanto-movadoj, i.a. la germana fine de la dudekaj komence de la tridekaj jaroj, montris interesajn trajtojn)

5.2. Kiel procedi en nacia skalo?

La sekvaj paŝoj ne nepre devas sekvi mekanike unu post la alia, sed realiĝas ofte samtempe:

5.2.1. La Landa Organizaĵo (LO) serioze kaj kontinue okupiĝu pri la loko de la scienco, pri la dialektiko inter teorio kaj praktiko en sia Esperanta agado.

5.2.2. LO eduku la membrojn al tiu dialektika pensado, informu ilin konstante pri la sciencaj aspektoj de la IL-problemo ĝenerale kaj speciale pri Esperanto por anstataŭi nian van kredon per scio.

5.2.3. LO celtrafe serĉu science interesitajn kaj kapablajn membrojn kaj interesigu ilin pri la sciencaj aspektoj de la

IL-problemaro (interlingvistiko) kaj speciale pri Esperanto (esperantologio).

5.2.4. L0 fondu "Esplorgrupon pri interlingvistiko/esperantologio ĉe ..." (aŭ "fakgrupo", "problemgrupo pri la monda lingvoproblemo/la problemo de internacia lingvo" k.t.p.).

5.2.5. Tiu esplorgrupo:

- a) organizu regule kolokvojn pri interlingvistikaj kaj esperantologiaj temoj por interna scienca kvalifikiĝo de la membroj de la grupo
- b) organizu kolokvojn pri interlingvistiko kaj esperantologio por neesperantistaj sciencistaj rondoj. Temoj povus esti i.a.:
 - "Internacia lingva komunikado kaj ĝiaj nuntempaj aspektoj"
 - "Klopodoj solvi la internacian lingvan problemon kaj la scienca prijuĝo de tiuj klopodoj"
 - "Planlingvoj kaj internacia komunikado" (spertoj, speciale de Esperanto)
 - "Pontoj, strukturo, evoluo kaj komunikadaj potencoj de Esperanto"
 - "La valoro de planlingvoj por la ĝenerala lingvistiko"
 - "La valoro de planlingva instruado por la lernado de naciaj lingvoj"
 - "La Esperanto-movado en pasinteco kaj nun - socia mikromodelo"
 - "Klerigaj kaj edukaj valoroj de Esperanto-instruado"
 - "Objektoj de interlingvistiko kaj esperantologio" k.t.p.

(Oni unue ofertu superrigardajn, do resumajn prelegojn)

- c) garantiu nepre la sciencon nivelon de la prelegoj kaj de la aŭskultantaro (!)
- d) entreprenu, laŭeble, proprajn esplorojn kaj publikigu ilin en nacilingvaj sciencaj revuoj aŭ libroj kaj krome verku superrigardajn sciencajn studojn por nacilingvaj revuoj, por popularigi la faktojn jam pli malpli konatajn inter interlingvistikaj kaj esperantologiaj rondoj (kp. la temojn sub 5.2.5.b, 5.3)

- 5.2.6. Ĝo klopedu altiri al tiu esplorgrupo ankaŭ pli kaj pli da neesperantistaj sciencistoj por plialtigi la sciencon nivelon kaj la prestiĝon de la grupo.
- 5.2.7. Ĝo klopedu ligi la esplorgrupon al iu nacia prestiĝa scienca institucio (ekz. filologia societo, universitato, akademio k.s.).
- 5.2.8. Ĝo do instigu, helpe de sia esplorgrupo, p r o f e s i i g i la esplorojn pri interlingvistiko/esperantologio, tamen certigante, ke estu garantiata la ĝusta atento pri la veraj faktoj kaj atingoj de Esperanto (por eviti rediskuton kaj pridubon de jam klaraj aferoj, ekz., ke Esperanto funkcias k.t.p.).
- 5.2.9. Ĝo internaciigu la agadon de la esplorgrupo (kunlaboro kun alilandaj esplorgrupoj, kun i n t e r n a c i a j instancoj kiel Centro de Esploro kaj Dokumentado pri la Monda Lingvo-Problemo (CED) k.t.p.).
- 5.3. Kelkaj esplortemoj kaj sciencaj projektoj
- 5.3.1. Interlingvistikaj temoj
- La rolo de la internacia lingva komunikado en la evoluo de la produktivaj fortoj (historia aspekto)
 - Scienc-teknika revolucio kaj la internacia lingva komunikado
 - Revolucia monda proceso kaj la lingva aspekto
 - Politikaj, ekonomiaj, juraj, psikologiaj kaj klasaj aspektoj de la nuntempa apliko de kelkaj etno-lingvoj kiel internaciaj komunikiloj
 - Eblecoj de raciigo de la internacia lingva komunikado [historiaj spertoj kaj perspektivoj]
 - Socialismo kaj samrajteco de lingvoj (Leninisma lingvo-politiko en internacia kompreno)
 - La problemo de internacia planlingvo en teorio kaj praktiko
 - Lingvoscienco kaj planlingvoj, la kazo de Esperanto; internacia lingvistika eksperimento
 - La konscia influo de la homo je la evoluo de la naciaj lingvoj (planiteco kaj spontaneco en lingvoj)
 - Scienca valoro de la okupiĝo pri planlingvoj
 - Objektoj kaj metodoj de interlingvistiko

- Bibliografio pri interlingvistika literaturo de la komencoj ĝis la nuntempo.

5.3.2. Esperanto-rilataj kaj esperantologiaj temoj (elekto)

- Fontoj de Esperanto
- Strukturo de Esperanto (ankaŭ kompare al etnaj lingvoj)
- Evoluo de Esperanto
- Komunikadaj potencoj de Esperanto (ankaŭ kompare al etnaj lingvoj en la rolo de internaciaj komunikiloj)
- Fakterminoj en Esperanto (Esperanto kiel lingvo por la scienco)
- Influo de naciaj lingvoj je Esperanto
- Sinonimoj en Esperanto
- Idiomatigo en Esperanto
- Eblecoj kaj limoj de lingva planado en Esperanto (i.a. pri la rolo de la Akademio)
- Historio de la internacia kaj de la naciaj Esperanto-movadoj (speciale: Historio de la internacia kaj naciaj proletaj Esperanto-movadoj)
- Esperanto - instrumento en la klasa batalo de la laboristaro
- La internacia Esperanto-movado - socia mikromodelo (i.a. sociologia esploro de la Esperanto-movado)
- La lingvaj kaj nelingvaj (eksterlingvaj) kaŭzoj de la relativa sukceso de Esperanto
- Klerigaj kaj edukaj potencoj de la instruado de Esperanto
- Propedeŭtika valoro de Esperanto-instruado por la lernado de aliaj fremdlingvoj
- Instruoj el la lingvistika monda eksperimento Esperanto por la lingvoscienco kaj lingvofilozofio
- Bibliografio de la esperantologia literaturo
- Bibliografio de la publikaĵoj en Esperanto (parta daŭrigo de la bibliografio de Petro STOJAN²) ĝis la nuntempo)

La menciitaj temoj estas nur kelkaj, kiujn oni devas sisteme kaj altnivele prilabori. Kompreneble, ne eblas solviti tion per la modestaj fortoj de la Esperanto-movado. Nur ampleksa profesiigo de la esplorado de interlingvistiko

kaj esperantologio en nacia kaj internacia skaloj kondukos al kontentigaj rezultoj. Mi menciis tiom vastajn problemojn por indiki la dimension de la solvendaj taskoj.

-
- 1) Ĉiujn plej gravajn indikojn oni trovas en mia germanlingva studo "Zur wissenschaftlichen Beschäftigung mit Plansprachen", en: "Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung", Berlin (GDR), parto I en 2/77, parto II en 4/77
 - 2) Kp. "der esperantist" n-ro 71 (3/75) p. 16 - 17

P a r t o I I

Scienca priskribo de Esperanto

István Szerdahelyi

PRI LA LINGVISTIKA PRISKRIBO DE ESPERANTO

1. Konsiderante "gramatiko"-n kiel la teorion esplorantan la funkciadon de la lingva mekanismo oni distingu inter la lingvistika kaj metodika gramatikoj.
- 1.1. La lingvistika gramatiko studas la mekanismon laŭ diversaj vidpunktoj, diverscele kaj diversmaniere.
 - 1.1.1. La vidpunktoj povas esti:
 - a) diakrona - kies rezulto estos la historia gramatiko - studas la gramatikon vertikale: ekde ~~la~~ ekesto ĝis la nuno;
 - b) diakrona-kompara - kies rezulto estas la kompara gramatiko - kiu studas la kongruecon de la gramatikoj, apartenantoj al la samalingvofamilio el la aspekto de komuna origino;
 - c) sinkrona - kies rezulto estos la priskriba gramatiko - studas la mekanisman sistemon de la lingvo laŭ la nuntempa stato.
 - 1.1.1.1. La priskriba gramatiko havas diversajn konceptojn:
 - c₁ - tradicia aŭ klasika gramatiko - priskribas laŭ la modelo de la Greka-Latina gramatiko; la gramatiko dividiĝas je fonetiko, morfologio kaj sintakso; la centran lokon okupas la morfologio.
 - c₂ - strukturisma gramatiko - studas la mekanismon laŭ la formalaj komponentoj (fonemo, morfemo,

leksemo, sintagmo, frazo) ne distingante la morfologian kaj sintaksan studon.

c₃ - la genera-transforma gramatiko laŭ kiu "la gramatiko estas la mekanismo de la fraz-generado" (N. CHOMSKY)

- studas la frazojn laŭ ilia profunda kaj surfaca strukturoj, la frazo mem studatas laŭ la sintaksaj, fonologiaj kaj semantikaj komponentoj.

- 1.1.2. Laŭ celo la gramatiko povas esti teoriaj kaj aplikataj;
- 1.1.3. Laŭ ilia karaktero oni distingas normativan (preskriban) kaj taksativan (priskriban) gramatikojn;
- 1.1.4. fine: laŭ metodo oni distingas: induktan - t.e. la observado kaj esplorado de la lingvouzaj faktoj kaj la konstruo de la gramatiko sur tiu materialo; deduktan - intuicia konstruado de modelo, laŭ kiu oni povas klarigi kaj dedukti ĉiujn lingvajn faktojn.
- 1.2. La metodika (aŭ pedagogio) gramatiko - prezentas la lingvan materialon, organizatan je la celo de ĝia lernado-instruado, alproprigo, uzante dum la organizado ankaŭ elementojn el limdisciplinoj (didaktiko, psikologio k.a.)
- 1.3. Inter la lingvistika (sciencia-teoria) kaj metodika (praktika-didaktika) gramatiko estas esencaj diferencoj:
 - 1.3.1. La celo de la lingvistika gramatiko estas la sciencia esploro de la lingvo. En la metodika gramatiko la studo de la lingvo estas nur rimedo cele de la alproprigo de la parolo (praktika lingvouzo).
 - 1.3.2. La sciencaj gramatikoj (lingvistikaj) strebas al la pleneco, konsideras la tutan sistemon; la metodikaj gramatikoj priskribas nur la bazan (minimuman) gramatikon, bezonatan por la praktika uzado de la lingvo.
 - 1.3.3. La lingvistikaj gramatikoj priskribas proporcie ĉiujn nivelojn de la lingvo, sendepende de ilia uzfrekvenco kaj uzvaloro. La metodika gramatiko diferencigas la materialon laŭ ĝia praktika valoro. Por la lingvistika gramatiko la maloftaj kaj esceptaj fenomenoj estas ofte pli gravaj ol la kutimaj, frekvencaj.

- 1.3.4. Estas diferenco inter la du gramatikoj ankaŭ en la hierarkio de la lingvaj niveloj. La sciencaj (lingvistikaj) gramatikoj prezentas sian materialon laŭ certa logika sistemo (ekz. la tradiciaj laŭ la sinsekvo de la sekvaj ĉapitroj:

fonetiko, morfologio, sintakso; la strukturismaj aŭ de sube supren: de la fonemo al la sintakso, aŭ de supre suben: de la frazo al la fonemo; la genera -transforma en la komplekseco de bazaj (kernaj) frazoj kaj generataj k.t.p.). En la metodikaj gramatikoj la prezentado estas ne linia sed koncentra, ne diferencigas strikte la gramatikon disde la leksiko, interplektiĝas la morfologio kaj sintakso, priententas la principojn didaktikajn: de la simpla al la komplika, de la facila al la malfacila; priobservas la interferadon kaj aliajn psikologiajn fenomenojn k.t.p.

2. Resumante la diritajn oni povas konstati (konsiderante la situacion en E-o) ke konklude eblas paroli fakte ne pri du, sed pri tri gramatikoj:

- 2.1. Instru-lerna gramatiko por tiuj, kiuj instruas, resp. lernas la lingvon. Tio ĉi adekvatas en la supra skemo kun la metodika-pedagogia gramatiko. Tiaj gramatikoj abundas en E-o en la multcentaj lernolibroj. Ili uzatas ĉe la lingvo parol-alproprigo.
- 2.2. Sistemaj-praktikaj gramatikoj - kiuj sistemigas la gramatikan materialon (laŭ certa koncepto) kaj servas al tiuj, kiuj jam alproprigis la bazojn de la lingvo kaj disponas pri baza parolkapablo. Ĝia celo estas praktike demonstri la regulojn de la ĝusta lingvouzo, kompletigi la lingvajn konojn. Tiaj estas ekz. la Plena Gramatiko de E-o kaj diversaj sistemaj gramatikoj, aperintaj en la naciaj lingvoj.
- 2.3. Teoria-sciencia gramatiko kongruas kun la supra lingvistika gramatiko. Ĝin bezonas la lingvistoj-fakuloj kiuj volas ekkoni E-on, ĝian lingvan karakteron (sed ne volas ĝin alproprigi). Tia gramatiko en E-o mankas.

3. Kia estas la kaŭzo, ke dum 90 jaroj neniu entreprenis verki sciencan priskribon de la lingvo? Por tion kompreni oni traigrardu la konceptojn de diverstipaj E-istoj.

3.1. Interne de la E-a mondo nuntempe konfrontas tri konceptoj: la unua: la arkaika, retrograda, sekteca koncepto, vivanta en la nebulo de la "interna ideo", celanta strikte izoliĝi de la establita mondo kaj klopodante fari el E-o grupan lingvon de iu mistika verda komunumo kun la fina revo: E-igi la tutan homaron kaj fari el la tuta mondo integran E-ujon. Tiu ĉi koncepto vivas ankoraŭ sufiĉe vigle, eĉ regas en kelkaj E-istaj organizaĵoj.

La dua: same endogena kiel la antaŭa, sed jam sen mistikaj trajtoj. Laŭ tiu koncepto E-o estas la lingvo de tiuj,

kiuj ĝin uzas. La celo estas: multobligi la nombron de ĝiaj uzantoj, plivastigi la medion kie E-o funkcias, sed tute ne ellasi E-on al siaj manoj kaj ne transdoni ĝin al la vasta publiko (en tiu kazo perdiĝus la absoluta kompetenteco de la t.n. "elstaraj E-istaj spertuloj". Sajnas, ke en la E-ista organizata mondo tiu ĉi koncepto estas la plej populara. La Zamenhofa diraĵo: "Konsiligu neniam kun lingvistoj..." estas tiom plaĉa, ke ĝi estas tri foje citita en PIV: pp. 554, 641 kaj 975).

La tria koncepto (multe pli populara ekster la E-ista movado, ol interne de ĝi), la ekzogena koncepto, laŭ kiu: la destino de E-o ne estas nur servi kiel amuzaĵo al limigita nombro de ĝiaj adeptoj, nek kiel rimedo por famigi pere de ĝi. E-o devas solvi gravan socian problemon kaj iom-post-iom transpreni la interlingvan funkcion de la nuntempe interlingve uzataj naciaj lingvoj. Ĝi bezonas konstantan uzadon, ĉar nur pere de uzado ĝi vivas kaj evoluas. Sed tio ne sufiĉas. Oni devas konstante, serioze kaj objektivite informi la socion, la politikajn, kulturajn kaj sciencajn rondojn pri ĝi, laŭ-etape akceptigi kaj oficialigi ĝin, enigi kaj disipi ĝin en la establiton socion, tie, kie ĝi devos plenumi sian destinton.

3.2. Laŭ la opinio de la unua koncepto sufiĉas la 16-regula Fundamenta Gramatiko (oni rememoru la skandalojn ĉirkaŭ la aperigo de la Plena Vortaro kaj Plena Gramatiko!); laŭ la opinio de la dua koncepto - sufiĉas la ĝis nun ekzistantaj (kp. la reeldonon de la Plena Gramatiko!); nur la tria koncepto estas preta akcepti la koncepton pri la scienca gramatiko de E-o kaj (ni tuj aldonu) nur ĝi estas kapabla tion efektiviĝi. Nome, por verki scienca gramatikon ne sufiĉas esti "sperta E-isto".

- 3.3. En la lastaj dudek jaroj oni povas konstati ke jam aperadas monografioj, studaĵoj kiuj estas jam konsidereblaj kiel sciencaj priskriboj de iu aŭ alia fenomeno de la lingvo. La taskoj estontaj estas daŭrigi kaj plioftigi tiajn studaĵojn en la fakaj nacilingvaj periodaĵoj - unuflanke kaj se aperas iu tia studaĵo oni tuj verku pri ĝi prezenton kaj recenzon en sialanda scienca faka periodaĵo. Tiaj recenzoj havas eksterordinare gravan informan kaj propagandan valoron!
- 3.3.1. Tiucele: estas urĝe verkenda la bibliografio de la ĝis nun nacilingve aperintaj sciencnivelaj studaĵoj, monografioj, eble verkoj pri iu teritorio de la E-a gramatiko;
- 3.3.2. La lingvistoj-esperantologoj estas petataj urĝe verki recenzojn kaj prezentojn de tiuj verkoj kaj aperigi ilin en la hejmaj periodaĵoj;
- 3.3.3. Estas urĝe verkenda la tematiko de tiuj specialaj gramatikaj temoj, kiuj pleje interesas la lingvistikan mondon (ekz. la fonema sistemo de E-o; la rolo de gepatra-lingva substrato en la verkaro de diversaj E-o-verkistoj; la rilato inter signo kaj signifo en E-o; la problemo de lingva kompetenteco en E-o; la stilrimedoj en E-o; ĉu E-o evoluis dum 90 jaroj kaj kiel? simetrieo kaj proporcieo sur lingva kaj parola nivelo; la problemo de la manko de etna medio k.s.)
- 3.3.4. La profesoroj, instruantoj en universitatoj, instigu siajn studentojn elekti kiel temon de faklaboraĵo, diplomlaboraĵo aŭ pridoktoreca disertaĵo tian temon;
- 3.4. An la faka Universitata instruado ĝis nun mankas taŭga lernilo pri la sistema E-o gramatiko. Ĝi devas esti nepre sciencalingvistika, eĉ se ĝi servus kiel lernilo. Ĉi-jare ni komencis ĝian verkadon: ĝi aperos unue en formo de kajeroj. La unua kajero enhavos la grafikon kaj fonikon de E-o. La dua: morfemikon. Estas serĉataj kunlaborantoj por la temoj:
- a) morfologio (3-a kajero);
 - b) sintagmatiko (4-a kajero);
 - c) sintakso (5-a kajero);
 - d) tekst-gramatiko kaj stilistiko (6-a kajero).

- 3.4.1. La E-o-fakaj studentoj de la Universitato ELTE verkas siajn E-logiajn faklaboraĵojn el la subaj gramatikaj temoj:
- a) Intonacio - Stand LÁSZLÓ, 8800, Nagykanizsa, Kazanlak krt. 7.
 - b) Artikolo - Ali BOHAREV, - Universitato ELTE
 - c) Prepozicio - Alicja MICHIEWECZ, Universitato ELTE
 - d) Sintakso: Tipologio de frazstrukturoj: Gerencsér ATTILA, 8500 Pépa, Pf. 250
 - e) Frazeologio: Révész Sándor, Universitato ELTE
- Interesiĝantoj pri la temoj (eble kontribuantoj, helpantoj, kunlaborantoj) serĉataj!
- 3.5.1. Post la spero de opaj kajeroj, resp. studaĵoj estas konsilinde traduki ilin nacilingven kaj aperigi ilin en fakrevuoj.
- 3.6. La Internacia Interlingvistika Kongreso, okazonta inter la 24a kaj 29a de julio 1978 en Budapeŝt estos bona okazo por pridiskuti ankaŭ la problemojn de la scienca esplorado de la Internacia Lingvo Esperanto.

Detlev Blanke

KELKAJ PROBLEMOJ DE LA VORTFARADO DE LA GERMANA LINGVO KAJ DE ESPERANTO^{x)}

La sekva studo baziĝas je konfrontaj komparoj esploroj de problemoj el la vortfarado de la germana lingvo kaj Esperanto¹⁾. La limigita spaco nur ebligas prezenton de kelkaj ĉefaj vidpunktoj kaj rezultoj.

1. Konfronta komparo

1.1. La tradicia lingvoscienco precipe celis la komparadon de geneze parencaj lingvoj.

Praktikaj necesoj i.a. de la lingvo-instruado kaj lingvo-planado en Soveta Unio post la Oktobra Revolucio kaj ekde la 50a jaroj en USONO kondukis al la elformiĝo de lingvistika metodo, ofte nomata kontrasta aŭ konfronta, per kiu oni komparas ankaŭ neparencajn lingvojn en sinkrona rigardo.

x) Teksto de prelego, prezentita dum la I-a Internacia Interlingvistika Konferenco, la 24-an ĝis 28-an de julio 1978 en Budapeŝt.

Jam oni povas paroli pri memstara branĉo de la kompara lingvoscienco, la "konfronta lingvistiko". Konfronta pro tio, ĉar ĝia objekto ne nur estas la kontrastoj sed ankaŭ la kongruoj en la sistemoj de la komparataj lingvoj. La konfronta lingvistiko do esploras, kiuj formoj kaj signifoj de unu lingvo estas ekvivalentaj en la alia.²⁾ Ĝenerale la konfronta komparado servas al la pli detala priskribo kaj kompreno de la tipaj karakterizaĵoj de la komparataj lingvoj. Ĝi sekve servas al la lingva tipologio, kaj krome estas i.a. necesa por ellaboro de dudirektaj vortaroj. Plue, la konstato de diferencoj kaj similaĵoj inter la elira lingvo (gepatra lingvo) kaj la cellingvo (instruata fremdlingvo) helpas la ellaboron de pli celtaŭgaj metodikoj por la fremdlingva instruado. En tio kuŝas granda signifo de la konfronta lingvistiko

- 1.2. Ĝenerale kutima en la lingvoscienco ĝis nun estas la konfronta komparo de etnolingvoj. La komparo de planlingvo kun etnolingvo estas nekutima kaj nova. Ekzistas nur malmultaj diversnivelaj studoj³⁾, plene mankas ampleksaj detalaj esploroj. Ĝojinda estas la lastatempa plimultiĝo de konfrontaj komparaj studoj, en kiuj oni komparas etnolingvojn kun Esperanto, ĉe la filologisciencia fakultato de la universitato Eötvös LORAND en Budapeŝto.⁴⁾
- 1.3. Sub "planlingvo", termino enkondukita de Eugen WÜSTER⁵⁾, ni komprenas laŭ certa plano konscie kreitan lingvon destinitan al la internacia komunikado. La termino indikas la manieron de la estiĝo (planiteco) kaj pli taŭgas ol la miskompreniga "artefarita lingvo", nocio ofte kun pejorativa signifo. Diference al planlingvo etnolingvo evoluadis intime ligita kun la historia vojo de difinita etno(gento). En ĝia evoluo ĝenerale dominas spontaneco kaj apenaŭ laŭplana konscia volo de la homo. Tamen, ankaŭ ĉe kelkaj etnolingvoj fariĝintaj naciaj la faktoroj de konscio kaj planeco povas plifortiĝi (lingvo-planado)⁶⁾. Sola komparobjekto flanke de planlingvoj estas Esperanto, ĉar nur ĝi el ĉiuj projektoj kaj duonprojektoj, plene lingviĝis.⁷⁾
- 1.4. La konfronta komparo de planlingvo kaj etnolingvo estas de principa valoro por a) la ĝenerala lingvoscienco kaj b) por la interlingvistiko.

1.5. Valoro por la Ĝenerala lingvistiko:

- (1) Kiel ĉiu komparo ĝi reliefigas la kongruojn kaj mal-kongruojn de la lingvostrukturaj trajtoj de planlingvo kaj etnolingvoj kaj pro tio ankaŭ helpas al la ĝenerala lingvistiko pli bone percepti la fenomenon planlingvo. La rilato de lingvisto al planlingvo ĝenerale havas lingvo-filozofiajn konsekvencojn.
- (2) Ligita al tio la komparo povas helpi prilumi la problemon de la rilato inter spontanaj kaj konsciaj elementoj en lingvoj⁸⁾. Tiu temo estas baza i.a. por la lingvoplanado.
- (3) En la funkcianta Esperanto oni trovas "internacian lingvistikan eksperimenton", kiel diras O.S. AHMANOVA kaj E.A. BOKARJOV⁹⁾, kiu ebligas, kvazaŭ sub laboratoriaj kondiĉoj, esploradi lingvajn procesojn kaj fenomenojn. La priesploro de etnolingvo tra la "prismo" aŭ "koordinatoj" de la relative klare strukturita planlingvo povas kontribui al la kompreno pri la rilato inter pensado kaj ties materia ujo (la lingva formo). Pri tio speciale atentigis E. SAPIR: "It is, therefore highly desirable that along with the practical labour of getting wider recognition of the international language idea, there go hand in hand comparative researches which aim to lay bare the logical structures that are inadequately symbolized in our present-day languages, in order that we may see more clearly, that we have yet been able to see just how much of psychological insight and logical rigour have been and can be expressed in linguistic form. One of the most ambitious and important tasks that can be undertaken is the attempt to work out the relation between logic and usage in a number of national and constructed languages, in order that the eventual problem of adequately symbolizing thought may be seen as the problem it still is."¹⁰⁾
La okupiĝo pri planlingvoj entute, kiel atentigis i.a. O. JESPERSEN¹¹⁾, povas grave stimuli lingvosciencajn ekkonojn.
- (4) Oni ankaŭ povas preni la planlingvon kvazaŭ kiel tertium comparationis kiel tion proponis W.E. COLLINSON¹²⁾.

Tio ebligas komparon de la etnolingvoj laŭ nova metodo kun eventuale utilaj rezultoj.

En tiuj konsideroj oni povas vidi heŭristikan valoron de la komparado planlingvo/etnolingvo por la ĝenerala lingvoscienco.

1.6. Valoro por interlingvistiko

- (1) La interlingvistiko diskutas la rolon de planlingvo (Esperanto) kiel internacian komunikilon ĉiam kompare kaj fronte al la etnolingvoj fariĝintaj aŭ fariĝantaj internaciaj. La interlingvistiko bezonas fidindajn kaj precizajn indikojn ne nur pri la politika, ekonomia, jura kaj aliaj aspektoj de la internacilingva problemo, sed ankaŭ pri la lingvaj kapabloj de planlingvo kompare al la etnolingvoj en la funkcio de internaciaj komunikiloj.
Ĝis nun la esprimoj pri la lingvaj kapabloj de Esperanto ofte estas pli intuiciaj ol science konstatataj kaj pro tio ne ĉiam konvinkaj.
- (2) Por efika instruado de Esperanto al lernantoj, kies gepatra lingvo estas difinita etno-lingvo, necesas science ellaborita metodiko konsideranta la rezultojn de la konfronta komparo inter Esperanto kaj la difinita etno-lingvo. Tio ankaŭ validas por la propedeŭtika instruado de Esperanto¹³⁾, kie la celo ne nur sole estas alproprigo de Esperanto sed per ĝi ankaŭ evoluiĝo de prifremdlingva konscio helpanta pli rezultodonan lernadon de aliaj fremdlingvoj.
- (3) La esperantologio ne nur devas pli profunde esplori la fontojn de Esperanto (ankaŭ laŭ la semantika strukturo de la vortoj) sed ankaŭ precipe la tendencojn de la evoluo de la lingvo. Centra tasko ĉe tio estas la ampleksa esploro de la nacilingvaj influoj je Esperanto dum la jardekoj (= diakrone) kaj aktuale (sinkrone). Konfrontaj komparoj helpas respondi la demandon "Kien evoluadas Esperanto?"
- (4) La sinkrona komparo inter etnolingvo kaj planlingvo, laŭ la principoj de la konfronta lingvistiko, pliproksimigos la esperantologion al la moderna lingvoscienco, ĉe kio moderna ne identas kun modernisma sed celas la certigitajn lingvosciencajn ekkonojn.

2. Pro kio komparo de la germana lingvo kun Esperanto?

2.1. Konfronta komparo de la germana lingvo kun Esperanto estas interesa por jenaj kaŭzoj aldonendaj al la supre menciitaj ĝeneralaj.

- (1) La germana apartenas al la tiel nomataj grandaj lingvoj, kies influo internacie denove kreskadas¹⁴⁾. El lingvopolitika vidpunkto la germana estas konsiderbla kiel internacia.
- (2) La germana estas laŭ morfologio fleksia lingvo kaj ankaŭ laŭ la leksika materialo tre diferenca al Esperanto. Tiu lasta estas precipe aglutina lingvo kun ĉefe romanaj vortradikoj.
- (3) Santepe ambaŭ lingvoj estas tre similaj, nome rilate al la vortkonstrua produktiveco. Tiun konstaton konfirmis Verloren van THEMAAT en studo komparanta la vortkonstruan produktivecon de Interlingua, Esperanto, germana, franca, angla kaj rusa.¹⁵⁾ El kelkaj analizitaj tekstoj ni citas tiujn kun la plej altaj procentoj de analizeblaj vortkunmetoj:

1. franca (Auscombe)	- 0,16 %
2. angla (Berman)	- 0,45 %
3. Interlingua	- 0,50 %
4. rusa (Karpov)	- 0,61 %
5. <u>germana (Todt/Guhl)</u>	<u>- 2,2 %</u>
6. <u>Esperanto (Albault)</u>	<u>- 5,2 %</u>

Laŭ tiu cetera nur problemindika analizo la vortkonstrua produktiveco de Esperanto (5,2 %) estas pli ol duoble pli alta ol tiu de la germana (2,2 %) kaj superas tiun de la rusa, angla kaj de Interlingua preskaŭ dekoble.

2.2. Konfronta komparo postulas i.a. kiel antaŭkondiĉon por sukceso kontentige laŭ similaj metodoj priskribitajn lingvajn materialojn. Tio validas plene por la germana kaj sufiĉgrade por Esperanto, ĉar la materialo kolektita en la Plena Gramatiko¹⁶⁾, en Ilustrita Vortaro de Esperanto¹⁷⁾ kaj kolektebla en la evoluinta literaturo de la planlingvo montriĝis tute taŭga. Surprize estis, kaj tio estas unu rezulto de la esploro, ke la principoj de la analizado de la esperantaj vortkunmetaĵoj, aplikitaj de René de SAUSSURE, E. WÜSTER, K. KALOCSAY kaj de la Akademio¹⁸⁾, malgraŭ la

lingvistike tute neakceptabla terminologio kaj klasifiko de la morfemoj kaj kelkaj kontraŭdiroj - prave kritikitaj de I. SZERDAHELYI¹⁹⁾ - trovis kompareblojn en la plej aktuala verko pri vortfarado de la germana lingvo, de Wolfgang FLEISCHER²⁰⁾.

Ekzemple "ĉefelemento" kaj "flankelemento" estas kompareblaj al la "superaj konstituantoj" (immediate constituent, unmittelbare Konstituenten) kaj la "interelementaj rilatoj" menciitaj en la decido pri vortfarado de la Akademio, estas fakte la "sintagmo-internaj semantikaj rilatoj" en leksemoj (sintagmainterne semantische Beziehungen).

Pro la malfacileco konstrui iun komparobazon, iun "tertium comparationis", kvazaŭ metalingvon, je kiu oni povus speguli sammaniere la germanan kaj Esperanton, la konfronta komparo ĝenerale estas unilaterala (unudirekta, t.s. unu lingvo estas spegulata baze de la alia).

Konsciante pri la prema malunueco de la lingvistika terminologio kaj fakta mankohaveco de la esperantlingva, oni povas difini la morfemon²¹⁾ la plej malgranda elemento de la vorto havanta signifon. Sub 'vorto' oni povas kompreni la plej malgrandan, relative memstaran signifohavan elementon de la lingva sistemo ('langue'), kiu estas izolebla en la parola akto ('parole') fonetike, grafike kaj semantike.²²⁾

3. Kelkaj rezultoj de la komparo

3.1. Polisemio de la vorto

Al la bazaĵ faktoj de la lingvo apartenas la polisemio. Polisemio estas unu el la esprimoj de la lingva ekonomio. Ne estas necese, eĉ ne eble, ke la vortoj en planlingvo estu unusignifaj, monosemaj, kiel tion kelkfoje erare postulas interlingvistoj. Gravas difini la limojn inter necesa kaj balasta polisemioj. Komparante la nombron de la en vortaroj registritaj sememoj (signifoj) de la germana²³⁾ kaj de Esperanto (PIV) oni konstatas pli altan polisemion de la germana. Tamen, ankaŭ la esperantaj leksemoj estas pli polisemaj ol ofte supozite: veni - 7 sememoj: kommen - 18/ pensi - 4: denken - 5/ opinii - 1: meinen - 4/ pafi - 1: schießen - 4/ ŝipo - 2: Schiff - 4/ danĝero - 2: Gefahr - 2/ aŭ eĉ kontraŭe: tero - 13: Erde - 5/ pacienco - 3: Geduld - 1 k.t.p.

De la 440 kapvortoj de la litero L en PIV 118 (= 27 %) estas pli ol unusememaj (unusignifaj), 2 eĉ havas 7 (leĝo, ludo), unu po 8 (libro) kaj 10 (linio) sememojn. La polisemio de la esperantaj vortoj ankoraŭ estas esplorenda. Tre interesa estas la esploro de la semantika ekvivalento de la vortoj en la germana kaj en Esperanto. Ekzemple al la 5 sememoj de la germana 'Land' plej rekte, respondas 5 diversaj Esperanto-vortoj. 3 sememoj de la esperanta vorto 'lando' respondas al la sememo de germana 'Land' kun la signifo 'ŝtato'. Entute la leksemoj 'Land' kaj 'lando' prezentas partan identecon, t.s. kongruecon de la lingva formo (substantivo/substantivo) kaj partan ekvivalentecon de la signifoj. Identecon ni trovas komparante la leksemojn 'rufen' kaj 'voki', ĉar ekzistas kongrueco de la lingva formo (verbo/verbo) kaj ekvivalenteco de la signifoj, kio donas semantikan identecon de la leksemoj. Pli sistemaj kaj ampleksaj esploroj de tiuj problemoj estas nepre necesaj, ĉar ĝuste en la semantika strukturo de la esperanta vorto speguliĝas diversaj nacilingvaj influoj.

3.2. Kombiniveco de la morfemoj

La kombiniveco de la morfemoj al morfemkonstruaĵoj (leksemoj) donas rektajn indikojn pri la vortfara potenco de lingvo. La kombiniveco de la morfemoj de la germana kaj de Esperanto principe estas influataj de la samaj faktoroj. Sed ili tamen efikadas ne samgrade.

(1) Ĉiukaze devas ekzisti denotato, objekto en la eksterlingva realeco, kaj la neceso vorti aŭ revorti ĝin.

(2) Krome la kombinado de la morfemoj devas doni sencon respondantan al la denotato. En kunmeto de bo + fenestro (bofenestro) ne funkcias la semantikaj rilatoj inter ambaŭ morfemoj. La leĝoj de la "interna semantika valento"²⁴ (laŭ STEPANOVA) reguligas la principan kombineblon.

Ankaŭ tiu konstato ŝajne samgrade validas por ambaŭ komparitaj lingvoj.

(3) Granda diferenco tamen observeblas en la nesufiĉe esplorita efikado de la fonetikaj kaj morfologiaj faktoroj, kiuj konsistigas, laŭ STEPANOVA, la "internan fonetikan-morfologian valenton" de la morfemoj²⁴. La strukturo de la esperantaj fonemoj (ekz. VK: il, an //

VKK: ebl, end) estas avantaĝaj minimume por eŭropaj sed ŝajne ankaŭ i.a. por japanaj prononco-kutimoj. La silaba nombro de la esperanta vorto eble i.a. pro tio estas pli granda (1,9) ol de la germana (1,6) laŭ statistikoj de TEICHMANN/FUCHS²⁵).

En Esperanto mankas plene sed ĝene malhelpas en la germana la kombiniĝon historie kreskintaj "junto-elementoj" (Fugenelemente). Ĉepiĉ kalkulis 17 de tiaj elementoj por la modelo "substantivo + substantivo", ekz. Lieb/es/erklärung (am-deklaro), Herz/ens/angst (kor-timo, angoro)²⁶. En Esperanto la morfemkorpo restas tute sensanĝa dum la kombiniĝo, sed en la germana ofte sanĝiĝas: ekz. unlaŭto (Vater - Väter, groß - größer); ablaŭto (singen/sang/gesungen, kanti/is/ita), ŝrumpiĝo de la morfemo (Freude (ĝojo), freudig (ĝoja); pliampleksiĝo de la morfemkorpo (lesen - legi, les/er/lich (legebla)). Precipe tiuj fenomenoj, tipaj por etnolingvoj, limigas la kombinivon ofte tie, kie oni tion povus atendi laŭ faktoroj de la "interna semantika valento".

La faktoroj de la "interna fonetika-morfologia valento" en la germana pli limigas kombinigon de la morfemoj ol en Esperanto.

Diversaj vortkreaĵaj modeloj en la germana funkcias nur defekte: Ekzemple desubstantivaj adjektivoj kiel 'strata/nura/ libra' en la germana ne ekzistas ("straßig, "mauerlich, "buchig) kvankam ja ekzistas tiuj modelaj vortoj (Blume - blumig, Sand - sandig). Ankaŭ de aliaj vortradikoj en la germana ne eblas tiel facile derivi adjektivojn. Ĉi-rilate komparu tabelon 1.

Tute mankas en la germana tiaj travideblaj kunmetaĵoj kiel "sen/valor/a"²⁷, kvankam laŭ semantika vidpunkto ili estus imageblaj.

Se en Esperanto la modelo adjektivo + iĝi estas tute kutima, en la germana ne regas sisteme ekvalento (varmiĝi - er/wärm/en, maljuniĝi - ne "er/ält/ern, sed altern)²⁸ k.t.p.

- (4) Krome grave influas la morfemkombinadon en ambaŭ lingvoj faktoroj kiel lingva hazardo aŭ analogio (grand-urbo, grandindustrio, grandbienulo, sed ja ne ekzistas egurbo, egindustrio, kvankam etburĝo, etkomerco k.t.p.)

S + A en la <u>germana</u>	Semantikaj rilatoj inter la K	transformeblo	S + A en Esperanto
1 wasser/ dicht	<u>gegen/kontraŭ</u>	dicht <u>gegen</u> Wasser; <u>rezista kontraŭ</u> akvo	akvo/rezista - /akvo/ +/rezista/ Wasser/widerstehend PIV 925
2 kampf/bereit zum, für/ <u>por</u>		bereit <u>zum</u> Kampf/ (zum Kämpfen) preta <u>por</u> . preso	pres/preta - /preso/ +/preta/ druck/bereit (druckreif) PIV 864
3 kopf/ nickend (ankafu ŝitien: luft/ gekühlt)	mit, mit Hilfe/ <u>per</u>	nickend <u>mit</u> dem Kopf bat(ant)a <u>per</u> mildaj <u>ondoj</u>	mildond/bata - /milda ondo/+/bata/ Ant 280 /mild/wellen/schlagend
4 wetter/ abhängig	von/ <u>de</u>	abhängig vom Wetter/ dependa <u>de</u> vetero	veter/dependa - /vetero/+/dependa/ (wetter/abhängig, dependa)
5 gefahr/ voll	von, mit <u>de, kun</u>	voll <u>von</u> Gefahr/ plena <u>de</u> <u>dangero</u>	danger/plena - /dangero/+/plena gefahr/voll PIV 837
6 ziel/ gerichtet	zum, auf/ <u>al</u>	gerichtet auf das Ziel rilata <u>al</u> la temo	tem/rilata - /temo/+ /rilata/ them(en)bezüglich
7 welt/ berühmt	auf, in/ <u>en</u>	berühmt in der Welt fama <u>en</u> la mondo	mond/fama - /mondo/+ /fama/ welt/bekannt PIV 265
8 geld/ gierig	nach/ <u>al, por</u>	gierig <u>nach</u> Geld avida <u>al</u> mono	mon/avida - /mono/+ /avida/ geld/gierig PIV 86
9 blut/rot	<u>Vergleich:</u> <u>wie/kiel</u> (komparo)	rot <u>wie</u> Blut ruĝa <u>kiel</u> sango	sango/ruĝa - /sango/+ /ruĝa/ blut/rot PIV 957

Mallongigoj:

K = Konstituanto S = Substantivo
 Kon = Kontakto 1/72 A = Adjektivo
 Arek = Chu Van, La parfumo de l'arekfloroj, en: La foraj steloj,
 Hanoi 1974

Ant = Esperanta Antologio

Tabelo 1: Vortkonstrua modelo substantivo + adjektivo kaj la semantikaj rilatoj inter la konstituantoj (K)

kaj la influo de aliaj lingvoj. Ekzemple "en/loĝ/anto" estas formita laŭ la germana modelo: Ein/wohn/er/, kvankam "loĝanto" tute sufiĉus.

La efiko de la analogio en Esperanto ne estas ĝis nun esplorita.

La germana lingvo, tion la komparo klare montras, nur etkvante utiligas la vortkreaĵajn modelojn, kion oni ankaŭ povas demonstri helpe de komputilo.

Komputilo kreis ĉiujn laŭ vortaro eblajn konkretiĝojn de la modela 'substantivo + diminuiga sufikso -chen' Haus + chen = Häus/chen, (domo + et = dometo). En la germana vortaro de tiuj komputile produktitaj vortoj nur troviĝis 3,2 %. Aŭ de la modelo 'verbo + sufikso -ung': (binden + ung = bind-ung (ligo) nur 11,3 % de la vortoj troviĝis en la vortaro²⁹).

3.3. Morfologia-semantika motivigo de la vorto

La problemoj de la kombiniveco de la morfemoj estas intime ligita kun tiu de la morfologia-semantika motivigo de la vorto.

Ekzemple la vorto "tegmentisto" jam per sia morfologia strukturo (tegmento + ist + o) kaj la signifo de la unuopaj morfemoj ebligas al ni certan kvankam ne plenan aliron al la vortsignifo. La vorto estas morfologie kaj semantike motivita.

La germana ekvivalento estas iom alie motivigita: "tegmentkovr-ist-o" (Dachdecker).

Plue komparu jenajn diferencojn:

<u>G</u>		<u>E</u>	
alt/modisch	(<u>malnov</u> /moda)	- <u>eks</u> /moda	(PIV 703)
Backen/zahn	(<u>vango</u> /dento)	- <u>muel</u> /dento	(PIV 177)
Brief/marke	(<u>leter</u> /marko)	- <u>poŝt</u> /marko	(PIV 671)

Komparante la morfologia-semantikajn motivigojn de la vortoj ni konstatas kompreneble en la germana multajn semantike nur malfacile analizeblajn vortojn, la idiomaĵojn. Pri ili la sinkrona vortfarado ĝenerale ne okupiĝas. Tamen ni menciuj, ke ankaŭ en Esperanto ekzistas tendenco al idiomaĵo. Temas pri vortkonstruaĵoj, kies transformoj ne aŭ preskaŭ ne plu donas indikojn pri ilia enhavo.

Bonvolu komperi la kreskantan idiomaĵigon ĉe jenaj esperantaj leksemoj:

1. dormĉambro - "ĉambro por dormo", klare analizebla, ne idiomaĵiginta
2. preĝejo - "ejo por preĝo", ĝenerale komprenebla, kvankam jam iom idiomaĵa, ĉar 'ejo por preĝo' ne devas esti "preĝejo".
3. urbodomo - "domo de/en urbo", nenion indikas pri la signifo, ĉar domoj en urbo ja multas, sed ne "urbdomoj".
4. glaciaĵo - "aĵo el glacio", neniu pensas pri "manĝ-glaciaĵoj" aŭskultante unuan fojon tiun vorton.

La morfologian-semantikan motivigon de la vorto en la germana kaj Esperanto influas diversaj faktoroj i.a. nacilingvaj influoj, mondperceptoj kaj ideologiaj konsideroj, la faktoroj de la interna valento jam menciitaj, la principoj de la lingva ekonomio, scienca eksplikemo (speciale ĉe terminoj), estetikaj faktoroj.

Ne eblas ĉi-tie pli detale pritrakti tiujn problemojn. Sed plej danĝera por la planlingvo ne nepre estas la nacilingva influo, sed la nescio pri ĝia konkreta efiko. Tiu influo en Esperanto preskaŭ ne estas analizita kaj analizata. Gregor montris en studo pri la senafiksaj kunmetitaj vortoj de la unuaj tri jaroj de Esperanto, ke la morfologian-semantikan motivigon 18 % de la kunmetaĵoj ŝuldas al slavlingva, 13 % al germana influo kaj 34 % estas, laŭ Gregor originale formitaj³⁰). Kia estas hodiaŭ la situacio? De kiu influo venas "preskonferenco" anstataŭ "gazetara konferenco" aŭ aliaj? Ofte estas facile konstati la nacilingvan modelon. Pli malfacile estas pritaksi ilian utilon en Esperanto.

3.4. Produktiveco de la vortkonstruaj modeloj

Kiel jam estas konstatite kaj ankaŭ dedukteble el la ĝis nun dirita ekzistas en ambaŭ lingvoj granda diferenco inter la vortkonstruaj eblecoj, laŭ ekzistantaj modeloj, kaj praktikata utiligo, aŭ plenigo de tiuj modeloj.

En ambaŭ lingvoj i.a. simile produktivaj estas la modelo 'substantivo + adjektivo', vidu tabelon 2. Aŭ al la esperanta modelo 'verbo + ebla' (manĝebla) respondas tre

<u>modelo</u>	<u>ekzemplo</u>	<u>ekvalento en la germana</u>
<u>Subst. + a</u>		
1 /fako/+a - faka Fach	<u>faka</u> eduko, Kon 3 (Facherziehung)	fach/lich (Fach-)
3 /kampo/+a/- kampa Feld	<u>kampa</u> rato Arek 19 (Feldratte)	^x feld/isch /ig /lich (Feld-)
4 /mondo/+a/ - monda	<u>monda</u> tendenco (Welttendenz) Kon 3	welt/lich (spez.: Gegens. zur kirchlich) ^x welt/isch /ig (Welt-)
<u>Verbo + a</u>		
6 /placi/+a/ - plaĉa gefallen	<u>plaĉaj</u> kavetoj Arek 12 (gefällige Gruben)	gefäll/ig (gefall/end)
7 /bruli/+a/ - brula brennen	<u>brula</u> alkoholo Kon 8	^x brenn/ig /lich /isch (brenn/end, Brand-, Brenn-)
<u>Adj. + a</u>		
8 /morgaŭ/+a/ - morgaŭ morgaŭa	<u>morgaŭa</u> mondo Kon 3 (morgige Welt, von morgen)	morg/ig (von morgen, Morgen-)
9 /ankoraŭ/+a/ - noch ankoraŭa	<u>ankoraŭaj</u> kolonioj Kon 9 (noch existierende Kolonien)	^x noch/ig /lich (noch existierend)
<u>Prepoz. + a</u>		
10 /antaŭ/+a/ - vor antaŭa	<u>antaŭa</u> kolonia regado Kon 4 (vorige Kolonial- herrschaft)	vor/ig (zeitlich) (Vor-)
11 /apud/+a/ - neben apuda	<u>apudaj</u> ekzemploj Kon 11 (Beispiele daneben)	^x bei/ig, /isch, /lich (Neben-)

x = ne ekzistas en la germana!

Tabelo 2: Vortkonstrua modelo baza morfemo + suf.-a/resp. sufikso
en la germana

produktiva ekvivalento en la germana kun la sufikso -bar (eŝ/bar, hör/bar), de kiu oni indikas en inversa vortaro de la germana 800 vortojn³¹).

Ankaŭ la tipo 'sen + substantivo + vortkategoria sufikso a' en Esperanto estas tre ofta kaj regule formebla. (sen/mon/a, sen/famili/a). Samstruktura modelo, kiel mi konstatis, mankas en la germana. Sed al ĝi ofte respondas germanaj konstruaĵoj kun la sufiksoido (aŭ Halbsuffix) -los: geld/los, familien/los. Por tiu germana strukturo ni trovis 387 listigitajn vortojn³²). Por Esperanto mankas nombrado. Sed certe la produktiveco de la esperantaj modeloj estas pli granda. Estontaj esploristoj ankaŭ devas entrepreni komparajn kvantajn mezurojn por povi ekzakte prijuĝi la produktivecon de la vortmodeloj. Iuj modeloj en la germana preskaŭ aŭ tute ne ekzistas kompare al relativa ofteco en Esperanto.

Tiaj kutimaj vortoj en Esperanto, kiel 'bon/kvalit/a', (= (bona kvalito) + a), 'nutro/don/a' (= (nutron doni) + a), 'apud/mar/a' (= (apud maro) + a), 'urĝ/paŝ/a' (= (urĝe paŝi) + a), en la germana ne estas tradukeblaj per samstrukturaj vortoj, kvankam ekzistas kelkaj samstrukturaj, ekzemple rot-farb-ig (= (rote Farbe) + ig), neben-amt-lich (= (neben dem Amt) + lich).

Sed entute la konstruaĵoj de la montrita tipo, t.e. vort-sintagmo + vortkategoria sufikso a, en Esperanto ekzistas multe pli ofte ol en la germana.

3.5. Utiligo de la afiksoj

La komparo klare montras la diferencon de la afiksosistemoj. En Esperanto la afiksoj estas aŭ monosemaj respektive limigite polisemaj. En la germana ili estas ekstreme polisemaj.

La germana substantiva sufikso -er havas minimume 5 vortfarajn signifojn (kaj aldone kelkajn gramatikajn: komparativo, pluralo):

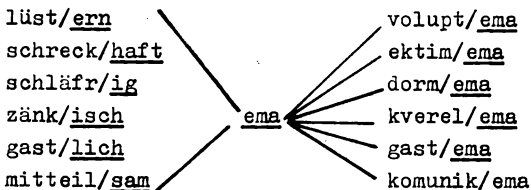
ekzemple: la <u>germana</u> <u>substantiva sufikso</u>	er	1. Les/ <u>er</u>	- leg/ <u>anto</u>
		2. Untergeben/ <u>er</u>	- sub/ <u>ulo</u>
		3. Lehr/ <u>er</u>	- instru/ <u>isto</u>
		4. Städt/ <u>er</u>	- urb/ <u>ano</u>
		5. Koch/ <u>er</u>	- kuir/ <u>ilo</u>

Aŭ la germana adjektiva sufikso -lich:

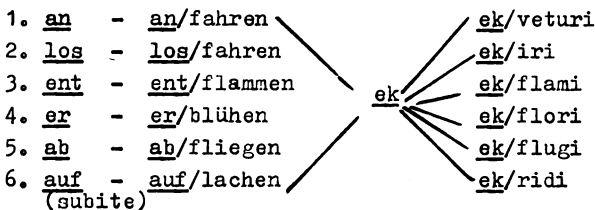
1. vergeß/ <u>lich</u>	- forges/ <u>ema</u>	(inklino)
2. leidenschaft/ <u>lich</u>	- entuziasm/ <u>a</u>	(rilato)
3. unerforsch/ <u>lich</u>	- neesplor/ <u>ebila</u>	(ebleco)
4. erfreu/ <u>lich</u>	- ĝoj/ <u>inda</u>	(indo)
5. grün/ <u>lich</u>	- verd/ <u>eta</u>	(malpliigo,
diminutivo)

(Semasiologia vidpunkto)

Demandante per kiuj morfemaj rimedoj la germana esprimas la signifon 'ema, inklina al', oni aplikas onomasiologian vidpunkton. Videbliĝas la multformeco:

Aŭ la signifo "komenco de ago, eki" per

4. Konkludoj

La konfronta komparo de Esperanto kun etnolingvoj estas de granda valoro por la ĝenerala lingvistiko, por la analizo de la unuopaj etnolingvoj kaj speciale kompreneble por analizo de Esperanto kaj ĝia laŭrezulta planado. Ĝi plue estas gravega por la interlingvistiko. Esperantologoj ne plu rajtas ignori tiun gravan kampon. Se ni postulas sistemajn konfrontajn komparojn de Esperanto kun etno-lingvoj, tiam ili i.a. koncernu precipe kaj plej urĝe jenajn problemojn:

- 1) Vortfarado en Esperanto kaj etnolingvo, morfologiaj kaj semantikaj esploroj. Nacilingva influo je Esperanto. Speciale interesas la influo de tiuj etnolingvoj, kiuj estas naciaj aŭ ŝtataj lingvoj en landoj kun forta esperantista lingvo-portanto aŭ kun influaĵ kaj modeldonaj lingvo-uzantoj (verkistoj, radio-parolistoj, oratoroj).

- 2) Fakterminologioj en etnolingvoj kaj en Esperanto, principoj de terminologia normado. La esplorojn devas subteni prikvantaj statistikoj.

5. Fontoj

- 1) Pli detale vidu mian disertacion "Plansprache und Nationalsprache, ein Beitrag zur Erforschung ihrer spezifischen Kommunikationsleistungen, gezeigt am konfrontativen Vergleich einiger Probleme der Wortbildung des Esperanto und des Deutschen", Humboldt-Universität, Berlin (GDR), 1975, 2 volumoj (170 p. + 74 p.)
 ("Planlingvo kaj nacia lingvo, kontribuo pri la esploro de iliaj specifaj komunikadaj kapabloj, montrita per la konfronta komparo de kelkaj problemoj de vortfarado de Esperanto kaj la germana lingvo"). La disertacio estas i.a. disponebla en IEMW, CO de UEA, biblioteko Humboldt-Universität Berlin. Resumo en "der esperantist" 6/76.
 Tazoj en "der esperantist" 5/76.
- 2) Laŭ R. STERNEMANN Red.), Einführung in die konfrontative Linguistik, Berlin 1977 (Humboldt-Universität, mimeogr.), p. 3
- 3) i.a. - W.E. COLLINSON, La gramatika strukturo de la angla lingvo kompare kun tiu de Esperanto. En: Scienca Revuo, Purmerend, 1957, vol. 9, n-ro 1 (33), p. 6 - 13
 - W.E. COLLINSON, La strukturo de Esperanto kompare kun tiu de kelkaj nordeŭropaj lingvoj. En: Lingva Kritiko, n-ro 26 (okt. 1934), n-ro 27 (januaro 1935), n-ro 28 (marto 1935), Aldonaĵo al "Heroldo de Esperanto". Horrem/Köln
 - O. REIERSØL, R.C. MARBLE, A. Comparison between Word Formation in Esperanto and English. En: Esperantologio, Kopenhagen, vol. I (1949 - 1955), p. 53 - 58
 - T. Gutmans, Esperanto and Icelandic: Two contrasting lexical systems. En: La Monda Lingvo Problemo, den Haag, vol. 4, 11/1972, p. 89-95
 - K. Ammer, Komparo de la Esperanta korelativa tabelo kun la sanskrita. En: Scienca Revuo, Purmerend, 1952, vol. 3, n-ro 4, p. 148 - 150

- M. Linnamägi, Über die lexikalische Selbständigkeit der Suffixe in den Nationalsprachen und im Esperanto. En: Linguistica, Tartu (Universitato), 1971, IV, p. 37 - 51
 - H.S. Eaton, G.L. Trager, H.F. Muller, World-building (derivation and composition) in L, I, S, E, F, G, R; Esperanto, Ido, Novial and Occidental, CS (= Comparativ Studies) III, ma (= manuscript) 1933, 475 p.
rimarko: La verko estas menciita en: IALA, A plan for obtaining Agreement on an Auxiliary World-Language, precedet by a Brief History of the International Language Association. New York, 1936, p. 27. Ĝis nun oni ne sukcesis trovi la menciitan manuskripton.
- 4) Esperantologiaj kajeroj 2, Budapest 1977, p. 17, 19 - 20
 - 5) E. Wüster, Internationale Sprachnormung in der Technik, 2a eld. Bonn 1968 (Sprachforum, Beiheft Nr. 2), p. 351/352
 - 6) ekz. V. Tauli, The Theory of Language Planning. En: Advances in Languages planning, ed. by J.A. Fishmann, The Hague 1974, p. 51
 - 7) Pri la distingo inter 'projekto, semiplanlingvo (duonprojekto) kaj la planlingvo Esperanto' vidu D. Blanke, Zur wissenschaftlichen Beschäftigung mit Plansprachen I. En: Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung, Berlin 1977, n-ro 2, p. 126. Vidu en Esperanto de la sama aŭtoro "Planlingvaj projektoj kaj planlingvoj". En: "Paco" 1/77, p. 8
 - 8) Kp. - O. Jespersen: Nature and art in Languages. En: Selected Writings of Otto Jespersen, London 1962, p. 605 - 724
- E.A. Bokarjov: La spontana kaj konscia en la lingvo. En: GDR-eldono de "Paco" 1978 (p. 29 - 30) laŭ la rusa originalo el "Russkaja reĉ" 2/1967 (p. 10 - 15)
 - 9) O.S. Ananova/E.A. Bokarjov: Mejdunarodni vspomogatelni jazik kak lingvistiĉeskaja problema. En: Voprosi jazikoznanija, Moskva, 6/1956, p. 65 - 78

- 10) E. Sapir, The funktion of an international auxiliary language. En: Psyche, London 1931, 11/4, p. 13
- 11) kp. O. Jespersen, Report of Prof. Dr. O. Jespersen. En: Actes du deuxième congrès international de linguistes, Genève 25 - 29 Aout 1931, Paris 1933, p. 101
- 12) Kp. E. Collinson, La valoro de Esperanto el lingvistika vidpunkto. En: I. Lapenna (red.), Memorlibro pri la Zamenhof-jaro, London 1960, p. 30
- 13) - kp. I. Szerdahelyi, La didaktika loko de la Internacia Lingvo en la sistemo de lernejoj studobjektoj, en: Internacia Pedagogia Revuo, Nürnberg, 0 (provnumero) 1970, p. 8
- kp. H. Frank, Sprachorientierungsunterricht nach dem Paderborner Modell, en: Aula, Coburg, 2/76
- 14) kp. W. Bormann, Die Position der deutschen Sprache. En: La Monda Lingvo Problemo, Den Haag, vol. 5, n-ro 13/1973, p. 18 - 34
- 15) W.A. Verloren van Themaat. Productive word-formation in four natural and two constructed languages. En: Eco-logos Denver, n-ro 86 (1977), p. 9
- 16) K. Kalocsay/G. Waringhien: Plena Gramatiko de Esperanto, Budapest 1938 (2. eld.)
- 17) G. Waringhien (Ĉefred.): Plena Ilustrita Vortaro de Esperanto, Paris 1970
- 18) R. de Saussure: Fundamentaj Reguloj de la Vortteorio en Esperanto, Raporto al la Akademio Esperantista, Berlin 1915
- E. Wüster en fonto 5
- K. Kalocsay en Plena Gramatiko (fonto 16)
- Aktoj de la Akademio 1963 - 1967. Oficiala Bulteno de la Akademio de Esperanto. N-ro 9, Rotterdam-Paris 1968
- 19) kp. i.a. I. Szerdahelyi, Vorto kaj vortelemento en Esperanto, studoj Kultura Centro Esperantista 10, eld. Librofako de Literatura Foiro, Kuopio 1976
- 20) W. Fleischer, Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache, 3-a eld., Leipzig 1974

- 21) 1. bazaj morfemoj (1.1. radikmorfemoj: bel', labor', dom';
1.2. vortmorfemoj: en, morgaŭ, kaj) 2. vortfaraj morfemoj
(2.1. afiksoj: -ist, -um; 2.2. afiksoidoj: ek-, ej-, -il-;
2.3. vortkategoriaj sufiksoj: -a, -o, -i, -e) kaj 3.
fleksiaj morfemoj: (-n, -j, -as, -ant)

Por tiu divido oni trovas ekvivalentojn por la germana cele al la komparado.

- 22) Laß Th. Schippan: Einführung in die Semasiologie, Leipzig 1975, (2-a eld.), p. 29
- 23) E. Agricola (eld.), Wörter und Wendungen, Wörterbuch zum deutschen Sprachgebrauch, 6-a eld., Berlin 1973
- 24) kp. M.D. Stepanova, Methoden der synchronen Wortschatzanalyse, (el la rusa), Halle 1973, p. 144 p.
- 25) H. Teichmann, Sprachwissenschaft in neuer Sicht, Nürnberg 1959 (+ Interlingvistika Informa Servo 1/1969, p. 22)
(angla: 1,4/ germana 1,6/ Esperanto 1,9/ greka 2,1/
japana 2,2/ rusa 2,2/ lantina 2,4/ turka 2,5)
- 26) S. Žepić, Zum Problem der automatischen Erzeugung der deutschen Nominalkomposita. En: Linguistische Berichte, Braunschweig, 2/1969
Junto-elementoj. Ili mankas en Esperanto sed abundas en la germana, ekz.:

-s:	Urlaubs <u>freude</u>	(feria ĝojo)
-es:	Kindes <u>mord</u>	(murdo de infano)
-en:	Augen <u>braue</u>	(okula brovo)
-ens:	Herzens <u>angst</u>	(kortimo)
-e:	Säugetier	("suĉbesto", mambesto)

27) sen/valor/a	ohne Wert, wert/ <u>los</u>	x ohn/wert/ig
sen/pek/a	ohne Sünde, sünden/
<u>frei</u>	x ohn/sünd/ig
sen/dank/a	ohne Dank, <u>un/dank/bar</u>	x ohn/dank/ig
x dank/los
-
28) varm/iĝi	warm werden, sich <u>er/wärm/en</u>
lam/iĝi	lahm werden, <u>er/lahm/en</u>
maljun/iĝi	alt werden, <u>alt/ern</u>
sag/iĝi	klug werden, --
grand/iĝi	groß werden, --

- 29) K.D. Bünting, Morphologische Strukturen deutscher Wörter, Hamburg 1970, p. 75 ks.
- 30) G.B. Gregor, La plej fruaj senafiksaj kunmetaĵoj de Esperanto, en: Scienca Revuo, Beogrado, vol. 25, n-ro 2/3 (106/107), p. 81 ks. - kaj sekvaj paĝoj.
- 31) E. Mater, Rückläufiges Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache, Leipzig 1965
- 32) verko citita

Signoj:

VKV = vokalo - konsonanto - vokalo, fonema strukturo de morfemo
 x aŭ α = kontraŭa al la normo

Detlev Blanke

"MOTIVADO DE LA SIGNIFO DE ESPERANTAJ VORTOJ"^{x)}

Enkonduko

Mankas en PIV la vorto "motivado".

Se oni eventuale ankoraŭ komprenus "motivado" = 'doni aŭ fiksi motivon', necesas substreki, ke por ni *m o t i v o* estas lingvistika termino. Ties signifon ni pli sube klarigos.

Nia prelego okupiĝos pri la maniero signi la signifon de la kunmetitaj vortoj.

Sub la termino *v o r t o*, en lingvistika senco ni komprenas la plej malgrandan relative memstaran signifoportan elementon de la *l a n g u e*, kiu estas izolbla en la *p a r o l e* fonetike, grafike kaj semantike¹⁾.

Pri kio do temas? Ni provu tion ekspliki per ekzemploj: Kiun signifon ekzemple havas la vorto 'malsanulo'?

'*M a l s a n a*' (PIV 955): "Suferanta malordon en la funkciado de siaj organoj". *M a l s a n u l o* sekve estas homo, "suferanta malordon ..." Laŭ PIV *m a l - s a n u l e j o* (PIV 956) tamen ne estas loko, kiel ni povus supozi, kie simple nur troviĝas malsanuloj, sed "Ĉia domo, kie oni kuracas malsanulojn" (956). Jen nia problemo: El la vortkorpo '*m a l s a n u l e j o*' oni povas preni *k e l k a j n* indikojn pri ties signifo sed ne *ĉ i u j n*. Ekzemple mankas ege grava informo en la vorto, nome tiu, ke oni *k u r a c a s* la homojn. Oni povus demandi sin, pro kio ĝi mankas.

Alia ekzemplo: Ĉu oni nomu la lokojn 'kie' oni povas akiri kontraŭ mono difinitajn artiklojn, *v e n d e j o* ("loko, en kiu oni vendadas ion", PIV 1177) aŭ *a ĉ e t e j o*? Ambaŭ ekzistas. (Ĉi tie en PIV, 6, ĉe 'aĉetejo' ni nur trovas la indikon 'vendejo').

Diversaj vortoj por la sama nocio. Ili diferenciĝas nur laŭ la *m a n i e r o* doni indikon pri la signifo de la vorto (vendi/aĉeti).

^{x)} Teksto de prelego, en kadro de la 2-a Internacia Esperantologia Konferenco, dum la 64-a Universala Esperanto-Kongreso, 27.7. - 4.8.79, Lucerno

Aŭ mi prenu la konatan floron *g a l a n t o*. Ĝi havas en diversaj lingvoj komunlingvan esprimon. Ĝi nomiĝas en la

germana: Schneeglöckchen (neĝsonorileto)
 angla: snowdrop (neĝguto)
 franca: perce-neige (neĝborulo)
 rusa: podснежник (subneĝulo) k.t.p.

Kvar diversaj bildoj pri la sama objekto!

Kaj en Esperanto ni trovas ... *n e ĝ b o r u l o*
 (PIV 119, 330), ĉu pro franca influo? Ĉu *n e ĝ g u t o*
 aŭ *n e ĝ s o n o r i l e t o* ne estus same bonaj?
 Ni ĉiuj konas la lokon, kien oni metas por lasta ripozo la mortintojn. Kiel nomi tiun lokon? En PIV troviĝas tombejo (1118), enterigejo (1118), mortintejo (714). Denove malsamaj signifoelementoj estas enmetitaj en la unuopajn vortojn kiuĵ celas la saman eksterlingvan realaĵon.
 Rigardante la diversajn donitajn ekzemplojn, oni povas i.a. demandi:

- 1) Ĉu entute necesas indiko pri la signifo de la vorto en la vortkorpo mem? (*m a l s a n u l e j o* aŭ *h o s p i t a l o / k l i n i k o* ?)
- 2) Se ĝi necesas, kiuĵn indikojn oni elektu?
- 3) Ĉu oni donu nur unu, aŭ kiom da ili?
- 4) Kiuĵ kriterioj kaj vidpunktoj decidus, por elekti tiun aŭ alian indikon?
 (neĝborulo aŭ neĝguto? aĉetejo aŭ vendejo? k.t.p.)

Jen ni staras antaŭ tre malnova kaj ne senkomplika centra problemo de la lingvoscienco: la rilato inter signifo kaj signifoportanto, inter lingva signo kaj la signitaĵo (denotato). Ne eblas al mi respondi la demandojn. La prelego nur havas la celon konsciigi pri la problemo.

1. Arbitreco kaj motiveco de la lingva signo

Jam la antikvaj filozofoj diskutis pri tio, ĉu la rilatoj inter signifo kaj signifoportanto estas arbitraj kaj hazardaj aŭ objektivaj, nature determinitaj. Pri tio Platon skribas en sia "Kratylos-dialogo"²⁾. Ekde la lingvisto Ferdinand de SAUSSURE la lingvoscienco ĝenerale akceptas, ke la rilatoj inter signifo kaj signifoportantoj estas arbitraj. Do ne ekzistas unusole valida objektiva neceso por signi la signifon en vorto laŭ difinita maniero.

Tamen, malgraŭ principa arbitreco, la maniero signi la signifon estas ielmaniere motivita. La "interna formo" de la vorto (WÜSTER³), la ekesto de la "motivo" de ĝia signifo estas sufiĉe komplika problemo kaj rilatas al la enkonduke levitaj demandoj.

En la vorto *n e ĝ b o r u l o* la motivado de la signifo iris alian vojon ol en *n e ĝ g u t o* aŭ *s u b n e ĝ u l o*. La signifomotivoj estas malsamaj. Sed ĉe ĉiuj vortoj temas pri la *s a m a* eksterlingva realeco (denotato) kaj simile konceptita nocio. Ni vidis, ke la motivo nur donas helpindikon kaj ne ampleksas la tutan signifon de la vorto. En ĉiu vorto estis substrekita iu alia trajto, eĉ se metafore. El tio dedukteblas, ke la kategorioj de la *h o m a e k k o n a d o* de la reala mondo ne estas identaj kun tiuj de la *l i n g v a s i g n a d o* (*v o r t i g a d o*) de la ekkonaĵoj, kvankam ambaŭ havas intiman rilaton.

El tio ankaŭ sekvas tre grava konkludo por la argumentado pri Esperanto. Lingvisto scianta la menciitan faktan, ke la ekkonadaj kaj lingvaj kategorioj ne estas la samaj, sekve tuj fariĝas skeptika aŭdante la oftan aserton, ke Esperanto estas tute logika, senescepta, absolute regula, maksimume perfekta k.t.p. samtempe ne vidante la kriteriojn por mezuri tion senesceptecon, absolutan regulecon, maksimuman perfektecon k.t.p.

2. Specoj de motiveco

Do, la signifo de kunmetitaj vortoj estas motivitaj. Ekzistas diversaj specoj de motiveco de la vortoj.

(a) La fonetika/fonologia aŭ "natūra" motiveco. Temas pri vortoj, kie la motivado de la signifo okazas per sona imitado: *sibli, knari, fajfi, kvaki, tondro, kokeriko*. Tiuj *o n o m a t o p e o j* en Esperanto laŭnombre kreskas.

(b) La morfema motiveco

Vortoj konsistantaj el diversaj morfemoj estas motivitaj per ties signifoj. De tiuj ni donis kelkajn ekzemplojn (*malsana + ulo + ejo*).

La signifo de plurmorfema leksemo ne estas la sumo el la unuopaj morfemaj signifoj. Ĝi estas pli. La reguloj de la vortanalizo, ellaboritaj de René de SAUSSURE, Eugen WÜSTER kaj Kalman KALOCSAY donas certan helpon por

dedukti el la unuopaj morfemsignifoj la tutan signifon de la vorto.

La kunmetitaj vortoj en Esperanto grandparte estas "travideblaj", do morfeme motivitaj. Tiu speco de motiveco nin pleje interesas kaj sube estos plue traktotaj.

(c) La senantika motiveco

La signifo de iuj vortoj estas motivitaj per metafora aŭ metonomia uzo. Metonomio: La " t a b l o ekridis" (la ĉetablularo). Metaforo: Li estas a z e n o . La ĉielo p l o r a s .

(d) La etimologia motiveco

Tiu motiveco ĉe esperantaj vortoj estas tre disvastigita. Konante la sistemon de la vortfarado de la fontolingvoj de Esperanto, oni trovas indikon pri la signifo en la elementoj de la unuopaj vortoj.

Ekz. o r a t o r o el la latina 'orator', orare -
paroli
-tor - sufikso indikanta
(crator) personon

Aŭ p r e s k r i b o de lat. p r a e / s c r i -
b e r e (antaŭ - skribi),

l a b o r a t o r i o de lat. laborare (labori) +
sufikso -tor (persono) - ium (loko) k.t.p.

Sur la principo de la etimologia motiveco la adeptoj de la naturalisma skolo konstruis siajn sistemojn.

Ekstreme supertaksante la etimologion de la vortoj ili akceptis la situacion, ke la dum jarmiloj kreskinta vortkunmeta sistemo de la greka kaj latina lingvoj nur tre tre supraĵe aludas al la a k t u a l a signifo de la vortoj.

3. La gradoj de la motiveco

Oni povas distingi diversajn gradojn de motiveco aŭ travidebleco de la unuopaj kunmetitaj vortoj.

Tion tre klare montras la sinsekvo de jenaj vortoj, en kiu la travidebleco malkreskas: muskaptilo - marbesto - preĝejo - tranĉilo - urbdomo - fortikaĵo - fervojo - glaciaĵo - necesejo - buŝumo.

Oni parolas pri malheliĝo de la motivo ĝis idiomaĵiĝo.

Ĉe m u s k a p t i l o ni trovas tri klarajn indikojn (ilo por kapti muso(j)n).

Ankaŭ m a r b e s t o estas relative simple analizebla: besto el la maro. P r e ĝ e j o indikas lokon, kie oni preĝas, sed ne la fakton, ke ĝenerale temas pri k r i - s t a n a diserva domo. (PIV 860) Ankaŭ t r a n ĉ i l o ne multon diras pri la formo de ilo, per kiu oni tranĉas. U r b d o m o (PIV 202) eĉ malpli diras, ĉar kompreneble en ĉiu urbo troviĝas domoj, sed ĝenerale nur unu, kie "funkcias la ĉefaj administraj servoj de la urbo, kunvenas la magistrato k.t.p." Eĉ pli malklara estas f o r t i k a ĵ o (PIV 309 "ĉia konstruo de milita defendo"), kie la idiomaĵiĝo jam pli forte sentebblas, ĉar ekzemple 'fortika aĵo' ankaŭ povas esti bastono, briko, ledo k.t.p. Apenaŭ eblas ekkoni el f e r v o j o , ke temas pri "Sistemo de transportado de pasaĝeroj kaj varoj per relvojo" aŭ "Tuto de la organizo kaj personaro, necesa por la taŭgigado, administrado kaj ekspluatado de tiu speco de trafiko" (PIV 1201). Kaj kion diri pri g l a c i a ĵ o , n e c e s e j o (necesaj estas multaj ejoj) aŭ eĉ "buŝumo"? La lastaj tri estas eĉ malpli travideblaj kaj montras partan idiomaĵiĝon, speciale buŝumo, vorto ne plu analizebla.

Do oni klare vidas, ke estas tre diversgrada la helpo kiun donas la motivo de la vorto por deĉifri ties signifon. Sendube la grado kaj la tipo de la motiveco havas certan influon al la pensado. Klara motivo povas tion obstakli. Diversaj sciencistoj⁴⁾ substrekas, ke bone motivitaj, do travideblaj kunmetaĵoj povas sensarĝigi la cerbon. La travidebla vorto estas pli rapide je la dispono ol aliaj kaj povas kontribui al la optimumigo de la komunikado. Tio plene validas por internacia lingvo. O.S. AHMANOVA kaj E.A. BOKAREV skribas: "Sendube por monda helplingvo ne nur estas tre grave sed eĉ nemalhaveble, ke kiel eble plejgranda nombro de ĝiaj vortoj estu motivitaj, havu klaran strukturon kaj racie konstruitan rilaton inter "signato" kaj "signanto"⁵⁾.

Tio signifas por Esperanto, ke ne nur la relative alta internacieco de la vortmaterialo laŭ fontoj sed ankaŭ la altgrada signifomotiveco de la kunmetitaj vortoj entenas tre gravan pormemorigan kvaliton.

4. Faktoroj determinantaj la motivadon

Se leksikologo aŭ vortaristo konscie volas gardi aŭ eĉ plibonigi la "travideblecon" de la esperantaj kunmetaĵoj, li devas ne nur konscii pri la problemo de la motivado sed

ankaŭ konscii pri la plej diversspecaj faktoroj, determinantaj la motivadon.

Oni povas i.a. menci i jenajn faktorojn:

- (a) La daŭre progresanta kapablo de la homo ĉiam pli bone ekkoni la mondon rezultigas komprenon pri la realeco en sia menso, kiuj fiksiĝas en ĝi kaj eniras en la motivstrukturon de la vortoj. Ili ofte restas neŝanĝitaj eĉ se la homa mondpercepto ŝanĝis la informerojn entenatajn en la motivstrukturo. Ankaŭ en Esperanto ekzemple la "suno leviĝas kaj malleviĝas".
- (b) Tre gravaj estas la ŝanĝigantaj komunikadaj celoj de la socio en difinitaj situacioj. Konata ekzemplo estas la eŭfemismoj. Anstataŭ m o r t i oni povas diri e l - m o n d i ĝ i , f o r p a s i . Ankaŭ klasaj interesoj povas influi la motivstrukturon. La sama persono, depende de la politika konvinko, povas esti nomita "labordonanto" aŭ "eksploataŭsto". Malsama vidpunkto kondukas al diversmaniera motivado de la sama fenomeno: Iuj parolas pri "nepagipovaj" aliaj pri "ne-transpagipovaj" landoj. Grava diferenco en la motivostrukturo. Landoj de la "tria mondo" estas nomataj kelkfoje "subevoluintaj landoj" aŭ "evolulandoj". Iuj parolas pri "ribeluloj" aliaj pri "naciliberigaj batalantoj" k.t.p.
- (c) Tre gravan kaj ankaŭ ne sufiĉe esploritan influon je la strukturo de la motivo havas la fonologia kaj morfologia konsisto de la lingvo.

Semantikaj kaj fonetikaj/morfologiaj faktoroj certe influas la kombinemon de la morfemoj.

Ekzemple la kombinemo de la esperantaj morfemoj estas ŝajne ĉirkaŭ duoble pli granda ol tiu de la vere tre vortkunmetema germana lingvo, kiel supozigas la rezulto de mia komparado.⁶⁾ Tion i.a. ankaŭ influas tiaj faktoroj kiel strukturo kaj "pezo" de la silaboj. Esperanto apartenas al la iom longvortaj lingvoj. Laŭ TEICHMANN oni povas fari jenan tabelon pri la meza silabonombro po vorto en diversaj lingvoj: angla 1,4 / germana 1,6 / Esperanto 1,9 / araba, greka 2,1 / japana, rusa 2,2 / latina 2,4 / turka 2,5.⁷⁾ Do Esperanto okupas mezan lokon inter la mallongvorta angla kaj la relative longvorta turka.

Grava por la strukturigo de la motivo ankaŭ estas la fonema konsisto de la afiksoj, kiuj en Esperanto evitas tro fortan akumuliĝon de konsonantoj kaj havas la strukturon KVK (mis-), KKV (pra-), KV (bo-), VK (ek-) ĉe p r e f i k s o j kaj VK (-an), VKK (-ist-), VKKK (-estr-) ĉe s u f i k s o j . Komparo kun la germana lingvo montris, ke la semantikaj faktoroj ĉe la Esperanto-vortkunmetado pli forte povas efiki - ĉar malpli limitaj per fonetikaj/morfologiaj faktoroj - ol en la germana lingvo, ke pro historiaj evolukaŭzoj ofte la morfemoj ne kombiniĝas kvankam el pure semantika vidpunkto tiu estus tute ebla.

Nur tre malgranda parto de la semantike realigeblaj vortkunmetoj en la germana vere nur ekzistas. Nur 3,2 % de la per komputilo produktitaj vortoj laŭ la modelo substantivo + diminutiva sufikso (Bröt/chen) kaj nur 11,3 % de la modelo verbo + substantiviga sufikso (Bind/ung) estis registritaj en la granda vortaro de Wahrig.⁸⁾

La tabelo 1 montras la malsaman oftecon de certaj vortmodeloj en la germana kaj en Esperanto.

- (d) Tre grave influas la elekton de difinitaj motivaj strukturoj da dialektike sin samtempe kompletigantaj kaj ekskludantaj faktoroj de ekonomio kaj redundanco, klasike formulita en la principoj de sufiĉo kaj neceso.

Koekzistas, depende de la kunteksto scivoleco (PIV 963), scivolem(DAIS E/J 347) kaj scivolo (KON 9), konatulo kaj konato k.t.p.

- (e) En forta grado je la motivstrukturo efikadas en ĉiu nacia lingvo influoj de aliaj naciaj lingvoj. Tradukesprimoj (CALQUES) ankaŭ oftas en Esperanto, kvankam bedaŭrinde nesufiĉe esplorita. GREGOR en tre interesa studo analizis laŭ la motivstrukturo la kunmetitajn vortojn de la unuaj tri jaroj de la ekzisto de Esperanto kaj trovis, ke 18 % de la vortoj sekvis germanan modelon, 34 % estas originale kunmetitaj sen modelo, kaj la aliaj sekvis aŭ slavajn aŭ german-slavajn kaj aliajn tipojn¹⁰⁾.

Ekzemple tipe germanajn strukturojn montras la vortoj en tabelo 2.

Tre interese estus esplori la kunmetitajn vortojn en PIV laŭ tiu vidpunkto de nacilingva influo je la motivstrukturo.

Tipo	germana	Esperanto
Subst. + adj. sufikso	staub-ig <u>limigite</u>	polvo/polva <u>senlime</u>
Prep. + subst. + adj. sufikso	neben/amt/lich <u>limigite</u>	krom/ofic/a <u>senlime</u>
Subst. + verbo	Acht + geben achtgeben (doni atenton) <u>ege limigite</u> 35 ekzemploj ĉe Mater registri- taj 9)	vesper/manĝi (PIV 667) <u>ofte</u>
Adjektivo + verbo	falsch + spielen falschspielen (trompludi) <u>limigite</u> 80 ekzemploj ĉe Mater registri- taj 10)	sat/dormi (PIV 690) <u>tre ofte</u>
Verbo + verbo	<u>preskaŭ mankas</u>	rigard/saluti Ant. 542 <u>pli ofte</u>

Tabelo 1: Malsama ofteco de certaj vortmodeloj en la germana kaj en Esperanto

<u>al/fali</u> - La loto <u>alfalis</u> al la pastro (PIV 263) zu/fallen	
<u>antaŭ/ĉambro</u> , ankaŭ en la pola, (PIV 15) Vor/Zimmer	
<u>bon/hav/a</u>	(Bu E/En 163) wohl/habend
<u>el/don/o</u> , ankaŭ en la rusa kaj pola (PIV 203) Aus/gabe	
<u>for/iri</u>	(PIV 442) fort/gehen
<u>kun/veturi</u>	(PIV 1186) mit/reisen
<u>ŝvit/ban/ej/o</u>	(Bu E/En 401) Schwitz/bad
<u>unu/form/eco</u>	(PIV 943) Ein/förmig/keit
<u>unu/nombro</u>	(PIV 943) Ein/zahl
<u>vesper/manĝo</u>	(Bu E/En 260) Abend/essen

Tabelo 2: Germanaj strukturoj en Esperanto-vortoj

- (f) Specialajn postulojn al la motivstrukturo starigas la scienca terminologio. Ĉu preferi la kunmetitan kaj sekve morfeme motivitan 'komputilo' aŭ la radikvorton 'komputoro'?
- (g) Ankaŭ ekzistas faktoroj kiel estetikaj vidpunktoj (belsoneco), la efikado de analogio, eĉ lingva hazardo kaj aliaj.

5. Konkludoj

Ni povas konstati, ke la interna strukturo de la vorto, la motivo de ĝia signifo, nur indikas pri elektitaj trajtoj de la signita enhavo. La motivado de signifo ne okazas logike aŭ laŭ iuj antaŭdifineblaj procesoj. Multaj faktoroj influas ĝin. Klara motivo de kunmetita vorto estas tre grava por internacia lingvo. La leksikologoj do devas esplori la motivo-strukturojn, konstati ilian devenon, se eblas pritaksi la komunikadan oportunecon de la strukturo, kaj el ĉio dedukti kriteriojn por laŭplana kaj celkonforma vortkunmetado.

Unu tasko, baldaŭ farebla, estas la esploro de la kunmetaĵoj registritaj en PIV. La priskribita temo ne nur estas grava por la komuna vorttrezoro kaj por la lingvo de la literaturo sed speciale ankaŭ por la fakterminologio.

Notoj

- 1) Thea Schippan, Einführung in die Semasiologie, Leipzig 1975, p. 33
- 2) Platon, Dialog-Kratylos oder über die Richtigkeit der Wörter, Leipzig 1918
- 3) Kp. Eugen Wüster ("innere Sprachform") en Internationale Sprachnormung, Bonn, 2/1968, p. 13, 2. eld.
- 4) - H.M. Gauger: Durchsichtige Wörter, Heidelberg 1971, p. 180
- W. Reinhardt: Sprache und technische Revolution, en "Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung", Berlin, 1974/1-3, p. 1992 - 193
- 5) O.S. Aĥmanova/E.A. Bokarev: Meždunarodni vspomogateln yj jazyk kak lingvistiĉeskaj-problema, en "Voprosy jazykoznanija, Moskvo, 1956/N-ro 6, p. 74

- 6) Pri la komparo de la vortstrukturaj kaj vortkunmetadaj potencoj de la germana kaj Esperanto vidu la doktorigan disertacion D. Blanke: "Plansprache und Nationalsprache, ein Beitrag zur Erforschung ihrer spezifischen Kommunikationsleistungen, gezeigt am konfrontativen Vergleich einiger Probleme der Wortbildung des Esperanto und des Deutschen", Humboldt-Universitato Berlin (GDR) 1975
- 7) H. Teichmann: Sprachwissenschaft in neuer Sicht, Nürnberg 1959, p. 21
- 8) K.D. Bunting: Morphologische Strukturen deutscher Wörter, Hamburg 1970, p. 75 ks.
- 9) E. Mater: Deutsche Verben, vol. 3, 1966, p. 35 ks.
- 10) D.B. Gregor: La plej fruaj senafiksaj kunmetaĵoj en Esperanto en Scienca Revuo, Beograd 1974, vol. 25, n-ro 2-3 (106-107), p. 81-102

Mallongigoj

PIV: Plena Ilustrita Vortaro de Esperanto, Paris 1970

KVK: Konsonanto - Vokalo - Konsonanto (Strukturo de morfemo)

Ant: Esperanta Antologio, La Laguna 1958

Bu E/En: M.C. Butler: Esperanto-English Dictionary, London 1967

Daig E/J.: Daiga Kusyorin: Vortaro de Esperanto, Esperanto-Japana, Japana/Esperanto, Tokio (?) 1964

Kon: Kontakto, revuo de TEJO, n-ro 1/1972

Jerzy Leyk

MODELO DE LA ESPERANTAJ LEKSOFORMOJ

1. Celo

La celo de la referaĵo estas trovi eblajn formojn de la esperantaj vortoj. La formoj de la vortoj estu distingeblaj laŭ la fina parto de la vorto. La finaĵoj estu elektitaj tiel, ke unu finaĵo difinu nur unu formon. La aro de finaĵoj estu konstruita tiel, ke ĝi formu modelon pri la laŭfinaĵa fleksio de esperantaj vortoj.

Atingante la celon ni disponas pri la rimedo laŭfinaĵe rekoni kaj klasifiki ajnan esperantan vorton. Krom la klariga, la modelo povas plenumi ankaŭ utilecan funkcion, ekz. ĉe aŭtomata rekonado de esperantaj vortoformoj.

2. Teorio

En la konstruo de la modelo de la esperantaj leksoformoj estos aplikata la metodo konata en matematika lingvistiko. Estas pro tio postulate, ke la leganto posedu bazajn sciojn pri la simbolaro de formala logiko.

Difino 1.

- V - esperanta vortaro, enhavas ĉiujn esperantajn vortojn (aktuale ekzistantajn, krom propraj nomoj)
 A - alfabeto de esperanto
 G - gramatiko, konstruanta el la alfabeto A vortojn $v \in V$ kaj nur tiujn vortojn

Sekve $V = L_G(A)$ - t.s. V estas la lingvo L difinita per la gramatiko G (eksplicite ne montrita) sur la alfabeto A.

La menciitaj nocioj kaj simboloj havas nur kadran signifon por la sekvontaj konsideroj, ĉar ili ne estos plu evoluigataj. Ilia enkonduko tamen gravas pro la postuloj al formala korekteco en la konstruo de la modelo.

Fundamenta tasko en la modelkonstruado aplikata en la referaĵo estas la distingo de la aro de finaĵoj (nomata F). Por solvi tion estas formulita eksplicita aro da kondiĉoj, kiujn devas plenumi la elementoj de la aro F.

La kondiĉoj estas jenaj:

1. $\bigwedge_{f \in F} \bigvee_{v \in V} (v = xf \wedge x \in B)$ /la finaĵo ekzistas/
2. $\bigwedge_{f \in F} (\neg f \in V)$ /la finaĵo ne estas memstara/
3. $\bigwedge_{f \in F} \sim \left(\bigvee_{v \in V} v = xfy \wedge x, y \in B \wedge y \neq \varepsilon \right)$ /la finaĵo ne povas esti postsekvata/
4. $\bigwedge_{f_1 \in F} \sim \left(\bigvee_{f_2 \in F} f_1 = xf_2 \wedge x \in B \wedge x \neq \varepsilon \right)$ /la finaĵo ne povas finiĝi per alia finaĵo/

kie B - stringo (sinsekvo) de literoj el la alfabeto A.

Plenumas la kondiĉojn jena aro:

Difino 2.

$$F = \left\{ \begin{array}{l} a, aj, ajn, an \\ e \\ en \\ i, as, is, os, u, us \\ n \\ o, oj, ojn, on \\ u, uj, ujn, un, al, am, el, om \end{array} \right.$$

ekzemploj

adjektivoj
adverboj
direktaj adverboj
verboj
min, vin
substantivoj
tabelvortoj

Difino 3. Ĉiu vorto, kiu ne havas finaĵon apartenantan al la aro F posedas pseŭdofinaĵon /malplena finaĵo/.

$G = F \cup \{\varepsilon\}$ - prilarĝigita aro de esperantaj finaĵoj.

Rimarko. Ĉiu esperanta vorto havas finaĵon el la aro G.

Formale:

$$\bigwedge_{v \in V} \bigvee_{g \in G} (v = xg \wedge x \in B \wedge x \neq \varepsilon)$$

Difino 4. Ajna esperanta vorto sen sia finaĵo apartenanta al la aro G konsistigas t e m a ĵ o n .

Difino 5. L e k s o n konsistigas ĉiuj vortoj kun la sama temajo.

Difino 6. Formo de la lekso estas difinita per la finaĵo kaj nomata l e k s o f o r m o .

En la aro F ni enkonduku 2 rilatojn: P kaj Q .

Q : Du finaĵoj f_1, f_2 el la aro F estas en la rilato Q se la alprenado far ajna vorto la finaĵon f_1 implikas, ke la sama vorto povas finiĝi per f_2 .

Formale:

Difino 7. $f_1 Q f_2 \Leftrightarrow 1. f_1, f_2 \in F$

$$2. \bigwedge_{v \in V} (v = x f_1 \wedge x \in B \Rightarrow (v = x f_2 \Rightarrow v \in V))$$

Q - estas transira kaj refleksiva sed ne simetria

Ekz.: $aQajn$, ĉar ĉiu adjektivo finiĝanta per $-a$ povas alpreni akuzativon en pluralo,

eQa , ĉar ĉiu adverbo finiĝanta per $-e$ povas transformiĝi al adjektivo.

P : Du finaĵoj f_1, f_2 estas en la rilato P , se la alprenado far ajna vorto la finaĵon f_1 implikas, ke la sama vorto povas finiĝi per f_2 kaj *i n v e r s e*. Alivorte, $f_1 P f_2$, se la rilato Q inter ili validas en ambaŭ direktoj.

Formale:

Difino 8. $f_1 P f_2 \Leftrightarrow f_1 Q f_2 \wedge f_2 Q f_1$

/reciproka implikado de finaĵoj/

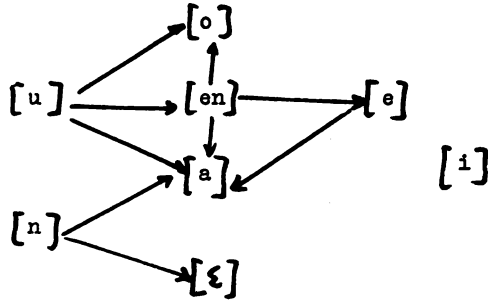
P - estas transira, simetria kaj refleksiva

Ekz.: $aPajn$, sed ne ePa , ĉar ekzistas vortoj kiuj posedas adjektivan formon sen la adverba $-e$ /v. morgaŭa sed ne morgaŭe/.

Pro sia ekvivalenteco, la rilato P estigas jenajn abstrakto-klasojn en la aro G /t.e. grupojn de finaĵoj, en kiuj ĉiuj elementoj sin reciproke implikas/:

$$\begin{aligned} [a] &= \{a, aj, ajn, an\} & [n] &= \{n\} \\ [e] &= \{e\} & [o] &= \{o, oj, ojn, on\} \\ [en] &= \{en\} & [u] &= \{al, am, el, om, u, uj, ujn, un\} \\ [i] &= \{as, i, is, os, u, us\} & [e] &= \{e\} \end{aligned}$$

La direktojn de la implikoj inter tiuj klasoj laŭ la rilato Q montras sekva diagramo 1:

Diagramo 1: Q-tipaj implikoj inter la P-finaĵoklasoj.

Videblas, ke Q dividas la klasojn distingitajn per la rilato P je du tipoj:

$H = \{[a], [i], [o], [\epsilon]\}$ - klasoj, kiuj ne implikas (en la senco de Q) aliajn. Ili estas konsiderataj kiel unuarangaj.

$I = \{[e], [en], [n], [u]\}$ - klasoj duarangaj, implikantaj (en la senco de Q) aliajn klasojn.

Formale:

G_P - signifu aron de la abstraktaj klasoj distingitaj en la aro G per la rilato P :

$$G_P = \{[a], [e], [en], [i], [n], [o], [u], [\epsilon]\}$$

Rilato \bar{Q} estu difinita jene:

$$\bigwedge_{g_1, g_2 \in G_P} (g_1 \bar{Q} g_2 \Leftrightarrow f_1 Q f_2 \wedge f_1 \in g_1 \wedge f_2 \in g_2)$$

/tio signifas, ke \bar{Q} estas projekcio de Q sur la aron de klasoj G_P ./

$$I = \left\{ g \in G_P : \bigvee_{h \in G_P} g \bar{Q} h \right\}$$

$$H = G_P - I.$$

3. Tipoj de la esperanta fleksio.

Konforme al la difinoj 5 kaj 6 la leksoj povas esti distingitaj i.a. laŭ la formoj kiujn ili alprenas. La rilato P estigas 4 klasojn de unuarangaj finaĵoj H kaj 4 de la duarangaj I .

En la funkcia lingvo montriĝas, ke la fleksiado de la leksoj (temaĵoj laŭ la difino 4) ne estas libera. Ne ĉiu temaĵo alprenas ĉiun finaĵon. Pro tio oni povas klasifiki esperantajn leksojn laŭ tio kiujn klasofinaĵojn ili akceptas dum fleksiigo. Pro la motivoj, kiuj estos aparte traktitaj en la lasta parto de la referaĵo sube estas konsideritaj nur la unuarangaj finaĵoklasoj /H/.

Teorie ekzistas 15 leksotipoj laŭ la grado de ilia fleksebleco. Jen ilia listo kun ekzemploj:

Fleksia tipo	Ekzemploj
4-finaĵa: aio e	KONTRAU
3-finaĵaj: aio	INTENCI, KOSTi
ai e	TUJ
ao e	DU, MORGAŬ
io e	VE
2-finaĵaj: ai	PLURa, GRAVa
ao	HO ^o , KIO
a e	POST, MI
io	PASi, SENTi
i e	?
o	VIVUo ^Z
1-finaĵaj: a	DELIKATa, TRIOBLa
i	BALai, BOLi
o	AĴo, SKRIBILO
e	KE, LA

4. Signifo de H- kaj I-tipaj finaĵoj en la evoluo de la lingvo.

La distingo de la finaĵoklasoj je du grupoj trovas interpreton en la konsideroj de la dinamiko de la lingvo. Tie ankaŭ klariĝas la unuarangeco de H-tipaj finaĵoklasoj kaj duarangeco de la I-tipaj.

Antaŭ ol esplori tiujn problemojn valoras enkonduke iom pli ĝenerale konsideri la dinamikajn kaj stabilajn lingvoecojn. La lingvaj modeloj plej ofte apartenas al la sinkrona (statika) analizo de la lingvo. Ĉar lingvo tamen evoluas - ĝi estas priskribebla ankaŭ diakrone (dinamike). La dinamikaj fortoj (reguloj) kaŭzas ŝanĝojn en laŭtempe sinsekvajn sinkronaj modeloj de la lingvo. Pro tio, ĉiu ajn sinkrona modelo povas (eĉ ŝajne devas) havi esceptojn, kiuj ĝuste respegulas la funkciadon de

la dinamikaj reguloj. La esceptoj signifas, ke la lingvo evoluas.

La pligravigo de iu ajn tipo de esceptoj signifas, ke tiu tipo komencas stabiligi en la lingvo kaj la sinkrona modelo por la konsiderata periodo devas enhavi la koncernan tipon ne plu kiel esceptan sed regulan lingvotrajton.

La internaj fortoj manifestiĝantaj en la lingvo povas havi - kiel dirite - stabiligan (statikan) kaj ŝanĝigan (dinamikan) karakterojn. Enkondukitaj en la artikolo rilatoj P kaj Q estas ekzemploj de enlingvaj fortoj (ligoj) inter la esperantaj finaĵoj.

Praktika aplikado de la lingvo donas interesajn ekzemplojn al la rolo de la I-tipaj finaĵoklasoj. Montriĝas, ke en la nuntempa Esperanto tiuj finaĵoj estas esceptokazaj rilate la stabilan parton de la lingvomodelo (sinkrone konceptatan). Sekve, ili reprezentas la dinamikan trajton de la rilato Q. Troviĝas en la lingvo jenaj vortoj traktataj kiel korektaj:

TIEa, KIOMa, ĈIELEnas, DEKSTREna,

kio signifas, ke la majusklitaj vortoj, kies finaĵoj apartenas al la klasoj [e], [u], [en] respektive, povas alpreni aldonajn finaĵojn. Alivorte, tio signifas, ke la klasoj el la tipo I ne havas sufiĉan forton por senescepte konservi sian finaĵecon (laŭ la postuloj starigitaj en tiu referaĵo). En la kzo de la H-tipaj finaĵoklasoj tiuspeca malforteco ne estas renkontata. Ĉar la ebleco alpreni aldonan finaĵon por la I-finaĵoj ne estas ofte renkontebla, tiu grupo respegulas nunmomente esceptokarakteran ĉi-rilate trajton.

La klarigo de tiuj fenomenoj estas ebla se ni rememorigos la difinojn de la rilatoj P kaj Q. La rilato P estas esence pli forta, ĉar ĝin konsistigas ambaŭdirekta Q-interrilatado de la finaĵoj. Ĉiuj du finaĵoj, kiuj P-interrilatas, interrilatas ankaŭ laŭ Q sed ne inverse. La rilato Q ne estas tiel forte liganta du objektajn finaĵojn. Videblas, ke la I-finaĵoj estas iusence duonapertaj en la direkton de la respektivaj H-finaĵoj, kiujn ili implikas (v. la diagramon 1).

5. Signifo da la uzitaj simboloj:

$a \in X$ - elemento a apartenas al la aro X,

\bigwedge_a - por ĉiu elemento a

\bigvee_b - ekzistas elemento b, ke

\sim - ne estas vero, ke

\wedge - kaj

\neq - malegalas

Detlev Blanke

RESUMO KAJ REZULTOJ DE DISERTACIO^{x)}

"Planlingvo kaj nacia lingvo, kontribuo por esplorado de iliaj specifaj komunikadaj potencoj, montrita per konfronta komparo de kelkaj problemoj el la vortfarado de Esperanto kaj la germana lingvo". La paĝindikoj rilatas al la germana originalo.

Ni eliris de la tezo, ke por la homo estas tre signife, adapti konscie kaj celkonforme la lingvon kiel instrumenton de la komunikado, pensado kaj ekkonado al la daŭre pligradigantaj sociaj postuloj.

La lingvistika ĉefa problemo ĉi-rilate estas la demando pri la rilato inter spontaneco kaj konscieco (planiteco) en la evoluado de lingvo.

Tiu problemaro daŭre plisignifas. Estis kaj estas ja la tasko, ekzemple, en historie mallonga tempo adapti multajn lingvojn de Azio kaj Afriko al la modernaj komunikadaj bezonoj aŭ pluevoluigi ankaŭ la tradiciajn literaturajn lingvojn en plej diversaj kampoj (ekz. terminologio).

Planita lingvo (planlingvo) en plej alta grado estas produkto de konscia kaj celdirektita interveno de la homo en la sferon de la lingva evoluo kaj estas pruvo pri la ĝusteco de la tezo de MARX/ENGELS: "ke la individuoj siavice prenos plene sub sian

^{x)} Aperis en "der esperantist" 6/1976 (80)

kontrolon ankaŭ tiun produkton de sia specio (la lingvo - D.B.), komprenigas de si mem".

Tial la okupiĝo pri la strukturo, evoluo kaj funkcio de planlingvoj estas de principa intereso por la lingvoscienco.

Tiu-ĉi vidpunkto flanke de la lingvo-scienco ĝis nun ricevis nur malmulte da atento.

La prezentata laboro tial volas kontribui, forigi tiun mankon. Ĝi starigas al si la taskon, kompare prezenti kelkajn problemojn de la vortfarado de nacia lingvo (la germana) kaj de la planlingvo Esperanto. La laboro tiel volas kontribui al la esploro de la diferencoj kaj samaĵoj en la strukturo kaj komunikadaj kapabloj de lingvo historie stampita kaj lingvo en la fundamentoj kreita konscie de la homo.

Kiel metodon ni elektis la konfrontan prezenton. La laboro tial ankaŭ volas kontribui al la ekspluatado de la planlingva problemaro por la lingvoscienco.

Okupigante pri internaciaj planlingvoj ni distingis pragmatan, interlingvistikan kaj heŭristikan aspektojn (p. 3).

Kvankam estas de granda scienca intereso sekvi la funkciadon de planlingvo ĉe la realigo de diversaj praktikaj celoj (pragmata aspekto) kaj pritrakti la multajn problemojn, rezultantajn el la eblecoj de uzo de planlingvo por raciigi la internacian lingvan komunikadon (interlingvistika aspekto), tamen la elirpunkto de mia disertacio estis en la heŭristika aspekto.

Per tio ni precipe celas la fakton, ke internacia planlingvo funkcianta jam jardekojn - kaj tio sole nur koncernas Esperanton - estas "grandkonceptita lingvistika eksperimento" (ACHMANOVA/BOKAREV), havanta principan signifon por la klarigo de la demando, en kia grado la homo kapablas konscie kaj laŭplane ŝanĝi sian lingvon aŭ eĉ krei novajn lingvojn.

La okupiĝo pri planlingvoj ebligas gajni vicon da novaj ekkonoj por la lingvoscienco i.a. tiajn, kiuj plifaciligos prijuĝi, kia grado de reguleco en lingvo estas dezirinda kaj atingebla. La fakto, ke en Esperanto pli ol 90 jarojn funkcias planlingvo en internacia kadro postulus de la lingvo-scienco i.a. respondojn al la demandokompleksoj:

1. Kiuajn komunajojn kaj malsimilaĵojn havas tielnomataj "naturaj" lingvoj (naciaj lingvoj) kaj planlingvoj (ekz. Esperanto) rilate al strukturo, evoluado kaj komunikada kapablo?

2. Kiel oni povas prijuĝi la komunikadan kapablon kaj la sukceson en ellerno de nacia lingvo resp. de planlingvo en la rolo de fremda lingvo?
3. Kiujn impulsojn donas la planlingva eksperimento por la koscia formado de naciaj lingvoj?

De eksterordinare grava signifo por la plialtigo de la nivelo de la fremdlingva instruado (instruado de naciaj lingvoj) ankaŭ estus la preciza kontrolo de la supozo, ke la kono de planlingvo konsiderinde akcelas la alproprigon de fremda nacia lingvo (p. 6).

La malmultaj menciitaj problemoj montras, ke la planlingva eksperimento en ĉiuj siaj diversaj aspektoj estas por la lingvoscienco kaj krome por aliaj sciencaj disciplinoj ankoraŭ ekspluatenda.

Tio necesigas kontinuan institutigitan esploradon en nacia kaj internacia kadroj.

La ekspluatado de la planlingva problemo por la lingvoscienco necesigas la klarigon de kelkaj principaj demandoj. Tial por kompreni la demandojn de la lingva planado kaj planlingvoj necesas okupiĝi pri la karaktero de la lingvo. Kvankam tiu demando en nia laboro ne estas vaste diskutita, tamen ni atentigis pri unu problemo, nome pri la influo de la organismo-teorio de SCHLEICHER (p. 9 - 17) en la lingvoscienco, kies efiko estas pruvebla ĝis la nuntempo.

Komparoj de la lingvo kun organismo, la kontraŭstarigo de "vivaj" kaj "mortaj" kaj de "artefaritaj" kaj "naturaj" lingvoj estas malakceptataj kiel neutila por scienca diskuto, ĉar temas pri nocioj nebuligantaj la karakteron de la lingvo. Ili konsiderinde malfaciligis la aliron al la kompreno de la planlingva fenomeno. La agnosko, ke la lingvo estas "signo-sistemo" kun "ila karaktero" implicas ties planigeblon.

La koscia, pli aŭ malpli sistema kaj planita interveno de la homo en la lingvan evoluon estas tre kutima fenomeno kaj pruvebla per multaj faktoj. Kalkuleblas al tio 1. la koscia elekto kaj disvastigo de lingvo (resp. dialekto) al nacia lingvo (p. 17 - 19). 2. la provizo de antaŭe senskribaj lingvoj per skriboj kaj ortografiaj reformoj (p. 20 - 22). 3. la laŭplana kreado de ankoraŭ ne ekzistantaj esprimoj por novaj nocioj (ekz. ĉe "junaj" literaturaj lingvoj kaj en la sfero de la scienca kaj teknika leksiko) kaj la anstataŭigo de antaŭe kutimaj esprimoj per novaj (p. 22 - 27). 4. Ankaŭ la kodigo de

lingvaj normoj kaj 5. lingvaj reguligoj cele al ideologia manipulado apartenas al tio. (p. 27)

Speciale klare oni povis montri la planitan intervenon de la homo en la sferon de la lingvo ĉe la ekzemplo de lingvoj de USSR kaj Afriko kaj ĉe la ekzemplo de la norvega, turka kaj indonezia lingvoj. De speciala intereso por la esploro de konscia kaj celdirektita lingvoŝanĝo estas la spertoj de USSR. La sukceso de lingvodirektaj aŭ lingvoplanaj klopodoj, tiel ni montris, dependas i.a. resp. estas influataj de

1. la ekzisto de objektiva bezono
2. la karaktero de la sociaj kondiĉoj
3. la konsidero de la strukturaj ecoj kaj evolutendencoj de la lingvo
4. la subteno flanke de ŝtataj kaj sociaj institucioj kaj de elstaruloj kun socia influo
5. la kreskanta signifo de la rolo de konscienco ĉe la gvidado de sociaj procesoj
6. la rolo de la scienco (p. 27 - 30)

Sen povi pritrakti en la disertacio la diversajn opiniojn pri la objekto de lingvoplanado, ni diris kun Taŭli, ke tiu relative juna disciplino de la sociolingvistiko okupiĝas pri demandoj de reguligado kaj plibonigado de ekzistantaj lingvoj kaj pri la konscia kaj laŭplana evoluigado de regionaj, naciaj kaj de la kreo de internaciaj lingvoj. Do estas proksimaj rilatoj inter lingvoplanado, lingvonormigo (terminologio-normigo), lingvo-kulturado (lingvokulturo) kaj lingvo-reguligado. Tiujn rilatojn la laboro nur povis tuŝi.

La problemoj de la lingvoplanado kaj de planlingvoj same havas intimajn tuŝpunktojn. Inter la celdirektita, konscia kaj laŭplana reguligo interne de historie kreskintaj lingvoj kaj la laŭplana kreo de tutaj lingvoj (planlingvoj) kaj ties internacia aplikado ne estas esenca diferenco.

Krome la pliampleksiĝanta intensivigo de la internacia kunlaboro postulas raciigon kaj pli altan efikon de la internacia komunikado kaj per tio sekve "la planadon de la disvolvigo de la lingva monda proceso" (DESERIEV) (p. 30 - 36) ĉe tio ne nur temas pri la esploro de signifo de apliko de internacia planlingvo sub la kondiĉoj de la paca kunekzistado kaj de la scienc-teknika revolucio (pragmata kaj interlingvistika aspektoj).

Grava ankaŭ estas la demando, ĉu la spertoj de funkcia planlingvo (Esperanto) estas utiligeblaj por la laŭplana evoluigo de naciaj lingvoj.

Ankaŭ tiuj demandoj devos fariĝi objektoj de esploro kaj nur povis esti menciitaj en nia disertacio.

La konciza prezento de la klopodoj krei kaj internacie apliki planlingvojn montris, ke de la ĉ. 700 - 900 p r o j e k t o j nur malmultaj povis akiri praktikan aplikon. Temas pri la s e m i p l a n l i n g v o j (duonplanlingvoj) Volapuko, Latino sine flexione, Ido, Occidental-Interlingue, Novial, Interlingua (p. 36 - 49).

Sole nur Esperanto dum pli ol 80jara historio povis evolui al p l a n l i n g v o . Sekve problemoj de la planlingva demando en pli granda amplekso nur povas esti traktataj ĉe la ekzemplo de Esperanto. Esperanto pruviĝis taŭga por skriba kaj buŝa utiligo por la celoj de la internacia komunikado. Ĝi disponas pri internacia parolantaro (parolanta komunumo), ŝanĝiĝas kaj evoluas surbaze de la bezonoj de tiu parolantaro (p. 49 - 52). La relative konsiderinda sukceso de Esperanto estas klarigebla kaj el la sistemkarakterizoj de la lingvo l i n g v a j k a ŭ z o j kaj el eksterlingvaj k a ŭ z o j .

Ĉar certe estas imageblaj lingve pli perfektaj sistemoj ol Esperanto, oni devas supozi, ke la nelingvaj kaŭzoj decidis pri la sukceso de Esperanto.

Tiu problemaro tamen ankoraŭ bezonas pli precizan esploron. Al la sistemkarakterizaĵoj gravaj por la relativa sukceso de Esperanto precipe apartenas la laŭregula kaj precipe aglutina strukturo de la lingvo kaj la alta kvoto de romana leksiko. Esperanto estas malferma funkcie konceptita sistemo (p. 53 - 54).

Planlingvo de skema tipo de la aposteriora grupo (kp. la klasifon p. 39 - 44) ŝajnas esti speciale taŭga por la internacia komunikado.

La konfronta komparo de kelkaj problemoj de la v o r t f a - r a d o , de la germana kaj de Esperanto, kiel estas provite en ĉi-tiu laboro, pli klare reliefigas karakterizaĵojn de ambaŭ komparataj lingvoj.

Tiu-ĉi komparo liveras materialon por la prijuĝo de la komunikadaj kapabloj de la germana kaj de Esperanto. Tamen, kompara prijuĝo de la komunikadaj kapabloj de lingvoj postulas multe pli ampleksajn kaj multflankajn esplorojn, ol tio eblisen la prezentita laboraĵo. Ekzemple ne eblis prezenti kvantigajn esplorojn.

Ankaŭ gravas por estontaj esploroj, entrepreni komarajn analizojn de la komunikadaj kapabloj de naciaj lingvoj kaj de Esperanto precipe rigarde al la rolo de internaĉia komunikilo.

En la kadro de ĉi-tiu laboro ankaŭ ne eblis prezenti, en kia grado la kompara esploro de la vortfarado de ambaŭ lingvoj donos impulsojn por celdirektitaj ŝanĝoj de la leksiko de la germana (ekz. en la sfero de terminologio).

Ni nun resumas la plej gravajn rezultojn de la konfrontado de problemoj de la vortfarado.

La konfrontado de la sememoj de kelkaj leksemoj de la germana kaj de Esperanto (Land/lando, sauber/pura, rufen/voki, evidentigis, ke polisemio ekzistas en ambaŭ lingvoj.

Ankoraŭ mankas precizaj esploroj pri la evoluo kaj la amplekso de la polisemio en Esperanto. Sed oni povas supozi kun granda probableco, ke la polisemio en Esperanto estas malpli forte evoluinta ol en la germana.

Nur kelkaj malmultaj kontroloj atentigas, ke la polisemio de la Esperantaj leksemoj pligrandiĝis en la daŭro de la evoluo de la planlingvo. Polisemio apartenas al la bazaj ecoj de lingvo. La funkciado de planlingvo en la praktiko do sekvigas la evoluon de polisemio de ĝiaj leksemoj. Pli precizaj konfrontaj analizoj pri polisemio de la leksemoj en la germana kaj en Esperanto eventuale ebligos certajn eldirojn pri optimuma por la komunikado grado de polisemio. Ĉe la leksemoj Land/lando kaj sauber/pura oni povis evidentigi partan identecon, ĉe rufen/voki fortan alproksimiĝon al identeco de la signifoj. (p. 56-60)

Ampleksaj konfrontaj komparoj de la signifo-rilatoj inter la leksemoj de diversaj naciaj lingvoj kaj tiuj de Esperanto povus heligi la demandon, en kia grado la signifo de la leksemoj de Esperanto estas influataj de naciaj lingvoj.

La konfrontado de la morfeminventaro (p. 61-71) de ambaŭ lingvoj montris la ekziston de bazaj morfemoj, vortfaraj morfemoj kaj fleksiaj morfemoj. En Esperanto krome ekzistas la vortkategoriaj sufixoj, apartenantaj same al la vortfaraj morfemoj kiel transiraj formoj inter bazaj morfemoj kaj afiksoj. Por ambaŭ lingvoj oni povis distingi afiksoidojn. La bazaj morfemoj de la germana

Ĉiuj povas aperi en neligita formo. La vortfaraj morfemoj kaj fleksiaj morfemoj nur aperas ligitaj. En Esperanto la substantivaj (-o), la adjektivaj (-a) kaj verbaj (-i) bazaj morfemoj bezonas kompletigon per vortkategoria sufikso, do ne aperas neligitaj. Ĉiuj afiksoidoj kaj la plej multaj afiksoidoj de Esperanto ankaŭ povas aperi kiel ligitaj bazaj morfemoj (kun vortkategoria sufikso).

Tio ne validas por la germana lingvo. Al la germanaj afiksoj respondas en la plej oftaj kazoj en Esperanto afiksoidoj aŭ ankaŭ bazaj morfemoj. Ĉe la germanaj afiksoj kaj afiksoidoj polisemio kaj homonimio estas relative forte evoluintaj. En esperanto tiuj fenomenoj nur aperas ankoraŭ en malgranda grado.

Historie kondiĉitaj ŝanĝoj de la bazaj morfemoj (umlaŭto, ablaŭto, morfemkunfandiĝoj, unikalaj morfemoj), kiuj en la germana relative oftas, mankas en la planlingvo.

La kombinineco de la morfemoj (p. 71 - 76) al vortsintagmoj en ambaŭ lingvoj estas relative forte evoluinta, tiel ke derivaĵoj kaj kunmetaĵoj oftas.

La faktoroj, influantaj la kombiniivecon de la morfemoj en ambaŭ lingvoj, ankoraŭ postulas pli precizajn esplorojn.

Al ili apartenas la ekzistado de denotato, la efikado de la ankoraŭ malmulte esploritaj leĝoj de la fonetika-morfologia kaj de la semantika interna valento (STEPANOVA), krome faktoroj kiel analogio, lingva tradicio, lingva hazardo, fenomenoj de la interfero k.a.

La ekzistado de denotato por la ekestiĝo de vortsintagmoj en ambaŭ lingvoj estas de sama signifo. Por la kombiniiveco de la morfemoj en la germana, ŝajne en pli granda grado ol en Esperanto, gravas la faktoroj de la fonetika-morfologia valento (fonema strukturo de la morfemoj, nombro de la silaboj de vorto, ekzisto de juntaj elementoj, umlaŭto, ablaŭto, sonperdo) kaj fenomenoj de la lingva tradicio, de la lingva hazardo (STEPANOVA) k.s.

En Esperanto same efikadas multaj de la menciitaj faktoroj, sed ekz. mankas juntaj elementoj, umlaŭto kaj ablaŭto.

Kiomgrade jam influas la konstruon de morfemsintagmoj en Esperanto lingva tradicio, analogioj, lingva hazardo kaj nacilingva influo, nur eblas prijuĝi post pli ampleksaj esploroj. Oni povas supozi, ke tiuj fenomenoj en Esperanto pro la malalta aĝo de la planlingvo (ek de 1887) estas malpli evoluintaj ol en la germana. El tio sekvas, ke la faktoroj de la semantika valento (s e m a n t i k a h a r m o n i i g e b l o d e l a m o r f e m o j) en la planlingvo efikas pli amplekse ol en germana lingvo.

Kvankam ankaŭ Esperanto tute ne estas senescepta sistemo, oni povas supozi, ke la kombiniveco de la morfemoj entute estas pli alta en la planlingvo ol en la germana. Tiu problemo ankoraŭ necesigas pliajn esplorojn kaj kvantigajn verigojn.

K o m p a r o d e l a s t r u k t u r o j d e m o r f o l o g i a - s e m a n t i k a m o t i v i g o (p.76-83) de kelkaj leksemoj en Esperanto kaj en la germana montris, por la samaj denotatoj aperas malsamaj aŭ samaj m o t i v - s t r u k t u r o j . En la planlingvo same ekzistas certaj i d i o m a t i s m i ĝ a j f e n o m e n o j . Tamen oni povas supozi kun granda probableco, ke idiomatismiĝoj en Esperanto estas malpli evoluintaj ol en la germana.

Tio ne nur ŝuldiĝas al la relative juna aĝo de la lingvo kaj al ĝia planiteco sed ankaŭ al la volo de ĝiaj parolantoj al internacia komprenebleco (k o n s c i o p r i r e g u l o j , r e g u l k o n s c i o) . La ekspliko de tiu-ĉi demando ankoraŭ postulas pliajn esplorojn.

Je la motivo de la signifo de Esperanto-vortoj, simile kiel je ilia morfologia strukturo, konsiderinde efikas n a c i - l i n g v a j i n f l u o j (p. 83 - 84), kiel ni povis montri per ekzemploj. Ankaŭ tiu-ĉi demando ankoraŭ postulas aldonajn esplorojn.

Ankaŭ oni povis atentigi, ke simile kiel en nacia lingvo ankaŭ en planlingvo i d e o l o g i o - d e p e n d a j f a k t o r o j influas la signifon de unumorfema vorto resp. la signifon de morfemkonstruaĵo tiel povante akceli aŭ malakceli la ekkonadon.

Tiu fakto estas respegulato de ideologigaj strukturoj, ekzistantaj en la Esperanto-movado precipe ek de la fino de la unua mondmilito ĝis al la nuntempo. (p. 85 - 87)

Ankaŭ al tiu temo estu dediĉitaj pliaj precizaj esploroj.

De speciala signifo por la signifo-motivigo de vortoj en lingvo estas la dialektika efikado de la principoj de la lingva oportuneco kaj, de la sufiĉa redundanco. (p. 88 - 93)

Ambaŭ principoj, efikantaj pere de la semantika funkcio de la kunteksto, zorgas por grandparte ekonomia signifo-motivigo de la vortoj. La efikado de tiuj principoj kondukis en Esperanto al plisimpligo de la signifo-motivigo (lingva oportuneco) konservante sufiĉan resp. plurfojan signigon de la enhavoj (redundanco). Tendenco al mallongigo de la vortoj, efikanta en ĉiu lingvo kaj ankaŭ en planlingvo, ligita kun malkonstruo de la lingva redundanco, estas limigita per la volo al internacia komprenebleco, disvastiĝinta ĉe la parolantoj de Esperanto (regulkonscio). La alta kombiniveco de la morfemoj de Esperanto certigas certgrade, kiel ni povis montri, flekseblan kaj, depende de la konteksto, fakultative precizan signigon de nocioj (ekz. mango aŭ mangajo), kvankam tendencoj al idiomatismiĝoj, ŝango de signifoj kaj aliaj faktoroj sekvigas certajn malregulaĵojn kaj ĝenojn.

Komparaj studoj pri la efikado de la principoj de oportuneco kaj redundanco en naciaj kaj planlingvoj devus ebligi pli precizajn eldirojn pri tiu-ĉi problemaro des pli ĉar tiu-ĉi demando i.a. estas de intereso por la terminologio-esploro, teknika lingvonormigo kaj lingva planado.

Oni povas supozi kun granda verŝajneco, ke la principoj de lingva oportuneco kaj de la redundanco en la planlingvo disponas pri pli da efika grado ol en naciaj lingvoj kaj do kondukos al pli granda "travidebleco" de la vortoj. La travidebleco de la vortoj, do ilia klara motivo-strukturo, akcelas la ekkonadon kaj plialtigas la disponeblecon de lingvo (speciale en rolo de fremda lingvo). Komparante la plej gravajn substantivajn, adjektivajn kaj verbajn vortfarajn modelojn ni pruvis, ke en la germana kaj en Esperanto la tri plej gravaj vortfaraj procesoj kunmetedo, derivado kaj prefiksado (p. 93 - 103) ne tute kongruas. Kunmetaĵoj en ambaŭ lingvoj estas tre disvastigitaj kaj ne montras tre gravajn diferencojn.

Distingante en la germana inter eksplikitaj (Schön/heit) kaj implicitaj derivaĵoj (Ruf), ni montris mankon de la lastaj en Esperanto. Al implicitaj germanaj derivaĵoj en Esperanto ĉiukaze respondas eksplikitaj derivaĵoj. Al la ofte

nur malmulte motivigitaj derivaĵoj kaj prefiksaĵoj en la germana, en Esperanto ofte respondas pli klare motivigitaj kunmetaĵoj, aliaj vortradikoj aŭ vortgrupoj.

La malfaciloj ĉe la distingo inter kunmetado, derivado kaj prefiksado i.a. konfirmas la konstatojn i.a. de WÜSTER kaj ZEPIC, ke tiuj vortfaradaj manieroj principe estas de sama speco, nome la kombinado de signifo-portantaj neligitaj aŭ ligitaj morfemoj al vortsintagmoj.

La koncepto pri la proksimaj rilatoj inter vortfarado kaj sintakso, ofte trovebla en la literaturo pri vortfarado, estas konfirmita per la komparo de la vortfarado en Esperanto kaj en la germana.

Kunmetaĵoj en ambaŭ lingvoj estis transformeblaj en sintaksajn esprimojn. Ĉe tio la eblecoj de ekvivalenta transformo en Esperanto estas pli forte evoluintaj ol ĉe la germana pro la alta kombiniveco de la morfemoj.

La transformoj de kunmetaĵoj (p.103 - 105) evidentigas la multajn semantikajn rilatojn de la senperaj konstituantoj. Esperanto disponas pri relative unueca teorio pri transformo de kunmetaĵoj akceptita de la Akademio de Esperanto. Tiu teorio celas doni normojn por la ĝusta analizo de la signifoj de la kunmetaĵoj kaj por la laŭsistema nomigo de nocioj. Ĉi-rilate ludas rolon la klasifo de la aŭto-semantikaj bazaj morfemoj en substantivan, adjektivan kaj verban signifo-kategoriojn.

Ĉe la pritrakto de la substantivo, adjektivo kaj verbo evidentiĝis, ke tiuj reguloj de la transformado de Esperanto-kunmetaĵoj respondas esence al la fakta situacio de la grandgrade regula Esperanto-vortfarado. Sed ekzistas kazoj, kiam tiuj reguloj ne kongruas kun la praktiko.

La ĝusta transformo de la kunmetaĵoj kaj en la germana kaj en Esperanto ne eblas sen la "materiala direktado" (MORCINIÉC) aŭ la "scio pri la aferoj, kiujn volas esprimi la konstituantoj" (GAUGER).

La komparo de la vortfarado de la substantivoj en Esperanto kaj en la germana montris:

En ambaŭ lingvoj oftas substantivaj kunmetaĵoj (p. 106 - 117) kun tre diversaj semantikaj rilatoj inter la Senperaj Konstituantoj. Ĉe tio plej oftas la tipo S + + S (substan-

tiv(radik)o + + substantiv(radik)o: Haus/tür, dom/pordo).

La kombiniveco de la substantiv(radik)oj al la S + + S-strukturo (p. 108 - 112) en Esperanto ŝajne estas pli forte evoluinta ol en la germana, ĉar neniu(j) junto-elementoj, umlaŭto, ablaŭto k.s. donas al la kunmeteblo fonetikajn, morfologiajn limojn. En Esperanto tiu-ĉi tipo disponas pri pli da eblecoj de la transformado ol en la germana.

La t i p o A + + S (adjektiv(radiko) + + substantiv(radik)o): Großstadt grand/urbo speciale estas evoluinta en la germana, sed ankaŭ en Esperanto pli ofte aperas, kvankam la Akademio de Esperanto ne trovas ĝin laŭsistema.

Ankaŭ la t i p o V + + S (verb(radik)o + + substantiv(radik)o): Schreib/maschine, skrib/maŝino en ambaŭ lingvoj ekzistas kun similaj transformeblecoj.

En Esperanto ankaŭ por tiu-ĉi tipo ekzistas pli da transformebloj ol en la germana. (p. 115 - 116)

Substantivaj derivaĵoj (p. 117 - 122) en ambaŭ lingvoj multe ekzistas. Ĉe tio al la eksplicitaj germanaj derivaĵoj, markitaj per polisemaj (heit) aŭ polifunkciaj (-er) sufiksoj en Esperanto respondas relative klare motivitaj kunmetaĵoj, ofte kun sufiksoidoj. (Bohr/er, bor/ilo)

Eksplicitaj derivaĵoj kun sufiksoj en Esperanto maloftas. Al implicitaj germanaj derivaĵoj en la planlingvo respondas eksplicitaj. (p. 117 - 122)

S u b s t a n t i v a j p r e f e k s a ĵ o j en ambaŭ lingvoj evoluis similstrukture. (p. 122 - 123)

La komparo de la vortfarado de la a d j e k t i v o j (p.123 - 131) en Esperanto kaj en la germana montris:

En ambaŭ lingvoj precipe estas disvastigita la adjektiva kunmetaĵo de la t i p o S + + A (substantiv(radik)o + + adjektiv(radik)o: gefahr/voll, danĝer/plena). Ili lasas sin transformi en la plej multaj kazoj en prepozician vortgrupon. La pritransformaj reguloj de la Esperanto-adjektivo sufiĉas.

La adjektivaj derivaĵoj (p. 125 - 131) en Esperanto estas evoluintaj en pli granda varieco ol en la germana.

En la germana ne eblas, derivi de ĉiu radiko adjektivon (ekz. je -ig, -isch, -lich k.t.p.). En Esperanto de ĉ i u r a d i k o (resp. baza morfemo) eblas formi adjektivojn. La konfrontado ankaŭ substrekas la grandan polisemion de la germanaj

sufiksoj, al kiuj plej ofte respondas monosemaj (unusignifaj) morfemoj en Esperanto.

Vortfaraj tipoj kiel 'blauäugig' (blau/es aug(e) + ig) aŭ 'untadelig' ((o h n (e) Tadel + ig), relative maloftaj en la germana, en Esperanto oftas.

Adjektivaj prefiksaĵoj en ambaŭ lingvoj ĝenerale ekvivalentas. (p. 131)

La komparo de la vortfarado de la v e r b o (p. 132 - 152) e n E s p e r a n t o k a j e n l a g e r m a n a montris:

Specialaj ortografiaj problemoj (malkuna skribado, majuskligo kaj minuskligo), konata por la germana verbo, ne ekzistas en Esperanto.

V e r b a j k u n m e t a ĵ o j en la germana oftas. La vortfaraj tipoj S + + V kaj A + + V en Esperanto multe pli ofte aperas ol en la germana. La granda produktiveco de la A + + V-tipoj en Esperanto ankaŭ kaŭziĝas el tio, ke faktitivoj (säubern: pur/igi) kaj durativoj-inkoativoj (altern: maljun/igi) estas kunmetaĵoj de la tipo A + + V. Similan ni ne trovas en la germana.

Ankaŭ la V + + V-tipoj (verb(radik)o + + verb(radik)o: preß/schweißen, klin/saluti) en la germana maloftaj, en Esperanto pli multas, i.a. ankaŭ tial, ĉar ĉ i u j kaŭzativoj en Esperanto reprezentas la tipon V + + V. (stellen, star/igi)

Eksterordinare multnombraj, certe pli multnombraj ol en Esperanto, estas la germanaj partiklo-verboj. La tipo v o r t - g r u p o + + V en la germana apenaŭ sed en Esperanto ofte ekzistas.

La tri reguloj pri transformo por verbaj Esperanto-kunmetaĵoj, tiel evidentiĝis, sufiĉas por la transformo de la verbaj kunmetaĵoj en Esperanto. (p. 132 - 142)

V e r b a j d e r i v a ĵ o j , precipe d e s u b s t a n - t i v a j , en ambaŭ lingvoj aperas kun granda semantika multeco. Al kelkaj germanaj desubstantivaj derivaĵoj (privativoj kiel "köpfen" kaj faktitivoj kiel "knechten") en Esperanto respondas klare motivitaj kunmetaĵoj (sen/kap/igi, servist/igi).

Supozeble profunda esploro de la desubstantivaj verbaj derivaĵoj en Esperanto povus pli precize prilumi la aserton de BEHAGHEL, laŭ kiu la desubstantivaj verboj "ĝenerale servas al la konigo de t i u ago, t i u proceso, kiu plej facile

enpenetras en la konscion ĉe mencio de la substantiva rocio". (p. 142 - 146)

De adjektivaj verboj, en la germana relative maloftaj kaj aperantaj en tri morfologie ne ĉiam distingebaj grupoj (1. faktitivoj kiel 'glätten'. 2. durativaj inkoativoj kiel 'gilben' kaj 3. stataj verboj, t.e. ofte kun 'sein' transformebaj verboj kiel 'kranken', 'blauen') en Esperanto estas redoneblaj per tri morfologie klare motivitaj konstruaĵoj (1. A + + igi, glat/igi; 2. A + + iĝi, flav/ iĝi; 3. A + i, blu/i). La tria grupo, tamen, en Esperanto montras grandan semantikan multecon kaj postulas ankoraŭ pli precizan esploron. (p. 146 - 149)

Preksoj (verboj) en la germana estas multe pli evoluintaj ol en Esperanto ("nesuperrigardebla kaj malfacile ordigebla amaso" - HENZEN). Ili disponas en la germana pri eksterordinare riĉaj, se ankaŭ komplikaj kaj grandparte neregulaj eblecoj de la semantika nuancigo ĉe granda oportuneco en uzado (por la germano).

Al multaj germanaj prefiksaĵoj kun polisemaj prefiksoj (ver-, be-, ent-) en Esperanto respondas regule motivitaj kunmetaĵoj, aliaj vortradikoj aŭ vortgrupoj. Tiel kiel iuj prefiksaĵoj en la germana signas Aktionsart (aspekto) ankaŭ en Esperanto iuj kunmetaĵoj, same signas Aktionsart (ekz. la komencon de la ago, ek-) (p. 149 - 152).

La problemoj el la vortfarado de la germana kaj de Esperanto i.a. atentigas pri jenaj vidpunktoj:

- Simile kiel en lingvo stampita de la longa historio (nacia lingvo, popola lingvo) ankaŭ la planlingvo Esperanto elformis diakronian ebenon. Tio ofte estas kontestata. La elformiĝo de polisemio, la efikado de la nacilingvaj influoj je la semantika kaj morfologia strukturo de la vortoj, idiomismaĵoj, ideologie kondiĉitaj diferencoj en la leksiko ŝanĝoj de la vortsintagmoj pro la efiko de la principoj de la lingva oportuneco kaj de la redundanco, ĉio-ĉi estas pruvoj por la diakronia ebena en Esperanto. Ĉiu lingvo, ankaŭ planlingvo, respegulas la dialektikan rilaton inter lingvo kaj socio, estas historia kategorio kaj tial submetita al ŝanĝoj. Sinkronia priskribo do ĉiam ankaŭ devas konsideri diakroniajn vidpunktojn.

- Diference al nacia lingvo, en nia kazo la germana, planlingvo kiel Esperanto disponas pri relative alta reguleco kaj malgranda defekto en la vortfara sistemo. Esperanto utiligas siajn vortfarajn potencojn pli regule kaj pli sisteme ol la germana. Tamen estus malĝuste aserti, ke Esperanto estas tute regula lingvo sen esceptoj.
- Centra lingvot teoria problemoj estas tiu pri la rilato inter "leksikono" kaj gramatiko. Krom pri "registroj en la leksikono" (leksemoj) la lingvo devas disponi pri reguloj, por ke la signifunuoj, esprimitaj per vortoj kaj leksemoj, estas kunigeblaj en la frazo kaj en teksto al pli grandaj signifunuoj. Rilate al la vortfarado tio signifas, ke por la plivastigo de la vorttrezoro aŭ por la fiksigo de novaj terminoj en lingvo gravan signifon havas klaraj reguloj pri la morfemkombinado (vortfarado). Tiu vidpunkto estas kontrolebla ĉe planlingvo.

La ĉefa celo de la prezentita laboro ne tiom estis, komplete trakti problemojn. Temis multe pli pri tio, atentigi pri ĝis nun malmulte konataj demandoj kaj vidpunktoj, konstatendaj kunlige al la planlingva problemaro kaj la demandoj de la lingva planado.

Stojan Ĝuĝev

ENKONDUKO EN LA FONOLOGION DE ESPERANTO

1. Antaŭparolo

La rapida progreso kaj disvastiĝo de la Internacia Lingvo tra la tuta mondo post la dua mondmilito starigas ĉiam pli akre ĉe la adeptoj de tiu lingvo la problemon pri la unueco de la artikigo kaj de la prononco en Esperanto, pri la "normigo", t.e. pri la fikso de la normala valoro de la Esperantaj fonemoj, pri la kadencado de la Esperanta frazo kaj pri la melodio de la parolo - unuvorte pri la ĝeneralaj principoj de la Esperanta fonetiko.

Precipe la novaj esperantistoj ofte devas streĉi sian atenton, por kompreni la dirojn de la diversnaciaj oratoroj, aktoroj, kantistoj aŭ simplaj interparolantoj, dum la malnovaj esperantistoj jam al kutimiĝis al la nacilingvaj strangaĵoj en Esperanto kaj facile divenas la nacian apartenon de sia konversacianto

laŭ lia nacilingva prononco en Esperanto.

En la epoko de la rapidegaj komunikadoj inter la popoloj, de la radio, la televido, la parolanta filmo, la magnetofono kaj de la kosmaj rapidecoj, la grandaj lingvoj de la civilizo montras ian tendencon al interpenetro kaj reciproka influo, al internaciigo kaj "integriĝo". Kaj multaj faktoroj kunagas por la kresko, stabiligo kaj unuecigo ankaŭ de iuj naciaj lingvoj, nome: intensa internacia vivo, perfektigo de la komunikiloj, popularigo de la scienco, de la kulturo ĝenerale, internaciigo de la komerco kaj ekonomio, de la tekniko kaj de la industrio. Tamen tiu ĉi evoluo de la cirkonstancoj estas ne malpli danĝera por la malgrandaj, malfortaj kaj ne sufiĉe stabiligitaj lingvoj - inkluzive por nia Esperanto. Ciel ajn, la ŝokantaj diferencoj de prononco kaj la interpuŝado de malsamaj sonoj kaj nuancoj en la fonemiko de la internacia lingvo estas ĉiam ĝenanta faktoro por la facila interkomprenado kaj interkomunikado de la esperantistoj diversnaciaj kaj sekve por la disvastigado de Esperanto.

Tial urĝa devo de ĉiu konscia esperantisto estas deĵori por la lingva disciplino en nia movado, militi kontraŭ ĉia diverĝa aŭ splitiĝa faktoro en la internacia lingvo, inkluzive en ĝia fonetiko, korektante unue sian propran Esperantan prononcon kaj insistante pri pura, korekta elparolado dum la internaciaj renkontoj. Sed tiun ĉi lingvan batalon li povos entrepreni nur se li konas la elementojn, la ĝeneralajn principojn de la Esperanta fonologio.

2. Fonologio, fonetiko kaj fonemiko

Kio estas fonologio?

Estas malfacile precizigi tiun ĉi terminon. La vorto "fonologio" havas tre varian signifon. Ofte oni uzas ĝin kiel sinonimon de la termino "fonetiko", kaj tiam oni difinas ĝin kiel "branĉon de la lingvistiko, kiu pritraktas la sonojn de la parolo".¹ Ferdinand de SAUSSURE, tamen, proponas specialigon de la termino "fonologio", kontraŝtarigante ĝin al la termino "fonetiko", al kiu li atribuas la signifon de "scienco pri la sonoj en si

¹ J. Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique*, 3-e éd., Paris, 1951, je la vorto "phonologie".

mem, sendepende de la konkretaj lingvoj, en kiu ili (la sonoj) povas aperi". Dume, la fonologio pritraktas la lingvajn f u n k c i o j n (morfologian, semantikan k.c.) de la parol-sonoj.

En la angla lingvo ekzistas pli oportuna termino: fonemiko. Ĝi permesas uzi la vorton "fonologio" en la malnova kaj delonge stabiliĝinta signifo de f o r m a d o k a j u z o de la sonoj. La studo pri la fonemoj de iu (konkreta) lingvo, pri ilia u z a d o k a j o r d i g o prezentas la f o - n e m i k o n de tiu ĉi lingvo".

"La fonetiko kaj la fonemiko de iu lingvo, prenitaj kune, formas ĝian fonologian sistemon - ĝian fonologion".²

Ĉefa studobjekto de la fonologio estas la f o n e m o j . Sed kio estas fonemo? Laŭ PIV, fonemo estas "Ĉiu el la unuopaj, aparte distingeblaj sonoj de la lingvo". Tiu ĉi defino bezonas klarigon.

Por difini la fonemon, iuj lingvistoj-fonetikistoj implikas ĉefe la specifajn a r t i k i g a j n m o v o j n (tiel nomatajn "kinemojn") de la voĉorganoj, n e g l e k t a n t e ĝian akustikan karakteron. Tia metodo ŝajnas esti nepreciza - ĉar la lingvo prezentas unuavice sistemon de akustikaj signaloj. Por kompreni iun parolon, la aŭskultanto ne bezonas vidi la komplikajn artikigajn movojn en la buŝorganoj de la parolanto. Li (la aŭskultanto) juĝas pri la fonemo kaj divenas ĝin laŭ la impreso farita de la sonondo sur lian aŭdorganon. Tial la a k u s t i k a i m a g o de la parolo, kiun li perceptas, estas la plej grava elemento (distingilo) de la fonemo. Krome, en la ĉeno de la parolsonoj la aŭskultanto (kaj ankaŭ la parolanto) povas rekte percepti la apartajn somojn kaj tuj konstati, ĉu en fiksita momento iu sono persistas aŭ ĉesas resti identa al si mem, dum tamen en la ĉeno de la artikigaj movoj estas neeble distingi la apartajn ĉenerojn ("kinemojn"), fiksi la limojn inter la movoj (la moveroj) de ĉiu aparta sono, resp. fonemo. La limigo kaj izolo de la apartaj sonoj en la fluo de la parolo estas ebla nur sur la fono de la akustikaj impresoj. Sed por priskribi kaj precipe por difini la sonojn de la parolo, nur la akustikaj signaloj ne sufiĉas. Oni nepre bezonas

² G.L. Trager, The Field of Linguistics, Norman (Okl., 1949, p. 5.

montri la artikigajn movojn de la parolorganoj. La akustika imago estas malfacile difinebla kaj priskribebla.

Tial Ferd. de SAUSSURE difinas la fonemon kiel "sumon de akustikaj impresoj kaj artikigaj mov(er)oj, kiuj formas la plej malgrandan lingvo-unuon". La fonemo sekve estas samtempe a ŭ - d a t a kaj p r o n o n c a t a , t.e. a r t i k i g a - t a elemento de la parolo.³

Saman aŭ similan difinon proponas J. MAROUZEAU: Fonemo estas "elemento distingebla ĉe la analizo de la artikigita parolo kaj difinita, unuflanke, per la situo de la parolorganoj kaj per la movo akompananta aŭ kondiĉanta (kaŭzanta) la fluon de la (elspirata aŭ enspirata) aero, kaj, aliflanke, per la akustika impresio, kiun ĝi (la elemento) elvokas".⁴

La usona lingvista skolo, kiu lastatempe tre vigle sin okupas pri la problemoj de la fonologio, havas iom malsaman koncepton pri la naturo de la fonemo. Laŭ Bloomfield, "la plej malgranda lingvo-unuo, en ĉiuj lokoj identa al si mem kaj rekonebla kiel signo de la parolo, estas nomata fonemo aŭ distingiga sono".⁵

G.K. ZIPF opinias, ke la fonemo estas "ideala modelo aŭ kopio, al kiu la parolantoj devas proksimiĝi".⁶

Laŭ la "Fundamento de Esperanto" ĉiu simpla sono (fonemo) en la alfabeto de la internacia lingvo estas reprezentata (esprimata) de unu sola grafika signo (litero), kaj, reciproke, ĉiu signo korespondas al unu sola - ĉiam la sama - simpla sono (fonemo).

3. Fonologiaj problemoj en la interlingvistiko

La fonologio starigas tre gravajn problemojn en la lingvistiko. Tamen ankoraŭ pli gravajn problemojn ĝi starigas en la kampo de l' interlingvistiko. Kaj la ĉefa problemo estas tiu pri la e b l e c o krei vivantan universalan planlingvon. Tia estas, ekzemple, la problemo: ĉu popoloj el ĉiuj partoj de la mondo aŭ gentoj kun tute malsamaj fonetikaj sistemoj, kun tute apartaj kaj ofte kontraŭstaraj artikigaj kutimoj povus adaptigi al iu internacia aŭ universala normo, al iu komuna "temperita"

³ Ferd. de Saussure, Cours de linguistique générale, Paris, 1931, p. 65.

⁴ Lexique de terminologie linguistique, Paris, 1951, eld. en rusa lingvo, Moskvo, 1960 p. 327

⁵ L. Bloomfield, A Set of Postulates for the Science of Language, en Language, 2, 1926, p. 153-164

⁶ G.K. Zipf, The Psycho-Biology of Language, Boston, 1935, p.195.

gamo (skalo) de lingvaj (parolaj) sonoj; ĉu estas eble b r i - d i la diverĝajn tendencojn, la tro grandajn deflankiĝojn (amplitudojn) en la artikigado kaj en la prononcado de la E s p e r a n t a j fonemoj fare de tiom multaj rasoj, gentoj kaj nacioj. Kiaj estas la rezultoj, la konkludoj de tiu giganta, en la historio de la homaro unika l i n g v i s t i k a e k s p e r i m e n t o , kiun la esperantistoj entreprenis en tutmonda skalo? Tian eksperimenton provis entrepreni neniu ajn alia planlingvo. Tiu ĉi eksperimento estas decidiga por la solvo de la fundamenta interlingvistika problemo. Ĉar je pli grandan disvastiĝon akiras la internacia lingvo tra la tuta mondo, des pli granda komplikaĵo kreiĝas en ĝia fonologia sistemo - des pli grava kaj aktuala fariĝas la problemo pri la lingva unueco de Esperanto, precipe pri la unueco de ĝia prononco. Ĉar iom post iom - pro la naturo mem de sia funkcio de tutmonda lingvo - Esperanto fariĝas f o k u s o , en kiu kolektiĝas kaj i n t e r p u ŝ i ĝ a s la specifaj sonoj, la fonologiaj strangajoj de ĉiam pli kaj pli granda nombro da nacilingvaj parolantoj. Aŭ, pli ĝuste, ĝi fariĝas areno, sur kiu luktas la fonetikaj sistemoj de ĉiuj lingvoj, idiomoj kaj dialektoj de la mondo. Ĉu el tiu ĉi lukto finfine kreskos la a m a l g a m o , ia " t e m p e r i t a " fonologia sistemo, en kiu o b t u z i ĝ o s - dank' al ia kompromiso aŭ al ia muta interkonsento - la plej drastaj, la plej diverĝantaj aŭ ekstremaj tendencoj de apartaj fonetikaj sistemoj nacilingvaj, kiuoj kunfandiĝos en harmonian, "bone temperitan" (laŭ la esprimo de T.S. BACH) sistemon internacian? Almenaŭ ĉe la nuna stadio de evoluo de nia lingvo, la prononco de la mezklera esperantisto (t.e. atinginta la mezan nivelon de lingva posedo) ĉiam pli kaj pli spegulas ne nur la lokajn (etnajn) gramatikajn idiotismojn (apartecojn) - morfologiajn, sintaksajn (de frazkonstruo) ktp. - sed ankaŭ kaj precipe la fonologiajn strangajojn kaj specifajojn de plej diversaj lingvoj: naciaj, gentaj, regionaj, lokaj. Kaj - kiom ajn stranga kaj paradoksa aspektus tiu ĉi demando - oni rajtas sin demandi: ĉu la rapida, antaŭtempa kaj nepreparita progreso de Esperanto ne prezentas seriozan danĝeron por ĝi mem? Ĉu tiu ĉi kreskado kaj disvastiĝado de nia lingvo ne kreas grandan kaoson en ĝia fonologia sistemo, se tiu ĉi sistemo ankoraŭ ne estas unuecigita kaj stabiligita?

Tiajn kaj multajn aliajn gravajn problemojn starigas la fonologio en la kampo de la interlingvistiko kaj de la esperantologio. De ilia solvo dependas la plua evoluo, la kreskado kaj la disvastigado de Esperanto en la proksima estonteco.

4. Ĉu fonetika purismo?

En la sfero de la etnaj lingvoj, kie la parolo fariĝas ofte esprimilo de la nacia digno kaj de la patriota eduko, la "pura" prononco estas konsiderata kiel signo de alta socia virto, kiel marko de intelekta kaj morala plivaloro.

Certe ne tia estas la kazo de la internacia lingvo kaj speciale la kazo de Esperanto, kie regas pli granda internacia toleremo, kie sentiĝas pli granda demokratieco kaj libereco kaj kie la tradicioj de la elparolado ne estas tiel rigoraj kiel ĉe la malnovaj etnaj lingvoj. Cetere, eĉ en la plej rigide kristaliĝintaj grandaj kulturlingvoj - la angla, la ĉina, la rusa kaj la franca - ekzistas multaj kazoj de hezito pri la prononco kaj oni tre ofte aŭdas por la sama fonemo aŭ por la sama kunmeto de fonemoj multajn, malsamajn sonojn, malsamajn prononcmankierojn - ĉiuj akceptitaj en la bona socio kiel "korektaj". Malgraŭ la tendenco de iuj "puristoj" unuecigi la elparoladon de la naciaj lingvoj, la deflankiĝoj de la normoj ekzistas kaj persistas ne nur ĉe la diversaj dialektoj, sed ankaŭ en la prononcado de la komuna literatura lingvo. Ekzemple ĉiu franco elparolas kun specifa *n u a n c o* la fonemojn kaj la sonkunmetojn de la franca literatura lingvo, kaj tiu ĉi *n u a n c o* de prononco ofte perfidas lin, malkaŝante lian regionan devenon. La sperta orelo de l' aŭskultanto povas facile diveni, ĉu la literature parolanta franco loĝis en Pikardio, en Gaskonio, en Normandio, en Provenco aŭ en la Pariza regiono. Sed, aliflanke, ĉiu parizano havas sian propran, personan prononcmankieron, siajn proprajn nuancojn de la fonemoj, kiuj senteble diferencas de la prononcmankiero de l' aliaj parizanoj. Eĉ plie, la sama individuo en diversaj momentoj de sia ekzisto prononcas malsame, la oscilogramoj, kiujn oni faris en la laboratorioj de eksperimenta fonetiko montras, ke aparta vokalo aŭ eĉ konsonanto, kiun oni prononcas en malsama tempo, havas malsaman nuancon.

La varieco de elparolado en la literatura germana lingvo estas ankoraŭ pli granda. Persono parolanta la sudgermanan dialekton

(ekz. la seksan) ne povas kompreni personon, kiu parolas la nordgermanan (la t.n. Niederdeutsch). Sed eĉ en la limoj de unu sama dialekto la diferencoj de prononco estas konsiderindaj. Goethe mem neglektas la diferencon inter la vokaloj "ö" kaj "e", kiam li rimas la vorton "schön" kun la vorto "gehen" (en Faust):

Von Körper strömt's, die Körper macht es schön,
Ein Körper hemmt's auf seinem Gange;
So, hoff' ich, dauert es nicht lange,
Und mit den Körpern wird's zugrunde gehen.⁷

Ĉiuj konas la grandan diferencon de elparolado inter la k l e - r a j , i n s t r u i t a j k a j e d u k i t a j anglalingvanoj el Usono kaj el Britujo. Sed ankaŭ en Britujo mem ekzistas diferenco, laŭ tio, ĉu la brito devenas el Plymouth, el Edinburgh, el Belfast aŭ el Cambridge. La nuancoj estas ankoraŭ pli frapantaj en Usono, kie la prononcado tre varias. Oni bone rimarkas tion, kiam oni veturas, ekzemple, de la nordaj al la sudaj ŝtatoj. Ni ne parolu tie ĉi pri la prononco de la angla lingvo en la hieraŭaj anglaj kolonioj, kaj ĝenerale pri la t.n. p i ĝ i n a j lingvoj (pidĝin-english) ... La angloj estas tre toleremaj, kiam la afero koncernas la elparoladon de ilia lingvo! Ĉu ni, esperantistoj, devas esti pli rigoraj, kiam temas pri elparolado en la internacia lingvo?

Ĉe tiaj cirkonstancoj paroli pri f o n e t i k a p u r i s - m o en la etnaj lingvoj estas vera sensecaĵo.

La situacio estas simila en Esperanto.

Ĝenerale la esperantistoj (krom la denaskaj kaj tiuj, kiuj sekvis radiokaj T.V.-kursojn) lernis la internacian lingvon utiligante skribitajn aŭ presitajn tekstojn. Bazo de ilia studado estas la literoj de la Esperanta alfabeto, kiu uzas la grafikajn signojn de la latina alfabeto. Nu, la Esperantaj literoj havas ĉie ajn kaj ĉiam ajn la saman formon, la saman eksteran aspekton: - en Francujo, en Usono, en Ĉinio, en Indonezio, en Japanio, en Aŭstralio la grafikaj signoj (grafemoj) de la sonoj estas ĉiam la samaj. Sed en la vivanta parolo la sonoj, kiujn ili reprezentas, estas terure malsamaj! En realeco

⁷ Faust, Erster Teil, Studienzimmer, Versoj 1355 - 1358.

montriĝas, ke la sama signo, resp. litero estas tre malsame interpretata kaj prononcata ne nur de la esperantistoj el diversaj kaj malproksimaj landoj, sed ankaŭ de la esperantistoj el diversaj regionoj de unu sama lando. Ekzemple, la sono "l" por japano estas tute alia, ol la sono "l" por franco, kiu (l) siavice estas tre malsama de la sono "l" por unu bulgaro aŭ anglo. Do, studante Esperanton, ni akiras pri la fonemoj de la internacia lingvo ne akustikajn, sed precipe grafikajn "informojn", asociante, t.e. koincidigante ĉiun esperantan literon kun la koncerna sono de nia nacilingva fonetika (fonemika) sistemo, aŭ, se tia sono en ĝi ne ekzistas - kun iu proksimume simila sono, kiun ni trovas en ĝi. Ekzemple, pro manko de sono "j" en la fonetika sistemo de la germana lingvo, la germanaj esperantistoj plej ofte anstataŭas tiun sonon per la sono "ŝ", kiun alia lingvo posedas; pro manko de la sono "l" en la japana fonetika sistemo, la japanaj esperantistoj emas anstataŭi ĝin per la sono "r" ktp. Sekve de tio, ĉiu nova esperantisto - sed ankaŭ la plimulto de la malnovaj - parolas la internacian lingvon per la sonoj de sia nacilingva fonemika sistemo. Oni ne povas facile liberiĝi de siaj malnovaj prononcaj kaj artikigaj kutimoj nacilingvaj, fariĝintaj jam aŭtomatismoj aŭ refleksoj; tial oni perceptas kaj prononcas ĉiun ajn Esperantan fonemon kaj ĉiun ajn kunmetaĵon de Esperantaj fonemoj laŭ la sama maniero, laŭ kiu oni konceptas kaj prononcas la koncernan aŭ la similan fonemon, resp. kunmetaĵon en sia nacia lingvo.

Ĉu estas ebla kaj necesa la normigo de la fonemoj en Esperanto?

La problemo havas kelkajn aspektojn.

En la kampo de la naciaj lingvoj iuj fonologoj kaj fonetikistoj de la pasinteco, rigardante la lingvon precipe el vidpunkto de la naciaj digno, ambicio kaj sento de plivaloro, kaŝitaj plej ofte sub la masko de iaspeca lingva estetiko, elvokis la principon de la t.n. f o n e t i k a p u r i s m o . Vere, la lingvo estas grandparte ne grafika, sed akustika fenomeno kaj ĝis plej alta grado simila al la muziko, aŭ, por uzi la esprimon de Paul VERLAINE, ĝi estas "de la musique avant toute chose" (muziko antaŭ ĉio). Nu, la enmiksiĝo de tiom da malsamaj kaj kontraŭaj nacilingvaj fonetikaj sistemoj en Esperanto, povas, en iuj cirkonstancoj, krei certan d i s o n a n c o n en la interna muziko de la internacia lingvo, en la melodio de la

vivanta Esperanta parolo. Sed ĉu muziko konsistas nur el konsonancoj, nur el harmoniaj intervaloj kaj akordoj? Absoluta konsonanco, t.e. akustika trankvilo kaj senmovo, ekzistas nur en la tombejo. Komponaĵo farita nur el konsonancoj estas teda, monotona kaj senviva. La vivo estas movo, konfliktoj, disonanco, varieco, diverseco! Kiel en la vivanta muziko, tiel ankaŭ en la vivanta lingvo, la absoluta paco, ripozo, harmonio, konsonanco, unuvorte "unueco" ofte montriĝas sensuka, laciga, dormiga.

Per tio ĉi mi ne volas aserti, ke oni devas toleri ĉiujn kapricojn kaj ĉiujn strangaĵojn de la elparolado! La "demokrateco" kaj la toleremo en la fonologia sistemo de la internacia lingvo havas limojn! Fonologia (aŭ fonetika) toleremo aŭ demokrateco tute ne signifas, ke ni devas permesi al Esperanto transformiĝi en ian "piĝinan" lingvon! Ankaŭ en la fonetiko de la internacia lingvo estas necesa ia minimumo da normoj pri korekta, unueca prononcado, sen kiuj la interkompreno de ĝiaj adeptoj fariĝos preskaŭ nebla. Sed tiuj normoj estas diktataj ne de ia vanta fonologia dandismo, nek de ia sentimentala manierismo. La ĉefa motivo de fonetika normigo kaj unuecigo de la Esperantaj fonemoj estas la imperativa bezono de klareco kaj kompreneblo.

La principo de la klareco kaj kompreneblo estas la plej grava principo en fonologio, en lingvistiko ĝenerale. Sed des pli grava ĝi montriĝas en interlingvistiko. Parolante en Esperanto, ni devas ĉiumomente demandi nin mem: "Ĉu la sono, la vorto aŭ la frazo, kiun mi uzas en tiu ĉi momento, estas sufiĉe klara kaj komprenebla por la esperantisto el ĉiuj rasoj, gentoj kaj nacioj de la mondo? Ĉu mi ne enmiksas ian nacilingvan idiotismon, ian neklaran vortordon aŭ vortkunmeton, ian nekutiman fonemon malfacile kompreneblan por aliaj popoloj? Ĉu la vokaloj aŭ konsonantoj de mia parolo ne estas tre malfacile analizeblaj kaj aŭdeblaj de miaj aŭskultantoj pro troa mikso de fonetikaj elementoj el mia nacia lingvo?"

Kiam ni parolas pri normigo kaj unuecigo de la prononco en Esperanto, ni tre bone scias, ke plena, absoluta unuecigo estas nek ebla, nek eĉ dezirinda. El muzika vidpunkto, la varieco de la pronocado en Esperanto donas al la

parolantoj riĉan provizon de nuancoj kaj tembroj (t.n. harmonoj), kiuj permesas kolorigi la parolon. Absoluta plena unuecigo de la elparolado en Esperanto por ĉiuj nacioj estus analoga al dekreto, kiu celus vestigi ĉiujn homojn sur la Tero en la sama uniformo. La disonancoj en la parolo, kiel la disonancoj de la muziko (ekz. la malproksimaj harmonoj, tiel lerte ekspluatataj de la komponistoj-impresionistoj - DEBUSSY, RAVEL k.c.), ofte havas gravan estetikan funkcion, kaj oni nek povas, nek devas ilin forigi entute. Sed oni povas redukti la plej akrajn disonancojn en la internacia lingvo ĝis certa minimumo, kiu ne ŝokos la estetikan guston de l' aŭskultanto kaj ne ĝenos la klarecon kaj la komprenon. En tiu senco oni ŝatas deklari, ke "honora devo de ĉiu esperantisto estas akiri ĝustan, internacian kaj belsonan elparolon".⁸ Sed kion oni devas kompreni sub la vortoj "ĝusta elparolo"? Kaj kia estas la "internacia elparolo"? Kaj kion signifas la esprimo "belsona elparolo"? Jen estas demandoj, al kiuj neniu lernolibro, eĉ neniu speciala studo, donas klaran kaj kontentigan respondon. Ili apartenas al la sfero de la normativa aŭ preskriba fonologio, kies vojo kruciĝas kun tiuj de la psikologio kaj de la estetiko. Por fiksi la normojn de "ĝusta, internacia kaj belsona elparolo", oni devas fiksi laŭ la esprimo de la usona lingvisto G.K. ZIPF, "la idealan modelon, al kiu ĉiuj parolantoj devas proksimiĝi."⁹ (Atendante tiun esploran laboron, oni povas provizore fiksi kiel modelon la fonetikan sistemon de la itala lingvo, kiu tre proksimiĝas al la Esperanta).

5. Eduko de la orelo. Mekanismo de la elparolado

La elparolado estas akto preskaŭ senkonscia kaj apartenas al la kategorio de l' aŭtomatismoj.

Sed antaŭ ol fariĝi aŭtomatismo, ĝi konsistas el serio de multnombraj provoĵoj, ekzercoj konsciaj agoj.

Kiam ni parolas nian gepatran lingvon, ni neniam pensas pri la maniero, laŭ kiu devas fiksi aŭ moviĝi niajn parolorganojn, ni ne atentus kie, en kiu punkto la pinto de la lango

⁸ Henrik Seppik, La tuta Esperanto, Sofia, 1971, p. 7.

⁹ Vidu G.K. Zipf, The Psychobiology of Language, Boston, 1935, p. 195.

devas tuŝi la dentojn, la alvecolojn aŭ la palaton, kiom ni devas eltiri aŭ kunigi (rondigi) la lipojn, kian angulon devas formi la makzeloj k.t.p. Ni pensas precipe pri la enhavo de nia parolo, pri la **s i g n i f o** de la vortoj, pri la konstruo de la frazo, pri ordigo de la ideoj. Sed la funkciado de la parolorganoj, la **a r t i k i g o** de ĉiu sono, vorto aŭ frazo estas akto aŭtomata, senkonscia. Pruvo pri tio estas la fakto, ke ni ne ĉiam, eĉ preskaŭ neniam aŭskultas nian propran voĉon, kiam ni parolas, kaj ofte ne rimarkas la "glitojn" de la lango, t.e. la senkonsciajn erarojn de artikigo, kiujn ni faras dum la parolado.

Sed, kiam ni parolas en fremda (negepatra) lingvo, kiun ni ankoraŭ ne bone majstras, kaj kia por la plimulto de ni estas la lingvo Esperanto, la mekanismo de elparolado estas tute alia. Tiam la prononcado ankoraŭ ne aŭtomatiĝis, kaj ni devas pensi pri la artikigo de ĉiu aparta, vorto, silabo aŭ sono, pri la pozicio de la lango, de la buŝo, de la dentoj k.c. Kiam oni lernas paroli fremdan lingvon, oni provizore devas forviŝi en sia konscio la parolkutimojn de la malnova (gepatra) lingvo kaj krei en si mem novajn artikigajn kutimojn, kiuj post plimalpli longa ekzercado transformiĝos en novajn aŭtomatismojn.

Por akiri **k o r e k t a n**, t.e. facile kompreneblan elparolon, resp. artikigon en Esperanto, oni povas rekomendi al la novaj esperantistoj kaj precipe al tiuj, kiuj nun lernas la Internacian Lingvon - tute sendepende de la nacieco, al kiu ili apartenas - la sekvantan preparan laboron:

A. **E s p l o r o d e s i a f o n e t i k a k o n s c i o .** La unua laboro, kiun ĉiu kursano aŭ memlernanto de Esperanto, ĉiu nova esperantisto kaj multaj malnovaj esperantistoj devas plenumi por la ekposedo de bona, korekta Esperanta elparolo, konsistas en ekzameno de sia propra fonetika konscio. Alivorte, li devas starigi la bilancon, la kreditan¹ ~~debetan~~ konton de sia fonetika bonhavo (posedaĵo), t.e. de la sonoj (fonemoj kaj "alofonoj"), kiujn li majstras (posedas) en la fonologia sistemo de sia gepatra etna lingvo, kaj de la sonoj, kiuj mankas en lia nacilingva fonologia sistemo, sed ekzistas en la fonologia sistemo de la nova studata lingvo (Esperanto). Ĉiujn fonemojn de la unua kategorio li devas registri en la konton "kredito" kaj ĉiujn fonemojn de la dua kategorio li devos registri en la konton "debeto".

B. Inventariigo de la tuta stoko de fonemoj en sia fonetika konscio. Ni supozu, ke germano lernas Esperanton. Ekzamenante sian fonetikan konscion kaj komparante la diversajn sonojn de sia gepatra lingvo kaj de la nove lernata lingvo (ekz. Esperanto) li povos klasigi ĉiujn sonojn de ambaŭ lingvoj en kvar kategoriojn:

1. La unua kategorio enhavas la sonojn komunajn en ambaŭ lingvoj. Tiuj ĉi sonoj prezentas neniajn malfa-facilaĵojn.
2. La dua kategorio enhavas la novajn sonojn, t.e. la sonojn (fonemojn), kiuj ekzistas en Esperanto, sed mankas en lia nacia lingvo. Tio estas la sonoj, kiujn li devos akiri. Laŭ Ch. BRUNEAU, kontraŭe al la ĝenerala opinio la akiro de unu nova sono estas tasko relative facila kaj relative rapida.¹⁰
3. La tria kategorio ampleksos ĉiujn sonojn, kiujn li devos korekti, t.e. la sonoj (fonemoj), kiuj ekzistas en ia malsama formo (variaĵo, alofono) en lia fonetika konscio, sed en kelkaj detaloj pli aŭ malpli diverĝas, deflankiĝas de la Esperantaj modeloj. Ekz. la fonemo l por bulgaroj.
4. En la kvara kategorio li klasos la sonojn, kiuj ekzistas en lia nacia lingvo, sed mankas en Esperanto. Tiuj sonoj havas nenan rilaton al Esperanta prononco kaj povas esti simple neglektitaj.

C. Ekposedo de la sonoj el kategorioj 2 kaj 3. Tiujn sonojn la nova esperantisto povos ekmajstri laŭ du vojoj: 1) Per imito de trafaj modeloj (troveblaj sur bendoj, diskoj aŭ en la vivanta parolo de lertaj esperantaj oratoroj, aktoroj aŭ personoj, kiuj majstras la parolan lingvon). 2) Per difino de la artikigaj movoj (la "kinemoj"), kiujn devas plenumi la parolorganoj por prononci (sonigi) la fonemojn. La kompara metodo ĉie ĉi donas kontentigajn rezultojn. Ni komparu, ekzemple, la anglan sonon "t" de la vorto "tea" kaj la Esperantan sonon "t" de "teo". La angloj emas prononci la esperantan sonon "t" de "teo" laŭ la sama maniero, laŭ kiu ili elparolas la anglan sonon "t" de la vorto "tea". Nu, la angla sono "t" estas artikigata per la pinto de

¹⁰ Ch. Bruneau, Manuel de Phonétique, Paris, 1931, p. XIX).

la lango apogita sur la antaŭpalato kaj estas a k o m p a -
n a t a per forta elspira aerfluo. Tial ĝi similas al la
Esperanta "ĉ", kaj oni kvazaŭ aŭdas "ĉeo", "ĉri" k.c. Per kom-
paro al bonaj modeloj oni povas forigi tiun difektan elparolon.

La korekto de la "similaj" fonemoj postulas streĉon de la atento
kaj ekzercon de artikigaj organoj. La natura inertececo de la pa-
rolorganoj (kiuj jam akiris la kutimojn de la nacilingvaj fone-
moj) kaj la nesufiĉa klareco de la grafikaj signoj (literoj)
estas la ĉefaj kaŭzoj de eraroj.

(El "Bulgara Esperantisto", 3 - 6/1974)

P a r t o I I I

Scienca apliko de Esperanto

Ottó Haszpra

SPERTOJ KAJ PROPONOJ PRI LA APLIKADO DE ESPERANTO EN LA SCIENC+
COJ KAJ FAKOJ

1. Enkonduko

La ĉefa tasko de ĉi tiu seminario estas prezenti kaj pridiskuti rezultojn de scienca esplorlaboro koncernanta planlingvojn, speciale Esperanton, kaj ties aplikadon. Tamen ĉar inter la nuntempaj cirkonstancoj la efikeco de la scienca esplorado kaj de la disvastigado de ties rezultoj tre grave povas altiĝi simple per pli bona organizado, mi prelegos pri la organizaĵaj problemoj de la Esperanta scienco.

Mi faras tion des pli, ĉar mi parte kultivas la aplikon de Esperanto por tekniksciencaj celoj, parte mi ĝenerale faras organizon kaj redaktan laboron en la tereno de esperantlingva scienca publikigado. Sekve mi havas spertojn kaj ideojn pri la organizado kaj praktikaj taskoj de la Esperanta scienco, kaj tiujn pridiskuti ja tiu ĉi kolektivo saĝas esti plej taŭga, kvankam la plenumo parte apartenas al movadaĵaj kaj politikaj instancoj.

Mi ĝojas, ke ĉirilate jam la enkonduka prelego de Dro BLANKE montris grandan interesecon.

Kiel vi scias, la IX-a kaj speciale la X-a Konsultiĝo de la Esperanto-organizaĵoj de la socialismaj landoj multe emfazis la praktikan kaj sciencon aplikadon de nia lingvo. Ekz. en la referaĵo de Dro BLANKE por la X-a Konsultiĝo ni trovas:

3.1. La giganta programo de estonta internacia kunlaboro, fik-sita en la Fina Akto de Helsinki, montras la dimensiojn al ki-uj devos respondi estonta internacia lingvo en la funkcio de faklingvo (lingvo de scienco kaj tekniko). Esperanto kiel lingvo de scienco, terminologia lingvo, ĝis nun ankoraŭ estas subevoluinta. Necesas sisteme entrepreni paŝojn por tion sanĝi.

3.2. Oni speciale subtenu jenajn aktualajn projektojn, resp. aktivecojn:

- ellaboro de modernaj sciencaj kriterioj por povi unuece, ĝuste kaj efike krei novajn fakterminojn, resp. unuecigi aŭ ĝustigi la jam ekzistantajn...

El la rekomendoj de la X-a Konsultiĝo mi menciis nur du:

R 47/ Restas daŭre aktuala la dezirindeco de marksisma-leninisma Esperanto-revuo.

R 49/ La SLO-oj (Socialismlandaj Esperanto-Organizaĵoj) fondu sciencajn komisionojn, konsiderante la rekomendojn kaj kelkfoje ellaboritajn sugestojn de d-ro Blanke.

Ĉe la naŭa konsultiĝo oni akceptis ekz.

10. "Plibonigi la enhavon de" Paco" kaj subteni la redaktan komitataton per livero de bonaj manuskriptoj.

Kaj samloke ni trovas la vortojn de k-do Aleksiev:

"La plej grava tasko estas praktika utiligado, kiu donos rezultojn...

Necesos fari "Facon" pli alloga por la nesocialismaj landoj."

Ĉio ĉi evidente vokas por pli efika praktika aplikado de nia lingvo, speciale en la terenoj de la scienco kaj tekniko.

Lastatempe jam la gvidaj rontoj de UEA komencas rekoni ke al la venko de Esperanto la vojo kondukas tra la fakaj aplikadoj.

Mi pensas ke la intervjuo kun Dro Saheb ZAMANI kaj la artikolo titolita "La irana leciono" far Dro SADLER kaŭzis gravan ŝokon kaj en movadaĵoj kaj speciale en fakaj rondoj. La irananoj klariĝis al la Esperanta socio ke la Tria Mondo bezonas facilan lingvon unuavice tial, ke pere de ĝi scienco kaj tekniko, do ne bele-tro, estu disvastigata. En la plej freŝa numero (marto, 1978) de la revuo Esperanto ni jam trovas kvin paĝojn dediĉitajn al scienco, nome al la utiligebleco de la spacesploroj. Kaj el plumo de persono, ingeniero en la Eŭropa Spac-Agentejo, pri kiu antaŭe mi eĉ vorton ne aŭdis!

2. Spertoj pri la scienca kaj faka aplikado de Esperanto en HEA

Mi ne volas paroli pri historiaĵoj, ke Girilo Vörös jam antaŭ la unua mondmilito verkis trivoluman libron pri la ne-eŭklida geometrio ktp. Mi okupiĝas nur pri la lastaj jaroj.

Teknika Komisiono de HEA agadis en la sesdekaj jaroj. Oni aranĝis kursojn por praktiki la faklingvon. Partoprenantoj verkis tekstojn en manuskripta formo. Kelkaj estis reviziitaj. Aperis nenio. Oni aranĝis du sciencajn prelegkunvenojn (unu okaze de la Budapeŝta UK kun iom internacia prelegantaro). Poste la afero formortis, ĉar oni volis tro multe organizi, samtempe la lingva nivelo ne estis sufiĉa eĉ por la entreprenaj prospektoj, kiujn tamen unuopuloj sukcesis aperigi.

En la Klubo Konkordo ekde 1972 oni aranĝas Sciencajn Vesperojn. En junio, 1978, estos la centa. Tie bonaj, kelkfoje eminentaj fakuloj prelegas pri la plej diversaj temoj. Nivelo inter populariga kaj scienca.

Dum la cent Sciencaj Vesperoj temoj el la plej diversaj sciencoj estis prezentataj. Lingvistiko, literaturo, historio, juro, fiziko, astronomio, geologio, kemio, hidraŭliko, metalurgio, biologio, medicino, nutraĵ-scienco, muzikscienco, stenografio, arkeologio, agrikulturo, statiko, deformologio, vortarscienco, fervojkonstruo, informadiko, komputiko, farmacio, matematiko ktp.

Zorge reviziitaj tekstoj de la prelegoj kaj aliaj fakartikoloj aperas ekde 1975 en la Sciencaj Komunikaĵoj (SK), ĉiujara aldono de la Budapeŝta Informilo. La 1977-jara kajero, kvankam nur 100-paĝa, tamen kvante egalas al la 242-paĝa fama Sciencaj Studoj aperinta en 1958. SK-78 estas preparata, tajpado, desegnado estas farata. Espereble aperos en julio. Krom hungaroj estas sovetaĵ, usona, slovaka kaj rumana verkintoj.

Gvidprincipo de SK estas doni spektron de la sciencoj. Tiel ĉiufakaj legantoj trovas interesajon en ĝi, do emas ĝin aĉeti, ĉar la prezo (por la relative bone salajritaj fakuloj) estas malalta (1977:50 Ft-oj, malpli ol 3 rubloj).

Cetere eksterlandaj abonantoj de la Budapeŝta Informilo ricevas ĝin senpage. Ankaŭ la hungaraj BI-abonantoj kiuj tiun perletere petas.

En 1977 fondiĝis Komisiono pri la Sciencaj kaj Faka Aplikadoj de Esperanto, funkciaanta apud la Prezidio de HEA. Ĝi praktike realigas sian laboron enkadre de la klubo Konkordo.

Ekde 1972 oni sukcesis aperigi esperantan parton en la sekvaj vortaroj eldonitaj de ne-esperantistaj organizaĵoj:
 Kvinlingva komputila vortaro, 1972 (882 vortoj),
 Plurlingva sanitara vortaro, 1974 (476 vortoj),
 Seslingva geodezia vortaro I, 1976 (1158 vortoj),
 Seslingva geodezia vortaro II, 1978 (1351 vortoj).

Manuskripto estas preta por

Dekunlingva vortaro pri Akvomastrumado, 1980? (1317 vortoj).

Sen aranĝita eldonebleco la sekvaj manuskriptoj estas pretaj:
 Birdvortaro latina-esperanta-hungara (579 vortoj),
 Geologia vortaro esperanta-ĉeĥa-hungara (ĉ. 800 vortoj),
 Seplingva vortaro pri ilmaŝinoj ciferkode regulitaj (NC)
 (365 vortoj).

Prepariĝas:

Sportvortaro plurlingva.

Ĉiuj vortaroj estas rezulto de kolektiva laboro kaj zorga kontrolado.

Studoj, artikoloj de la Konkordanoj aperis en la Scienca Revuo, lastfoje eĉ en la Esperanto-Dokumentoj de UEA. Komputikaj artikoloj aperis en pluraj lingvoj. En la Hungara Vivo kaj en Paco oni publikigis artikolojn pri la hungara scienco, ekonomio kaj industrio. Estis prelegantoj ĉe landaj sesioj kaj ĉe ISU, Beogrado. Fine estas menciinde, ke aperis kelkaj informaj artikoloj hungarlingvaj, direktitaj propagandcele al la hungara intelektularo.

Pli proksimaj celoj: Eldoni kelkajn faklibrojn. Ĉi-jare eble unu pri komputiko kaj unu pri geologio. Poste aliajn. Nivelo (ĉu populariga, aŭ alte scienca) estas pridiskutinda.

Tasko ankoraŭ ne entreprenita, sed necesa:

kunmeti E-lingvan difinvortaron (terminaron) el la ĉi-supra vortarmaterialo, ja hungarlingvaj difinoj estas je dispono. Eĉ eksterlandanoj povas kunlabori: ja multfoje alilingvaj difinoj estis la bazo.

Pli malproksimaj celoj: Partopreni en internacia laboro por eldondado de enciklopedioj unuvolumaj (pri natursciencoj, pri medicino, eble fiziko, k.a. realigeblaj). Tiaj reprezentivaj volumoj devus aperi kune kun ia nova PIV je la centjariĝo de Esperanto.

Ekde 1969 aktive agadas la Medicina Fakgrupo en Budapeŝto, sed kunlaboras ankaŭ provincoj.

Ĉiujare unufoje ili aranĝas Sciencan Vesperon kun 6-8 prelegoj, kies teksto parte aperas en SK. Ili laboras pri Medicina Fakvortaro esperanta-hungara.

Niaj plej grandaj problemoj:

1. Estas ege malmultaj personoj kiuj kapablas revizii tekstojn kaj fake, kaj gramatike, kaj stile.
2. Ne estas persono por fari korespondadon, teni efikajn oficialajn kontaktojn, organizi disvendon kaj interŝanĝon de publikaĵoj.
3. Juna generacio nur sporade aperas.
4. Estas malemo ĉe plej multaj membroj plenumi taskojn je limdato.

Ĉefaj direktoj de la agado por antaŭenigi la aplikadon de Esperanto en la estonteco

Serioze trarigardante la ekzistantajn organizaĵojn, kiuj efektive funkcias sur scienca kampo, ni povas signi taskojn por la sekvaj jaroj kiuj - kvankam per fortostreĉo - estas realigeblaj-sekvidaj.

3. Taskoj Ĝeneralaj

1. Plej altnivele science studi kaj pruvi la necesecon de internacia helplingvo. (Tasko de sociologoj kun alifakaj kunlaborantoj.)
2. Evoluigi Esperanton en eble ĉiuj terenoj de la scienco kaj fakoj ke ĝi kapablu kontentigi ĉiujn postulojn starigitajn kaj starigeblajn kontraŭ kiu ajn moderna lingvo de alte evoluintaj socioj. (Tasko de fakuloj kaj lingvistoj.)
3. Apliki kaj disvastigi Esperanton en formo de seriozaj sciencaj kaj fakaj eldonaĵoj verkitaĵe parte por vasta publiko, parte por fakuloj. (Tasko de fakuloj ankaŭ lingve alte klerigitaj.)
4. Per ekstera propagando kreskigi la nombron de esperantistaj fakuloj kaj per interna propagando kaj edukado kreskigi la spiritan bezonon pri altnivela aplikado de la lingvo en la fakoj. (Tasko de fakuloj-propagandistoj.)

4. Organizado

1. Estigi internacian institucion, altreputacian ankaŭ por la ekstera mondo. Tio praktike signifas: transformi la Akademion de Esperanto en Esperantan Akademion de Sciencoj, kiu principe zorgus pri la evoluigo de la esperant-

lingva scienca kaj faka literaturo en kunlaboro kun la fakaj asocioj kaj la fakaj komisionoj de la landaj E-organizaĵoj. Ĝi povus iniciati kontaktojn kun naciaj sciencaj akademioj.

2. La nova Akademio havu organizan sistemon laŭfakte kaj laŭ-regione. Nepre ĝi inkluzivu CED kaj la Terminologian Centron de ISAE.

3. La Akademio devas ricevi gravan financon de UEA kaj ankaŭ rekte de la landaj asocioj. Centra sekretario estu loke kunigita kun la Centra Oficejo de UEA.

4. Apud la UK-oj estu ankaŭ sciencaj fakkunvenoj, ne nur somera universitato.

5. Konkretaj taskoj

1. La ekzistantaj fakrevuoj, aŭ ties certaj altnivelaj numeroj devus aperi per la morala subteno aŭ en la eldono de la Akademio, aŭ ili parte devus ĉesi por doni lokon al akademiasaj komunikadoj, kiuj cetere povus aperi en diversaj landoj.

2. Grava tasko de la Akademio estus aperigo de laŭaspekto kaj laŭenhavo altnivelaj enciklopedioj. Tion povus fari ĉefe fakuloj de certaj grandaj nacioj en kies landoj pli kaj pli novaj eldonoj aperas relative ofte, kaj per konvena aranĝo la redaktado kaj presado de iu enciklopedio oni povus fari paralele kun la nacilingva eldono. Tio ne ekskludas la kunlaboron de alinacianoj.

3. Paralele kun tiu laboro estus grave redakti kaj ĝis la centjariĝo eldoni novan plenan vortaron, aŭ grandan fakterminaron. Tio estas en preparo ĉe la Terminologia Centro de ISAE, sed mi pensas pri eble plej ampleksa kaj eble ĉiujn sciencojn kaj fakojn tuŝanta terminaro sub la aŭspicio de la Akademio.

6. Propozicio pri eldonaĵoj de la Esperanta Akademio de Sciencoj (realigenda ĝis antaŭ la centjariĝo de E., 1987)

I. Sciencaj periodaĵoj (eldonendaj parte centre, parte enkadre de landaj sekcioj)

1. Sociaj Sciencoj (ekde 1980),
2. Lingvosciencaj Komunikadoj (plurlingva nur pri Esperanto; eble la Lingvaj Problemoj Lingvo-Planado iĝus akademiasa periodaĵo, ekde 1979),
3. Natursciencaj Komunikadoj (ekde 1980),
4. Medicinaj Komunikadoj (ekde 1980),

5. Teknikaj Komunikaĵoj (ekde 1982)
6. Esperanta Scienco (referanta kaj informa revuo ekde 1979).

Mi rimarku, ke ĉiuj listigitaj periodaĵoj havas siajn ekzistantajn kernojn ĉefe en la Sciencia Revuo, Sciencaj Komunikaĵoj, Medicina Internacia Revuo, Sciencia Mondo k.a., kiuj cetere povus pluekzisti ankaŭ post la apero de la akademiasaj periodaĵoj, Cetere, laŭ mia takso, en la unuaj tempoj povas aperi maksimume unu numero de ĉiu akademiasa revuo, ja la esperantistaj fakuloj produktas ankoraŭ ne multe da originalaj rezultoj.

II. Sciencopopulariga periodaĵo

1. Homo kaj Kosmo aŭ: Vivo kaj Scienco (subteni, transformi kaj plioftigi la Zagreban eldonaĵon kiel ĉiumonatan sciencopopularigan revuon ĝis 1980. Cetere la radikoj de sciencopopulariga revuo troviĝas ne nur en Homo kaj Kosmo, sed ekz. en La Mevo, la Hungara Fervojista Mondo, la Juna Amiko, krome la antaŭe menciitaj k.a.).

III. Libroj

1. Natursciencia Enciklopedio (ĉ. 1000 paĝoj surbaze de iu naciolingva enciklopedio kiun la eldonisto nun preparas, ĝis 1985),
2. Ilustrita Sciencia kaj Teknika Terminaro (fakvortoj kiujn PIV ne enhavas, ĝis 1987),
3. Ilustrita Komunlingva Terminaro (nova PIV sen fakvortoj, ĝis 1987),
4. Du - aŭ plurlingvaj plenaj vortaroj (sub la aŭspicio de la Akademio, ĝis 1987. Evidente plejparte nacie eldonitaj.)
5. Universitatnivelaĵoj lernolibroj unue pri bazaj sciencoj (matematiko, fiziko, mekaniko ktp.) poste pri faksciencoj (hidromekaniko, maŝinelementoj, elektrotekniko ktp.). Almenaŭ kvin ĝis 1987.

7. Suplemento:

Pensoj pri la celhava ŝanĝo de la strukturo de la Akademio de Esperanto

La Akademio de Esperanto, kiel posteulo de la Lingva Komitato, okupiĝas pri la lingvistikaj problemoj de la lingvo Esperanto. Tiu funkcio havas preskaŭ nenian efikon por la ekstera mondo.

Dum la 90-jara ekzisto la Esperanta popolo konsiderinde kreskis kaj la nombro de la parolantoj jam egalas aŭ superpaŝas tiun de la anaro de multaj malgrandaj, tamen kulture kaj civilizacie alte evoluintaj nacioj. Tiuj nacioj havas siajn naciajn akademiojn, tamen kies tasko inkludas la zorgadon ne nur de la nacia lingvo, sed de ĉiuj sciencoj.

Mi opinias, ke ankaŭ la Esperanta popolo devas jam havi tiaprecan aŭtoritatan globalan sciencan institucion, en kies kadro kolektiĝus la plej eminentaj fakuloj de la Esperanta mondo kaj kiu inde reprezentus ĉiujn sciencajn branĉojn, en kiuj esperantistoj altnivele aktivadas. Tia institucio povus esti nomata Esperanta Akademio de Sciencoj (EAS) kaj povus esti formata el la Ĝisnuna Akademio de Esperanto.

La strukturo de tiu novigita Akademio estus simila al tiu de la naciaj sciencaj akademioj. Ĝi konsistus el pluraj sekcioj, inter kiuj tamen specialan gravecon havus la sekcio/j/ pri la Esperantaj lingvo kaj kulturo. La prezidanto de la Akademio ĉiam devus elektiĝi el tiuj sekcioj. La membroj de la Akademio ĝenerale povus esti tiaj fakuloj, kiuj havas ne nur altan reputacion pri sia scienca agado en siaj landoj, sed kiuj fakte havas ankaŭ nacian akademian gradon. La speciale esperantkarakteraj sekcioj ne devus apliki tian striktigon, ja la kultivantoj de esperantologio ne nepre devas esti kultivantoj de nacilingve rekonitaj sciencoj.

La Akademio estonte povus havi multajn sekciojn, sed provizore la sekva minimuma dividiĝo povus esti organizata (parenteze la celhave maksimuma nombro de la membroj):

- I. Esperantologio (25)
- II. Sociaj sciencoj (20)
- III. Natursciencoj (35)
- IV. Teknikaj sciencoj (15)

Ĉiuj ĝisnunaj membroj restus, la novajn oni elektus por kvin jaroj kiel korespondajn membrojn.

Evidente oni devas pli malpli precize formuli la taskojn kaj rajtojn de la Akademio kaj estigi ĝian financon bazon, sed esence ĝi estus la plej alta scienca institucio de Esperantujo, kiu - unuavice per sciencaj publikaĵoj - kreus kaj altigus la respekton de Esperanto en la sciencaj rondoĵoj de la ekstera mondo.

La kreo de la nova Akademio tute ne malbezoniĝus la ekziston kaj agadon de la diversaj fakaj asocioj esperantistaj, eĉ ĝi bezonus ilian apogon kaj havus la devon apogi ilin.

Nur tiu nova Akademio povus vere havi realan eblecon esti pli malpli egalranga partnero rilate naciajn sciencajn akademiojn kaj estigi kian ajn kontakton kun ili.

Estus rekomendinde, ke la membroj de la Akademio de Esperanto la ĉi supran proponon pridiskutu, kaj enkadre de la sekva UK la transformiĝo de la Akademio deklariĝu. Por partopreni en la diskutado kaj kandidatiĝi kiel korespondaj kaj ordinaraĵoj membroj, provizore po unu aŭ du sciencistoj devus esti nomitaj de la landaj asocioj interkonsente kun la fakaj asocioj esperantistaj.

Josef Kavka

ISAE-APLIKADO DE ESPERANTO^{x)}

I.

Por karakterizi la nuntempan staton ĝuste kaj juste, oni ne povas eviti iometon da historio. Tre bone palpebla - ni eĉ asertu, ke de la pasanta tempo ne forviŝebla - estas la publikigado de sciencistoj aŭ teknikistoj en la oficiala organo de ISAE.

INTERNACIA SCIENCA REVUO komencis aperadi jam en 1904, t.s. du jarojn antaŭ la fondiĝo de ISAE. Redaktis ĝin PAUL FRUICHTIER kaj eldonis la fama pariza firmo HACHETTE, ĉiumonate grandformatan (170 mm x 270 mm) kajeron po 36 paĝoj. Dum la jaroj antaŭ la 1-a mondmilito aperis 8 volumoj kun sume 4 000 paĝoj. En la revuo dominis tradukitaj artikoloj, eĉ hodiaŭ valoraj. Sed ankaŭ original-esploraj kontribuajtoj troviĝis tie. Menciinda estas ekz. traktaĵo de la fama svisa entomologo AUGUSTE FOREL. Ĝi temas pri novaj genroj kaj specio de formikoj kun priskribo de la nova specio en Esperanto. Same famiĝis granda traktaĵo de la svisa matematikisto RENÉ DE SAUSSURE pri grava geometria temo. En la kolekto de ISR aperis (1911) raporto de la scienca kaj teknika komisiono, sub la direktorado de MAURICE ROLLET de l'Isle. La volumo nomiĝas "Konsilatoro por la farado de la sciencaj kaj teknikaj vortoj". Temas pri perfekta analizo de la problemoj; eĉ hodiaŭ povas ĉerpi el ĝi sciencisto, aplikanta

x)

Dum la Seminario prezentita de d-ro rer.nat.sc. V. Zázvorka.

Esperanton en sia fako. Detale estas tie esplorita la vortkunmetado, la serĉado en nacilingvaj vorttrezoroj, esperantigado de nacilingvaj vortoj k.t.p.

En 1912, Internacia Scienca Revuo anstataŭis nova oficiala organo de ISAE, nome SCIENCA GAZETO, eldonata same de HACHETTE kaj redaktata de CHARLES VERAX. Ĝis 1914 aperis sume 472 paĝoj de la formato 180 mm x 250 mm.

La 1-a mondmilito abrupte interrompis eldonadon de ISAE-organo. Nur en 1918, R. de SAUSSURE provis daŭrigi ĝin sub la titolo LA TEKNIKA REVUO. En 1922 DÖHLER aperigis novan serion de Internacia Scienca Revuo. Bedaŭre, jam en 1923 ĝi ĉesis pro financaj kaŭzoj. Dum 1925, ROLLET de l' Isle redaktis dumonatan aldonon al la organo de UEA sub la nomo SCIENCA BULTENO. Fine, ekde 1926 ĝis la 2-a mondmilito, li sukcesis publikigadi BULTENON DE LA INTERNACIA SCIENCA ASOCIO ESPERANTISTA. Kvaronjare aperadis kajero de la formato 160 mm x 240 mm kun 16 - 20 paĝoj, sume ĉirkaŭ 1 000 paĝoj. La bulteno entenas artikolojn, plejparte tradukitajn. Grava verko, publikigita tie, estas "Scienca Fundamenta Esperanta Terminaro", el la plumo de la redaktoro mem. La terminaro registras ĉiun sciencan vorton, ĝis tiam uzitan de esperantistoj; ĝi rilatas al elementaj konoj de ĉiuj sciencoj. Post la 2-a mondmilito, oficiala organo de ISAE fariĝis SCIENCA REVUO, ekde 1949 - 1961 eldonata de la nederlanda firmo MUUSSES kaj redaktata de W.P. ROELOFS, poste de G.F. MAKKINK. Ĉiujare aperis 4 kajeroj de la formato 145 mm x 208 mm. Ekde 1962, ISAE mem transprenis ĝian eldonadon. La tiama ĝenerala sekretario kaj la pli posta prezidanto de ISAE, profesoro BOZA POPOVIĆ, fariĝis la nova redaktoro. Ĝis 1969, la formato kaj amplekso restis la samaj kiel antaŭe. Ekde 1970, SCIENCA REVUO pligrandigis sian formaton al 168 mm x 237 mm kaj sian amplekson al 6 numeroj jare po minimume 32 paĝoj. La suma nombro da paĝoj etformataj estas iomete pli ol 3 000, da grandformataj (ĝis la fino de 1977) pli ol 1 800. Sur la preskaŭ 5 000 paĝoj de SCIENCA REVUO oni trovas - krom anoncoj, recenzoj, organizaĵaj raportoj - 630 sciencajn artikolojn, meze de kiuj forte superregas originalaĵoj.

Foliumentate tra la 28 volumoj de SCIENCA REVUO kaj admirante la sciencajn lingvan flankojn de multaj diversfakaj artikoloj, mi devas konstati interalie tion, ke ne ĉiuj modernaj aŭtoroj konas verkojn de siaj fak kolegoj, kiuj jam antaŭ 10-20 jaroj

majstre aplikis Esperanton. Ne do lingva obstaklo, sed simple iom malfacila atingebleco de la malnovaj publikigaĵoj kaŭzas tiun ĉi paradoksan staton. Ĉi-okaze prezentas sin grava rekomendo: Ĉiu sciencisto aŭ teknikisto, verkanta fakan artikolon en Esperanto, havu moralan devon konatiĝi kun samfakaj verkoj de siaj antaŭuloj, eĉ abunde referenci pri ili. Nia faka Esperanto-literaturo - ĝis hodiaŭ relative malriĉa - estu maksimume diskonigata kaj ekspluatata.

Trafe esprimis tion PAUL NEERGAARD en sia "Retrospektiva rigardo al 50 jaroj da apliko de Esperanto en la scienco". Mi citu laŭvorte: "Entute por utiligi la kreskantan sciencan literaturon en Esperanto estas grava tasko ankoraŭ plenumenda, ellabori sisteme kaj laŭfakte bibliografiojn, kiuj estus utiligeblaj ankaŭ de neesperantistaj fakuloj. Ni simple bezonas zorge ellaboritan laŭ subfakoj medicinan bibliografion, kaj ni bezonas similajn botanikan, zoologian, matematikan, astronomian, fizikan, kemian k.t.p. bibliografiojn. Ili estu realigataj, se eble, jam en la proksimaj jaroj." Fino de la citaĵo. Nu - depost la eldono de SCIENCAJ STUDOJ, (en la jaro 1958) kie NEERGAARD publikigis sian retrospektivan artikolon, forpasis dudek jaroj kaj la nomita bezono fariĝas ĉiam pli kaj pli urĝa. SCIENCAJ STUDOJ, la jubilea volumo redaktita de NEERGAARD, enhavas sur 240 grandformataj paĝoj 37 original-esplorajn traktaĵojn.

Por obei la rekomendon de NEERGAARD kaj por tiel dirite fari mian profesi-konsciencan devon, mi aperigis en 1976 bibliografian artikolon "Geologia literaturo en Esperanto". Cele de ties publikigo mi uzis la disponeblan forumon, nome la oficialan organon de Geologia Sekcio de ISAE. Sub la nomo GEOLOGIO INTERNA-CIA, tiu ĉi periodaĵo aperadas ĉiun kvaran jaron, okaze de la internaciaj geologiaj kongresoj. Bonvolu pardoni, ke mi iom pli detale okupiĝos pri la tri volumoj, ĝis nun aperintaj. Sajnas al mi, ke la koncernaj spertoj povus konsideriĝi tipaj, do profiteblaj por eventuala entreprenado de analogaj fak-eldonaĵoj. La tri GI-volumoj sume ampleksas preskaŭ 500 valorajn traktaĵojn el la sfero geologi-scienca. La unuaj du volumoj aperis en Prago (1968 kaj 1972), eldonitaj de la ĉeĥoslovaka geologiesplora firmao GEOINDUSTRIA, nacia entrepreno. La trian volumon eldonis en Varsovio (1976) INSTYTUT GEOLOGICZNY. Tuj dekomence mi akcentu, ke la nomitaj du institucioj komplete financis ne sole la periodaĵon, sed ankaŭ ties kolportadon, sen garantioj, ke la

elspezita mono iel revenos al ili. Fakte revenis nur neglek-
tebla parto de la mono, ankaŭ tial, ke nemulte da ekzempleroj
estas disvenditaj, dum granda plimulto de la eldonkvanto dis-
doniĝis propagandcele. Esperoj, ke sufiĉe impona special-faka
revuo en Esperanto povus tuj dekomence ekzisti sen ekstera
financa helpo, estus nerealismaj. Kun tiu ĉi amara fakto kal-
kulu ĉiu koncerna entreprenemulo. Per tio mi neniel intencas
fortimigi; male, mi celas, ke oni evitu perdon de vanaj iluzioj,
preparante bonan grundon per ekstera financado: donacoj, sub-
tenoj aŭ plej ideale - fare de iu institucio - transpreno de la
financa risko.

Instrua ekzemplo tiurilate estas la revuo KEMIO INTERNACIA, da
kiu aperis 4 imponaj, bonege redaktitaj volumoj (1965 - 1968)
kaj kies elspezojn financis Urugvaja Esperanto-Asocio. Fine de
la kvara jaro, la brava redaktoro ALBERTO BARROCAS definitive
perdis la vanan esperon, ke la revuo finance memstariĝos per
sufiĉe granda nombro da konstantaj abonantoj.

Memkompreneble, la meritoplena iniciato de BARROCAS pruvis -
sur 862 paĝoj - per 76 original-esploraj artikoloj, per nova-
joj, trafaj anoncoj k.t.p., ke Esperanto perfekte taŭgas por
servi al la ĉemiaj disciplinoj. Sed samtempe ĝi vekis iom da
duboj, ĉu nia jarcento estas matura por oficialigi Esperanton
en la sfero scienca-teĥnika. La dubojn motivis ĝuste la efeme-
reco de la revuo.

Sendepende de tio, kion asertis la redaktoro, mi provis objek-
tive analizi la tutan fenomenon kaj venis al la konkludo, ke
ne nur financaj obstakloj, ne nur eta nombro da abonantoj kaŭ-
zis la morton de KEMIO INTERNACIA. Grava faktoro estis ankaŭ
tio, ke unusola persono kreis, redaktis, teĥnike eĉ ĉiuspece
prizorgadis la revuon kaj ties kolportadon. Ne povis sekvi io
alia, ol forta lacĝo kaj totala senreviĝo de la bravulo.

El tio ĉi rezultas nia dua rekomendo: Ekzistado de ajna fak-
revuo en Esperanto estu organize sekurigata de stabo da bone
kunlaborantaj spertuloj, kiuj dividas inter si la koncernan
agendon.

Ĉi-loke estas menciindaj la freŝdataj sukcesoj de IAdEM (Inter-
nacia Asocio de Esperantistaj Matematikistoj), aliĝinta kiel
Matematika Sekcio de ISAE. IAdEM eldonas lerte redaktatan re-
vuon MATEMATIKO TRANSLIMEN. En ĝia duobla (76-paĝa) kajero de
1977 2-4) aperis krom alio kompleta propono de terminaro pri

elementa geometrio, el la plumo de WILLIAM ORR. La redaktoro sukcesis mobilizi multe da matematikistoj, aperigi modelan adresaron de la membroj, plurajn cirkulerojn kaj varbfoliojn. Tamen, oni ne kaŝu la malnovan danĝeron de "unupersoneco": la redaktoro kaj IAdEM-sekretario en unusola persono estas FRANÇOIS LO JACOMO. Cetere, li mem klare konscias pri la danĝero kaj klopodas trovi alian redaktoron. Nu, ni deziru al la novnaskita kaj tre vigla IAdEM, ke ĝia vivo ne estu efemera, sed almenaŭ tiom longa, kiom atingis ĝis hodiaŭ ISAE.

II.

Forlasante la oficialan asocian publikigadon de sciencaj aŭ teknikaj artikoloj, ĉu originale, ĉu traduke, eblas transiri al alia grava sfero: ellaborado de fakaj terminaroj. Jen ne eblas determini striktan limon inter agado, plenumata enkadre de ISAE, kaj tiu, kiu estas komuna al pluraj Esperanto-institucioj. Fakte, jam la centro, kiu gvidas tiaspecan aktivadon, nome Terminologia Centro, estas komuna organo de du institucioj: de ISAE kaj de AE (Akademio de Esperanto). Tamen, unu aspekton oni devas konsideri senduba: ISAE ĉiam havis gvidan rolon, kiam temis pri organizado kaj normigado de la scienca-teknika terminologio en Esperanto. Por pruvi tiun ĉi aserton, sufiĉas al la jam menciitaj nomoj kiaj ROLLET de l' Isle aldoni kelkajn plujajn, unuavice EUGEN WÜSTER. Li estis ne nur patro de esperantologio, sed geniulo, kies internacian aŭtoritaton sur la kampo de lingvonormigo en la tekniko oni ĝenerale agnoskas. El liaj lastaj verkoj mi menciu la inaŭguran prelegon por ISU (Vieno): "Internacia terminologio en la servo de la informatiko". Ĝi aperis en SCIENCA REVUO (1971).

La fakaj terminaroj, kiuj aperadis ekde 1939 en la jarlibroj de UEA, estas verkitaj plejparte fare de ISAE-membroj aŭ almenaŭ esence stampitaj de ili. Strikte en la kadro de ISAE, post la 2-a mondmilito dum vico da jaroj okupiĝis pri organizado de la scienca-teknika terminologio SVEN ALEXANDERSSON, la sekretario-kasisto, unu el la ĉefmotoroj de la tiama asocia estraro. Sisteme kaj diligente, en ĉiu numero de SR, li raportadis pri la rezultoj, atingitaj sur la kampo fakterminologia. Pro lia iniciato, ISAE fondis en 1953 Terminologian Sekcion, kies provizora gvidanto li fariĝis. Dank al li, al la redaktoro k.a., SCIENCA REVUO funkciis kiel oficiala terminologia forumo. En

1956, la meritoplena ALEXANDERSSON transdonis siajn taskojn al novaj funkciuloj. Jam ekde 1951 serioze okupiĝis pri terminologiaj laboroj RUDOLF HAFERKORN, kiu post ALEXANDERSSON plene dediĉis sin al la koncerna organizado. En 1954 li verkis por SR bibliografian artikolon pri la fakaj terminaroj en Esperanto. Kun BELINFANTE kaj DELLIAN li kompilis imponan verkon SCIENCA KAJ TEKNIKA TERMINARO (STT), kiun en 1956 eldonis Japana Esperanto-Instituto. La verko turnis atenton de WARINGHIEN al HAFERKORN. Sekve, profesoro WARINGHIEN invitis inĝenieron HAFERKORN al kunlaboro super PIV. En 1957, HAFERKORN fariĝis membro de Akademio de Esperanto (AE) en 1958 la direktoro de Terminologia Centro de ISAE (TC-ISAE).

Ĉi-jare (1978), la centro, origine kreita cele al konkreta kunlaboro super PIV, jubileas la 20-an jaron de sia funkciado. En preskaŭ ĉiu numero de SR, HAFERKORN publikigadis raportojn pri la progreso de la TC-laboroj. El lia plumo aperis en SR (1962) grava bibliografia artikolo "Sciencaj, teknikaj kaj ceteraj faktortaroj en Esperanto". La suplemento troviĝas en SR (1965). Ne malpli utila helpilo por la Esperanto-terminologoj estas lia adresaro, servanta peri samfakulojn (SR 1965). Tre leginda estas ankaŭ lia raporto al la prezidanto de AE (SR 1967).

En 1969, la maljuniĝinta HAFERKORN transdonis sian postenon al inĝ. AUGUSTE BROISE. Dum kvin jaroj, la nova TC-direktoro plenumis gigantan terminologian laboron, fariĝante grava aŭtoritato en multaj teknikaj fakoj. Longa vico da terminaroj estas redaktita aŭ konsultita de li. Lia tro frua forpaso en 1974 signifis nekompenseblan perdon por ISAE.

En 1975, lia anstataŭanto fariĝis RÜDIGER EICHHOLZ, la fama organizanto kaj eldonanto de ESPERANTA BILDVORTARO, SLIPARA VORTARO k.a. gravaj entreprenoj. Jam en 1967, EICHHOLZ pliriĉiĝis kaj eldonis la verkon de HAFERKORN: "Technisches Wörterbuch Deutsch-Esperanto". Nuntempe li estas akademiano kaj sub lia direktorado promesplene estas disvolvata la diversa TC-agendo. Li scias taktoplene profiti aŭtoritaton de sia centro por enketoj pri diskutoblaj terminoj. Ekz. la lastatempa skismo: komputero x komputilo, laŭ li trafe solviĝas per la formo "komputoro". La pseŭdosufikso -or- estas ja normalaĵo en Esperanto: direkti x direktoro, redakti x redaktoro, kondensi x kondensoro k.m.a. vort-duopoj.

Evidentas, ke la gvidantoj de Terminologia Centro servas por

organizi, kunordigi terminologian agendon, por redakti kaj eldoni terminarojn. Aliflanke, ĉe la kreado de fakaj terminoj apartenas nature al koncernaj specialistoj. Plej ideale estas, se ne unusola fakulo, sed plurmembra terminologia komisiono de faka ISAE-sekcio plenumu primaran ellaboron de terminaro. La tasko de TC-ISAE konsistu ĉefe en atentigado pri interdisciplinaj kolizioj-koincidoj, pri ĝenerale lingvaj, etimologiaj, semantikaj aŭ aliaj misoj. Se membroj de la komisiono neniel kapablas veni al pli-malpli unuanima solvo, la centro entreprenu esplorojn el la plej supera vidpunkto.

Logike mi venas ĝis aludo pri la fakaj ISAE-sekcioj, de kiuj oni povas atendi la suprediritan primaran redakton de terminaroj. Ja de tia sekcio oni atendas multe pli, nome eldonadon de sekcia-revuo, publikigadon de fakaj verkoj en nacilingvaj periodaĵoj, organizado de renkontiĝoj (ĉu pure, ĉu parte esperantistaj) en nacia kaj internacia skaloj k.t.p.

Dum la lastaj 20 jaroj, en ISAE fondiĝis kaj funkciis jenaj faksekcioj: agrikultura kaj arbarscienca, arkitekta kaj konstruista, astronomia, elektroteĥnika, filologia, fizika, geodezia, geografia, geologia, jurscienca, komputika, matematika, medicina, ornitologia, studenta, teĥnika. Prospero, stagno, krizo, malapero de tiu aŭ alia sekcio ja dependas de diversaj cirkonstancoj. Funkciuloj aperas, vige laboras, laciĝas, maljuniĝas, forpasas. Ilia sekcio aŭ postvivas, aŭ mortas kun ili, se ĝi ne estas organize sekurigita. Okazis ankaŭ miskomprenoj inter la sekcioj kaj la ISAE-estraro. Ekz. UMEA funkciis dum longa tempo kiel Medicina Sekcio de ISAE, sed en 1971 ĝia estraro decidis pri ekŝiĝo el nia asocio. Mi ne scias, ĉu kulpas pri tio ISAE, ĉu UMEA, ĉu ambaŭ. Mi scias sole tion, ke la fakaj Esperanto-asocioj devus kunlabori por la bono de Esperanto.

Restas nediskutebla fakto, ke ISAE nuntempe prezentas - malgraŭ travivitaj stagnoj eĉ krizoj - seriozan organizon kun monda reputacio, kun longjara tradicio kaj kun funkciantaj normigaj organoj. Multaj membroj de ISAE publikigas pri sia originala esplorado esperantlingvajn traktaĵojn aŭ almenaŭ resumojn en ambiciaj, renomaj fakrevuoj, sciencaj bultenoj k.s. (kp. enketon de ROELOFS en SR 1955 kaj 1959). Por ke ili povu progresigi sian penetradon en la revuojn, ili devas montri al ties redaktoroj, ke faka literaturo en Esperanto jam ekzistas, ĉu publikigita en esperantlingvaj, ĉu en nacilingvaj periodaĵoj, ĉu en memstaraj libroeldonaĵoj.

Ankaŭ en tiaj lastaj preskaŭ senescepte kunlaboris ISAE-anoj. Ne eblas - en tiu ĉi skizo - mencii ĉiujn. Krom PLENA ILUSTRITA VORTARO (PIV), bonegan ekzemplon de vasta internacia kunlaboro prezentas POSATLASO DE LA MONDO (PM), eldonita en 1971 de Kartografie, la ĉeĥoslovaka nacia entrepreno en Prago. La tre impona poligrafia aspekto, la konsiderinda eldonkvanto (10 000 ekzempleroj), la rapida disvendado por eta prezo, jen faktoj elokventaj.

Kiel la ĝenerala sekretario de ISAE, la kompatindulo, portanta la ŝarĝon de la griza ĉiutaga agendo de ISAE, mi plene rajtus inklini ne al optimismo, sed pli eble al sobra realismo. Longjaraj spertoj en ISAE instruis min esti skeptika pri diversaj fantaziaj projektoj, kiuj emas morti antaŭ sia naskiĝo.

Tamen mi senhezite kredas je la perspektivoj de ISAE. Mi kredas, ke tiu ĉi tegmenta asocio de la sciencistoj-teĥnikistoj, aplikantaj Internacian Lingvon en siaj profesioj, baldaŭ kreskigos sian membrobazon, sian delegitan reton en diversaj landoj, sian sistemon de fakaj sekcioj, de normigaj centroj k.t.p.

Mi kredas, ke ankaŭ tiu ĉi modesta skizo helpos aktivigi malnovajn adeptojn de ISAE kaj varbi novajn, dank al via laŭdinda esperantologia seminario.

Ludoviko Fritsch

TEKNIKAJ VORTAROJ EN ESPERANTO - PROBLEMOJ DE LA FAKTERINOLOGIO EN ESPERANTO.

Scienco malkovras kaj studas la naturleĝojn, tekniko ilin studas kaj serĉas kiel ilin praktike apliki kaj vere ilin praktike eluzas. La scienco bezonas teknikon kaj la tekniko scienccon, la scienco bezonas ĉiam pli kaj pli teknikon, nome la mezuran kaj kalkulan teknikojn, por ekipi la esplorajn institutojn. Kaj la tekniko eluzas pere de la scienco malkovritajn kaj precize priskribitajn naturleĝojn surbaze de kiuj ĝi poste solvas diversajn teknikajn problemojn, do ĝi praktike aplikas la ekkonojn de la scienco.

Estas klare ke kiel la scienculo tiel ankaŭ la teknikisto ambaŭflanke bezonas perfektan komunikilon por precize esprimi kaj sciigi la sciencajn ekkonojn al tiuj, kiuj ilin praktike

eluzados.

Ene de unu ŝtato aŭ lingva sfero ne estas malfacilaĵoj, estas nur problemoj kiel la ekkonojn precize formi uzante la ambaŭ-flanke konatajn terminojn. Pli komplika kazo estas la komunikado de la fakaj sciigoj translimen, kiam scienculo aŭ teknikisto devas scii krom sia propra gepatra lingvo ankaŭ la lingvon en kiu la komunikado okazas.

La plimulto de la internaciaj konferencoj, en kiuj okazas la interŝanĝo de la fakaj ekkonoj, uzas tri aŭ pli da lingvoj. Dum tempo de la nuntempa sciencoteknika revolucio oni apenaŭ kapablas enarkivigi en sian memoron novajn nociojn en la propra gepatra lingvo, sed ne en pluaj lingvoj. Tiasituacie evidentiĝas la granda signifo de la konvena internacia planlingvo. La plej granda obstaklo por la uzado de la internacia lingvo en la tekniko estas la fakto, ke ekzistas nur vere malmulte, nesufiĉe fakaj vortaroj. Sen vere faka vortaro oni ne povas perfekte traduki eĉ la plej bonstilaĵoj kaj precize difinitajn sciencajn ekkonojn. Scienco kaj tekniko ne agnoskas neekzaktan esprimon, en la scienco kaj tekniko ĉio devas esti unusignife, precize difinita, precize esprimita.

Ekzistas nemultaj fakvortaroj, sed ili estas por la nuntempa stato de la scienco kaj tekniko jam nesufiĉaj, ĉar ili ne respondas al la hodiaŭa stato de la teknika progreso. Krom tio ili estas plejparte E-nacilingvaj kaj la publikigistoj bezonas precipe la nacilingvajn Esperantajn vortarojn. Ne eblas enkonduki Esperanton en la sciencojn kaj teknikojn ĝis ne ekzistos sufiĉe ampleksaj unufakaj vortaroj kaj memkompreneble ankaŭ la politeknika vortaro, kiu estas la bazo, antaŭ ol ni ellaboros la nomitajn unufakajn vortarojn.

Estas jam sendube pruvita afero, ke Esperanto por scienco kaj tekniko taŭgas, sed nuntempe bedaŭrinde ne tute praktike: Se jam hodiaŭ alvenus tiel envie atendata okazo de ĉi-momenta ebleco, enkonduki E-on en la sciencojn kaj teknikojn, se la registaroj de almenaŭ kelkaj ŝtatoj estus pretaj, finance certigi la eldonadon de la faka literaturo, fakajn gazetojn, fakajn librojn, eĉ se Esperanto estus enkondukita almenaŭ en la superajn lernejojn, Esperanto fiaskus, ĉar ĝi ne havas sufiĉe da fakuloj, kiuj garantius perfektan publikigadon, egale ĉu originalan aŭ tradukitan. Kaj unuavice ni nepre devos multe traduki, ĝis kiam niaj sciencistoj kaj teknikistoj kapablos verki originale en Esperanto.

Permesu al mi jenan demandon: Kiom da tiaj kapabluloj ekzistas en via lando? Tio devigas nin plej baldaŭ kiel eble eduki ilin.

Baze de tiuj realaj faktoj la scienc-teknika sekcio de ĉeĥa kaj slovakaj Esperanto-asocioj starigis sian bazan celon kompili la ĉeĥan-Esperantan politeknan vortaron kaj ankaŭ la unufakajn vortarojn. Post kelkjara laboro ni kunmetis la sliparon kun pli ol 30.000 plej gravaj terminoj el diversaj fakoj. Kiel baza fonto por ĉi-tiu laboro estis PIV (Plena Ilustrita Vortaro) kaj la jam ekzistantaj vortaroj kiel HAFERKORN: Technisches Wörterbuch Deutsch-Esperanto - 1967 -, WÜSTER: Enciklopedia vortaro (nekompleta), DUNCAN: English-Esp. Chemical Dictionary 1956, GERARD: Elements de géologie en six langues, Esperantlingva vortlisto aneksa al grupoj de International Elektrotechnical Vocabulary, Scienca kaj teknika terminaro de HAFERKORN kaj DELLIAN kaj BELINFANTE eldonita en Tokio 1956. Vortareto por aŭtomobilistoj, materialoj por eldonota Duden-bildvortaro, ktp ktp.

Merite de Ing. WERNER la ĉeĥaj kaj slovakaj teknikistoj komencis eldoni multobligitan neregulan informilon sub la nomo: "Teknika Sekcio informas." Ĝi aperas 2 - 4 foje jare kaj estas ankaŭ sendata al niaj eksterlandaj kunlaborantoj. Ĉirkaŭ tiun informilon ni volis grupigi la scienc-teknikajn organizaĵojn kaj unuopajn izolitajn teknikistojn en socialismaj ŝtatoj. Grava parto de la informilo estas la rubriko pri la fakvortara laboro kaj la rubriko nomita "Kiel ni diru", kiu koresponddiskute precizigas disputeblajn terminojn.

En evoluantaj naciaj lingvoj kreiĝas terminologio en praktika aplikado de lingvo fare de aŭtoroj mem en fakaj paroloj aŭ tekstoj. Post relativa unueciĝo kaj stabiliĝo de komence ofte variaj terminoj vortaristoj prilaboras la fakajn literaturon kaj registras la estantan lingvouzon en vortaroj-leksikonoj aŭ terminologiaj normoj. Iam la vortaristo aŭ normigisto devas selekti el pluraj sinonimoj kaj en maloftaj kazoj li proponas novajn terminojn, precipe por novaj nocioj. En Esperanto kaj malpli evoluantaj lingvoj devas esti la procedo inversa, almenaŭ parte. Altnivelaj fakaj tekstoj, kiuj donas modelon de koncerna faka stilo ekzistas nur en nemultaj fakoj. Tie oni kreu racian terminologion.

La difinvortaroj estas bazo precipe en Esperanto, kie mankas kontraste al nacilingvoj la ĉiutaga kontakto kun la lingvo kaj kun la faka literaturo. Tamen nur la praktikado povas viviĝi

la proponitajn vortojn kaj nur ĝi povas doni la eblojn por la elprovado de la ekstera formo kaj la interna enhavo de la esprimoj. Ni devas serĉi la kazojn, kie por iu vorto en unu lingvo ekzistas tuteplene ekvivalenta laŭnokia vorto en lingvo alia. Propra terminokrea laboro baziĝu sur plena scio kaj kritika praktikso de la ekzistanta vortuzo. La vortaristo laboru eble nur en sia propra malvasta specialigo.

Konsileblaj helpiloj por termin-elekto estas:

- normigaj terminaroj de internaciaj organizoj
- plurlingvaj vortaroj
- propraj nacilingvaj terminologiaj normoj
- diverslingvaj teknikaj vortaroj
- aliaj fontoj

Ĉiam oni atentu pri la grava problemo, ke terminoj en diversaj lingvoj plej ofte ne simbolas tute identan nocion. Estas utile rimarkigi en vortaro tiujn-ĉi diferencojn. La problemo estas jam parte solvata per internacia normigo, kiun pli kaj pli trudas la intensiĝanta internacia komunikado. En tiuj kazoj la Esperanta terminologio sekvu jam ekzistantan kaj daŭre kreskantan internacie normigitan terminologion. Temas pri identigo de nocioj, La terminoj, vortoj, t.e. simboloj por la nocioj povas poste esti laŭ lingvoj malsamaj.

Principoj de terminokreado :

Preskaŭ ĉiujn problemojn de la terminokreado en Esperanto oni povas pli malpli strikte ligi kun postulo de la optima internacieco. Bedaŭrinde ne eblas doni iun regularon mekanike aplikeblan por la elekto de la plej bonaj terminoj. Nur profunda studado de elstaraj vortaroj kiel ekzemple PIV kaj fakaj modelaj vortaroj kun ioma dozo da talento povas doni la necesajn spertojn anstataŭantajn la neekzistantan regularon.

Oni devas ekzemple prikonsideri jenajn demandojn:

- internacieco de la formo kontraŭ internacieco de enhavo
- elekto de nacilingva fontvorto kaj originala terminokreado en Esperanto
- eluzo de estanta vorttrezoro de Esperanto
- logiko kontraŭ internacieco
- principo de analogieco, de sufiĉo kaj neceso k.t.p.

Ĉi subaj rimarkoj provas doni orientilon:

1. En tre multaj kazoj estas ne nur defendeble, sed eĉ la sola ĝusta solvo, apliki vortojn jam ekzistantajn en la vorttrezoro de Esperanto, sed kun alia senco.

Ĉe la envicigo de la kunmetaĵo povas ekesti iuj hezitoj kaj duboj. Sajnus unuavide, ke laŭ la 11-a regulo, de la gramatiko ("la ĉefa vorto staras je la fino") oni devus envicigi ĉiujn kunmetaĵojn sub ilia lasta elemento. En la kunmetita vorto unu elemento povas havi signifon, kies graveco aŭ amplekso ne koincidas kun sia pozicia valoro, ekz. ĉe paperfolio ni nature pensas pri papero (en ~~papero~~-formo), sed ĉe paperkorbo pri korbo por demetitaj paperoj. Do paperfolio ni metos en artikolon "papero", paperkorbon sub "korbo". Iam povas la vortgraveco de la vortkomponanto dependi de speciala vidpunkto. En tipografio gravas ĉe monpapero la papero, en financ-terminaro oni tre versajne envicigus ĝin sub mono. Se la ĉefa nocio ne estas klare distingbla, aŭ se oni trovos tion por aliaj kaŭzoj konvena, registru la kunmetaĵojn sub pluraj kapvortoj.

Por kunmeto de memstara Esperanta fakvortaro estas rekomendinde, aranĝi sliparon, en kiu ĉiu nocio aperu sur aparta slipo. Por solaj terminoj en du aŭ tri lingvoj sufiĉas formato ISO/A 7, t.e. 74 x 105 mm, por okazoj kiam ni volas aldoni sufiĉan difinon oni uzu formaton ISO/A 6-105 x 148 mm, kiu ebligas jam esti plurlingva. Aranĝo sur slipoj havas la avantaĝon, ke eblas facile kompili sliparon ĉu sisteme ĉu alfabete kaj komferte ŝanĝi slipojn, se necesas aliformi iun Esperantan terminon kaj laŭbezone aldoni pluajn novajn slipojn en la alfabetan ordon. Estas rekomendinde fari kelkajn trakopiojn de la slipoj por povi ilin dissendi al kunlaborantoj aŭ reviziantoj. Nur post sufiĉe zorga kolektado kaj reviziado de la sliparo oni tajpu la prespretan manuskripton en formo de listo. Reviziado de la sliparo flanke de diversnaciaj fakuloj nepre necesas, precipe se oni aldonas la nacilingvaj tradukojn, ĉar eĉ en rekomenditaj plurlingvaj vortaroj troviĝas malprecizaĵoj aŭ eraroj en la elekto de la nacilingvaj sinonimoj.

La laste cititaj koncizaj konsiloj por la fakvortara laboro estis kompilitaj por niaj kulaborantoj far nia ĉeestanta fakvortara zorganto Inĝ. BEDNARIK, prezidanto de la slovaka sciencoteknika sekcio. En limigita tempo mi povis prezenti al vi nur koncize la principojn por la fakvortara laboro. Ĉiu interesulo pri la fakvortara laboro devus vere trastudi almenaŭ la bazan libron de Inĝ. WÜSTER: Konturoj de la lingvonormigo en la tekniko/ eld. Budap. 1936/

HAFERKORN: Kion niaj vortaristoj devas atenti? /Scienca Revuo, nroj. 1-2, 1965.

NEERGARD: Rimarkoj pri kelkaj terminologiaj principoj. /Sc. Revuo, n-ro 2/1965

WARINGHIEN: Vortaristaj problemoj. /Esperanto, UEA/11/1970

Al ĉiuj, kiuj decidiĝis por la temporaba, nefacila, sed grava fakvortara laboro, kiu estas baza kondiĉo por enkonduko de Esperanto en la scienco kaj tekniko, mi deziras plenan sukceson.

Marinko Gjivoje

LA FORTO KAJ LA SORTO DE LA ESPERANTO-LITERATURO EN TUTMONDAJ BIBLIOTEKOJ^{x)}

Enkonduke

Oni ofte asertas, ke nia Esperanto-movado estas kulturkleriga movado; ke Esperanto venkis ĉar ĝia kreinto, liaj kunlaborantoj kaj postaj adeptoj sukcesis krei ne sole la lernolibrojn sed ankaŭ propran Esperantan literaturon. Sekve la lingvo ŝuldas sian mirindan spiritan evoluon precipe al ĝia literaturo. Kaj vere: post niaj esploroj, laŭ ekzistantaj bibliografioj de planlingva literaturo, ni povis konstati, ke en tuta interlingvistika (planlingva) literaturo ĉiuj lingvoprojektoj kune - aperintaj antaŭ kaj post Esperanto - okupas nur iaajn 5 procentojn, kaj Esperanto 95 procentojn. (Ni aldonu ankaŭ tion, ke tiu procento kreskas favore al vivanta Esperanto, en kiu ĉiumonate aperas novaj verkoj, dum en la jam de jardekoj mortaj projektoj Volapük, Ido ktp. same kiel en pli novaj tiel raraj lingvo-projektoj - oni povas libere diri - ne aperas iuj literaturaj verkoj.)

Kie kaj en kia stato kaj kvanto troviĝas E-literaturo en publikaj, asociaj, societaj kaj privataj bibliotekoj en la tuta mondo? Kio ĝis nun estas farita kaj kio ankoraŭ farota sur la kampo de kolektado, prilaborado, konservado kaj ebligado de utiligo de la verkoj? Kie troviĝas la plej grandaj E-kolektoj? Kio estas farenda por konservi kaj kompletigi la ekzistantajn kaj

^{x)} Teksto de prelego, prezentita dum la 2-a Internacia Esperantologia Konferenco, kadre de la 64-a Universala Esperanto-Kongreso 27.7. - 4.8.1979 en Lucerno.

krei la novajn kolektojn? Jen tio estas la temo de nia hodiaŭa prelego, pretigita post enketado de pli ol cent bibliotekoj en la tuta mondo kaj post persona vizito de kelkaj plej gravaj.

1. Kolekti kaj registri

"Por vere povi ekspluati la E-literaturon necesas, ke la esperantistoj konsciu pri ĝia valoro kaj agu por ĝin konservi. Tio estas farebla per du vojoj: k o l e k t a d o k a j r e g i - s t r a d o ."

Jen citaĵo el la eseo "La nuna stato de la Esperanto-movado kaj ties perspektivoj en la estonto", verkita de la triopo PAUL THORSEN, BRITA OLSSON kaj PAUL NEERGAARD, kiu aperis en Kopenhago en 1942 kiel parto de la libro "Tra densa mallumo."

L a k o l e k t a d o ? Kiel entute formiĝis la unuaj E-bibliotekoj, senkonsidere ĉu kiel apartaj fakoj de publikaj bibliotekoj ĉu asociaj, sociaj aŭ privataj? La plej kutima vojo estis jena: elstaraj unuopuloj jam en la komenco, en pasinta jarcento, klopodis havigi ĉion kio aperis en aŭ pri Esperanto, kaj iuj poste testamentis sian libraron al iu publika aŭ socia biblioteko. Tiel komence de nia jarcento kreiĝis kolektoj kun mil ĝis du mil eroj.

R e g i s t r a d o ? Ne sufiĉas limigi sin al kolektado de libroj, broŝuroj, revuoj, gazetoj ktp. sed oni devas plenumi registradon kaj klasifon. S l i p a r k a t a l o g o estas la unua paŝo farenda. La dua, b i b l i o g r a f i a d o , estas same necesa. Ni ĉi tie nur mencias ankaŭ klasifajn sistemojn, al kiuj ni dediĉas la merititan antenton en nia "Konsultlibro pri Esperantaj bibliotekoj kaj muzeoj", presita 1979 en Hungario. Sur tiu kampo jam nia unua esperantista generacio, la pionira, faris ion, kaj postaj generacioj daŭrigis. Kvankam ni hodiaŭ ne posedas tutampleksan ĝisdatan ĝeneralan universalan bibliografion de la Internacia Lingvo - kaj se ni sukcesus pretigi ĝin, ĝi estus kolosa libro, pli dika ol PIV - tamen ni posedas plurajn bibliografiojn (ĝeneralajn, specialajn kaj naciajn) kiuj povas tre utile kaj daŭre servi al ni. La listo de ĉiuspecaj Esperantaj bibliografioj kaj katalogoj konsistas el sesdeko da verkoj kaj estas trovebla en la jam menciita Konsultlibro.

2. La unuaj provoj

Por povi almenaŭ parte respondi al titole starigita temo indus kelkvorte informi pri la historio de unuaj Esperantaj biblio-

tekoj, post kies fondiĝo pasis du detruigaj mondmilitoj. Pri konata privata Biblioteko de Ruso GEORGO DAVIDOV en Saratov, pri kiu aperis ankaŭ katalogo (dufoje: en 1908 kaj en 1911) oni povas legi en la Enciklopedio de Esperanto, sed kie tiu biblioteko troviĝas, nun ni ne scias. La alia biblioteko, tiu de Centra Oficejo en Parizo, fondita en 1905, translokiĝis en 1929 en la grandan Bibliotekon de la Pariza Komerca Ĉambro, kaj tiam ĝi konsistis el entute 3000 volumoj aŭ broŝuroj. Biblioteko de UEA (antaŭmilita kun sidejo en Ĝenevo) - siatempe la plej ampleksa biblioteko pri Esperanto - verdire ĝia kerno devenas de Svisa Societo, kiu cedis ĝin al Hodler, kaj en 1913 HANS JAKOB grave kompletigis ĝin. Post la Unua mondmilito, en 1922, BEA starigis Konsultan Bibliotekon; ĝia gvidanto fariĝis M.C. BUTLER. Ĝi nun troviĝas en Londono. En la jaro 1928 en Vieno estis establita Internacia E-biblioteko, respektive muzeo, solene inaŭgurita 1-an de aŭgusto 1929.

Tro da tempo ni perdus se ni tiel daŭrigus prezenti unuopajn poste fonditajn bibliotekojn. Prefere ni listigu 33 plej grandajn (aldonaĵo). Detala priskribo, adreso, deĵorhoroj, telefonnumero k.s. troviĝas por ili, same kiel por aliaj ĉ. 50 bibliotekoj kun minimumo mil volumoj, en la Konsultlibro, en kiu troviĝas ankaŭ nura mencio de pluraj bibliotekoj publikaj kiuj havas nur kelkcent E-librojn.

3. Pri la plej grandaj

Sekvas listo de landoj, en kiuj troviĝas E-bibliotekoj kun minimume 1000 libroj aŭ broŝuroj.

(Apud la lando la nombro de bibliotekoj; escepte aldonitaj ankaŭ Aŭstralio kaj Nov-Zelando, kiuj havas malpli ol 1000 librojn)

1. EUROPO

1. Aŭstrio	1	11. Hispanio	2
2. Belgio	2	12. Hungario	7
3. Britujo	4	13. Italio	5
4. Bulgario	1	14. Jugoslavio	5
5. Ĉeĥoslovakio	2	15. Nederlando	2
6. Danlando	2	16. Norvegio	1
7. Finnlando	3	17. Pollando	6
8. Francio	3	18. Portugalio	1
9. GDR	3	19. Svedio	3
10. Germ. Fed. Resp.	3	20. Svislando	2

2. AUSTRALIO

21. Australio

3. AMERIKO

22. Kanado	1 (Norda A.)
23. Usono	3 "
24. Argentino	1 (Suda A.)
25. Brazilo	3
26. Urugvajo	1

4. AZIO

27. Ĉinio	1
28. Japanio	1
29. Sovet-Unio	5

5. NOV-ZELANDO

30. Nov-Zelando	2
-----------------	---

Tiu ĉi listo bezonas ioman komenton. Unue, ni devas konstati ke sur unu kontinento - la Afrika - troviĝas neniu iom pli granda E-librokolekto. Due, ni devas konfesi, ke ni elmontris en Nov-Zelando du tiajn kolektojn, kiuj ne atingas la nombron de minimume 1000 libroj, kaj same tion ni faris por Australio. En Nov-Zelando National Library of New Zeland Wellington posedas 500 verkojn en kaj pri Esperanto kaj La Urba Biblioteko "Turnbull Library" 250. Tie, certe granda nombro de interlingvistika kaj esperantologia literaturo (eble kelkaj miloj da libroj, laŭ deklaro de D-ro SOLZBACHER) troviĝas en la plej granda biblioteko de la mondo: la Kongresa biblioteko en Vaŝingtono, Federacia ĉefurbo de Usono, krome en Harvard University Library en Cambridge (Kembridge), universitata urbo en Anglujo, en ŝtataj bibliotekoj en Moskvo kaj Leningrado. Surprize multajn E-librojn havas la alia universita biblioteko en Anglujo, la Bodleja Biblioteko en Oksfordo, precipe de fraŭj jaroj, kiel informis min nia konata verkistino M. BOULTON, kiu de tempo al tempo esploras la stanton tie. Cetere ankaŭ parte jam malnoviĝintajn informojn kiuj jam tri jardekojn ĉiun duan jaron aperas en la SAT-jarlibroj, kun ĉiujare la samaj ciferoj, kvankam la koncernaj publikaj bibliotekoj certe ĉiujare ricevas ankaŭ iun novan E-libron. Tiuj kolektoj en ŝtataj, universitataj, sciencaj, urbaj kaj aliaj publikaj bibliotekoj estis ĉu testamentitaj de esperantistoj ĉu havigitaj iom post iom kiel t.n. devigaj ekzempleroj ĉu alimaniere. Estas malfacile ekscii ilian proksimuman nombron ĉar aparta slipkartaro ne ekzistas, sed ili eniras en la laŭaŭtoran slipkatalogon kaj oni devus foliumi milojn da slipoj laŭ la aŭtoroj kaj same tiel en la katalogo de periodaĵoj. Tamen kelkaj esperantistoj sukcesis kontentige plenumi tiun penigan laboron, kaj kelkaj ankaŭ nun pri tio okupiĝas. Nia movado bezonas ankaŭ kelkajn libervolajn laborantojn sur tiu kampo, precipe en

La plej grandaj bibliotekoj de la mondo, homojn kiuj volas kaj povos oferi tiom da tempo por komenci kaj fini la laboron. Tiaj homoj meritos, ke ilia nomo estu orlittere enskribitaj en la E-movado de concerna urbo kaj lando unuavice, kaj duavice en la historion de nia movado Ĝenerale, same kiel jam estas la nomoj de STOJAN, STEINER, BUTLER k.a.

Jen, tiom pri la forto aŭ reto de E-libraro en la mondo. Kaj nun permesu diri kelkajn vortojn pri ilia s o r t o .

4. La sortoj de la kolektoj

Por nia movado estas la plej gravaj esperantologiaj kolektoj troviĝantaj en p u b l i k a j bibliotekoj, precipe en grandaj bibliotekoj. Jen kial: tie ili konsistigas nedetrueman fondaĵon, kio implicas daŭran kaj leĝan protekton; tie kutime troviĝas necesa spaco kie ili plej bone konserviĝas, krome personaro staranta dum deĵorhoroj je la dispono al la uzantoj. Ekzistas ankaŭ la t.n. pruntservo, tio signifas, ke en alia urbo aŭ lando estas eble studcele prunti la librojn kondiĉe ke la libroj estu studataj en la legejo de alia publika biblioteko kaj oni kovru nur ekspedkostojn. Kun helpo de esperantisto eblas en tiaj bibliotekoj aranĝi sliparon aŭ katalogon, kiel tio jam estas farita en Ĉ. dudeko da bibliotekoj.

Kelkaj E-kluboj dum la lastaj 30 jaroj venis al la ideo de-poni sian libron en t.n. p r u n t a j urbaj bibliotekoj, kie profesia bibliotekisto dum ĉiutagaj deĵorhoroj povu servi al la interesatoj. Tio ŝajnis ankaŭ grava propaganda paŝo. Tamen niaj ĝisnunaj spertoj estas tiurilate amaraj kaj mi ne konsilas daŭrigi en tiu senco. Jen kelkaj ekzemploj: en Laborista prunta biblioteko en Zagrebo estis kreita E-fako kun 600 titoloj aĉetitaj kiel heredaĵo de mortinta esperantisto, kaj kiam tiea bibliotekisto-esperantisto emeritiĝis ĉesis intereso por tiuj libroj ĉe tiuj du-tri legantoj, kaj la nova direktorino de la biblioteko ordonis enkestigi la E-librojn en la kelon, ĉar dum jaroj neniu pruntis iun el la libroj. En alia urbo, en Ljubljana, en prunta Urba biblioteko ekzistis 125 E-volumoj, sed dum jaroj neniu pruntis ilin kaj la bibliotekestro decidis antaŭ kelkaj jaroj, ne demandante la lokan E-societon, vendi la E-librojn al - paperfabriko.

Tre instrua estu por ni ĉiuj la tria ekzemplo. El Budapeŝta Informilo junio 1979 ni ekscias, ke la oficiala departementa in-

spektoro pri bibliotekoj en Békés (Hungario) volis nenigi ankaŭ pli ol 250 E-volumoj en Urba biblioteko en Gyula, ĉar laŭ la statistiko la librojn legis nur 2 - 4 homoj. Sed antaŭ unu jaro la direktoro de la biblioteko pruntedonis la librojn al lernejo en kiu Esperanto estas devige instruata. Nun ĉi tiu biblioteko havas 153 legantojn; la librojn ĝi pruntas al diversaj urboj kaj vilaĝoj. Jen ekzemplo imitinda. Jes, ni faru ankaŭ plian paŝon en urboj, kie Esperanto estas instruata en elementaj lernejoj (en Zagrebo, urbo en kiu mi vivas, estas ok tiaj lernejoj): pruntaj bibliotekoj laŭ postulo de junaj uzantoj havigu en iom pli granda kvanto bazajn devigajn lernilojn kaj literaturajn verkojn!

Doloriga situacio estas en kelkaj bibliotekoj, kiuj tenas E-libraron en kestoj (pro spacomanko kaj manko de intereso), sekve praktike neuzeblajn, ekz. Urba biblioteko Udine (Italio), kie la direktorino post miaj telefonaj kaj skribaj urĝigoj promesis, ke baldaŭ la libroj estos elkestigitaj. Instigoj, persvadoj, urĝigoj (precipe de influhava persono) kaj plej grave: flanke de iu najbarurba lernejo en kiu Esperanto estas instruata (Gorizia), povus instigi, ke oni transiru de promesoj al faroj, ĉar enkestigitan librokolekton oni povus kompari al duonenterigita homo. Ambaŭ - libroj kaj homoj - bezonas aeron, spiradon. Ni iniciatu, do, daŭran kampanjojn: elkestigo de libroj kaj ĝia enmanigo al la legantoj, al la nova kreiganta generacio esperantista, kiu eĉ ne scias pri ĝia ekzisto.

Se la E-libraro en la strukturo de publika biblioteko estas aparta unuo, t.s. havas lokon en aparta ejo - kaj ĉiuj 12 en nia listo prezentitaj grandaj publikaj kolektoj estas tiaj - eblas kun iniciato kaj helpo de loka grupo aranĝi enkadre de vojaĝanta ekspozicio **r o n d i r a n t a n b i b l i o t e k o n**, prefere en aŭtuna kampanjo por varbado al novaj kursoj de Esperanto aŭ instruado en la lernejoj. Por tiu celo servu la duoblaĵoj por ne riski ke iu unikaĵo ne revenu en la bazon.

Ekestas nun demando pri sinteno de esperantistoj al la interlingvistika literaturo ĝenerale. Tiu ideo aperos certe en la cerbo de tiuj s-anoj kiuj vizitos la Centron de dokumentado kaj studado pri la Internacia Lingvo (CDELI) enkadre de la Urba biblioteko en La Chaux-de-Fonds, kie apud la Esperanta literaturo troviĝas praktike kompletaj kolektoj (eĉ duoblaĵoj-kaj multoblaĵoj de ekz. vortaroj de Ido, Occidental k.a.). La libroj de diversaj

lingvoprojektoj ne militas inter si sur la bretoj, same ne jam mortintaj iliaj aŭtoroj kaj adeptoj. Tamen al iu cetere estara esperantisto, kiu vidis en la deponejo stokojn de "malamika literaturo", eliris el la buŝo la vortoj: "Kial vi ne bruligas ilin?"

Al tiuj vortoj mi volas respondi per citaĵo el la plej nova eldonaĵo de STAFETO, la 400-paĝa libro de TEO JUNG titolita "Ĉiu-Ĉiun", Antverpeno - La Laguna (aperis 1979 ĉe Stafeto, Rotterdam) en kiu li, parolante pri EDGAR DE WAHL, iama volapükisto, posta aŭtoro de internacilingva projekto Occidental, skribas sur paĝo 181:

"Se ni esperantistoj nin edukos al pli objektiva sintenado de la" (legu:rilate al la) "tuta mondlingva movado, se ni forĵetos la fanatikecon, kiu distingas multajn el ni, tio certe ne povos domaĝi (legu: malutili) al ni nek al la mondlingva afero. Aŭ ĉu ni timas niajn lingvajn kontraŭulojn (legu: konkurantojn)? Pro kio timi? Se ni devus timi, tio ja estus pruvo por la praveco de la 'aliaj'."

5. Finaj konkludoj

Alproksimiĝante al la fino de la prelego, mi volus resumi iajn konkludojn, grupigante ilin en kvar grupoj: unue, kion devus estonte fari la jam ekzistantaj bibliotekoj, due, kion la Landaj Asocioj kaj E-kluboĵ, trie, kion la esperantologoj kaj kvare, kion CED, respektive UEA.

5.1. - La ekzistantaj bibliotekoj, eĉ tiuj plej grandaj, ne posedas ĉion kio aperis en Esperanto. Do, per komunaj fortoj ni devos klopodi, ke la kolektoj kompletiĝu per mankantaj eldonoj, precipe, ke publikaj bibliotekoj en unuopaj landoj posedu ĉion, kio aperis en koncerna lando mem en la Internacia Lingvo. Ekz. neniu de koncernaj landoj posedas ĉiujn dulingvajn E-vortarojn, kaj aperis entute 92 germanaj, 57 francaj, 55 anglaj, 41 japanaj, po 40 hungaraj, svedaj, rusaj kaj 36 serbokroataj E-vortaroj. - Krom tio estas tre grave, ke la plej grandaj landaj bibliotekoj posedu ĉiujn verkojn de siaj samlandanoj aperintaj enlande kaj alilande, kio, kompreneble, implicas ankaŭ la verkojn en la Internacia Lingvo, kiuj - kiel montris niaj sondprovoj - grandparte estas eldonitaj ekster la lando de la aŭtoroj. Ekz. Ĉiuj tri verkoj de Lorjak, franca aŭtoro, aperis en Finnlando, kaj la

kvara ("Regulus") aperos en Italio, kaj laŭ bibliotekaj postuloj devus troviĝi en la ĉefa bibliotekoj de ambaŭ landoj, kun malkaŝo de pseŭdonimo Lorjak. Aŭ alispeca ekzemplo: sub la nomo "Nio" aperis en Italio du verkoj, kaj tiuj devus troviĝi kun malkaŝita pseŭdonimo ankaŭ en plej granda biblioteko de la hejmlando.

- Instigi pli da kunlaboro kaj kontaktoj inter unuopaj E-bibliotekoj por interŝanĝi spertojn, mankantajn materialojn helpe de serĉlistoj kaj listoj de duoblaĵoj. Ĉar ekz. la E-fondaĵo en Kortrijk - la plej granda kolekto de E-periodaĵoj en la mondo - havas 2857 kompletajn jarkolektojn binditajn kaj ĉ. 2620 jarkolektojn oni devus ankoraŭ kompletigi por povi bindigi, kaj 20.000 duoblaĵoj staras je dispono al aliaj interesataj bibliotekoj.

- Ĉiu biblioteko devus klopodi, ke la librofonduso ĉiujare kresku per certigo de, eĉ se etaj, subvencioj por havigo de valoraj libroj pri esperantologio.

- Por pritrakti siajn komunajn aferojn ĝis nun menciitajn kaj ankoraŭ menciitajn estus tre utile se fondiĝus ia organizo - ĉu kiel asocio aŭ sekcio de la jam ekzistanta - de bibliotekistoj, same kiel en multaj landoj ekzistas asocioj de bibliotekistoj. Eble dum tiu ĉi Kongreso, al kiu partoprenas deko de tridektri plej grandaj bibliotek-fondintoj aŭ posedantoj, oni povus en aparta kunveno pritrakti la aferon.

- Estus priparolenda ankaŭ tio, kiamaniere la plej gravaj publikaj kaj asociaj (eble ankaŭ privataj) bibliotekoj ricevu novajn eldonaĵojn favorpreze aŭ la periodaĵojn nulakoste, kaj kiuj bibliotekoj havu la prioritaton? La ekzistantaj bibliotekoj ne estas tiom riĉaj por ĉion aĉeti kaj bindigi.

- Utila povas esti kunlaboro kun UEA, precipe kun CED, kaj la Bibliografia Sekcio de la Akademio de Esperanto, krome kun la Klubo de kolektantoj de Esperantaĵoj, la revuo "Kolektanto" kaj koncernaj rubrikoj de E-gazetoj. Tre laŭdinda estas rapida reago de la redaktoro de Jarlibro de UEA, kiu tuj post apero de nia "Manlibro pri Esperanto en bibliotekoj" enpresis mallongan liston en ĉi-jara Jarlibro (p. 70) apud la detalaj informoj pri la Internacia Esperanto-Muzeo. En la estontaj Jarlibroj troviĝu precizaj adresoj de plej gravaj bibliotekoj vere deziregantaj ricevi donace E-eldonaĵojn (ĉar kelkaj, bedaŭrinde, pro spacomanko, malordo, manko de bibliotekistoj ne deziras ricevi novajn E-librojn).

5.2. - Se en ekzistantaj E-kolektoj ne ekzistas profesia bibliotekisto, necesas aktivigi kapabla(j)n samideano(j)n por bibliotekista laboro, tiel ke E-kolektoj kaj arkivoj ne estu gvidataj tute amatore, sed prefere fake, science.

- Krome utilis, aktivigi kapablan personon por bibliografiado, tiel ke ni ricevu pliajn bibliografiojn, precipe laŭlandaj.

- Oni utiligu la materialon troviĝantan en bibliotekoj kaj muzeoj por publikaj laŭtemaj ekspozicioj.

- Oni prizorgu en landaj E-organoj la rubrikon "Bibliografio", en kiu estu registrita ĉio kio aperas en kaj pri Esperanto en koncerna lando kaj laŭpove alilande, kiel tion plej bone plenumas la revuo "Esperanto".

- En publikaj bibliotekoj kolektiĝu ankaŭ interlingvistika literaturo ĝenerale.

- Esperantistoj instigu plej gravajn publikajn bibliotekojn aboniuajn fakajn revuojn, krome, tre grave, havigi verkojn de verkisto de koncerna lando, kiuj aperas alilande, ĉar tiajn verkojn ne ricevas la plej fortaj landaj bibliotekoj kiel devigajn ekzemplerojn.

- Veki intereson por prunteprenado de libroj el la bibliotekoj kaj por legado kun ĉiujara, eĉ se modesta, simbola premiado fare de lokaj grupoj de plej fervoraj legantoj, krome per prezento de unuopaj, precipe novaj verkoj, dum la regulaj societaj kunvenoj, E-kursoj k.s.

5.3. - Esperantologoj, scienculoj kaj verkemuloj klopodu utiligi en sia laboro ekzistantajn kolektojn, precipe tie kie en koncernaj urboj ekzistas tiaj publikaj kolektoj, kaj se tiaj ne ekzistas en la sama urbo, la bibliotekojn de plej proksimaj urboj, precipe tie kie ekzistas plej favoraj kondiĉoj por la laboro kaj restado. Laŭ mia scio tiaj kondiĉoj ekzistas en publikaj bibliotekoj de La Chaux-de-Fonds (Svisio), Kortrijk (Belgujo), Gray (Francujo) kaj Lublin (Pollando), krom tio en privataj bibliotekoj kun gastĉambro, staranta je dispono al la serioza studanto - kompreneble post interkonsento kun la posedanto - en Danlando en bieno "Stendal" en Ugerløse, kie troviĝas la biblioteko de D-ro PAUL NEERGAAD, en Pollando en biblioteko de familio WOJTAKOWSKI en Wroclaw, en Hispana Esperanto-Muzeo en Sant Paul d'Ordal proksime de Barcelono kaj en Kanado en nova granda domo kun sufiĉe da libera spaco por feriado en Balieboro, Ontario, kie troviĝas Magnetofona servo de UEA, Terminologia centro kun slipliparegoj de Slipara Bildvortaro kaj presejo.

5.4. - En landoj kie ne ekzistas E-kolektoj sed forta E-movado kaj forta deziro krei la E-libraron, kiu staros je dispono al esperantistoj de tiu lando, oni povus, se estus fondita ia kunliga kaj kunordiga organizaĵo, prizorgi kvanton da libroj el duoblaĵoj de aliaj bibliotekoj.

Mi finas per aserto: jam estas tempo ke ni nepre pli da atento dediĉu al E-kolektoj kaj muzeoj, kaj ĝi estu ne kampanja, sed daŭra aktiveco.

6. Listo de la 33 plej grandaj E-bibliotekoj en la mondo
(kun indiko de nombro de volumoj)

- * 1. IEMW, Vieno, Aŭstrio: 17.721 libroj, 3.037 gazetoj ktp., muzeo en 5 ĉ.
- 2. BEA, Butler Library, Londono: 1.000 libroj, 1240 vol. de 359 periodaĵoj
- 3. UEA, B. "Hodler", Roterdamo: 10.000 vol.
- 4. Bibl. de E-societo Praha: 6.100 libroj aŭ 85 m de bretlongo kun period.
- * 5. E-fondaĵo C. Vanbiervliet en Stedelijke Openb. Bibl. Kortrijk, Belgio: 3000 libroj + 1040 div. gazetoj k revuoj de kiuj 2857 kompl. jarkolektoj binditaj k ĉ. 2620 ankoraŭ kompletigitaj; katalogo k serĉlisto
- * 6. KCE, Urba bibl. La Chaux-de-Fonds, Svisl.: 10.000 bibl. unuoj (E, Ido, Occ., Int.)
- 7. E-bibl. Paul Neergaard, Hellerup, Danl.: 6.000 libroj aŭ 60 m de bretlon
- 8. Saarlanda E-Ligo: ĉ. 6000 titoloj pri interlingvistiko kaj esp-ologio
- 9. Bibl. Marinko Gjivoje, Zagreb: 5.500 libroj + 200 jarkolektoj (I.a. por vortaroj)
- 10. Hispana E-Muzeo, Sant Paul d'Ordal, Hisp.: 3.000 libroj + 2500 blind. jark.
- 11. Bibl. Ramon Molera, Moya (Barcelona): 3.500 libroj kaj jarkolektoj
- 12. Bibl. de Károly Fajszsi, Budapest: 3.500 libroj + 500 kompl. jarkolektoj kaj 1500 por kompletigi

- ✱ 13. Univ.bibli.Oslo (bibl.de NEL): 3000 libroj + ĉ. 410 revuoj
- ✱ 14. Nacia Esperanto-Muzeo Gray, Francio: 3000 libroj
- ✱ 15. Deutsche Staatsbibliothek, Berlin, GDR, (est.libraro de GEI): 2800 libroj
- ✱ 16. Komunuma biblioteko, Udine, Italio: ĉ. 3000 libroj en-kestigitaj
- ✱ 17. Nekonata publik.biblioteko Bologna, Italio: ĉ. 3000 libroj
- 18. Bibl. de Japana E-Instituto, Tokio: 3000 libroj
- 19. Bibl. de Klubo Esperantista Malmö, Svedio: 2800 libroj
- 20. Unuiĝo Franca por Esperanto, Paris: 2800 libroj kaj broŝuroj
- 21. Bibl. de Bonaera E-Asocio, Buenos Aires, Argentino: 2500 libroj
- 22. Bibl. de W. Auld, Dollar, Skotlando: 2250 titoloj
- ✱ 23. Bibl. de Universitato, Eugen, Oregon, Usono: 2500 libroj kaj 475 periodaĵoj
- ✱ 24. Bibl. de Katolika Univers. Lublin, Pollando: 2000 libroj + 475 periodaĵoj
- ✱ 25. Universitata Biblioteko Amsterdam, Nederl.: 2326 libroj + 500 period. (10 antaj)
- 26. Sveda E-Federacio Stockholm, Svedio: 2300 libroj
- 27. Pola Esperanto Asocio, Warszawa: 1850 libroj
- 28. E-bibl.de familio Wojtakowski, Wroclaw, Pollando: 1800 libroj + 400 gazetoj
- 29. Bibl.de redakcio "El Popola Ĉionio", Pekino: 1720 libroj k broŝ. (20 m)
- 30. Bibl.de D-ro Detlev Blanke, Berlino (GDR): 1400 l. pri interlingvistiko + 600 beletro
- ✱ 31. Popola Biblioteko Arhus, Danlando: 1600 libroj
- 32. Bibl.de E-klubo Brno, Ĉeĥoslovakio: 1500 libroj
- 33. Fondumo Esperanto, Espoo, Finnlando: ĉ. 1500 libroj

Per steleto signitaj publikaj bibliotekoj (12). En la listo estas konsiderataj nur tiuj bibliotekoj - sed ne ĉiuj - kiuj havas minimume 1000 librojn aŭ 10 m de bretlongo, de kiuj ni ricevis informojn. Estas interese ĵeti rigardon ankaŭ en la liston kie tiaj bibliotekoj estas ordigitaj laŭ la landoj.

Pri preleĝo de prof. d-ro I.F. Bociort en Ahrenshoop

REFLEKTIĜO DE UNUOPAJ KULTUROJ EN ESPERANTLINGVAJ PUBLIKAĴOJ^{x)}

Kadre de la internacia scienca seminario, okazinta de 17. - 23. aprilo 1978 en Ahrenshoop (GDR) pri la temo "Sciencaj aspektoj de Esperanto", univ. prof. d-ro IGNAT FLORIAN BOCIORT, delegito de la Rumana Akademio pri Sociaj kaj Politikaj Sciencoj prelegis pri la supre menciita temo. Li emfazis certajn meritojn de Esperanto en la reciproka interŝanĝo de kulturaj valoroj inter la popoloj. Jam antaŭ la nuna mondmilito Esperanto estis efika instrumento por konigi eksterlanden kelkajn el inter la literaturaj verkoj de la rumana popolo. Nuntempe ĉirkaŭ 80 specifaj kreaĵoj - komencate de la malnovaj popolaj poezioj ĝis la verkintoj de nia epoko (SADOVEANU, GOGA, ISAC, BLAGA, BESCICUC k.t.p.) - esperantlingve alportas al la legantoj de pli ol 100 landoj varman humanisman mesaĝon de la rumana popolo. Kaj, reciproke, multe da verkoj alportas al la rumana legantoj tiom da bone pensitaj kaj belege esprimitaj sentoj kaj ideoj de alinaciaj kreintoj.

Flanke de tiaj certaj meritoj, oni povas tamen rimarki en pluraj periodaĵoj, libroj k.t.p. kelkajn nedezireblajn erarigajn fenestretojn, kiuj estas nepre evitendaj flanke de la redaktistoj. Ekzemple oni asertas en prestiĝaj eldonaĵoj kiel Plena Ilustrita Vortaro de Esperanto, ke la dakoj (ne dacoj!), unuj el la prauloj de la rumanoj, havis slavan originon, kaj ke ili estis slavdevenaj. Tio estas tute erara, ĉar la slavoj ja alpaŝis la regionon de la nuna Rumanio kelkcent jarojn post la interniksiĝo de la dakoj kun la romiaj konkerantoj kaj koloniistoj. Oni asertas same, ke la nacia rumana ŝtato naskiĝis en la jaro 1918. Sed ĝi naskiĝis en 1859 per la unuiĝo de du rumanaĵoj provincoj Moldavio kaj Valakio. Profesoro Bociort avertis pri la risko dissendi kaj cirkuligi en Esperanto falsajn, kripligitajn bildojn pri tiu aŭ alia popolo. Unu kialo de tiu ŝtato estas, ke ne ĉiam la aŭtoroj traktantaj pri tiu aŭ alia kutimo estas personoj sufiĉe reprezentaj por la koncernaj branĉoj, ne ĉiam apartenas al la koncerna kulturo kaj kelkfoje eĉ ne konas la lingvon de la popolo pri kies valoroj ili skribas. La speguliĝo de ĉiuj

^{x)} Aperis en "der esperantist" 4/1978 (90)

realaĵoj de unuopaj kulturoj estas por ni esperantlingvaj sciencistoj - tiel substrekis profesoro BOCIORT - afero implikanta altan respondecon. Estas necese respekti ankaŭ en Esperantujo la jam stabilitajn principejn en pacamaj rilatoj internaciaj, principojn forigantajn la arbitrecon, la fuŝadon, la hazardon en la selektado de verkoj tradukotaj en la ekzakateco de informoj k.t.p. La plej taŭgaj reprezentantoj de naciaj kulturoj estas la sciencistoj, la verkistoj, la kulturkreantoj de ĉiu koncerna lando. Necesas, ke la redakcioj sendu, cele de konsultado, la publikigotajn artikolojn al la estraro de la Esperanto-movado en la koncerna lando, en la intereso de la vero, de la naciaj kulturoj, de la prestiĝo de la Esperanto-movado. Rilate la interlingvistikajn esplorojn en Rumanio prof. BOCIORT citis amplekse kaj konkrete la plej gravajn studojn kaj artikolojn, novajn kaj malnovajn, pritraktantajn la problemon de internacia lingvo. Samtempe li informis pri la atingoj en la klopodoj estigi la necesajn strukturojn por plialtigi la sciencan esperantologian/interlingvistikan agadon en Rumanio. Li donis ampleksan bildon pri la problemaro nuntempe studata kaj en akademiaj rondoj kaj en universitatoj (fare de profesoroj aŭ/kaj de gestudentoj). Kun intereso oni eksciis pri la enkonduko de Esperanto kiel nedeviga studobjekto en la filologiajn fakultatojn de rumanaj universitatoj ekde septembro 1978.

D-ro István Szerdahelyi

LA DIDAKTIKA LOKO DE LA INTERNACIA LINGVO EN LA SISTEMO DE LERNEJAJ STUDOBJEKTOJ

Verŝajne ne ekzistas en la mondo ŝtato, en kies lernejsistemo ne okupas signifan lokon la instruado de iu fremda lingvo. Ju pli izolita estas la ŝtata - etna - lingvo, des pli grava estas la problemo. Ne estas do mirinde, ke la hungaroj ĉiam vigle interesiĝis pri la internacilingva ideo kaj okupas honoran lokon en la historio de Esperanto, se ni mencias nur la plej elstarajn: KALOCZAY, BAGHY, SZILAGYI - la Budapeŝta Skolo kaj Literatura Mondo, TARKONY, KÖKENY, ANDREO CSEH k.a. La oficiala enkonduko de Esperanto en la universitatan instruadon, kiel pro-

fesora fako, ankaŭ estas grava iniciato. Eble la plej signifa evento en la lasta tempo estas la forta deklaro de akademiano GEZA BARCZI, laŭreato de Kossuth-premio, la katedro-estro de hungara lingvistiko en la sciencuniversitato de Budapeŝt, la plej estara vivanta hungara lingvisto, aperinta en la oficiala fakrevuo de Kleriga Ministerio "Köznevelés" 'Publika Edukado', XXII. jaro, N-ro 23, 9/XII, 1966, pĝ. 891 - 892.¹

Ni laŭvorte citas tiun parton de la intervjuo, kiu koncernas nian temon.

Demando: Ĉu kiu ajn povas alproprigi kiun ajn lingvon?

Respondo: Inter favoraj cirkonstancoj - eble jes. Sed la demando estas: Ĉu proporcias la atendebla profito kun la investitaj tempo kaj energio? La ellernado de iu, tiel nomata "mondlingvo" postulas de meze instruita homo seriozan fortostreĉon, persiston kaj absorbas dum longaj jaroj enorman tempon. Kvankam estus dezirinde, ke ĉiu homo, krom sia gepatra lingvo regu iun fremdan lingvon, kiu malfermus antaŭ li pordegon al la universala homa kulturo ekster la hungaraj lingvolimoj - estas nesupozeble, ke en la plej vastaj sociaj tavoloj ĝeneraliĝos iu el inter la franca, germana, angla aŭ rusa lingvoj. Tia iluzio, kvankam nobla kaj bela, estas tamen nur iluzio.

Demando: Ĉu, do, ne ekzistas maniero, laŭ kiu per relative malmulta penado kaj tempofero praktike ĉiu povu trapenetri la muron de la lingva izoliteco?

Respondo: Jes, ekzistas tia maniero. Ĝi estas Esperanto. Ĉi tiu lingvo, per sia eksterordinare simpla, senescepta, logika strukturo kaj ĝia genia vortfara-sistemo estas facile alproprigebla sen ia lingvokono kaj gramatika instruiteco. Esperanto estas vere por ĉiu alirebla kaj, se praktike ankaŭ ĝia alproprigo postulas iom da laboro kaj tempo, tiu estas nekompareble malpli, ol kiom postulas alia lingvo. Ĝia gramatika sistemo estas preskaŭ dum kelkaj horoj encerbigebla - eĉ oni ne devas ĝin konsideri sistemo - kaj dum kelkaj monatoj lernanto atingas praktike valoran konon de unu lingvo.

Demando: Kiel vi opinias pri la disvastigo de Esperanto, kiel internacia helplingvo?

Respondo: Estas superflue pruvadi kion signifus por la homaro, kiom da tempo kaj penado estus ŝparota de turisto, komercisto, fare de partoprenantoj de internaciaj konferencoj, de sciencisto, se ili ne devus barakti kun la lernado de malfacilaj lingvoj.

Sed - povus iu diri - oni ne povas pretendi de homoj, de la vastaj tavoloj de laborula socio oferojn je la intereso de la eventuala fora futuro. Estas bezonata la kono de tiu lingvo, kiu jam nun havas difinitan avantaĝon, fakte trarompas la baron de lingva izoliteco kaj ebligas la interrilaton kun fremdaj kulturoj. Nu, Esperanto - kvankam la lukto alportanta ĝis nun multajn sukcesojn tute ne estas ankoraŭ finita - jam abunde ofertas tiujn avantaĝojn, kiuj povas liveri la kono de iu alia dua lingvo. Oni povas diri, ke ĉie en la mondo estas esperantistoj kaj la esperantista mondorganizaĵo en ĉiu pli - malpli granda urbo havas siajn reprezentantojn, starantajn je la dispono de la eksterlandaj esperantistoj. Kiuj deziras informojn pri la historiaj kaj artmonumentoj de iu urbo aŭ regiono, pri iliaj naturaj, ekonomiaj, komercaj ktp. cirkonstancoj, tiuj pere de tiu ĉi organizaĵo ĉion povas facile, rapide kaj fidine ricevi. Je la dispono de turistoj staras interpretisto, gvidisto, konsilanto. Oni povas facile krei korespondan interrilaton kun la kvin kontinentoj kaj tiu korespondado peras ne nur valorajn konojn sed ankaŭ per pli bona interkonatiĝo kaj interkompreniĝo servas la plej noblajn aspirojn de la homaro:

la konstruon kaj defendon de la paco. Mi opinias, ke estas superflue paroli pri la konstante kreskanta riĉeco de la Esperanta literaturo. Ankaŭ la fakulojn efike helpas Esperanto: la sciencistojn, teknikistojn, medicinistojn ktp. - ĉar kreas personajn interrilatojn kun la multnombra eksterlanda esperantista fakularo. Pluraj aŭtoritataj sciencaj revuoj publikas Esperantlingvajn resumojn, krome, ĉiam pli kaj pli disvolviĝas ankaŭ la originala Esperanta fakliteraturo. Fakte ĉi-rilate ni atendas multe de la estonteco, sed iam tio estas valora, kion jam nun liveras Esperanto. Multaj mond-firmaoj enkondukis la Esperantlingvan korespondadon kaj instigas ĉi-direkte siajn klientojn. Ankaŭ la oficialaj rondoj ĉiam pli sentas la gravecon de tiu ĉi movado. En nia lando, ekzemple, oni povas akiri Esperanto-fakan profesoran diplomon en la filologia fakultato de la universitato kaj eble estas jam proksima la tempo, kiam la scienca esploro de Esperanto akiros sian lokon en la altlernejoj. Estas nediskuteble, ke ĝis la fina venko necesecas ankoraŭ longa lukto. Sed estas certe, ke esti simpla soldato de tiu ĉi batalo en si mem jam estas nobla tasko - aliflanke, la alproprigo de tiu ĉi lingvo ne plu estas nura ofero, sed facile sindonanta valora profito.

Demando: Kiun helpojn donas Esperanto al la lernado de aliaj lingvoj?

Respondo: Estas konata fakto, ke ĝenerale la lernado de la unua fremda lingvo estas malfacila tasko, tiu de postaj, per la ĉiam kreskanta elasteco de la lingvokapablo, estas jam multe pli facile alirebla. Esperanto, kiu ĝisminimume reduktas la komencajn malfacilaĵojn estas eminenta enkonduko al la instruado de aliaj fremdaj lingvoj. Tion atestas nombraj interesaj kaj sukcesaj eksperimentoj kaj en eksterlando kaj en nia lando. Tiu lernantoj, kiuj tute ne sukcesis en la lernado de rusa lingvo, kvankam ilin gvidis elstara instruisto, post kelkmonata Esperanto-lernado montris subitan progreson en la rusa lingvo. La samon oni povas konstati en la lernado de aliaj lingvoj. Sekve, se pro diversaj kaŭzoj estas dezirinde, ke ĉiu - krom sia gepatra lingvo - posedu iun duan lingvon, kiu ebligas la interrilaton kun la eksterlando, pli profundan ekkonon de homoj kaj intelektaj produktaĵoj - tiu lingvo por la vastaj tavoloj de la socio kaj por ĉiuj povas esti nur Esperanto. "

Tiuj klaraj kaj aplombaj vortoj de la plej aŭtoritata hungara lingvisto aperis en la oficiala fakrevuo de la Kleriga Ministerio. Oni povas atendi post ĝi ian pozitivan rezulton rilate la Internacian Lingvon. Bedaŭrinde, tio ne okazis. La kaŭzoj estas diverskarakteraj. Ni reliefigu tiun, kiu koncernas nin: la Esperantista organizaĵo kaj ĝia instruista fako ne kapablis subteni la konstatojn de nia eminenta scienculo nek per sia aŭtoritato, nek per konkretaj indikoj. En la sekvaj vicoj mi provos aldoni kelkajn parametrojn, kiuj kondensiĝis post longa instru-praktika laboro kaj persistaj teoriaj esploroj.

1.

Studinte la instruadon de fremdaj lingvoj en diversaj landoj mi devis konkludi, ke en ĉiu lando sendepende de la gepatra lingvo kaj la cellingvo la problemoj estas preskaŭ la samaj. Mia ĝenerala konkludo estas, ke en nenia lernejsistemo oni povas ple-muni la celdifinon de la oficialo instruprogramo. Laŭ miaj mezuradoj la sukces-koeficiento, atingita en hungaraj lernejoj en la instruado de diversaj lingvoj proporcie montras la suban skalon:

rusa lingvo - 30 %
germana lingvo - 40 %
angla lingvo - 60 %
Esperanto - 130 %

Tiuj indikoj perfekte pruvas la unuajn konstatojn de profesoro BARCZI: inter la cirkonstancoj de lerneja lingvo-instruado Esperanto estas la sola fremda lingvo, kies instrucelo estas efektivebla.²

2.

La valoro de iu studobjekto en la sistemo de studobjektoj estas malfacile difinebla kaj mezurebla. Tamen, se la instruado de iu studobjekto jam potencie estas senrezulta, tiu fakto psike influas en negativan direkton la tutan instru- kaj lerno-procezon, troŝargas superflue la pedagogojn kaj la lernantaron, forrabas superflue valoran tempon kaj energion de la aliaj studobjektoj. Kontraŭe - la instruado de studobjekto, kiu horo post horo alportas sukces-ĝuon kaj praktikan efekton instigas ĝenerale la lernemon de la lernantoj, liberigas tempon kaj energion, kiun poste oni povas investi en la lernadon de aliaj objektoj. Esperanto, per siaj specifaj ecoj alportas en la lernejon novan koloron, novajn eblecojn. La pedagogiaj elementoj, kiuj kaŝiĝas en ĝia karaktero - internacieco, neŭtraleco, pacamo ktp. - helpas la efektivigon de la plej noblaj kaj plej aktualaj edukaj celadoj. La ĝenerala enkonduko de Esperanto en la lernejojn povus senmanke interligi la lernejojn, la lernantojn kaj instruistojn, celo, kies efektivigon ĝis nun nur tre modeste sukcesis kaj sukcesas atingi UNESKO.

3.

La alproprigo de iu fremda lingvo lanĉas ne nur edukajn kaj psikajn problemojn sed ankaŭ lingvistikajn. La interferenco de du renkontiĝantaj lingvoj: la malsamaj, similaj respektive ekvivalentaj fenomenoj de la du lingvoj helpas respektive malhelpas la alproprigon de la fremda lingvo. La interferenco de du renkontiĝantaj lingvoj, laŭ la moderna koncepto kaj per modernaj rimedoj estas mezurebla, la metodologia tipologio de du kontrastantaj lingvoj estas konstruebla.

La plej obstina malhelpo ĉi-rilate estas la fakto, ke la lernanto eliras ĉiam al la pozicio de sia gepatra lingvo, pensas ĉiam en ĝiaj nocioj, la gepatra lingvo, kiel ia "metalingvo" ĉeestas dum la tuta instruprocezo kaj ne ebligas la elformiĝon de klaraj nocioj en la cellingvo. Profesoro BARCZI emfazas, kaj estas konata fenomeno, ke la lernado de dua kaj posta fremda lingvo estas ĝenerale kaj proporcie ĉiam pli facila, ol la unua. La kaŭzo estas, ke el la kombino de gepatra kaj unua fremda

lingvo elformiĝas ia metalingva-sistemo, sur kies fundamento pli rapide konstruiĝas la nova sistemo. Tiu kombino estas des pli klara, ju pli klara estis la sistemo de la unua fremda lingvo. Esperanto kiel pontlingvo inter la gepatra kaj alia fremda lingvo estas la plej perfekta ĉar enhavas ĉiun bezonatan kategorion kaj strukturon ĝisminimume simpligitan kaj formaligitan. Esperanto - kontraŭe al la etnaj lingvoj, ekestis kiel "lingvo" el kiu disvolviĝis en praktika uzado la "parolo". Tiu fakto certigas ĝian regulecon. La reguleco kaj logikeco de Esperanto elformas klaran nociaron, facile transponeblan al la nociaro de alia sistemo.

Ni signu per X la gepatran lingvon, per Y - la fremdan lingvon, t.e. la cellingvo. Dum la instruado ekestas la opozicio:

X - Y

El tiuj du valoroj X estas tre varia, Y estas relative konstanta: en la 90 % de ĉiuj kazoj ĝi estas unu el la "grandaj" lingvoj: angla, franca, germana, rusa, itala, hispana. Ĉiuj "grandaj" lingvoj apartenas al la sama lingvofamilio: Ĉiuj estas hind-eŭropaj lingvoj. Laŭ tio ni povas konsideri Y = hindeŭropa lingvo.

Esperanto - kiel "aŭtomato" el ĉiuj lingvofamilioj estas plej proksime al hindeŭropaj lingvoj: Zamenhof konstruis sian lingvo-modelon sur la sintezo de tiuj "gandaj" lingvoj. Tiu fakto altigas la valoron de Esperanto, kiel propedeŭtika lingvo³: ĝi antaŭ-preparas la alproprigon de tiuj lingvoj: ju pli granda estas la distanco inter X kaj Y des pli alta estas la valoro de intermetita Esperanto: X - E - Y. Sed ankaŭ en kazo de similaj lingvoj - ekz. X = angla, Y = franca - la intermeto de Esperanto, krom la psikolingvistikaj avantaĝoj, havas ankaŭ lingvistikan valoron, kiu povas esti aŭ fonetika, aŭ leksika aŭ gramatika. Estas ekzemple evidenta la pontrolo de Esperanto en tia kazo⁴.
X = F: Le chat est le grand ennemi de la rat.

E: La kato estas la granda malamiko de la rato.

Y = A: The cat is the great enemy of the rat.

Ankaŭ en kazo de tute proksimaj lingvoj havas Esperanto sian gravan rolon. Estas konate, ke la simileco de du lingvoj kaŭzas ne nur pozitivajn transferojn sed tre ofte negativajn, tio estas, ne helpas sed kontraŭe - malhelpas la alproprigon de la simila lingvo. Tiu problemo estas detale ellaborita en la metodologio de rusa lingvo en slavlingvaj lernejoj: ĉeĥaj, slovakaj,

polaj, bulgaraj ktp.

La intermeto de Esperanto en tiuj kazoj kvazaŭ neŭtraligas la negativan transferon, kreas sintezan modelon kiu plifirmigas la ŝkonon de la nova, kvankam simila, eĉ pro simileco ĝena fenomeno.

Komparu la F, I, kaj hispanan frazojn kun la du variantoj de Esperanto:

F: J'ai mal à la tête.	E: {	Doloras la kapo.
I: Ho mal di testa.		Mi havas kapdoloron.
His: Me duele la cabeza.		

Eksterordinaran valoron havas Esperanto, kiel pontlingvo en kazo de

X = ugrofinna lingvo
Y = hindeŭropa lingvo

Komparante la materialon de la unua lernoĵaro de diversaj lingvoj kun Esperanto, respektive hungara en la rilato:

hungara - Esperanto - hindeŭropa

ni konstatis la sekvajn koeficientojn, kiuj montras, kiomprocente plifaciligas Esperanto la ĝin sekvantan francan, anglan, germanan respektive rusan:

	franca	- 50 %
	angla	- 40 %
hungara - Esperanto	germana	- 30 %
	rusa	- 25 %

Jen staru nur unu ekzemplo el la sennombraj: la poseda pronomo. La hungara lingvo ĝin ne havas kaj esprimas ĝin aglutine. En ĉiu hindeŭropa lingvo ĝi ekzistas:

H	E	F	R
könyv	libro	livre	kniga
könyvem	mia libro	mon livre	moja kniga
könyved	via libro	ton livre	tvoja kniga

Al postaglutina morfemo -EM / -ED ktp. / respondas:

MIA	{	MON	{	MOI
	{	MA	{	MOJA
			{	MOJE

(Al regula, unuforma E - respondas 2 F kaj 3 R formoj)

Komplikigas la situacio, se antaŭ la poseda pronomo aperas prepozicio, kategorio fremda por la ugrofinnaj lingvoj:

E: sur mia libro
 F: sur mon livre
 R: na mojej knige
 H: könyvemen (könyv-em-en)

Jen frazo:

H: Ceruzád könyvemen van.
 E: Via kraĵono estas sur mia libro.
 F: Ton crayon est sur mon livre.
 R: Tvoj karandaŝ leĝit na mojej knige.

Se ni signas per ciferoj la opajn vortojn respektive la adekvataj al ili morfemojn ni ricevas la sekvajn strukturojn:

E:

1	2	3	4	5	6
---	---	---	---	---	---

F:

1	2	3	4	5	6
---	---	---	---	---	---

R:

1	2	3	4	5	6
---	---	---	---	---	---

H:

2 + 1	6 + 5 + 4	3
-------	-----------	---

Ni pensas - ĉiu klarigo estas superflua. La komparo de la diversaj strukturoj en si mem demonstras kaj pravas nian aserton!

Por la lingvoj uzantaj ne latinan grafikon Esperanto, kiel fonetika kaj fonemika lingvo plifaciligas la alproprigon de la latina grafiko. Ekzemple, surbaze de germana lingvo en ruslingvaj lernejoj oni instruas la grafikon dum 30 studhoroj⁶ kaj surbaze de angla lingvo preskaŭ dum la tuta unua lernoĵaro / cca. 60 studhoroj!⁷ / Mi persone proponis dum preskonferenco eksperimente enkonduki antaŭ la angla, germana kaj franca lingvoj Esperanton en ruslingvaj lernejoj.⁵ La rezulto superus ĉiun imagon!

Konkludoj

La faktoj, priskribitaj en la jena artikolo estas vaste konataj por ĉiuj pedagogoj esperantistoj, sed estās tute nekonataj al neesperantistaj pedagogoj kaj instru-edukaj superaj ŝtataj instancoj. Nia tasko estas vaste disvastigi ilin verkante similajn artikolojn en la nacilingvaj fakrevuoj.

Due: Ĉie en la mondo la landa esperantista fakorganizaĵo: la pedagoga sekcio de la landa organizaĵo klopodu varbi elstarajn, aŭtoritatajn gekolegojn kaj el inter ili elekti la gvidantojn. Estu ĉiu landa fakorganizaĵo serioza, diskutkapabla organo kun kiu de sur egala nivelo traktos la kompetentuloj.

Trie: Ĉiu esperantista pedagogo instruu la Internacian lingvon en sia lernejo samtempe esplorante la rezultojn laŭ la vidpunktoj de tiu ĉi artikolo. Ni bezonas abundan pruvmaterialon, ĉar nur la konkretaj indikoj havas pruvo-forton kaj nur ilin povas konsideri la kompetentaj instancoj.

Referencoj

- 1 La detalan prezenton de la artikolo vidu en "Kajeroj" N-ro 16, dec. 1968, D-ro D. Koncz: La problemoj de l'alproprigo de fremdaj lingvoj
- 2 I. Szerdahelyi, Koeficiento DEL, "Universo", N-ro 1, junio, 1964.
- 3 I. Szerdahelyi, Espéranto et propédeutique linguistique, "Les langues modernes", 60e année, No 3, Mai-Juin, 1966, pg. 23-27
- 4 J.H. Halloran, A Four Year Experiment in Esperanto as an Introduction to French, "The British Journal of Educational Psychology", Vol. XXII, Part III., November, 1952, pg.200-204.
- 5 I. Szerdahelyi: Reveninte ... "Hungara Vivo" No. 4, 1968.
- 6 V.M. Grigorjeva k.a., Deutsch für die 5. Klasse, Moskvo, 1967
- 7 Z.M. Cvetkova, C.G. Spiegel: English 5th Form, Moskvo, 1967

Paul String

ESPERANTO KIEL OBJEKTO KAJ INSTRUMENTO DE AŬTOMATA
KOMPUTADO^{x)}

Se oni intencas pritrakti per komputoroj lingvajn materialojn, prefere tekstojn, necese estas transformi ilin en formon prilaboreblan per tiuj maŝinoj. Ĉar tekstoj skribforme konsistas el literoj, ciferoj kaj intersignoj kiel punkto aŭ komo, sufiĉas montri, kiamaniere ili povas esti por komputado prezentataj kiel serioj da duvaloraj signaloj. Sur tabelo n-ro 1 laŭ kodo uzata por komputado per relative grandaj maŝinoj estas videbla la reprezentaĵo de literoj kaj ciferoj kaj intersignoj, konsistanta el po ok signaloj. La du valoroj de signalo ekzistas je tri diversaj formoj:

1. kiel okazantaj aŭ mankantaj truoj je difinitaj lokoj sur paperstrioj aŭ trukartoj por enigi la datumojn en la komputoron,
2. kiel okazantaj aŭ mankantaj kurentimpulsoj je difinitaj momentoj por transporti la datumojn inter la diversaj partoj de la maŝino,
3. kiel difinite aŭ inverse direktataj bobenoj aŭ magnetkorpetoj por reteni la datumojn en la memorstoro de la komputoro.

La esencaj partoj de la komputprocedo per tiu jam estas tuŝataj:

- la datumoj konsistantaj po el vico da signoj unue estas enigitaj per legilo en la storon,
- tie ili estas magazenaĵoj por variaj sekvontaj komputpaŝoj,
- multfoje ili estas transportataj kaj transformataj kaj komparataj kun aliaj datumoj,
- fine la rezulto de tiu pritraktado estas eligata per presilo aŭ televidileto.

Preskribon de tia procedaro oni nomas programo. Ĝi realigas algoritmon, kiu estas kvazaŭ recepto por fari deziratan komputlaboron. Ĝi konsistas el sinsekvo de supre menciitaj komputpaŝoj laŭ la intenco de la programinto uzanta la maŝinon.

x) Ankaŭ prezentita germanlingve dum interlingvistika seminario por GDR-lingvistoj 16. - 19. 4. 1979 en Ahrenshoop/GDR

Ekzistas certaj programpartoj jam speciale antaŭformitaj prefere interesaj por tiuj lingvistoj, kiuj volas uzi komputoron por siaj problemoj. Tiaj programpartoj formigas la kapablecon de komputoro por lingvistika uzado. Ili ekzemple permesas

- nombri certajn antaŭe fiksitajn vortojn,
- kalkuli deziratajn rezultojn el tiu nombrado,
- ordigi la materialon laŭ antaŭe donita ordo,
- elserĉi deziratajn elementojn kun ilia teksta ĉirkaŭaĵo,
- kunligi kelkajn da ili laŭ diversaj vidpunktoj,
- kompari unu da ili kun aliaj,
- rekoni difinitajn tekstpartojn,
- memori grandan amason da vortoj.

Ekde ĉirkaŭ dudek jaroj oni pritraktis jam tekstojn el multaj diversaj lingvoj per komputoroj por atingi variajn celojn.

Sekvas listo da ekzemploj el tiaj esploradoj:

- (a) - prilaborado de leksikaj unuoj:
 - . frekventeco de diversaj literoj
 - . frekventeco de diversaj vortlongejoj
 - . kunmetado de vortaro laŭ finaj literoj
- (b) - fiksado de stilistikaj kriterioj:
 - . sinsekvo de vortoj
 - . ripetado de vortoj
 - . riĉeco laŭ vortuzo
 - . longeco de frazoj
 - . submetado de frazpartoj
- (c) - listigo de vortoj kun iliaj fremdlingvaj ekvivalentoj kiel helpilo ĉe tradukado,
- (d) - ekzameno de vortoj en ilia teksta ĉirkaŭaĵo, tiel nomata indeksado.

Pri Esperanto kompreneble tiaj esploradoj ankaŭ estas provitaj. Ne surprize montriĝas, ke tiu planlingvo pli facile estas prilaborebla ol naciaj lingvoj. Estas la samaj ecoj, kiuj ebligas la facilan uzadon de komputoro pri Esperanto, kiuj ankaŭ faciligas ĝian lernadon:

- la malmultaj unusignifaj finaĵoj
- la afiksoj havantaj firmajn senceojn
- la vortŝanĝigo strikte laŭ aglutinado
- la relative etaj signifŝanĝoj de radikoj.

Tiuj ĉi kvalitoj de Esperanto estas precipe avantaĝaj, se la aŭtomata pritraktado inkludas analizon aŭ sintezon de teksto.

Unua sfero de tia laboro estas aŭtomata tradukado. Ĉi tiu problemo ĝis nun kontentige ne estas solvita, ĉar la pripensitaj lingvoj, inkluzive la planlingvoj, estas tiom komplikaj, ke bonaj aŭ nur sufiĉaj rezultoj ne estis atingeblaj. Sed oni jam pripensis, ĉu tamen Esperanto kiel ege regula kaj relative malofte dusenca lingvo povus esti peranta lingvo estontece. La traduko unue el nacia lingvo al Esperanto kaj tiam el Esperanto al alia nacia lingvo estus pli facile realigebla ol rekta traduko. Tiu ĉi duŝtupa metodo ebligus krome konstrui sistemon por produkti tradukaĵojn el multaj lingvoj al ĉiu alia el ili. Devus nur esti farotaj po du programpartoj tradukantaj al respektive el Esperanto ĉiun partoprenantan lingvon.

Se n signifas la nombro de la koncernaj lingvoj, la nombro de necesaj programpartoj rezultas kiel $2 \cdot n$ por la duŝtupa metodo kontraŭe kiel $n \cdot (n - 1)$ por la rekta. Ekzemple ĉe 10 lingvoj nur 20 tiaj partoj devus esti programotaj por duŝtupa, sed 90 por rekta metodo. Do la duŝtupa tradukado havus la avantagon, ke malmultaj eĉ pli facile fareblaj programpartoj sufiĉus por la tuta sistemo. Sed verŝajne oni preferos por fine solvi ĉi tiun taskon uzi alian perantan artan lingvon ankoraŭ pli logike ol Esperanto konstruitan kaj bazitan je strikte unusencaj signiferoj, nomataj "noemoj".

Dua sfero por senĉava uzo de Esperanto estas la diversaj formoj de informdonadsistemoj. Unu formo estas granda datumstora sistema enhavanta multajn specialajn informojn aŭ nombre aŭ simbole donitajn kaj tabelforme laŭ diversaj vidpunktoj ordigitajn. Tia sistemo germanlingve estas nomata Datenbank (datumbanko), angle: "data base system".

Certe internacia kunlaboro sur tiuj sistemoj estos dezirata kaj aranĝata estontece. La formigo de enigendaj datumoj per facile pritraktebla neŭtrala lingvo kiel Esperanto tiam povus esti avantaĝe por ĉiu partnero de tia entrepreno. Samtempe Esperanto servus kiel interkomprenilo inter la diversnaciaj kunlaborantoj. Krome eblus uzi programlingvon surbaze de Esperanto por produkti helpilajn kaj suplementajn programpartojn de la sistemo.

La ĵus tuŝitaj tri aspektoj de Esperanto-uzo estas propono de Antal Minnich, la ellaborado kaj instalaĵo de Esperanta programlingvo nomata "PROGRESO - I" estas lia verko. Estas la

plej nova de pluraj provoĵoj uzi normalajn homajn lingvojn por interrilati kun komputoroj kaj por tiel ebligi skribi programojn ankaŭ al tiuj uzantoj, kiuj ne profesie estas komputoristoj. Montriĝos sube ĝia uzo per espereble instrua ekzemplo.

Dua formo estas relative malgranda informadsistemo, kiu magazenas tiajn informojn, kiuj estas ne ĝuste redoneblaj per iu tabelo da nombraj aŭ simbolaj valoroj, sed nur laŭ lingva priskribo, ekzemple rezultoj de novaj esploroj aŭ kolekto da medicinaj konstatoj aŭ kodekso da validaj leĝoj. La sistemo estas tiel projektita kaj programita, ke ĝi estas uzbla unue aliatepe por diversaj specoj de tiaj informoj. Ĉar ĝi krome permesas, ke uzanto metas demandojn en normala lingvo, kaj ĝi produktas respondojn ankaŭ laŭ tiu ĉi modo, ĝi estas nomata "demand-respond-sistemo".

Ĝi posedas mekanismon por analizi ne tro malfacilajn frazojn de teksto, kiu priskribas la koncernajn objektojn, kaj por reprezentigi la enhavon de tiu priskribo en speciala formo interne en la komputora storo. Tiu formo estas provo redoni la bazan semantikan strukturon de ĉiu frazo. La koneksaĵoj inter la frazpartoj estas reprezentataj laŭ ties signifoj.

Ekzemple la sekvonta teksto:

"En 1610 Galileo eltrovis per nova teleskopoj la 4 grandajn lunojn de Jupitero. Samtempe li observis la altajn montojn sur la luno de Tero. Antaŭe li esploris liberan falon sur klinita turo de Pizo."

estas transformata al strukturo, kiu grafike estas desegnata sur Grafiko 1. Tie ĉiu "sago" signifas rilacion inter du struktureroj anoncataj per "nodoj" aŭ nuraj vortoj. La speco de ĉiu rilacio estas indikata per ties mallonga surskribaĵo, kiu estas klarigata sur Tabelo n-ro 2. La rilacioj estas aŭtomate ekkonataj laŭ la teksto parte el la gramatikaj formoj de la vortoj, parte el la ĵus trovata prepozicio laŭ konformeco inter ĝi kaj certa rilacio, parte laŭ alia ĉi tie ne facile klarigebla maniero.

La tekstoj, kiuj estas prilaborataj per la sistemo, preskaŭ ĉiam superas unu frazon. Per ree menciataj objektoj kaj per referencoj je jam priskribitaj faktoj, helpe de pronomoj aŭ adverboj estas estigata koneksa reprezentaĵo, kiel eĉ montrata sur Tabelo n-ro 1. En la storo la strukturo estas konservata kiel aro de branĉataj listoj, po unu por ĉiu frazo. El pluraj

tiaj informstrukturoj normale konsistas la datumstoko, ŝanĝebla laŭ la bezono de la uzanto.

Se nun iu scivolema informatendanto enigis demandon koncerne la enhavon de la ĉeesta datumstoko, ĝi estas analizata analoge kiel la frazoj de la objektpriskribo antaŭe. La analizrezulto de demando kaŭzas serĉon al konvena informstrukturero. Por atingi tiun celon kelka deduktiva forto estas enprogramita. Ekzemple se estus demando:

"Ekde kiam estas konataj la lunoj de Jupitero?"

la sistemo povas uzi la sekvontan rilaton inter diversaj esprimoj:

Se oni eltrovis ion je iu tempo, ĝi estas konata ekde tiu ĉi tempo.

La metata demando laŭ tiu rilato povas esti transformata al formo, kiu rekte egalas al parto de la antaŭe storata strukturo de la supre menciita unua frazo. Programparto por trovi la deziratan informon estas aktivigata kaj respondo estas formulata kaj eligata jene:

"Oni eltrovis la lunojn de Jupitero en 1610."

Por montri per speciala ekzemplo la manieron de aŭtomata lingva pritraktado kaj samtempe la uzon de programlingvo PROGRESO-I estu rigardata nur unu pli simpla frazo ol antaŭe, nome:

"Galileo eltrovis stelon per teleskopo."

La analiza procedo okazas laŭ speciala metodo, tiel nomata reto-gramatiko, angle: "net work grammar." Sufiĉa parto de tia gramatiko por analizi la ekzemplan frazon estas desegnata sur Grafiko 2. Ĝia prilaborado necesigas transformon al disponebla programo, kies formulaĵo per PROGRESO-I povas esti kiel skribita sur Tabelo n-ro 3.

La analiza procedaro por la ekzempla frazo post ĝia enigo (Ø) komencas ĉe (1) per demando, ĉu ĝia unua vorto havas verban formon. Ĉar tio ne ĝustas, procedoj (2) estas transsaltataj kaj ĉe (3) demandata, ĉu la unua vorto estas nura punkto. Ĉar tio ankaŭ ne ĝustas kaj ĉar ĝi ne estas prepozicio, nun ĉe (4) estas provate, ĉu ĝi havas akuzativan formon, sed eĉ ne tio estas. Tial la unua vorto: "Galileo" estas registrata kiel "aktoro" de la priskribata ago ĉe (5). Tiam ĝi estas forstrekata el la prilaborata frazo, ties resto komencanta per "eltrovis" nun estas pluanalizata. Ĉar predikato ne estas jam registrita, ĉe (6) estas decidate, ke estu daŭrigota ĉe (1).

Nun la unua vorto havas verban formon, estas ŝanĝata al ĝia baza formo, la infinitivo, tiel registrata kiel "predikato" kaj forstrekata el la frazo ĉe (2). La du kondiĉoj ĉe (3) ne estas ĝustaj. Sed la nova unua vorto havas akuzativan formon: "stelon". Do ĝi estas ŝanĝata al ĝia baza formo, la nominativo, registrata kiel "objekto" de la fraza ago kaj ĉe (5) forstrekata el la analizenda resto. Ĉar predikato nun estas jam registrita, la procedaro estu daŭrigota ĉe (3).

La nova unua vorto "per" estas prepozicio, tial la sekventa vorto: "teleskopo" estas registrata post la konforma relacio, en tiu kazo unusence indikata kiel "instrumento". Sekvas la fino de la tuta analiza procedaro, ĉar restas de la frazo nura punkto, kiu kaŭzas ĉe (3) kunmetaĵon de la registreroj al datumstrukturo kaj ties eligon per presilo. Tiu rezulto estas prezentata sur Grafiko 3 kaj grafike kaj listforme.

Se post tiu ĉi funkciadekzemplo iu rigardas la programon, li rimarkas, ke ĝi konsistas el ordonaj prepozicioj, kiuj enhavas verbojn je imperativa formo, kaj el kondiĉaj propozicioj, kiuj enhavas ilin je persona formo. La kondiĉaj propozicioj kiel partoj de PROGRESO-I-programo estas nomataj "decidoj", la ordonaj "procedoj". Krome troviĝas substantivoj ofte adjektive atributaj je nominativa aŭ akuzativa formo en la kondiĉaj aŭ ordonaj propozicioj respektive. Tiuj indikas la datupartojn, kiuj estu ekzamenataj laŭ la modo anoncata per la personaj verbformoj aŭ kiuj estu traktataj, t. e. ŝanĝataj aŭ kombinitaj aŭ forigataj, laŭ la indiko de la imperativoj. Tiujn datupartojn oni nomas "variablojn".

Por ebligi la funkciadon de programo estas necese, ke ĉiu "procedo" estu klarigita kiel sinsekvo de bazaj procedoj, kiuj estas provizitaj per specialaj programpartoj, instalitaj sur la uzata maŝino por realigi la uzadon de la programlingvo. Same ĉiu "decido" devas esti klarigita kiel kunmetaĵo el bazaj komparoj enprogramitaj por PROGRESO-I. Ĉiu "variablo" nur povas esti uzata post "difino" kiel konstruicio el bazaj datumstruktureroj permesitaj je tiu ĉi lingvo. La klarigendaj difinoj kaj procedoj kaj decidoj kune kun la esencaj elementoj de la programlingvo estas videblaj sur Tabelo n-ro 4.

Antaŭ la unua funkciigo la programo inkluzive la ĵus menciitajn

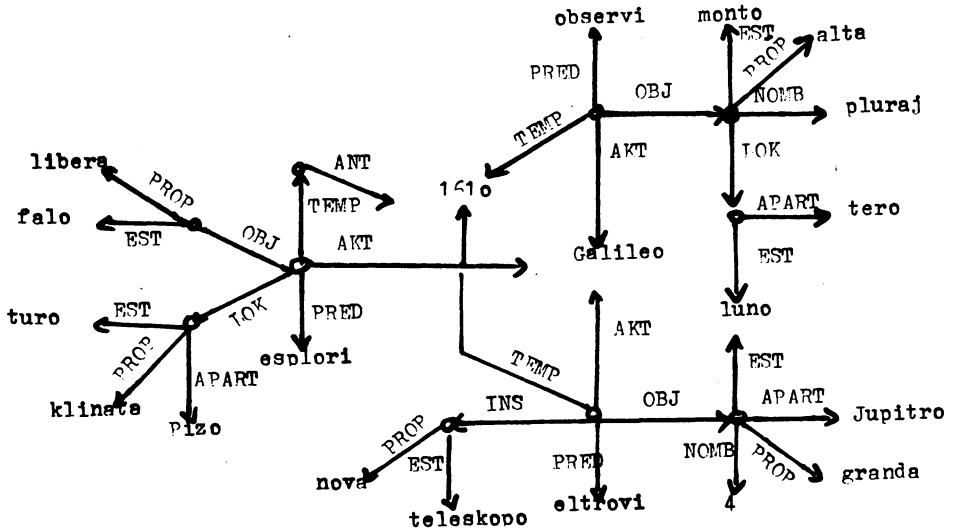
klarigojn devas esti enigata en la komputoron, kie ĝi dum laborado estas transformata al sinsekvo de aŭtomate fareblaj procederoj per speciala daŭre enstorata helpanta maŝinprogramo, nomata "interpretilo". La procederoj estas aktivigitaj unu post la alia, kiam analizenda frazo aŭ demando estas enigata per la legilo.

Por analizi la pli ampleksan ekzemplan tekston pri Galileo, aŭ ĉiun kompareble konstruitan, la analiza gramatiko devus esti pligrandigata per po unu branĉo por adjektivoj kaj por nombroj kaj por genitivaj atributoj kaj por tempaj fiksaĵoj. Cetere distingo inter estinta kaj estanta kaj estonta tempoj laŭ verboformo estus avantaĝa. Grafika reprezentaĵo de tia gramatiko ampleksigita enhavus entute 13 nodojn kaj 28 sagojn inter ili. La realiganta programo devus enteni laŭajajn kromajn kondiĉajn aŭ ordonajn propoziciojn. Se okazas pliaj komplikaj, la programon kaj la gramatikon oni devas plue grandigi.

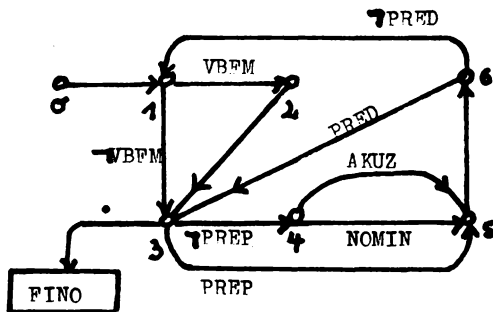
Tuta sistemo por aŭtomate respondi pri arbitra sciaro konsistas krom el analiza programparto ankaŭ el kelkaj aliaj, kiujn oni povus skribi analoge per PROGRESO-I. Ĉefe temas pri parto por dedukti demandkoncernan informeron el la kompleksa scioreprezentaĵo kaj por sintezi el tiu informero kompreneblan respondon.

Ekde kelka tempo la aŭtoro estas membro de laborgrupo, kiu evoluigas demand-respond-sistemon por la germana lingvo. Sed anstataŭ PROGRESO-I ni uzas la programlingvon LISP, ĉar ni jam longtempe disponas pri interpretilo por tiu ĉi lingvo por nenumeraj taskoj ĝenerale uzata de profesiaj programistoj. Tamen estas planate, uzi Esperanton kiel facile prilaborebla fremdlingvo kaj por konstrui datumstokon kaj por fari dialogon pri ĝi. Krome estis kaj estas utile por mi, scii pri Esperanto kiel modelo de la homa lingvo, kiel helpilo por ekkoni la esencajn kvalitojn de ĉiu lingvo. Mi eĉ eklernis Esperanton, parte pro tio ĉar nia grupo komencis labori pri tiu scienca tasko.

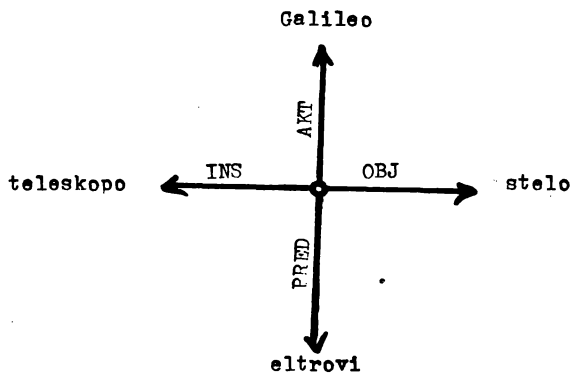
Resume oni povas konstati, ke Esperanto estas lingvo relative bone prilaborebla per komputoroj, kaj ke ĝiaj ecoj prefere estas helpaj, se estus provate solvi sufiĉe malfacilajn taskojn: aŭtomata traduko, multlingve disponebla datumstorado, programado per normala lingvo kaj senhava dialogo inter maŝino kaj homo.

Grafiko N-ro 1 :
 Reprezentaĵo de ekzempla teksto post analizo

GRAFIKO N-ro 2:
 Grafika reprezentaĵo de eta analiza gramatiko

Ekzempla strukturoSinsekvo de registrado

AKT Galileo PRED eltrovi
 OBJ stelo INS teleskopo

Storata listo

(FAKTO 1 ((PRED eltrovi) (AKT Galileo)
 (INS teleskopo) (OBJ stelo)))

Grafiko N-ro 3 :

Analizo de malgranda frazekzemplo

A	X X 0 0 0 0 0 X	M	X X 0 X 0 X 0 0	Y	X X X 0 X 0 0 0	^ = H sekvanta la literon: X X 0 0 X 0 0 0 L = malplenaĵo inter du vortoj 0 X 0 0 0 0 0 0 . 0 X 0 0 X 0 X X , 0 X X 0 X 0 X X : 0 X X X X 0 X 0 ! 0 X 0 0 X X X X ? 0 X X 0 X X X X
B	X X 0 0 0 0 X 0	N	X X 0 X 0 X 0 X	Z	X X X 0 X 0 0 X	
C	X X 0 0 0 0 X X	O	X X 0 X 0 X X 0	0	X X X X 0 0 0 0	
D	X X 0 0 0 X 0 0	P	X X 0 X 0 X X X	1	X X X X 0 0 0 X	
E	X X 0 0 0 X 0 X	Q	X X 0 X X 0 0 0	2	X X X X 0 0 X 0	
F	X X 0 0 0 X X 0	R	X X 0 X X 0 0 X	3	X X X X 0 0 X X	
G	X X 0 0 0 X X X	S	X X X 0 0 0 X 0	4	X X X X 0 X 0 0	
H	X X 0 0 X 0 0 0	T	X X X 0 0 0 X X	5	X X X X 0 X 0 X	
I	X X 0 0 X 0 0 X	U	X X X 0 0 X 0 0	6	X X X X 0 X X 0	
J	X X 0 X 0 0 0 X	V	X X X 0 0 X 0 X	7	X X X X 0 X X X	
K	X X 0 X 0 0 X 0	W	X X X 0 0 X X 0	8	X X X X X 0 0 0	
L	X X 0 X 0 0 X X	X	X X X 0 0 X X X	9	X X X X X 0 0 X	

Tabelo n-ro 1

Cifrado por literoj, ciferoj kaj tekstaj intersignoj laŭ D K O I - kodo

X	Stanĉtruo sur strio aŭ karto,
Kurentimpulso en kondukilo,
Fiksita direkto de magnetkorpeto, | O | Neniu truo je determinata loko,
Kondukilo sen impulso,
Ŝanĝita direkto de magnetkorpeto, |
|---|---|---|--|

Signo	Relacio	Klarigo, se necesa
P R E D	predikato	speco de fakto.
E S T	esteco	kvalito de objekto
A P A R	aparteneco	
P R O P	propreco	
N O M B	nombro	
A K T	aktoro	realiganto de fakto
O B J	objekto	suferaĵo de ago
I N S	instrumento	
L O K	loko	
T E M P	tempo	
A N T	antaneco	rilate al fiksita tempo

Tabelo n-ro 2

Relacioj uzataj por reprezenti
la faktojn sur Tabeloj n-roj 1 kaj 3

- (0) Legu ĝis "." frazon.
- (1) Se la unua vorto havas verban formon,
tiam registru "PRED".
Se ne, tiam daŭrigu ekde (3).
- (2) Sanĝu la unuan vorton;
registru la unuan vorton;
forstreku la unuan vorton.
- (3) Se la unua vorto egalas ".",
tiam kreu strukturon;
finu per strukturo.
Se la unua vorto egalas prepozicio,
tiam registru la konforman relacian;
forstreku la unuan vorton;
daŭrigu ekde (5).
Se ne, tiam daŭrigu ekde (4).
- (4) Se la unua vorto havas akuzativan formon,
tiam registru "OBJ".
Se ne, tiam registru "AKT".
- (5) Sanĝu la unuan vorton;
registru la unuan vorton;
forstreku la unuan vorton.
- (6) Se "PRED" ekzistas,
tiam ripetu ekde (3).
Se ne, tiam ripetu ekde (1).

Tabelo n-ro 3

Programo formulata per PROGRESO-I por realigi
malgrandan analizon gramatikon.

Difino pri unua vorto

- . . . strukturo
- . . . prepozicioj
- . . . konformaj rilacioj

Procedo por forstrekaj (donaĵoj)

- . . . registri (donaĵoj)
- . . . ŝanĝi (donaĵoj)
- . . . krei (donaĵoj)

Decido, ĉu (donaĵo) ekzistas

- . . . (donaĵo) havas (donatan) formon

Bazaj procedoj:

Nomi (donaĵoj) (vorta nomo).

Anstataŭi (donaĵoj) per (alia donaĵo).

Fini per (donaĵo).

Daŭrigi ekde (n-ro), aŭ: Ripeti ekde (n-ro).

Baza decido:

Ĉu (donaĵo) egalas (alia donaĵo).

Kondiĉaj formoj:

Se (decido), tiam (procedu ie).

Se ne, tiam (procedu alie).

Tabelo n-ro 4

Klarigendaj esprimoj por la programo de Tablo
 kaj bazaj programeroj de PROGRESO-I
 (...) signifas variabloj

Literaturo

- K. Schlüter: Komputiloj - helpiloj de lingvistoj
Esperanto 62 (1969), p. 154 - 157
- H.D. Maas: Kvanta karakterizo de vortara riĉeco de tekstoj
Scienca revuo 24 (1973), p. 71 - 82
- M. Falla: Po-vorta traduko de Esperanto fare de kalkuliloj
Scienca revuo 19 (1968), p. 9 - 16
- M. Zeilinger: Können Computer das Sprachenproblem lösen?
Monda Lingvo-Problemo 4 (1972), n-ro 11, p. 73 -88
- B. Michalski: Maŝina tradukado, ĉu vere la fino de lingvaj
barieroj en scienco kaj tekniko?
Scienca revuo 23 (1972), p. 149 - 164
- M. Halpern: Foundations of the case for natural-language
programming
IEEE spectrum 4 (1967), p. 140 - 149
- A. Münnich: Komputado kaj la estonteco de la internacia lingvo
Hungara Vivo 11 (1971), n-ro 1, p. 14 - 15 kaj n-ro 2,
p. 20 - 21
- A. Münnich: A language for human-computer interactive text-
programming
Scientific and research papers of the British com-
puter society 2 (1973), p. 265 - 268
- E. Arnold, R. Hilgers, A. Münnich: Einführung in die Programmier-
sprache PROGRESO-I
L. Pickel-Verlag, Nürnberg 1976, 30 p.
- R. F. Simmons: Natural language question-answering systems
Comm. ACM 13 (1970), p. 15 - 30
- W. A. Woods: Transition network grammars for natural language
analysis
Comm. ACM 13 (1970), p. 591 - 606
- H. Böttger, H. Helbig, E. Lehmann, P. String, F. Zänker:
Das Frage-Antwort-System FAS-75
Wissensch. Informat. u. Berichte d. VEB Robotron
Nr. 9, Dresden 1978

P a r t o I V

Aldonoj

KOMUNIKO

pri la internacia seminario "Sciencaj aspektoj de Esperanto" aranĝita inter la 17a kaj 23a de aprilo 1978 en Arenshoop/
Germana Demokratia Respubliko

Laŭ la invito de la Kulturligo de Germana Demokratia Respubliko, CLE, Fakgrupo Interlingvistiko/Esperantologio, el Bulgario, Ĉeĥoslovakio, GDR, Hungario, Jugoslavio, Pollando, Rumanio, kunvenis fakuloj pri interlingvistiko, esperantologio kaj sciencaj kaj fakaj aplikadoj de Esperanto por pritrakti sciencajn rezultojn kaj ĝenerale trarigardi la situacion sur menciitaj kampoj kun la celo signi la plej gravajn direktojn, de la scienca agado kaj ties bazajn antaŭkondiĉojn por la sekva kelkjara periodo.

La partoprenintoj, post aŭskultado kaj pridiskutado de prelegoj, konstatis, ke la interesiĝo kaj aktivado pri sciencaj esploroj sur diversaj kampoj de interlingvistiko dum la lastaj jaroj konsiderinde plifortiĝis kaj same iĝis konsiderinda kaj pli celhava la aplikado de Esperanto sur sciencaj kaj fakaj terenoj.

Dum la diskutado iĝis evidenta, ke estas kelkaj kampoj sur kiuj estas necese forigi gravajn mankojn, ĉefe en la organiza kaj informada terenoj. Tio estas antaŭkondiĉo por pli intensa evoluigo de la scienca laboro mem. Konsiderante, ke interlingvistikaj esploroj havas esencan signifon por la solvo de la monda lingva problemo estas nepre necese plu disvolvi la ĉirilatan sciencon laboron.

Specialan atenton oni devas dediĉi al la kontentigo de la lingvaj bezonoj de la scienca kaj faka komunikado. La ĝisnunaj spertoj kaj faktoj pruvas, ke Esperanto estas plej taŭga kiel interlingvo ankaŭ por la scienco. Tial estas necese disvastigi la aplikon de Esperanto je ĉiam pli multaj sciencaj kaj fakaj terenoj. Tio nepre signifas ankaŭ interkonsigon de la fakterminologia laboro.

Estas grave kreskigi la proporcion de la utiligo de Esperanto en la sciencoj. Sajnas laŭcele, ke la fortostreĉoj estu farataj kaj por la bazaj sciencoj (filozofio, matematiko, fiziko k.t.p.) kaj, laŭ eblecoj, por la unuopaj aplikataj sciencoj. Por atingi la supre prezentitajn ĝeneralajn celojn estas bezonataj establo respektive plibonigo de efikaj organizaj kaj informadaj sistemoj (ekzemple: organizo de interlingvistikaj laborgrupoj naciaj kaj

internaciaj, estigo de internacia institucio utiliganta Esperanton por ĉiuj branĉoj de la scienco, stablo de landaj kaj centra informaj kaj kontaktigaj servoj koncerne eldonaĵojn, aktivadojn kaj adresarojn).

Estas konsilinde, ke la diversloke aranĝataj kaj diverstipaj naciaj kaj internaciaj kunvenoj de esperantistaj sciencistoj ĉiam turnu sian atenton ne nur al la konkretaj sciencaj problemoj, pro kiuj ili kunvenis, sed ankaŭ al la perspektivaj bezonoj de la scienco koncerne la uzadon de la internacia lingvo Esperanto.

La kontribuintoj

- D-ino fil. Vera Barandovská, instruistino por fremdaj lingvoj, romanistino, 74707 Opava, Vončurova 55, CSSR
- D-ro fil. Detlev Blanke, germanisto, instruisto, 1054 Berlin, Rosenthaler Str. 2, GDR
- Prof. d-ro fil. Ignac Florian Bociort, romanisto, universitata profesoro, Timișoara, Bd. Eroilor 7/D, Rumanio
- D-ro ing. Ludvik Fritsch, inĝeniero, terminologo, 37001 České Budějovice, Gorkého 11, CSSR
- Lic. Marinko Gjivoje, publicisto, verkisto, 41040 Zagreb-Dubrava, II Armije 21, p. f. 5025, Jugoslavio
- Prof. d-ro fil. Stojan Guĝev, universitata profesoro, muzikologo, 1504 Sofio, Bulvarado Ruski 33, Bulgario
- D-ro sc. tekn. Ottó Haszpra, konstruinĝeniero-hidrologo, 1054 Budapest, Rosenberg hp. u. 5, Hungario
- D-ro sc. fil. Jāromir Jermáf, scienca sekretario, filologo-etnologo, 10600 Praha 10, Jablonová 43, CSSR
- D-ro sc. rer. nat. Josef Kavka, geologo, 16000 Praha 6, Lužná 7 - Vokovice, CSSR
- Boris Kolker, tradukisto, universitata lekciisto, Ufa-25, abonkesto 162, Sovetunio
- D-ro rer. nat. Jerzy Leyk, informatikisto, universitata asistanto, Warszawa, ul. Ordynacka 9, Pollando
- D-ro fil. Ārpád Rátkai, historiisto, altlerneja lekciisto, 6721 Szeged, Lengvel 4, Hungario
- D-ro rer. nat. Paul String, fizikisto, 8020 Dresden, Tiergartenstr. 30c, GDR
- D-ro jur. István Szerdahelyi, lingvisto-metodikisto, universitata fakestro, 1157 Budapest, Legénybiri 9, VIII, 24, Hungario